

VALLÁS A TÁRSADALOMBAN – RELIGION IN SOCIETY – 3
VALLÁSOSSÁG / VÁLTOZATOK

Vallás a társadalomban – Religion in Society – 3

Vallásosság / változatok

Vallási sokféleség Magyarországon

Szerkesztette:

Máté-Tóth András, Nagy Gábor Dániel

*JATE*press
Szeged 2008

Sorozatszerkesztő:
MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

© Máté-Tóth András, Nagy Gábor Dániel 2008
© JATEPress 2008

Támogatta:
Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszék
Renovabis

ISBN:

978–963–482–85

9–4

ISSN: 1788–9162

Minden jog fenntartva.
Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni,
adatrögzítő rendszerben tárolni,
bármilyen formában vagy eszközzel
– elektronikus, mechanikus, fényképeseti úton –
vagy más módon közölni a kiadó engedélye nélkül.

Tartalom

Előszó.....	7
Török Péter: A vallási entitások tipologizálása és alkalmazása a magyar helyzetre.....	9
Máté-Tóth András, Török Péter, Nagy Gábor Dániel: Az új val- lási közösségek viszonya a társadalomhoz. Nyitottság, zárt- ság, vonzerő néhány új vallási közösség tagjainál.....	29
Máté-Tóth András, Nagy Gábor Dániel: Vallásosságtípusok néhány új vallási mozgalomban.....	47
Máté-Tóth András: Igazodási preferenciák néhány vallási közösségben.....	75
Mezei Sára, Nagy Gábor Dániel, Máté-Tóth András: Vallási orientáció néhány magyarországi vallási közösségben.....	91
Máté-Tóth András, Nagy Gábor Dániel, Török Péter: A vallási hovatartozás generációk közti változása néhány kisebb egy- ház tagságánál.....	113
Török Péter: Az Egyesítő Egyház.....	131
Kamarás István: Krisnás habitusok (Két magyarországi Krisna- hívő csoport vallásossága, életstílusa és ízlése).....	153
Annus Irén: Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza.....	169
Szenes Márta: Új vallási mozgalmakba belépett fiatalok életút- jellemzői a megtérést megelőzően.....	189

Abstracts / angol tartalmi összefoglalók	221
--	-----

Előszó

A vallási közösségek kutatása az elmúlt 40 évben erősödött fel a világban. A 60-as évek Európájában hirtelen és gyökeres változásnak indultak a hagyományos struktúrák, és megkezdődött az egyéni életvilág radikális pluralizálódása. Ez a folyamat felkeltette a társadalomkutatók figyelmét, akik érzékelték, hogy az új viszonyokat már nem lehet a hagyományos kutatási eszközökkel vizsgálni és a szokott modellekben értelmezni. E korszakban a valláskutatás is új lendületet kapott az egyes vizsgálatoktól kezdve egészen a vallásfogalom paradigmatis kiskészítéséig. Hasonló folyamatokat figyelhattunk meg az amerikai társadalomban is, ahol többek között az ún. „baby boom”, az alternatív mozgalmak és az átlagon felüli bevándorlási hullám fémjelzte a vallás funkcióváltását, a vallási közösségek belső dinamikáját és társadalmi szerepét.

Magyarországon a 70-es években indulhatott meg a vallásosság árnyaltabb kutatása, amely elsősorban arra a kérdésre keresett választ, hogy az erős ateista és vallásellenes ideológia és a vallási intézmények általános visszaszorítása milyen módon hat az egyének vallásosságára, a vallási szocializációra és a vallásosok társadalmi mobilizációjára. A különböző vallási közösségek iránti érdeklődés a 80-as években indult meg, ám igazi lendületet a 90-es évektől kapott. Ebbe a kutatási hagyományba illeszkedik a szegedi Vallástudományi Tanszék komplex valláskutatási programja, amely négy megközelítésben vizsgálja a vallásosság és a vallási közösségek változásait Magyarországon.

A hagyományos survey módszerrel a vallásosság olyan területeit is elemezzük, melyek mélyebbre próbálnak hatolni a vallásos emberek gondolkodásmódjába, érzélemlélményébe, motivációikba és gyakorlataikba. Ezek a területek elsősorban olyan populáción vizsgálhatók, melyben a vallásosság mértéke átlagon felüli, amit a XX. sz. elején már William James vagy Friedrich Heiler is hangsúlyozott. A vallási közösségek közvetlen kutatása leltárt készít az önálló vallási entitások számáról, elsősorban azok hivatalos képviselői által közölt adatok alapján, továbbá figyelemmel kíséri e közösségek intézménytörténetét. Ezekre az adatokra nem csupán a valláskutatás komplexitásának követelményéből fakadóan van szükség, hanem egyfajta szolgáltatásként is, hogy a hazánkban bejegyzett vallási közösségek számával és öndefiníciójával lehetőleg naprakész módon tisztában lehessen lenni. Az

átfogó kutatás harmadik eleme a vallási közösségek hitvilágának vizsgálata, amit összehasonlító krédóelemzésnek nevezünk. Miközben Magyarországon az önálló vallási közösségek döntő többsége keresztény, szép számmal találhatók olyan közösségek is, amelyek más nagy vallási hagyományokra és ezektől részben vagy egészében független hagyományokra hivatkoznak és építenek. Ám még a különböző keresztény közösségek hitvilága között is komoly hangsúlykülönbségek figyelhetők meg. A négyes megközelítést végül a vallásról, vallási közösségekről szóló társadalmi diskurzus vizsgálata zárja a, amely a mediatizált modern társadalomban a vallási dimenziót a szekularizáció egyfajta meghaladása gyanánt ismét az egész kultúrát átjáró jelenséggé teszi.

Jelen kötetünkkel elsősorban különböző magyarországi vallási közösségek tagjai körében végzett kérdőíves vizsgálataink eredményeit adjuk közre, másrészt pedig néhány közösségről szóló elemző tanulmányt közlünk. A kötet minden fejezetével és annak egészével is – amellet, hogy a valláskutatás szokásos feladatait végezzük –, hangsúlyozottan meg kívántuk jeleníteni a vallásról, a vallásosságról és a vallási közösségekről való elfogulatlan, szakszerű beszédet, melyet az egyedül lehetséges kutatói alapállásnak tekintünk.

Mielőtt útjára bocsátjuk kötetünket, tisztelettel köszönetet mondunk mindazoknak, akik kutatásunkat segítették, különösen azoknak a közösségeknek és vallási vezetőknek, akik bizalmat szavazva együttműködtek velünk. Reméljük, hogy e kötetünk és a sorozat többi műve számukra is igazolja, hogy a társadalom vallási dimenziójának kutatása és az erről való igényes és szakszerű kommunikáció nem pusztán szakmai érdek és érték, hanem az egész társadalom számára szolgálatot is jelent.

Szeged, 2006 decemberében

A Szerkesztők

Török Péter

A vallási entitások tipologizálása és alkalmazása a magyar helyzetre

A magyarországi vallási entitások¹ tipologizálását több mint féltucat körülmény nehezíti. Az első, mely minden tipologizálás velejárója, egy bizonyos mérvű önkényesség, a második pedig e tipológiák sokfélesége. A következő problémát okozó tényező az, hogy az ún. új vallási mozgalmakat (NRM²) hol elkülönítve kezelik, mintegy kiemelve a hagyományos egyház-szekta tipológiákból, hol pedig megpróbálják ezeket is elhelyezni a tipológia valamelyik kategóriájaként. Az elkülönítésnek természetesen megvannak a maga okai, melyeket legjobban valószínűleg Bryan Wilson (1993) foglalt össze történelmi összehasonlító elemzésében³, de az a következménye is, hogy a NRM-en belül újabb tipológiákat alkottak. Ezek a tipológiák azonban Wilson megállapítása szerint nem ideáltípusokra épültek, hanem

¹ Azért használom ezt a magyar fülnek első hallásra szokatlan kifejezést, mert nyelvünkben mind a csoport, mind a közösség, mind a mozgalom, mind pedig az egyház, felekezet stb. kifejezések már foglaltak. Mi több, egyes egyházakban, denominációkban is beszélünk már mozgalmakról és kiscsoportokról is (Melhausen utal Tomka 1996). Ezt a potenciális többértelműséget elkerülendő használom az entitás kifejezést, amely alatt önálló, más vallási entitás részét nem képező egységeket értek. Nem kizáró ok azonban az önálló entitás megnevezésre az érdekszövetségből vagy ökumenikus megfontolásokból vállalt csoportosulásokban való részvétel.

² A nemzetközi szakirodalomban használt „new religious movements” rövidítésének (NRM) használatát tartom célszerűbbnek az egyszerűség és egyértelműség kedvéért.

³ Wilson kilenc hasonlóság mellett négy jelentős különbséget talált a régi és új „szekták és kultuszok” között. A különbségek közt a legjelentősebb szerinte az, hogy amíg a régebbiek az ember eredendően bűnös voltát vallották, addig az újak optimista emberközpontú világképet hirdetnek. Shupe – Bromley (1980:27–28), Beckford (1985:17–20) és Chryssides (1999) munkái alapján ezt az elkülönítést az újabb entitások kezdeti látványos, egész világra irányuló fejlődésével, a 60-as évek politikai mozgalmaihoz való hasonlóságukkal, illetve folytonosságukkal, valamint a velük párhuzamosan kialakult „anti-cult” mozgalommal indokolhatjuk. Chryssides szerint továbbá az NRM elnevezés mára már annyira elterjedt, hogy zavaró lenne valami újjal előállni.

csak egy-két jellemző tulajdonságra (1993:70). Az így született kategóriák hosszas elemzés után sem vagy csak bizonyos mértékben feleltethetők meg a korábbiakkal.

A negyedik nehézség a jelenlegi magyar jogi nyelvezetből adódik, amely minden vallási entitást, függetlenül azok jellemzőitől, egyháznak nevez.⁴ Nem könnyíti a helyzetet az sem, hogy az egyházalapítás feltételei igen könnyen teljesíthetők, s ez lehetővé teszi a nem vallási, hanem akár üzleti célból alapított társulások vallási entitásként való feltüntetését is, melyeket aztán igen nehéz bármiféle kategóriában elhelyezni. Itt kell megemlíteni hatodikként azt a további problémákat okozó magyar nyelvi használatot is, amely megkülönbözteti az ún. történelmi egyházakat a többiektől. Történelmi egyházak alatt a magyarok a Katolikus, Református és Evangélikus Egyházakat értik, de ide sorolják a Zsidó Hitközségeket, sőt újabban az Unitárius Egyházat is. A történelmiség kritériuma nem a többévszázados jelenlét, hanem a nemzet történelmének alakításában való aktív részvétel. Bár ez a kifejezés a kisebb és főleg az újabb vallási entitások körében erős elutasításra talált, a köznyelv és egyes tudományágak nyelvezete azonban ma-gától értetődően használja.⁵

Végezetül, de egyáltalán nem utolsó sorban a volt szocialista országok egyházpolitikai „örökségeként”, a magyarok többsége egyes valóban új vallási mozgalmakat jobban ismer, mint néhány, hazánkban akár többévszázados múltra visszatekintő entitást. Két országos szintű felmérés tanúsága szerint, amíg a lakosság közel negyede ismerte a szervezetileg csak 1965-ben megalakult, tehát nemzetközi szinten is újnak számító Krisna-tudatúakat⁶, addig a hazánkban már 1568 óta létező Unitárius Egyházat a megkérdezetteknek csak kevesebb mint tizede ismerte (Tomka 2000). Más szóval, Magyarországon néhány ilyen régi entitás is „újnak” számít.

A szakirodalomban fellelhető különféle tipológiák ismételt áttekintése ilyen problémáktól terhes környezetben leginkább azzal az eredménnyel kecsegtethet, hogy rámutatunk azok magyarországi használhatóságára, illetve hiányosságaira. Hasznosnak tűnik ezt az áttekintést két részletben elvégezni: először a klasszikusnak számító egyház-szekta tipológiát s annak magyaror-

⁴ Vö. az 1990/4-es törvény 8. pontját (Schanda 2002:45)

⁵ A történész Gergely Jenő például a bevett felekezetek magyarázataként a „történelmi keresztény egyházak[at] és ... az izraelita felekezet[et]” említi (1985: 57). De Miklós Imre (1987:211, 226), az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőjeként, államtitkári pozíciójában is használta ezt a kifejezést.

⁶ Ismert a Krisna-tudatú hívek ellenérzése az új vallási mozgalom megnevezéssel szemben (Mukunda 1995), de jobb elnevezés hiányában egyelőre ennél kell maradnunk.

szági alkalmazhatóságát vizsgálni, majd ezt követően a NRM-k különféle csoportosításait és ezeknek hazai megfeleltethetőségét elemezni. E kétlépcsős megközelítést leginkább a már említett szocialista egyházpolitika indokolja, mert ennek következményeként igen nagy a keveredés a magyar „vallási piacon”, amely megnehezíti a tipologizálást is.

Az egyház–szekta tipológia és magyarországi használhatósága

Max Weber (1864–1920) szerint a szekta csak olyan embereket, tagokat fogad be, akik vallásilag kvalifikáltak és képzettek.⁷ Weber kortársa, a teológus és egyháztörténész Troeltsch (1865–1923) a kereszténység tanításában három szervezeti egységet vélt felfedezni. Elmélete szerint az adott csoport attól függően alakul az egyik vagy másik irány mentén, hogy a környező társadalommal milyen a kapcsolata. Eszerint megkülönböztette az egyházat, szektát és miszticizmust. A miszticizmus azonban nem különül el egyiktől sem, mert szerinte megtalálható mindkettőben.⁸

Weber és Troeltsch megfontolásai alapján az egyházat és a szektát a következő jegyek különböztetik meg egymástól. Az egyházra, ellentétben a szektával, az jellemző, hogy inkább konzervatív – amennyiben védi a fennálló rendet, a *status quot* –, de alkalmazkodik a szekularizált világhoz. Amíg a szekták tagsága exkluzív, másokat kizáró, az egyházak igyekeznek mindenkit magukhoz vonni. A fentiekből következik, hogy az egyházak az adott társadalom integrált részét képezik, amíg a „klasszikus” értelemben vett szekták közömbösek vagy ellenségesek vele szemben. Amíg a szektába való belépés önkéntes, addig az egyházba beleszületnek a tagok. Az egyház mint szervezet közvetít Isten és az egyház tagjai közt, míg általában a szekta felfogása szerint ez a kapcsolat közvetlen. Végezetül, e szerint a tipologizálás szerint az egyház általában az uralkodó osztályhoz kapcsolódik, a szekták viszont kapcsolatba lépnek az elnyomottakkal. Ezek a „tulajdonságok” természetesen nem abszolút érvényűek, csak az „ideális típusok” ismertetői.

Troeltsch előrejelzése szerint a modern társadalomra egyre inkább az idealisztikus miszticizmus vagy más szóval radikális vallási individualizmus lesz a jellemző. A hívők közössége lényegtelennek válik, látszólagos egymáshoz tartozásuk a spontán vallásos személyek közötti esetleges hason-

⁷ Vö. Weber (1963), főleg pp. 60–65.

⁸ Vö. Troeltsch (1960).

lóságra szorítkozik. Az ilyen embereket nem érdeklik a dogmák, szentségek és etikai normák, nem törődnek a vallási tekintéllyel. Mivel a miszticizmus nem érdekelt az „egyház” megváltoztatásában, ezért társadalmi hatása sem lesz. Troeltschnek ehhez a megállapításához a lutheránus miszticizmus szolgáltatta a példát.

A teológus Reinhold Niebuhr (1892–1971) az egyház és szekta dichotómiáját még kiegészítette a *denomináció*⁹, amelyben nincs társadalmat domináló szándék, de a társadalomhoz való alkalmazkodása hasonló az egyházéhoz. Becker (1932) bevezette még a kultusz fogalmát, amely alatt eklektikus vallásosságú személyek laza közösségét értette.

Általában elmondható, hogy a „szekta” mint szervezeti forma az új vallási közösség első generációjára jellemző, amely idővel kénytelen kompromisszumot kötni a társadalommal. Tulajdonképpen erre figyelte fel Niebuhr, s mutatott rá a denominációk létrejöttére. Yinger (1970) tipológiája is erre az átalakulásra reflektálva beszél még *ecclesia*-ról és beilleszkedett (*established*) szektákról, melyek közül az előbbi gyakorlatilag a niebuhri denominációnak felel meg, az utóbbi pedig a szekta átalakulásának azon szakaszát jelzi, amelyben már a másod-, illetve harmadgenerációs tagság a döntő (Bizeul 1995:9). Yinger tipológiájának további sajátossága, hogy a Római Katolikus Egyházat egyetemes (*universal*) egyháznak tekintti, mert ilyen igénnyel lép fel.

Mint jeleztem is, a fenti kategorizálás nem mentes a problémáktól, ezért megpróbáljuk röviden értékelni azt. Az alaptéma – a vallási csoport világgal való szembenállása – a kereszténységre jellemző, más csoportban, mint például a hinduizmusban ez a szembenállás alig kerül előtérbe. Ha ezt a kategorizálást minden társadalomra alkalmazzuk, akkor olyan kérdésekre is választ kell adnunk, hogy egy adott országban vagy kultúrában miért nincs az egyik vagy a másik csoport jelen, mint például a denomináció az iráni iszlámban. Hasonlóképp fel kell tenni a kérdést, hogy miért jelenik meg egy bizonyos típus egy adott korban, és miért nem egy másikban. A buddhizmus ugyanis kb. 1000-tól az 1800-as évek közepéig egyházszerű, utána viszont szektás jellegű vonásokat mutat. Összességében tehát ez a tipologizálás analitikusan ugyan tökéletlen – hisz kulturálisan és történelmileg is limitált, statikus fogalmakkal dolgozik, emiatt nem pontos, mert lehetetlen éles határokat meghúzni az egyes típusok közt –, mindamellett stimuláló, mert olyan kérdéseket vet fel, amelyeket lehet nem keresztény vallásoknál is alkalmazni.

⁹ Az angol „denomination” szót a magyar nyelvben általában felekezatként fordítják, de ez nem azonos azzal, amire Niebuhr (1957) utalni akart.

Az említett problémák miatt azonban a kutatók megpróbálták a tipologizálást finomítani. Az alábbiakban két megközelítést is bemutatunk.¹⁰ Az elsőben a kategorizálás alapját a klasszikusnak számító tipologizálásban is használt viszony a csoport és a társadalom között alkotja, de ehhez hozzászerezik még a csoport saját legitimációs képét, vagyis azt, hogy az adott vallási közösség szerint kizárólagosan ők-e az üdvözüléshez vagy boldogsághoz vezető út letéteményesei. Az így nyerhető típusokat szemlélteti az 1. ábra.

1. ábra

Kategorizálás a csoport és a társadalom viszonya, valamint a csoport saját legitimációs képe alapján:

Legitimációs kép	Viszony a társadalomhoz	
	Pozitív	Negatív
Exkluzív	egyház	szekta
Pluralista	denomináció	kultusz

Eszerint az egyházat kizárólagos legitimáció és az adott társadalomhoz való viszonylagosan jó viszony jellemzi. Ez utóbbinak klasszikus megnyilvánulása az *extra ecclesiam nulla salus* (a [katolikus] egyházon kívül nincs üdvösség) volt, amelyet a II. vatikáni zsinat óta a Katolikus Egyház valamelyest átértelmezett s új alapokra helyezett. Ugyanakkor mutatja azt is, hogy a társadalom elfogadja az egyházat, a benne való tagságot nem tartja deviánsnak vagy szokatlannak. A szocialista rendszer alatt gyakorlatilag a vallásos magatartás minden formája deviánsnak minősült, tehát szociológiai értelemben Magyarországon nem beszélhettünk egyházzal. A jelenlegi jogi nyelv viszont egyháznak titulál minden vallási entitást. Bár a lakosság többsége – 54,5 százaléka – katolikusnak vallja magát¹¹, a magyarországi Katolikus Egyház mégis tartózkodik a yingeri értelemben vett egyetemes igény közéletbeli hangztatásától.

A *szeztát* az különbözteti meg az egyháztól, hogy bár az ilyen vallási közösség is kizárólagos legitimációs igényrel lép fel, de az egyházzal ellentétben viszonylagosan negatív kapcsolatban van a társadalommal. Ez a negatív kapcsolat egyrészt veszélyezteti a szekta létét, másrészt társadalmi változás

¹⁰ E megközelítésekhez McGuire (1997) munkája szolgált alapul.

¹¹ Vö. a KSHnépszámlálásának 2001-es vallási adatait összefoglaló kiadvánnyal (KSH 2002).

forrása is lehet. Magyarországon – legalábbis 2000-ig¹² – leginkább a magukat egyszerűen keresztényeknek nevező, de egyik központjuk után a média révén Dunaföldvári szekta néven elhíresült entitás testesíti meg ezt a szociológiai típust. A kizárólagos üdvözülési szempont szerint ide sorolandók még a Jehova Tanúi is¹³, bár viszonyukat a magyar társadalomhoz már nem lehetne egyértelműen negatívnak mondani. A lakosság megosztott velük kapcsolatban: Tomka elemzése szerint „[a]llig valamivel többen foglaltak állást a Jehova Tanúi szabad vallásgyakorlatának engedélyezése mellett, mint az ellen” (2000:41). A *Vallási és erkölcsi pluralizmus* (RAMP) kutatás adataira támaszkodva Tomka szerint felsejlik az a tendencia, mintha „a vallási kizárólagosság a fiatal kisebb egyházakban gyakoribb lenne, mint másutt, (...) de [ez] a megkérdoztetek kicsi száma miatt sem nem igazolható, sem nem cáfolható” (2000:39). Az ún. nem történelmi egyházak vezetőivel folytatott interjújuk során Török (2003b) inkább azt tapasztalta, hogy a vallási kizárólagosság nem annyira jellemző ezekre az entításokra.

A *denomináció* pozitív viszonyt tart a társadalommal, és nem igényel kizárólagos legitimációt, vagyis elfogadja, hogy más vallási csoportok is elvezethetnek az üdvösségre. Talán még inkább elfogadja a társadalmat, mint az egyház, hisz nem képes vagy legalábbis kevésbé hathat a társadalomra. Az Egyesült Államokban denominációnak tekinthető a legtöbb vallási irányzat: a presbiteriánusok, kongregacionalisták, amerikai baptisták, metodisták, reformált és konzervatív zsidók, sőt még a gyakran exkluzivitással vádolt katolikusok is. Ilyen értelemben a magyarországi történelmi kis- és nagyegyházak jelentős része¹⁴ szintén denominációként viselkedik.

Végezetül a *kultusz* elfogadja a többi vallási közösség legitimációs igényét, toleráns, bár negatív viszonyban van a társadalommal, kritizálja azt. Ide sorolhatjuk a középkori gyógyító kultuszokat, a XIX. századi spiritizmust s a mai asztrológiát. Magyarországon is létezik a kultikus jegyeket mutató agykontroll, és nálunk is élnek UFO-hívők. A Szciantológiának és a transzcendentális meditációnak (TM) is voltak ilyen szakaszai. A Szcianto-

¹² A róluk eddig megjelent egyetlen átfogóbb írás szerzője, Kamarás István szerint a mintegy félszáz fős csoport „szociológiai értelemben *keresztény szekta*”, s „2000 tavaszáig (...) meglehetősen elzárkóztak a külvilág elől” (d.n.:275, dőlít szedés az eredetiben). A csak náluk elérhető kizárólagos üdvösségről – legalábbis Kamarás (d.n.: 280–281) írásában – csak implicite olvashatunk.

¹³ Vö. Szalai (2001, főleg pp. 16–23).

¹⁴ Ebből a szempontból a katolikus tanítás nem egészen egyértelmű. A II. Vatikáni Zsinat szerint – igaz, csak a ún. vágykeresztségen keresztül, de – másutt is lehet üdvözülni. II. János Pál *Dominus Jesus Christus* kezdetű enciklikája viszont többek szerint visszalépést jelentett ettől az állásponttól.

lógia működésében, tanításában szektás elemek is megfigyelhetők, amennyiben egy bizonyos szint elérése után már az üdvözülési lehetőség kizárólagos igényével lép fel. A magyar társadalom is korlátozottabb lenne velük, mint a Jehova Tanúival, mert akik ismerik őket, azok jóval nagyobb arányban tiltanák működésüket, mint akik engednék (Tomka 2000:41).

Az utóbbi példából láthatjuk, hogy itt dialektikus folyamatokról van szó, nem stabil, fix kategóriákról. Eppen ezért ha vizsgálni akarunk egy vallási közösséget, akkor azt legalább három szinten kell tenni. Először is elemezni kell azt az adott társadalmi kontextusban. A katolicizmus az Egyesült Államokban 1840 körül például szektás jellemzőket mutatott, de a II. vatikáni zsinat óta már denominációként van jelen. Az analízis második szintjén megkülönböztetünk lokális, országos, regionális egységeket. Egy vallási közösség egy bizonyos országban lehet szekta, de a régióban elfogadott egyházként működhet. Magyarországon ez inkább a vidék és a város, elsősorban a főváros közti jelentős különbségben nyilvánul meg: az újabb vallási entitások tagjai ugyanis tipikusan urbánusok.¹⁵ Végezetül a vallási közösségeket időbeni változásukban is vizsgálni kell.

Hiba lenne azonban az első finomított kategorizálás szempontjait kritika nélkül elfogadni, mert azok sok mindent elfednének. Elfednék például a szervezeti differenciáltság, specializáció és komplexitás fokát. Igaz ugyan, hogy az egyház inkább szervezettebb, differenciáltabb és komplexebb, mint a szekták és a kultuszok. De az is igaz, hogy a Jehova Tanúi és a Szcintológia is nagyon szervezett, ugyanakkor negatív viszonyban vannak bizonyos társadalmakkal. Ezért ebből a szempontból talán helyesebb a „*berendezkedett*” (*established*) szekta, illetve kultusz elnevezés, mely olyan közösségekre utal, amelyek belső életüket és külső kapcsolataikat sikeresen, sajátos megkülönböztető jegyeik hosszabb távú fennmaradására rendezték be.

A fent említett kategorizálás szempontjai elfednék továbbá a vallási közösség elitizmusának fokát. Azok, amelyek kizárólagos legitimációt követelnek maguknak, „lenézik” a többieket, de ez – az ábrából logikusan következik is – nemcsak a szektákra érvényes. Az egyház a középkorban az üdvösség egyedüli letéteményeseként nemcsak hogy lenézte, de meg is égette a nem-hivatalos vallás „képviselőit”, például a boszorkánynak ítélt személyeket.

Végezetül homályban maradna az egyes vallási csoportok integráló vagy dezintegráló hatása is és főleg az, hogy ugyanaz a közösség lehet mindkettő is. A Jézus Mozgalom (*Jesus People* vagy *Movement*) néhány csoportja például a befogadó társadalom értékeire – rendszeres munka, házasság, tekin-

¹⁵ Török (2003a).

télytisztelet – nevelte a deviáns fiatalokat, de szektaszerű berendezkedésükkel kivették őket a tágabb közösségből, elszakították a családjuktól, korábbi barátaiktól.

Az említett problémák miatt érdemes a vallási közösségeket egy másik szempont, nevezetesen a vallási beállítottság, orientáció szerint is tipologizálni. Eszerint meg kell különböztetni az egyházas, szektás, denominációs és kultikus beállítottságokat az egyháztól, szektától, denominációtól és kultusztól mint szervezeti típusoktól, mert többféle orientáció fordulhat elő egy-azon szervezetben belül. A két meghatározó tényező a vallási beállítottság eldöntésében az, hogy

a vallási szerep mennyire elválasztott, szegmentált a többi szereptől, vagy mennyire hatja át diffúz módon azokat. Egyszerűbben megfogalmazva a vallási értékek, etikai rendszer mennyire meghatározó a mindennapi életben. A kereszténység keretén belül ezt értelmezhetjük úgy is, hogy csak vasárnap délelőtt 9 és 10 között, a templomban vagyok-e vallásos, vagy ébrenléti állapotom minden pillanatát a vallás szabályozza-e.

az egyén hogyan ítéli meg magát és másokat a vallásosság szempontjából: egy „tömegvallás” tagjának tartja-e magát vagy pedig „vallási virtuóznak”. A Max Weber által leírt vallási virtuóz az a személy, aki a vallási tökéletesség (bárhogy legyen is az meghatározva) felé törekszik, és nincs megelégedve a tömegek „normális” szintű vallásosságával, amely csak az üdvösséghez szükséges „minimum”¹⁶ teljesítésére törekszik.

Az így nyert kategóriákat a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra

Csoportosítás a vallási beállítottság vagy orientáció szerint

Hangsúly	Szerep	
	Diffúz	Szegmentált
Tömegvallásosság	egyházias	denominációs
Vallási virtuóztatás	szektás	kultikus

Eszerint a *szektás* orientáltságban a vallási szerepnek át kell hatnia minden más szerepet, ennek kell meghatároznia az élet minden területét. Ugyanakkor hajlamos a vallási túlzásokra is, hisz nagy hangsúlyt fektet a vallási „virtuóztatásra”, nem elégszik meg a közönséges vallásossággal. Szektás

¹⁶ Példaként a Katolikus Egyház „ötparancsát” szokták hozni, azon belül is azt, amely arra szólítja fel a hívőt, hogy évente egyszer gyónjon, és legalább a húsvéti időben áldozzon.

beállítottságuk lehetnek a csoport és a társadalom viszonya, illetve a csoport saját – kizárólagos – legitimációs képe alapján szektának minősülő entitások tagjai is. De az orientáció szempontjából természetesen az egyes, egyébként szektának nem gondolt entitásokon belül is lehetnek olyan egyének és csoportok, amelyek szektás beállítottságuk. Így például ilyen irányultságúnak minősül minden szerzetesi életvitelt folytató közösség, legyen az keresztény, buddhista, hindu eredetű vagy valamelyik NRM elkötelezettebb része. Így például Magyarországon sem csak a katolikus rendek tartoznak ide, hanem például a különféle buddhista entitások és a Krisnátudatúak szerzetesei vagy a Szcientológia Egyház *sea-org*¹⁷ tagjai. Van azonban egy nagy különbség a keresztény egyházak szerzetesei és a csoport és a társadalom viszonya, illetve a csoport legitimációs képe alapján szektának minősülő vallási entitások közt. Amíg a szekták azt állítják, hogy az üdvösséget kizárólag csak náluk s az általuk képviselt életvitel alapján lehet elérni, addig a keresztény szerzetesrendek ezt nem állítják, hanem csak az erre hivatást érzőknek ajánlják.

A *denominációs* beállítottság viszont megelégszik az átlagos szintű valóságossággal, és elválasztja a vallási szerepet az élet többi szerepétől, területétől. Hasonló ez az önkéntes szervezetekben való tagsághoz. Magyarországon ilyen beállítottságú a protestáns egyházak döntő többsége, de ide sorolandók az ortodox egyházak is.

A *kultikus* orientáció a vallási szerepet ugyan elválasztja az élet többi területétől, de ugyanakkor magasabb szintű vallásosságra való törekvést követel meg a tagjaitól. Ez a tökéletességre való törekvés azonban kevésbé specifikus, inkább eklektikus. Ennek következtében alakulhat ki a fregmentált vallás: egy spiritista lehet egyúttal híve az agykontrollnak és aktív tagja például a metodista egyháznak is (McGuire 1997:156). Magyarországon a különféle ősmagyar vallási entitások tagjairól tudjuk, hogy jelentős részük egyidejűleg tagja más egyházaknak is, elsősorban az ún. történelmi egyházaknak. A keveredésre az is lehetőséget ad, hogy a bejegyzett egyházak 10 százalékánál nincs tagsági kritérium, s mintegy kétharmaduknál lehetséges a kevert tagság, azaz az egyidejű tagság több vallási közösségnél.¹⁸ Egy másik következménye az ilyen beállítottságnak, hogy nincs igazán tekintély,

¹⁷ A Sea Organization a hatvanas években alakult elkötelezett tagokból, s a nyolcvanas években nemzetközi szinten gyakorlatilag az ő ellenőrzésük alá került az egyház (Christensen 2002).

¹⁸ Mind az ősmagyar vallások tagságáról, mind a kevert tagságról lásd Török (2003b). Ismert az is, hogy a különféle buddhista entitások tagjai járnak egymás összejöveteleire, bárők egyidejűleg nem tagjai – legalábbis aktívan nem – a történelmi egyházaknak.

így ez is hozzájárul ahhoz, hogy ne tudjuk megmondani, ki az „eretnek”, illetve ki a tag és ki nem.

Végezetül az *egyházias beállítottságban* a vallási szerep áthatja az élet minden területét, de „megelégszik” a tömegek vallásosságai szintjével. Magyarországon az ún. történelmi egyházak szolgáltatathatnának erre a kategóriára jó példát, de csak a magukat ezekhez az egyházakhoz tartozónak vallók mintegy 10–15, legfeljebb 20 százaléka. Ennyien vallják ugyanis magukat vallásosnak az adott egyház tanítása alapján.¹⁹

Az NRM-ek tipologizálása és azok használhatósága Magyarországon

Az erősen szabályzott vallási élet hirtelen felszabadulása a korlátozások alól nemcsak a már jelenlévő, de a magyarok által kevésbé ismert kisebb egyházak aktivizálódását eredményezte, hanem az addig kényszerűségeiből „összezárt” vagy „összetartott” vallási entitások osztódását is. Mindehhez hozzájárult még a külföldről nagy számban érkező legkülönbözőbb vallási szerveződések megjelenése is. Tisztázni kell tehát, hogy milyen entitásokról és milyen értelemben beszélhetünk a NRM kategória alatt. A továbbiakban Magyarországon e kategória elemzésekor csak azokat az entitásokat említjük példaként, amelyek intézményesen csak a második világháborút követően jelentek meg.

Az NRM-ek tipologizálásakor négyféle osztályozási rendszert kell megemlítenünk. Az első ezek közül a világhoz való viszonyulásra, a második a tagok erkölcsi felelősségérzetére, a harmadik pedig az entitás testületiségének – korporációjának – szintjére alapozódik. A negyedikként tárgyalt Beckford (1985) rendszere a tagok egymáshoz és külvilághoz való viszonyuk alapján kategorizálta az új vallási entitásokat.

A világhoz való viszonyulásra alapozott csoportosításra példa Wallis (1984) tipológiája, amely az új NRM-eket a világot elutasító (*world-rejecting*), a világot helyeslő, elfogadó (*world-affirming*)²⁰ és a világhoz alkal-

¹⁹ Vö. pl. Tomka 1997.

²⁰ Úgy tűnik, Kamarás ezt az elnevezést „világot erősítő mozgalmaknak” (d.n.: 196) fordítja, amely félrevezető lehet, hisz ezekben az entitásokban nem a világ megerősítéséről, jobbításáról van szó. Ezt maga Kamarás is látja, hisz megfelelteti ezeket a wilsoni manipulatív szektáknak, „amelyek klienseiket abban segítik (...), hogy jobban élhessenek a világban (...), a célok a hedonizmus (...), elsősorban know-how tudás, amelynek segítségével a hívő alkalmassá válik a világ manipulálására” (d.n.: 197). A „világot elfogadó” fordítás helyességéhez lásd Robbins (1988:

mazkodó (*world-accomodating*) kategóriákba sorolja. A világot elutasító mozgalmak ellenséges beállítottságúak a fennálló társadalmi renddel, melyet korruptnak, sátólól valónak tartanak. Az ilyen csoportok gyakran élnek tekintélyen alapuló közösségekben, ahol az egyének korábbi énjét teljességgel fel kell adnia. Az ilyen entitásokra Wallis által példaként felhózottak közül hazánkban is létezik az Egyesítő Egyház, a Children of God „jogutódja”, a Család és a Krisna-tudatúak közössége. Figyelembe kell azonban azt is vennünk, hogy a volt szocialista országokba ezek a mozgalmak már nem az eredeti formában kerültek, a társadalmi környezet s a velük szemben támasztott „elvárások” is mások, mint amiben ezek születtek (Barker 1997).

A következő típusba tartozó, a világot elfogadó, helyeslő mozgalmak azt állítják magukról, hogy birtokában vannak annak a tudásnak, illetve azoknak az eszközöknek, amelyekkel az egyén megvalósíthatja önmagát, kiteljesítheti fizikai, lelki és erkölcsi képességeit, anélkül, hogy a világtól el kellene szakadnia. A Magyarországon is jelenlévő, ebbe a típusba tartozó mozgalmak közül a legnagyobb „klientúrával” kétségkívül a Szcientológia Egyház rendelkezik, de jelentős az agykontroll hatása is.

Az előző két típus Robbins (1988:147) szerint megtestesíti a Malinowski által bemutatott vallás-mágia pólusokat. Ezek közé Wallis azonban elhelyezett még egy harmadikat, a világhoz alkalmazkodó mozgalmak típusát, melyekre ő az újpünkösdistá, illetve karizmatikus megújulási mozgalmakat hozta fel példaként. Az ilyen entitások az egyén lelki életének fejlődésére helyezik a fő hangsúlyt. A világot elfogadó, azt helyeslő entitásokkal ellentétben a világhoz alkalmazkodók kevesebb figyelmet szentelnek a gnó-zishoz kapcsolódó földi javaknak, s jóval többet a közösségben végzett imádságnak és rítusoknak. Ugyanakkor a világot elutasító csoportokkal ellentétben nem tekintik önmagukat a romlott világgal szembeállítva új, megtisztított közösségeknek. Magyarországon számtalan karizmatikus megújulási mozgalom és újpünkösdistá entitás létezik, melyek közül a legprogresszívebbnek mondott a Hit Gyülekezete. A Hit Gyülekezetére kétségkívül jellemző a közösségben végzett imádság jelentősége, de ez a csoport nem veti el a világi javakat sem, hanem egyfajta jóléti evangéliumot hirdet.

A tagok erkölcsi felelősségérzetére alapozott tipológiák közül a két legjelentősebb a Bird-féle erkölcsi felelősségre vonhatóság előli menekülésre alapozott csoportosítás, illetve az Anthony és Robbins nevével fémjelzett, az erkölcsi bizonytalanságra adott válaszok alapján kialakított kategorizá-

főleg 147), aki a *world-affirming* csoportokra szívesen használja a *world-accepting* kifejezést is.

lás.²¹ A Bird-féle háromrészes tipológia elméleti alapja az, hogy a pluralista világ viszonylagosságában az emberek az erkölcsi felelősségérzet elől a különféle típusú NRM-ekben keresnek menedéket. Az első típus a *vakbuzgó, fanatikus rajongókat* (devotee) vonzza, akik alávetik magukat egy emberfeletti képességekkel, hatalommal és tudatossággal rendelkező, szentnek tartott mesternek vagy végső valóságnak. Ezekben a csoportokban az erkölcsi felelősségérzettel küszködőket azzal nyugtatják meg, hogy a gyermekkorban a szülőtől, nevelőtől tanult, kapott erkölcsi értékeket az egyén *valódi* énjéhez képest viszonylagossá teszik. Bird példaként a Krisna-tudatúakat, a Divine Light Missiont, az új pünkösdistákat és a Meher Baba Mozgalmat említi, melyek közül Magyarországon csak a Krisna-tudatúak és az új pünkösdisták léteznek. A második csoport a *tanítványok* (disciples) csoportja, akik a megvilágosodást keresik a legkülönbébb lelki, pszichikai vagy fizikai eszközökkel és gyakorlatokkal. A hazánkban is jelenlévő legkülönbébb jóga és zen csoportok tagjai az életet harmonikus egésznek képzelik el, melyhez viszonyítva a feltehetően önkényes, ránk erőszakolt erkölcsi előírások teljesen lényegtelenek. Bird tipológiájában a harmadik csoportot az ún. *tanoncok, inasok* (apprentices) alkotják, akik valamilyen pszichikai, sámánista vagy terápiai eljárásra alapozott készséget igyekeznek elsajátítani, hogy felszabadítsák és természetesen felhasználják az önmagukban rejlő szent erőket. A Szcientológia, az agykontroll, a transzcendentális meditáció (TM) vagy az *est* jogutódjaként működő Forum azt tanítja tagjainak, hogy a legfontosabb a személyes autonómia érzésének elérése, melynek következtében senki más, csakis az egyén értékelheti és ítélni meg önmaga erkölcsiségét.

Birddel szemben Anthony és Robbins nem az erkölcsi felelősség elől való menekülést teszik meg rendszerük alapjának, hanem a pluralista és pragmatikus világban uralkodó erkölcsi viszonylagosságra adott különféle válaszokat csoportosítják. Ezek szerint megkülönböztetnek dualista és monista mozgalmakat. Az előbbiek fenntartják az erkölcsi abszolutizmust és a teocentrikus etikai kettősséget, s ebből kifolyólag tiltakoznak az élet minden területén jelentkező engedékenység ellen. Fundamentalista beállítottságú csoportok, mint például a már említett Dunaföldvári szekta tűnik jó hazai példának. A monista mozgalmak ezzel szemben a világegyetem egységét hirdetik, melynek következtében szerintük sem az egyént nem lehet elválasztani az egésztől, sem azt állítani, hogy léteznének bármilyen etikai és er-

²¹ Mind a Bird-féle, mind pedig az Anthony és Robbins nevével jelzett tipológiáról az információt Robbins (1988) és Beckford (1985) műveiből merítettem.

kölcsi normák.²² A tipológia szerzői megjegyzik, hogy bár a monista felfogás vonzónak tűnhet a liberális beállítottságú, tehetősebb középosztály képzett tagjainak, a nyugati társadalmakban továbbra is a dualista felfogás az uralkodóbb a maga abszolút erkölcsi szabályaival. Ezt támasztják alá a hazai kutatások adatai is, melyek szerint a kisebb létszámú magyar vallási entitások erkölcsi tanításukban meglehetősen konzervatívok. Háromnegyed részük például nem tartja megengedettnek a házasság előtti szexuális kapcsolatot, s majd 90 százalékuk elítéli a házasságon kívüli nemi aktust. Ötből négy kisegyháznál tiltott a homoszexualitás (Török 2003b).

A harmadik osztályozási rendszer a vallási entitások *gazdasági-működési szintjére, testületiségére* (corporateness) alapozódik. A szerzők, Lofland és Richardson²³ a testületiség foka alatt azt a szintet értik, amellyel az embereknek egy csoportja a közös, általuk értékesnek vallott értékeket és a rájuk épült közösségi életet terjesztik, illetve benne részt vesznek. A testületiség vizsgálatakor a következő tényezők létét vagy hiányát veszik figyelembe: (1) a közösség jövedelmének biztosítása, (2) lakáviszonyok, (3) étellemmel való ellátás és az étkezés lebonyolítása, (4) a család vagy más érzelmi közösség, (5) a kognitív beállítottság terjesztése és végezetül a (6) szervezet tökéletességébe vetett hit. Ezek alapján öt fő típust különítenek el. Az első a „rendelőintézet” vagy *klinika*, amely egy bizonyos kognitív beállítottság rendszeres terjesztésére fókuszol. Példaként a Transzcendentális Meditációt vagy az *est* utódjaként működő Forumot említik, de ide sorolhatnánk a hazánkban is létező Szcientológia Egyházat. A második típus a *kongregáció*, ahol már nemcsak a hitrendszer átadására, hanem a tagok közösségi életére is gondot fordítanak. A tagok materiális igényeinek kielégítésével, mint például az étkezés vagy szállás megszervezésével azonban továbbra sem törődik a kongregáció. A hazai vallási entitások jelentős része ezt a típust testesíti meg, bár meg kell azt is jegyezni, hogy léteznek olyanok is,

²² A hazai vallási entitások elemzése szempontjából újat nem ad, de a teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy a monista mozgalmakat Anthony és Robbins továbbra is négy alcsoportra bontja, úgymint technikai vagy karizmatikus, illetve egy- és kétszintes csoportokra. A technikai csoportokban a tagok a kívánt szellemi beállítottságot különféle technikák gyakorlása és elsajátítása árán szerezhetik meg. Ez a csoport rokonságot mutat a Bird-féle tipológia tanoncaival. A karizmatikus csoportokban viszont a kívánt célt a lelki mesterek, vezetők utánzásával érhetik el a tagok. Bármily furcsán hangzik is, de ebbe az altípusba sorolták az ún. Manson-családnak nevezett, gyilkosságoktól sem visszariadó csoportot is. Az egy szintes monista rendszerek az egyszeri, de egész életre kiható megvilágosodást tanítják, míg a kétszintesek a tudatosság magasabb szintjét hosszú távú fejlődés útján érik el.

²³ Lofland és Richardson tipologizálásának bemutatása a Richardson (1988) könyvében található ismertetésen alapul.

amelyek a tagok többsége számára kongregációként funkcionálnak, míg egy kisebb magnak kielégítik a materiális igényeit is.²⁴

E kielégítés következő szintje a *közösség*, amelynek két altípusa van, a munkás vagy jövedelmet előállítók és az otthont biztosítók. A kettő közt az a különbség, hogy amíg az előbbi a materiális igények közül csak a finanszírlást célozza meg, az utóbbi épp azt nem biztosítja tagjainak, de lakást, étkezést és az érzelmi szükségletek kielégítését már biztosítja. Az új vallási entitások megalakulásuk elején gyakran otthont biztosító közösségeként próbálnak létezni. A tagok megtartják világi munkahelyüket, de szabadidejüket már a közösséggel, annak otthonában töltik.

A testületiségnek a közösségnél egy fokkal magasabb szintjét Lofland és Richardson *alakulat*nak (corps) nevezte, amely már minden materiális és érzelmi igényt kielégít, vagyis nemcsak jövedelemelőállító lehetőséget biztosít a közösségnek, hanem lakást, élelmet is. A Magyarországon is létező Egyesítő Egyház mozgékony adománygyűjtő csoportjait²⁵ lehet példaként említeni, bár hazánkban az Egyesítő Egyház nem igazán alkalmazta ezt a módszert. Külföldön, elsősorban az Egyesült Államokban az ember könnyen belebotolhatott olyan „moonistákba”, akik valami apróságért – egy pohár üdítő, egy gyertya vagy néhány szál virág stb. – komolyabb adományt kértek. Hasonló a helyzet a testületiség legmagasabb fokát képviselő *telepek*, *kolóniák* esetében is, bár van egy jelentős különbség. Amíg az alakulatok tagjai nem tekintették helyzetüket kielégítőnek, megfelelőnek, de a magasabb cél érdekében ideiglenesen eltűrték azt, a kolóniák tagjai ideálisnak tartották azt. A magyarországi kolóniák közül legismertebb a Krisna-tudatúak telepe Somogyvámos közelében, de ilyen formában élnek a Children of God utódjaként működő Család és a már többször említett Dunaföldvári szekta tagjai is.

Az új vallási entitások csoportosítására a legösszetettebb rendszert James Beckford (1985) alkotta meg, aki tipológiáját kifejezetten az ilyen entitások által előidézett konfliktusok vizsgálata céljából hozta létre. Ennek sajátossága az, hogy nemcsak a vallási entitás más csoportokhoz, szervezetekhez, intézményekhez, valamint az adott társadalom értékeihez való viszo-

²⁴ Vö. a szektás, kultikus, egyházas, denominációs beállítottság tárgyalásakor említett lehetőséggel, miszerint például az egyes, egyébként szektának nem gondolt entitásokon belül is lehetnek olyan egyének, akiknél a szektás beállítottság – többek közt – a kommunális életvitel formájában is megnyilvánulhat.

²⁵ Mobile Fundraising Teams. Richardson és Lofland az alakulatra még felhossa példaként a hazánkban ismeretlen és Richardson (1988: 4) által is csak pszeudonim – Christ Communal Organizatio (CCO) – megjelölésű csoportot, melynek tagjai idényjellegű mezőgazdasági munkát, például almaszedést vállaltak.

nyát, azaz külső kapcsolatait vizsgálja, hanem az entitás tagjainak egymáshoz, illetve a nem tagokhoz fűződő kapcsolatát is figyelembe veszi. Első ránézésre ezt csoportosíthatnánk úgyis, hogy az entitás benső és külső kapcsolatainak különböző formáit írja le Beckford, de amint látni fogjuk, a belső kapcsolatok nemcsak a tényleges tagság egymáshoz való kapcsolatára szorítkoznak. Ezek szerint a belső kapcsolati típusoknak öt formája lehetséges, de ezek közül csupán három vonatkozik a valódi tagságra. A tipológia az entitás tagjai közti kapcsolat jellegén és erősségén alapul. Az első típust Beckford is a Bird féle csoportosításból már ismert *vakbuzgó, fanatikus rajongó* (devotee) névre kereszteli. Az ilyen típusú csoportok tagjai kizárólagosan a csoportban, annak tagjaival élnek, a másokkal való kapcsolataikat minimalizálják. Ez természetesen leszűkíti azok körét, akik potenciális házastársként, illetve később gyermekeik barátaiként szóba jöhetnek. A rajongók gyakorlatilag életüket minden tekintetben alávetik egy tekintéllyel rendelkező személynek vagy entitásnak. Példaként a hazánkban is működő Krisna-tudatúak, az Egyesítő Egyház vagy a Család jöhet szóba.

A benső kapcsolatok következő – Beckford sorrendjében harmadik, de a közérthetőség kedvéért előrevett – típusa a *kliens*, aki mintegy szerződéses alapon él az entitás által ajánlott oktatási, terápiái stb. lehetőségekkel, anélkül, hogy ez determináló hatással lenne az egyén személyes kapcsolataira. Ebben a típusban nem az egyén elkötelezettsége kérdőjeleződik meg, hanem arra utal, hogy vallását anélkül is igen komolyan gyakorolhatja, hogy társadalmi élete csak az entitás tagjaival való kapcsolatra korlátozódna. Hazánkban is létező ilyen típusú entitás a Szcientológia Egyház. A benső kapcsolatok – eredeti sorrendben – második típusa a mester vagy *szakértő* (adept), akinél kapcsolatainak jelentős részét az entitás tagjai kötik le, de nem kizárólagosan. Más szóval, az ilyen tag az entitástól való függőségében valahol a rajongó és kliens között helyezkedik el. Egyes kutatások azonban rámutatnak arra, hogy a kliens típusú tagsággal rendelkező csoportok sem nélkülözik szükségszerűen azokat az eszközöket, amelyekkel a vezetőség a rajongókhoz vagy a szakértőkhöz hasonló mérvű elkötelezettséget érjenek el. Így például hazánkban is létezik a Szcientológia Egyházon belül a nagyon elkötelezett tagokból álló, már említett *sea-org* szervezet. A különbségtételnek az ad mégis jelentőséget, hogy a Beckford által vizsgált konfliktusokban ezek az esetek többségében csak árnyalatnyi különbségek eltérő kimenetelt eredményeztek.

A belső kapcsolatok következő, valójában már nem valódi tagságot jelző típusa a pártfogó vagy *patrónus*, aki általában nincs jelen a vallási entitás szertartásain és összejövetelein, s aki nem is jogosult a különféle, főleg vezetői pozíciók betöltésére. A patrónus azonban erkölcsi, anyagi támogatá-

sával, különféle szolgálataival és tanácsaival segítheti az entitást. A patrónus felett az entitásnak természetesen nincs hatalma, a kettő kapcsolata inkább kölcsönös tiszteleten és megfelelésen alapul. A nyugati féltekén a Krisna-tudatúaknak van jelentős pártfogói hálózata, mely főleg a bevándorolt hindu lakosságból kerül ki. De ide sorolandók nemcsak a tagok szülei, rokonai, ökumenikus kapcsolatokat ápoló más vallások tisztségviselői, hanem az entitással a semlegességnél valamilyen téren közelebbi viszonyt tartó kutatók is. Hazánkban példa erre az Egyesítő Egyház egyik frontszervezete, a *Professzorok Világbéke Akadémiája*²⁶ (PWPA). A nem tényleges tagsági, de mégis a „belső kapcsolatokhoz” sorolandó – utolsó – típus az *aposztáták* csoportja, akiknek potenciális szerepét a texasi Wacóban lezajlott tragikus kimenetelű konfliktus óta nem lehet említés nélkül hagyni és alábecsülni.²⁷

A vallási entitások külső kapcsolatainak tipologizálását Beckford azokra a módozatokra alapozza, amelyekkel az NRM-ek a külvilág különféle intézményeihez és szervezeteihez viszonyulnak, s ahogy adott esetben velük kapcsolatot tartanak. Ezek alapján megkülönbözteti a *menedékhely* (refuge, retreat) típusú közösségeket az új életre keltő feltámasztóktól, *revitalizálóktól* (revitalization) és a *mentesítőktől*, feloldóktól (release). A legelső típusra a gonosztól való menekülési szándékból adódó, világtól, kívülállóktól való elzárkózottság a jellemző. A világot nem akarják jobbá tenni, önmagukra sem akarják a figyelmet felhívni, támogatást nem igényelnek, szükségleteik kielégítésében megpróbálnak önellátók lenni. Sikerességüket nem számbeli gyarapodásban vagy gazdasági prosperitással mérik. Hazánkban a legmegfelelőbb példa a menedékhely típusú entitásra a már többször említett Duna-földvári szekta, de ahogy Beckford megjegyzi (1985:86–87), a hazánkban ugyancsak jelenlévő Krisna-tudatúaknak és a Család elődjének, a Children of God nevű csoportnak is voltak erre a típusra jellemző periódusai.

A menedékhely típusú csoportok akár észrevétlenül is működhetnek, ha gyakorlatukban nem váltogatnák a menedékhely és revitalizáló típust. Ez

²⁶ A *Heti Világ Gazdaság* (2000. nov. 25. p. 108) értesülése szerint a PWPA-nak a magyar származású Wigner Jenő atomtudós is tagja. Zahora Attila, az Egyesítő Egyház magyarországi sajtószóvivője személyes kommunikáció útján azonban azt nyilatkozta, hogy a magyar PWPA gyakorlatilag nem folytat semmilyen érdemi tevékenységet.

²⁷ Vö. például a „Disgranted Apostates” alcímet viselő részt Wright (1995:83–86) könyvének negyedik fejezetében. Természetesen az apostáták kapcsolata volt vallási entitásukkal igen változó lehet, amely adott esetben akár az entitás változásához is vezethet (Bromley 1998). Szerencsére Magyarországon még nem volt olyan tragikus kimenetelű, NRM-ekkel kapcsolatos eset, amelyben az apostáták szerepet kaphattak volna.

utóbbiak, szöges ellentétben a menedékhely-szerű csoportokkal, azon fáradoznak, hogy a világot saját hitrendszerükön alapuló értékrendszerük szerint átalakítsák, jobbá tegyék. Kényes egyensúlyozást jelent ez az entitás számára, hisz nagyon meg kell fontolnia, hogy mikor konfrontálódjon, és mikor kössön kompromisszumot a befogadó társadalommal.²⁸ A már említett Krisna-tudatúak és a Család tagjain kívül hazánkban ilyen típusú entitásban dolgoznak még az Egyesítő Egyház tagjai is. Beckford szerint (1985: 87) e típus egyik megvalósulási formája a társadalmon belül létesített, a világi intézményekkel párhuzamosan, vallásos alapokon működő ugyanolyan intézmények hálózata, amelyet a szakirodalom a Hollandiában működő „két-oszlop” (pillar) néven ismertetett. Természetesen Magyarországon a szocializmus korszakában ez gyakorlatilag elképzelhetetlen volt, s az 1990 óta eltelt idő sem volt elegendő ilyen „pillar” kialakítására.

Végezetül a mentesítő típusú entitások arra fókuszálnak, illetve azt tanítják tagjaiknak, hogy a világ káros hatásaitól hogyan mentesíthetik magukat időről időre, illetve egyszer s mindenkorra, hogy aztán megvalósíthassák és kiteljesíthessék teljes potenciáljukat. Elméletileg az ilyen típusú entitások okoznak legkevesebb konfliktust a külvilággal, hisz tagjaiknak nem az ellen, hanem annak jelenlegi formájában élve és dolgozva kínálnak beteljesülést. Csakhogy az ilyen mozgalmak, illetve tagságuk nagyon könnyen kooptálódhatnak (?), amely aztán a mozgalom módosulásához, sérüléséhez vezethet. Hazánkban is jelenlévő példaként ide is a Szcientológia Egyházat lehet megemlítenünk. Maga Beckford is megjegyzi, hogy nincs igazán tiszta entitás, amely csak az egyik vagy a másik típust testesítené meg. Más szóval, az egyes entitások – leginkább időbeni átalakulásuk, fejlődésük következtében – többféle típusra is például szolgálhatnak.

Összegzés

A klasszikusnak nevezhető egyház–szekta tipológiából kiindulva először azt elemeztem, hogy a Weber és Troeltsch nevével fémjelzett tipológia, illetve azok kiegészítései, módosításai mennyiben, milyen mértékben alkalmazhatók a magyar vallási entitásokra. Ezt követően az NRM-ekre kialakított négyféle tipologizálási rendszerrel tettem ugyanezt. Amint láttuk, ezek a tipológiák nem ideáltípusokra épültek, hanem csak egy-két jellemző tulajdonságra, s leginkább azokat az entitásokat említették, amelyek a hatvanas-

²⁸ Beckford a revitalizáló típusú entitásokat a fejlett demokráciákban működő legkülönbözőbb civil szervezetekhez hasonlítja.

hetvenes években a nyugati társadalmakkal konfrontálódtak. Ennek következtében az eltérő tulajdonságokra épülő tipológiákban gyakran jelennek meg példáulként ugyanazok az NRM-ek. Nemzetközi elterjedtségük miatt ugyanezek hazánkban is többször szerepelnek egy-egy típus megtestesítőjeként. A magyar helyzetet elemző kutató számára tehát többféle kategorizálási rendszer is rendelkezésre áll, de megfelelő alkalmazásukhoz nemcsak a kutatási kérdéshez, problémához való helyes kiválasztás az előfeltétel, hanem elengedhetetlen a magyar történelmi, politikai és kulturális környezet ismerete is. Ezek tárgyalása azonban már más fejezetek feladata.

Irodalom

- Barker, Eileen 1997 „But Who’s Going to Win? National and Minority Religions in Post-Communist Society” Pp. 25–62 in Borowik, I.–Babinski, G. (eds.) *New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe*. Kraków: Nomos
- Becker, Howard 1932 *Systematic Sociology on the Basis of the Beziehungslehre and Gebildelehre of Leopold Van Wiese*. New York: Wiley
- Beckford, James 1985 *Cult Controversies: The Societal Response to the New Religious Movements*. London: Tavistock
- Bizeul, Yves 1995 *Christliche Sekten und religiöse Bewegungen in der Südlichen Hemisphäre. Eine Literaturstudie* (Wissenschaftliche Arbeitsgruppe für weltkirchliche Aufgaben der Deutschen Bischofskonferenz: Projekte 1) Bonn
- Bromley, David G. (szerk.) *The Politics of Religious Apostasy: The Role of Apostates in the Transformation of Religious Movements*. Westport CT, London: Praeger
- Christensen, Dorte Refslund 2002 „Church of Scientology” Volume 1. Pp. 331–333 in Melton, G. – Baumann, M. (eds.) *Religions of the World. A Comprehensive Encyclopedia of Beliefs and Practices*. ABC-CLIO
- Chryssides, Georg D. 1999 *Exploring New Religions*. London and New York: Cassell
- Gergely, Jenő 1985 *A Katolikus Egyház Magyarországon 1944–1971*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó
- Kamarás, István. d.n. *Kis magyar religiográfia*. Pannónia Könyvek
- Központi Statisztikai Hivatal 2002 *Népszámlálás 2001. 5. Vallás, felekezet*. Budapest
- McGuire, Meredith, B. 1997 *Religion: The Social Context*. (4th ed.). Belmont, California: Wadsworth

- Miklós, Imre 1987 *Az állam és az egyházak kapcsolatáról*. Díszkiadás
- Mukunda (Goswami) 1995 „NRM is Four-letter Word: The Language of Oppression” *ISKCON Communications Journal* 3. 2 (December): 73–75
- Niebuhr, H. R. 1957 *The Social Sources of Denominationalism*. Cleveland: World Publishing Co. (első kiadás 1929)
- Richardson, James T. 1988 *Money and Power in the New Religions*. New York: Edwin Mellen Press
- Robbins, Thomas 1988 *Cults, Converts and Charisma*. Newbury Park: Sage
- Schanda, Balázs (ed.) 2002 *Legislation on Church-State Relations in Hungary*. Budapest: Ministry of Cultural Heritage
- Shupe, Anson D. – Bromley, David G. 1980 *The New Vigilantes: Deprogrammers, Anti-Cultists and the New Religions*. Beverly Hills: Sage
- Szalai, András 2001 *Jehova és a szervezet*. Budapest: Apológia Kutatóközpont
- Tomka, Miklós 1996 „A vallásszociológia új útjai” *Replika* 21–22 (május): 163–171
- 1997 „Katolikusok a magyar társadalomban” Pp. 115–148 in Özséb Horányi (szerk.) *Az egyház mozgástereiről a mai Magyarországon*. Budapest: Vigilia
- 2000 „Felekezeti különbségek a közvéleményben” Pp. 32–52 in Szabó, L.–Tomka, M.–Horváth, P. (szerk.) ... és akik mást hisznek? *Hívek és egyházak egymásról*. Budapest: Balassi Kiadó
- Török, Péter 2003a „New Religious Movements in the Hungarian Census of 2001.” Paper presented at the ISORECEA Conference, December 11–14, 2003, Lviv (Ukraine).
- 2003b „Tézisek a kisebb egyházakról a vezetőikkel folytatott félstrukturált interjúk adatai alapján” Beszámoló a Vallásszociológiai Társaság 2003. január 30-i ülésén, Piliscsaba
- Troeltsch, Ernst 1960 *The Social Teaching of the Christian Churches*. Vols. 1 and 2. Trans. by O. Wyon. New York: Harper & Row (első kiadás 1931)
- Wallis, Roy 1984 *The Elementary Forms of the New Religious Life*. London: Routledge and Kegan Paul
- Weber, Max 1963 *The Sociology of Religion*. Trans. by Ephraim Fischoff. Boston: Beacon Press
- Wilson, Bryan 1993 „Historical Lessons in the Study of Sects and Cults.” Pp. 53–73 in Bromley, David G.–Hadden, Jeffrey (eds.) *Religion and the Social Order, Volume 3A. The Handbook on Cults and Sects in America*. Greenwich CT & London

Wright, Stuart A. 1995 *Armageddon in Waco: Critical Perspectives on the Branch Davidian Conflict*. Chicago: University of Chicago Press
Yinger, Milton 1970 *The Scientific Study of Religion*. New York: Macmillan

Máté-Tóth András, Török Péter,
Nagy Gábor Dániel
Az új vallási közösségek viszonya
a társadalomhoz

Nyitottság, zártság, vonzerő
néhány új vallási közösség tagjainál

Nyitottság és zártság

Ha valamely társadalmi csoportnak az össztársadalomhoz való viszonyát elemezzük, eredményeink elsősorban attól függenek, hogy milyen társadalomfelfogás alapján állunk. Homogén társadalmat alapul véve minden társadalmi csoport és a társadalom viszonyát logikai kényszerből fakadóan dichotomikus (kétpólusú) modellben értelmezzük. Egyik oldalon áll „a” társadalom „egésze”, másikon valamely társadalmi csoport; a leírásban ez a szemantikus modell érvényesül. A számos társadalmi alrendszer egymáshoz való összetett viszonyát alapul vevő társadalomképben azonban a társadalmi csoportoknak is bonyolult viszonyrendszerük van, melyek leírásában az árnyalatok dominálnak. A vallásszociológia klasszikusai, Max Weber, Ernst Troetsch, Emile Durkheim és mások az egyházak és szekták leírásakor homogén társadalomképből indultak ki, aminek következtében számukra „a” társadalom és „az” egyház vagy „a” szekta állt egymással szemben. Nyitottnak nevezhették az egyházakat, amennyiben azok a társadalommal rendszeres és nagy hagyományú kapcsolatokkal rendelkeztek, amelyek a rendre fellépő konfliktusok kezelését is lehetővé tették szabályozott jogi, politikai keretek és hagyományok között. Ezzel szemben az általuk „szekták”-nak nevezett vallási közösségek – nem kis részben a nagy egyházakkal való konfliktusok következtében – szembehelyezkedtek a társadalommal. Jellegettségük leírásakor a társadalom és a szekta is önmagában homogén konfliktuspartnerként jelent meg.

Ez a társadalomtörténeti kontextus tükröződik vissza a magyar szóhasználatban is, amely átvett idegen szóval jelöli a társadalommal és a nagyhagyományú egyházakkal szemben álló vallási közösségeket. A magyar „szekta” szóban felfedezhetjük a latin „secta” főnevet, amely iskolát, tanítást,

pártot jelent, s amelynek igei változata a „*sequire*”, követni. Etimológiailag helytelen ugyan a „*secare*” (elszakítani, elválasztani, levágni) igére való visszavezetés, de kifejezi a magyar szekta szó általános alkalmazásának irányát (Máté-Tóth 2003).

Amikor ma egyházzról vagy szektákról van szó, akkor általában még mindig a XIX. és XX. században kialakult vallási csoportokat értik rajta, vagyis az olyan közösségek nem tartoznak ide, amelyek a II. világháború után jelentek meg, pl. buddhista közösségek, Szciantológia vagy az ISKCON, hogy csak a Magyarországon ismertebbeket említsük. Ebben a korszakban pedig a szekták elsősorban teológiai konfliktusokból alakultak ki, így a parúzia (Krisztus második eljövételét jelző görög szakkifejezés) és a millennium problémájából, gyakran összekapcsolva az igaz egyház keresésének vágyával (adventizmus, Jehova Tanúi), továbbá az egyházi hivatal felfogásának problematikájával (ó- és újapostoli egyház, mormonok). A Szentlélek hatékony működésének jellegzetes meg tapasztalása és a gyógyítások értelmezése is egy egész sor új közösséget hívott életbe, melyeket összefoglaló néven pünkösdi közösségeknek nevezünk. Végül Krisztusról és a túlvilágról szóló jelenkori kinyilatkoztatások forrására is alakultak közösségek, amelyek közé a spiritisza csoportokat soroljuk. (Vö. „Sekten” in König és Waldenfels 1987, 601–602.)

A társadalmi viszonyok, folyamatok, cselekvések és kommunikációk összessége adja azt, amit Luhmann nyomán modern értelemben társadalomnak nevezhetünk. A különböző felépítettségű, történetű és különböző hiteket valló vallási közösségek beágyazódnak ebbe a plurális viszonyrendszerbe, s kialakítják a sokféleséghez való sokféle viszonyukat. Azokat a közösségeket, amelyek a társadalmi sokféleség több szegmensével és dimenziójával szemben állnak, vagy azoktól inkább elhatárolódnak, zártaknak nevezük; azokat, amelyek ezzel szemben a társadalom szereplőivel és szervezeteivel inkább dialogikus, harmonikus, illetve lojális viszonyrendszert tartanak fenn, nyitottaknak.

Fontos hangsúlyozni, hogy amikor a vallási közösségek és a társadalom bonyolult, a különböző kultúrrégiókra sajátosan jellemző viszonyrendszerének elemzési modelljeit taglaljuk, akkor elméleti okokból függetlenednünk kell a köznyelvben és adott esetben a szociológiai szaknyelvben is felületesen vagy reflektálatlanul alkalmazott kulcskifejezések jelentésmezőitől. Nem használhatjuk ugyanabban az értelemben az „egyház” fogalmat, ha a katolikus vagy protestáns egyháztan újkori körvonala zódásáról beszélünk, mint az „egyház” mint társadalmi alakzat XIX. századi értelmében, amely éppen a társadalmi differenciálódás modern korszakában alakult ki. A különböző vallási közösségek tipizálásánál fokozattan ügyelni kell e fo-

galmi pontosításokra, nehogy a plurális társadalom bonyolult viszonyrendszerében felvett adatokat egy korábbi társadalmi korszak kontextuális meghatározottságának jegyeit hordó fogalmi rendszer alapján értelmezzük (Kaufmann 1979, 1989).

A különböző újabb vallási közösségeknek a fenti értelemben vett társadalomhoz való alapvető hozzáállása lehet együttműködő, amennyiben a társadalom különböző szervezeteivel közösen tevékenykednek valamely közérdek jobb megvalósulásában. Ugyanezt a viszonyt passzívnak vagy elzárkózónak nevezhetjük, amennyiben a közösség a társadalomban félrevonultan, visszahúzódóan él, s tagjaitól elvárja, hogy ezt a különállást a társadalmi kötelezettségek többségénél vagy csak némelyikénél konkrétan meg is jelenítse: pl. iskoláztatási vagy hadkötelezettség nem teljesítése. Végül vannak vallási közösségek, amelyek a fennálló társadalom egészével szemben állva magukat mint ellen- vagy kontraszt-társadalom fogják fel. Ezek arra töreksenek, hogy teljesen leképezzék az egész társadalmat, s annak minden funkcióját a maguk hitvallása szerint átalakítva valósítsák meg. Utóbbiak közé tartoznak azok a közösségek, melyek a fennálló hatalmi renddel szemben saját hatalmi rendet akarnak állítani. Az ilyen politikai alapállású vallási közösségek magatartásával nagyfokú rokonságot mutatnak a különböző őskultuszt, részben neofasiszta elemekkel tarkított újpogányságot kultiváló közösségek, valamint bizonyos New-Age irányzatok is. (Vö. Gasper és mások 1994, 374.)

Az új vallási közösségek társadalomhoz való viszonyát Roy Wallis három típusba sorolta: elutasító (world-rejecting), alkalmazkodó (world-accommodating) és igenlő (world-affirming) (Wallis 1984, 10–39). Az első típus úgy tekint a fennálló társadalomra, hogy az elszakadt a rá vonatkozó eredeti isteni tervtől. A világ pokol, de legalább materiális. Ez a szemlélet teljességgel elutasítja a modern társadalom értékeit. Az ördögi világra és társadalomra elfordulással és elzárkózó saját világ kialakításával válaszolnak. Az alkalmazkodó felfogás világos különbséget tesz a társadalom spirituális és evilági szférája között. Ez a szemlélet elfogadja a társadalmat olyannak, amilyen, sem nem tagadja, sem nem igazodik hozzá. Nem is törekszik szabályozni azt, hogy követőinek hogyan kell viselkednie ebben a modern társadalomban. A világot elfogadó, igenlő típus a modern társadalomban nagyszerű célokat lát, amelyekkel azonosul is. E szemlélet állítása az, hogy az általa közvetített ismeretek és gyakorlatok révén az emberek megszabadulnak azoktól a gátlásoktól, melyek evilági céljaik elérésében hátráltatják őket (Vö. Török 2004).

Két változó mentén teszteltük Wallis modelljét az uvk és a társadalom viszonyáról. Az egyikben a világhoz való viszonyra kérdeztünk rá az alábbi

három item alapján. A válaszok 4-esnél magasabb átlagát elutasítónak tekintettük az első, alkalmazkodónak a második és igénylőnek a harmadik kérdés esetében.

Romlott világban élünk.

Világunkban éppolyan sok a jó, mint a rossz.

Világunk tele van nagyszerű lehetőségekkel.

Wallis azonban nem csupán a világról, társadalomról vallott felfogásra építette tipológiáját, hanem az ezzel a világgal kapcsolatos aktivitásra is. Az elutasítók és az igénylők is aktívak, csak aktivitásuk iránya és forrása más. Az alkalmazkodók számára a világ közömbös terep, vallási felfogásuk és a világban való ténykedésük nem függ össze. A világgal kapcsolatos aktivitásra a „*Magunk határozzuk meg sorsunkat*” kérdést választottuk, amelyre öt fokozatban lehetett válaszolni. Az alkalmazkodást pedig egy másik változóval ragadtuk meg: „*Vallásos vagyok, de ez hétköznapjaimba nem játszik túl nagy szerepet.*”

A világtérkép és a világhoz való viszony eredményeiből indexet alkottunk¹, s ezek szerint vizsgáltuk meg a három, egymástól ideológiájukban, történelmükben és külső megjelenésükben igen eltérő közösség tagjaitól kapott válaszainkat.

A Jehova Tanúi egyértelműen elutasítják ezt a világot, mert romlottnak tartják. A világgal kapcsolatos aktivitásuk közepes. Érthető, hiszen a Biblia alapján gondolkodó tanúk számára a világ nem a szentség helye, hanem a bűnőké, ahonnan ki kell tudni menekülni. Igaz, hogy ígéretükkel arra törekszenek, hogy a világból kinyerjenek embereket, és ezzel számukra megnyíljon az üdvösség lehetősége, ám a világ mint olyan az marad, ami volt. Ezzel a felfogással diametrálisan szembehelyezkedik a Szcientológia tagjainak felfogása, akik a világot nagyszerű lehetőségek tárházának tekintik, amelyben igen aktívak. Felfogásuk szerint valóban rendelkeznek azokkal az elvekkel és megoldásokkal (technológiákkal), melyek révén ez a világ átalakulhat, voltaképpen földi mennyországgá változtatható. A buddhista válaszadók is inkább lehetőséget látnak a világban, ha nem is olyan mértékben, mint a szcientológusok. Ám ők a világ átalakításával kapcsolatban inkább a Jehova Tanúhoz állnak közel. A buddhizmus spiritualitása nem a világ megváltoztatását tekinti fontosnak, hanem inkább a rá vonatkozó vágyak kioltását. A Jehova Tanúi Wallis tipológiája szerint egyértelműen a

¹ Az Aufbruch 97-es országos reprezentatív kutatásban ugyanezekre a változókra 3,1 és 3,7 közötti átlagértékeket kaptunk. Éppen az országos minta miatt ez nem is meglepő, s ennek fényében a sajátos közösségekben kapott eredmények még biztosabban utalnak a közösségek szemléleti sajátosságaira.

világ-tagadó típust képviselik, a Buddhisták és a Szcientológusok az igenlők. A vizsgált három vallási irányzatnál az alkalmazkodó típust nem sikerült azonosítani. Ez nem is csoda, hiszen ezzel Wallisnak is nehézségei voltak (Björkqvist 1990).

	világkép	aktivitás		
Jehova Tanúi	romlott világ	4,8	35	tagadó
Buddhisták	nagyszerű lehetőség	4,1	39	igenlő
Szcientológia	nagyszerű lehetőség	4,4	48	aktív igenlő

1. táblázat. Három vallási közösség besorolása Wallis tipológiája szerint.
A számok a kérdésekre adott válaszok átlagai.

Férfiak	Jehova Tanúi	Szcien- tológia	Budd- hista
<u>Eltérés a katolikusokhoz képest</u>	0,2	0,0	0,1
Mennyire bízuk a kormányban?	35	76	54
	0,4	0,3	0,2
Mennyire bízuk az országgyűlésben?	36	50	57
	0,4	0,3	0,2
Mennyire bízuk az önkormányzatban?	99	53	34
	0,5	0,4	0,0
Mennyire bízuk az Alkotmánybíróságban?	88	45	80
	-0,0	0,5	0,2
Mennyire bízuk a rendőrségben?	91	46	16
	0,0	0,5	-0,0
Mennyire bízuk a bíróságban?	54	52	67
Nők	Jehova Tanúi	Szcien- tológia	Budd- hista
<u>Eltérés a katolikusokhoz képest</u>	0,2	0,2	-0,0
Mennyire bízuk a kormányban?	57	31	28
	0,5	0,4	0,3
Mennyire bízuk az országgyűlésben?	14	42	42
	0,3	0,1	0,1
Mennyire bízuk az önkormányzatban?	80	31	67
	0,3	0,0	0,1
Mennyire bízuk az Alkotmánybíróságban?	67	53	45
	-0,0	0,5	0,2
Mennyire bízuk a rendőrségben?	35	35	56
	0,0	0,4	0,1
Mennyire bízuk a bíróságban?	30	78	97

A mintánkban szereplő katolikus hívek intézményekbe vetett bizalmát vettük alapul, amelyet 1-től 5-ig terjedő skálán fejezhettek ki, ahol az 1-es a legkisebb, az 5-ös a legmagasabb szintű bizalmat jelentette. Hozzájuk viszonyítottuk a többi közösség bizalomértékét, és az eltérés értéket jelenítettük meg a fenti két táblázatban. A pozitív eltérés nagyobb fokú bizalmatlanságot, a negatív több bizalmat jelent a katolikusokhoz képest az adott intézményre vonatkozóan. Láthatjuk, hogy a mintánkban szereplő katolikusokhoz képest a kérdések legtöbbjét illetően a kisebb vallási közösségek tagjai bizalmatlanabbak. A férfiakat és a nőket külön vizsgálva azt is megállapíthatjuk, hogy a nők alapvetően bizalmatlanabbak az intézményekkel szemben. Igaz ez a katolikusokra és a többi közösség tagjaira egyaránt. A mintánkban vizsgált katolikusok egy olyan réteget képviselnek, amely elkötelezetten, átlagon felül vallásos. Több országos reprezentatív mintán elvégzett összehasonlítás – aminek részleteit itt nem szükséges közölnünk – azt igazolja, hogy az erősebben vallásos réteg az intézményekkel szemben lényegesen bizalmatlanabb, mint a kevésbé, illetve átlagosan vallásos réteg. A táblázatunkban szereplő eltérések éppen ezért a kérdést illetően kiemelten relevánsak.

Fekete-fehér látásmód

Szaknyelven „dichotomikus” világértelmezésnek nevezzük a szektákra (is) jellemző erős kettősséget, ami kétpólusúságot jelent. Jó és rossz, világos és sötét, „mi” és a kívülállók merev szétválasztásával a tagok számára az egyértelmű csatlakozás és elválás lehetőségét adják. Árnyalatok és átmenetek nélkül, vagy-vagy-okra pusztítva az összetett világot, lényegében a valóság tagadása történik.

Radikalitás

Ebből a merev kettősségből is következik az a szigor és kérlelhetetlenség, amellyel a tagok önmagukkal és egymással szemben a meglátott és leegyszerűsített képleteket alkalmazzák, vélt igazságait rendkívüli eszközökkel is érvényesítve. Ez okozza a külsőségekben is megmutatkozó következetességet (öltözködés, nyilvános szokások), és ez teszi szinte lehetetlenné a különböző kultúrákhoz és a személyes egyediségekhez való igazodást.

Általánosító problémamegoldás

A tagok és a közösség gondjaira a megoldás előfeltétele az, hogy a problémát leegyszerűsítik a kevés és könnyen megtanulható norma egyikére, és azt attól függetlenül alkalmazzák, hogy a konkrét társadalmi–lélektani–politikai közegben valóban érvényes-e, és az érintett számára kivitelezhető és egzisztenciálisan is vállalható-e.

Megengedett-e		Buddhista	Katolikus	Jehova Tanúi	Református	Szcientoológia	Egyikhez sem
a házasság előtti szexuális kapcsolat?	igen	100,0%	58,3%	,2%	74,9%	87,7%	97,6%
	nem		41,7%	99,8%	25,1%	12,3%	2,4%
a házasságon kívüli szexuális kapcsolat?	igen	61,4%	13,7%	,4%	27,3%	9,8%	48,1%
	nem	38,6%	86,3%	99,6%	72,7%	90,2%	51,9%
a művi fogamzásgátlás?	igen	92,0%	56,8%	63,1%	80,1%	81,9%	92,1%
	nem	8,0%	43,2%	36,9%	19,9%	18,1%	7,9%
az abortusz, ha a gyermek fogyatékos?	igen	67,9%	52,6%	1,3%	84,2%	60,8%	85,6%
	nem	32,1%	47,4%	98,7%	15,8%	39,2%	14,4%
a válás?	igen	92,0%	49,0%	31,1%	82,9%	87,1%	94,5%
	nem	8,0%	51,0%	68,9%	17,1%	12,9%	5,5%
a természetes fogamzásgátlás?	igen	97,7%	92,6%	96,5%	97,3%	97,5%	99,4%
	nem	2,3%	7,4%	3,5%	2,7%	2,5%	,6%
a homoszexuális kapcsolat?	igen	82,8%	21,4%	,4%	36,2%	17,9%	69,4%
	nem	17,2%	78,6%	99,6%	63,8%	82,1%	30,6%
az abortusz, ha a család szegény?	igen	55,8%	33,7%	,4%	64,1%	36,5%	77,2%
	nem	44,2%	66,3%	99,6%	35,9%	63,5%	22,8%

2. táblázat. Néhány erkölcsi kérdésre adott válasz a megkérdezett vallási közösségek mintáiban.

A táblázatból jól látható, hogy a legtöbb erkölcsi kérdésre a kisebb vallási közösségek jóval szélsőségebben válaszoltak, mint a megkérdezett katolikusok vagy reformátusok. Minthogy az etablált egyházak tagjainak erkölcsi véleménye általában közelíti a társadalom általánosan elfogadott véleményéhez, ezért azt az állítást is igaznak tekinthetjük, hogy a megkérdezett kisebb vallási közösségek tagjai a társadalmi értékrendszerhez viszonyítva radikálisabban és szélsőségesen képviselik a fenti értékekkel kapcsolatos véleményüket.

Erős függőség

A referenciacsoporttal való igen sűrű, akár napi találkozás és a magán-szférára is kiterjedő ellenőrzés igénye és gyakorlása jellemzi a taglalt közösségeket, és részben meg is alapozza a közösségek erős kohézióját. A vezető és a csoport tagjai együtt erősek és következtetések, míg külön-külön bizonytalanok. Érveléseikkel és gondjaikkal inkább egymásra hivatkoznak még akkor is, amikor a döntések mögött ott van a világos ideológiai álláspont. A vallási mezőben megfigyelhető megformált függőségi viszonyokat mester-tanítvány viszonyoknak nevezzük. A különböző nyugati és keleti vallásokban ennek rendkívül gazdag hagyánya van. Az erős függőségi viszonyokat vagy a csaknem totális ellenőrzést művelő (vallási) közösségeket elhagyók rendkívüli félelmekről számolnak be, melyekből kellő kritikával és óvatossággal vissza lehet következtetni az ilyen esetekben általában inkább erősen zárt közösségek belső viszonyaira. A félelem tárgya elsősorban a közösségnek vagy vezetőjének repressziója, bizonyos típusú közösségek esetében pedig a negatív démoni hatás. Ugyanakkor ide tartozik az általános félelem is a szilárd társadalmi közeg elvesztése miatt (Gasper és mások 1994, 45).

Vizsgálatunkban részletesen foglalkoztunk a közösség vezetőjéhez való viszony és a lelkiismeret jelentőségének az összehasonlításával. A kérdéssel külön tanulmány foglalkozik e kötetben Máté-Tóth András tollából, melynek címe „Igazodási preferenciák néhány vallási közösségben”.

Exkluzivitás

A fenti ismérvek és jellemzők együttes hatása adja lényegében az elkülönültséget. A szektás csoportok közötti átjárás, illetve a klasszikus szekták esetében az anyaegházal való kiegyensúlyozott viszony lehetetlen. A tagok számára a szekták erős és zárt közössége az üdvösség és egészség helye, ahonnan kijárni az életet és örök életet veszélyeztet. A belépés és elfogadottság fontos beavatási liturgiákhoz kötődik, melyek lényege az új közösségi rendszer személyeinek és viszonyainak vállalása, hangsúlyozottan – esetenként formálisan is – megtagadva a korábbi viszonyokat és családi, felkezesi stb. viszonyokat.

Az erős közösségi összetartás vizsgálatára 4 változó adott lehetőséget: az egyházon belüli, illetve kívüli kapcsolatok fontossága, valamint a saját vallású emberekkel való barátkozás, illetve házasságkötés. Ahol az ötfokozatú skálán adható válaszok átlaga 4–5 közé esett, ott egyértelműen endo-

gám közösségről beszélhetünk, különösen, ha konkrétan a külső kapcsolatokra adott válaszok átlaga 3 alá esik.

A vallási közösségek exkluzivitását elsősorban annak mentén mérhetjük, hogy mit válaszoltak arra a kérdésre, hogy hol szerezhető meg az üdvösség. *Elsősorban saját egyházban, bármely egyházban vagy az egyházakon kívül is el lehet nyerni?* Exkluzívnak tekintettük azt a közösséget, ahol a válaszolók magas arányban válaszolták azt, hogy elsősorban a saját egyházban lehet elnyerni az üdvösséget. Végül részben a világhoz való viszony árnyalása miatt fontosnak tartottuk vizsgálni, hogy a válaszolók milyen jelentőséget tulajdonítanak saját vallásuk terjesztésének. Ötfokozatú választ lehetett adni arra a kérdésre, hogy személyes véleménye szerint az alábbi magatartások közül melyik tartozik az elkötelezett hívő magatartáshoz: „*Egyházam számára híveket toborozni*”. Ha a válaszok átlaga 4–5 közé esett, akkor azt missziós közösségnek neveztük, ha alább, akkor passzívnak vagy közömbösnek.

	baráti kapcsolatok		azonos vallásúval	
	egyházon belüli	egyházon kívüli	barátkozni	házasodni
Jehova Tanúi	4,9	2,6	4,7	4,9
Buddhisták	3,3	3,7	2,0	2,3
Szcientológia	4,6	4,3	2,1	2,8

3. táblázat. Saját közösségen belüli és kívüli kapcsolatok három vallási közösség tagjainál az ötfokozatú skálára adott válaszok átlaga alapján.

	üdvösség	misszió (123)	összességében
Jehova Tanúi	87,3%	3,4	aktív endogám, erős exkluzív
Buddhisták	12,0%	2,1	passzív exogám, inkluzív
Szcientológia	76,0%	4,3	aktív exogám, gyenge exkluzív

4. táblázat. Az üdvösség megszerezhetőségére és a misszió fontosságára adott válaszok átlaga három vallási közösség tagjainál.

A táblázat adataiból jól látható, hogy a Jehova Tanúi megkérdezettjei igen magas átlagértékeket adtak az egyházon belüli kapcsolatokra, s az üdvösséget is nagy arányban elsősorban a saját egyházukban tartják megszerezhetőnek. Misszió vonatkozásában inkább aktívak. Ennek alapján aktív endogám és erősen exkluzív vallási közösségnek tarthatjuk őket. Bizonyos mértékben hasonló ehhez a Szcientológia megkérdezettjeinek válaszrajzolata. Számukra is nagyon fontosak az egyházon belüli barátok, de az egyházon kívüliek is. Háromnegyedük az üdvösséget elsősorban ebben az egy-

házban tartja megszerezhetőnek, ami közel áll a Jehova Tanúi értékéhez. Missziójukban meg is előzik a házról házra járásukról ismert tanúkat. Ugyanakkor a homogám házasságra és baráti kapcsolatokra inkább nemet válaszoltak, ami az egyházon belüli kapcsolatok fontosságára adott magas átlag relativizálást jelenti. Inkább a barátságra, mint az egyházi endogámiára gondolhattak ennél a válasznál. Így a Szcintológia közösséget aktív exogám vallási közösségnek tekinthetjük gyenge exkluzivitással. Végül a buddhista válaszolók jól láthatóan erősen eltérnek az előző két csoporttól. Az összes változóra éppen ellentéteseket válaszoltak. Ezért ezt a közösséget inkább paszszív exogámnak nevezhetjük, amelynek falai nemcsak alacsonyak, hanem talán nincsnek is.

Vonzóerő

Ezek az elemek természetesen nemcsak a szektákban lelhetők fel, hanem más nagyobb közösségek csoportjaiban is, sőt egynémelyikük a nagyegyházak bizonyos irányzataira is jellemző. Első látásra talán sokakra riasztóan hatnak, és azt a kérdést vetik fel, vajon miért lehet másoknak épp a szektaélet vonzó. Erre a kérdésre úgy találhatjuk meg a választ, hogy elemezzük azokat a kínálatokat, melyek olyan személyes és vallási igényeket hivatottak kielégíteni, amelyeket másutt a mai emberek nehezen lelnek meg.

Azok a csoportok vonzanak, melyek azzal az ígérettel kecsegtetnek, hogy rejtett vagy kinyilvánított igényeinket hatékonyan és hosszú távon kielégítik. A modern társadalom személyei elsősorban a magánszférájuk igényeinek vonatkozásában kielégítetlenek. A személyesség, egyediség, személyes elfogadottság stb. a magasan technizált, nagymobilitású társadalmi forgatagban olyan igények, melyekben a tulajdonképpeni komfortérzet igénye artikulálódik. A szektás jellegű közösségek vonzerejének a titka az erre az igényre adott válasz, s legnagyobb kísértése az ezen igénykielégítés utáni vágyakkal való visszaélés.

A különböző vallási csoportok vonzerejének hatása szorosan összefügg az érintettek élettörténetével. Kutatások igazolják, hogy bár az európai társadalmak polgárai vallási szempontból általában gyakorlatlanok, a vallási közösségeknek az élet értelmére, illetve értelmességére adható válaszok ajánlataival mégis megszólíthatók. Különösen akkor, ha a megszólítottak élettörténetében bekövetkezett törések vagy krízisek a hétköznapi cselekvést és eligazodást erőteljesen megnehezítik. (Vö. Deutschland Enquete-Kommission Sogenannte Sekten Und Psychogruppen 1998, 44–48.)

Megváltás, illetve üdvösség

A megváltás az átláthatatlan világban való eligazodás lehetővé tétele az átlátás terhéért való megszabadítás által. Itt a megváltás fogalmát nem a keresztény tanítás értelmében használjuk, hanem a gyökeres „megszabadítás” értelmében. A szekta csoportja azt ígéri tagjainak, hogy megélik Isten szabadítását. Ez a teológiai kifejezés inkább olyan pszichológiai értelemben vett tehermentesítést jelent, ami által a tagok megszabadulnak a saját döntést előkészítő mérlegelés pszichés feszültségeit is tartogató terhéértől, s helyette kész, mások által hozott és a csoport által erőteljesen legitimált döntéseket vesznek át.

A megváltás, illetve az üdvösség ígérete a vallási közösségekben vonatkozhat transzcendens távlatra vagy immanens jövőre. A Jehova Tanúi tanítása szerint a közösségbe tartozás feltétlen feltétele, hogy valaki a kiválasztottak közé számíttassék. Az ember ugyanis nem léphet közvetlen kapcsolatba Istennel, csak közvetítő útján, amit a közösség szolgálata tesz lehetővé. Ennek következtében az, aki elhagyja a közösséget vagy nem is csatlakozik hozzá, eleve kizárja magát az örök és túlvilági üdvösségből. A Szcientológia vagy Moon tiszteletes egyháza ezzel szemben egyértelműen ebben a világban ígéri a tökéletes jövőt, a megváltás és az új út követése révén bekövetkező földi paradicsomot (Gasper és mások 1994, 428). A Szcientológia tanítása szerint a clear állapotba úgy juthat az ember, ha az egyedül a közösség révén szolgáltatott és személyre szabott technológiákat az élet minden területén jól alkalmazza. E technológiák révén az ember és a közösség hatalmas energiákat szabadíthat fel, amelyek a túlélés vonatkozásában egyedül az ezekkel élők számára adja meg a sikeres jövőt (Utsch 2001, 145).

Üdvbizonyosság

Az ideológiai rendszerek átrendeződése miatt a végső távlatokra nem adható egyértelmű válasz, miközben az emberből nem veszett ki a végső nyugalom, teljes beteljesülés, kielégítettség vágya. A szekták azt ígérik, hogy tudják a biztos üdvözüléshez vezető utat, és meg tudják tanítani azokat a gyakorlatokat is, amelyekkel ezen az úton célba lehet érni. Erre a bizonyosságra alapozódik tagjaik számára a kiválasztottság tudata is. Azt a biztonságot kínálják, hogy a hozzájuk csatlakozók és a csoporthoz hűségesekek nem egyszerűen saját személyes döntésük révén kerültek oda, hanem maga Isten választotta ki személyesen őket arra, hogy exclusiv közösségének tagja

legyenek. Ez a tudat rendkívül megnyugtató olyan személyiségek számára, akik szűkebb vagy tágabb társadalmi közegekben hontalannak érzik magukat.

	saját egyházban	bármely egyházban	egyházakon kívül is	nincs üdvösség
Buddhista	16,9%	15,7%	62,9%	4,5%
Katolikus	25,1%	30,2%	42,3%	2,4%
Jehova Tanúi	86,7%	,4%	4,2%	8,6%
Református	12,6%	35,1%	46,6%	5,8%
Szciantológia	78,1%	6,3%	10,0%	5,6%
Egyikhez sem	,6%	4,9%	68,1%	26,4%
Átlag	39,6%	19,4%	34,6%	6,4%

5. táblázat. Az üdvösség elnyerhetőségével kapcsolatos válaszok százalékos aránya vizsgált közösségekre bontva.

Fenti táblázatunk jól mutatja, hogy a Tanúk és a Szciantológia tagjai nagyon magas százalékban vallják, hogy az üdvösség saját egyházukban szerzhető meg. Az is látható, hogy a katolikus és a református válaszok nem térnek el számottevően egymástól.

Közösség-beágyazottság

A magányos embernek közösséget, méghozzá személyes és mélyreható közösséget kínálnak az újabb vallási közösségek és a nagy egyházak megújulási közösségei. Olyan lehetőséget adnak, amely révén nemcsak feladatorientáltan lehet másokkal jó és rendszeres kapcsolatban lenni, hanem mint személy is. Ezek a csoportok érdeklődésük centrumába helyezik azokat a gondokat, sikereket, vágyakat és félelmeket, melyeket a mai intézmények nem képesek figyelemel kísérni., s számos liturgikus cselekménnyel az Isten és az ember kapcsolatának szférájába transzformálják. (Ha például valaki fél attól, hogy munkanélkülivé válik, a csoportban kifejezhető ez a félelem, imádkoznak azért, hogy ez ne következzen be, továbbá a félelemre mint olyanra az isteni üzenetet válaszolják: aki hisz, nem fél, Isten elveszi a félelmet.)

A különböző megkérdezett csoportok közül a Jehova Tanúi és a Szciantológia tagjai vannak a legszorosabb kapcsolatban egyházukkal (92,3% és 71,2%, miközben a katolikusok 20,8%, a reformátusoké pedig 9,6%).

Gyógyulás

Üdvösség és egészség mélyen összetartozó fogalmak és tapasztalatok. A betegségek nagyrésze pszichoszomatikus jellegű. A közösség által vállalt személy szeretettel és figyelemmel való körülvétele számos egészségügyi panasz elmúlásához vezethet: megszűnik a gyomorfájás, fejfájás, rendeződik a vérnyomás stb. A tagok számára ezek a jelenségek természetesen Isten beavatkozásának köszönhetők, s csoportbatartozásuk értelmességének viszszaigazolását jelentik.

Vizsgálatunk alapján nem állapítható meg statisztikai összefüggés az egyházzal való kapcsolat szorossága és a gyógyulás reményének fontossága között. Ám a Szcintológia s még inkább a Jehova Tanúi esetében azok döntő többségének fontos vagy nagyon fontos a gyógyulás reménye, akik az egyházzal szoros vagy nagyon szoros kapcsolatban érzik magukat.

Istenélmény

A szoros közösségek inkább élményekkel, mint racionalitással dolgoznak. Az intimitás önmagában is számos más, „szíventaláló” élmény melegágya. A bensőségességből és liturgiákból fakadó definiálatlan élményeket a tagok vezetőjük segítségével és a szekta tanításával összhangban „istenélményekként” értelmezik. Az emberben lévő mély vallási igény, hogy Istenével ne csak a közlés, hanem a személyes egyesülés, illetve találkozás szintjén is együtt legyen, így kielégítődik, s ez válik a tagság és a „jó úton járás” legfontosabb igazolásává – legalábbis az olyan közösségekben, amelyek személyes Istent vallanak.² Ettől az élménytől Isten a tagok számára magában a csoportban van jelen, s a csoport relativizálása, netán elhagyása egyenesen az isten-tagadással, Istennek való hátat fordítással válik egyenértékűvé.

Az ország összlakosságához képest a vizsgált közösségek tagjainak sokkal nagyobb százalékban volt olyan élményük, amely révén egészen más kapcsolatba kerültek Istennel vagy a vallással.

Egyház neve	Igen	Nem
Országos átlag	26	63
Elkötelezett katolikusok	78	22

² A buddhista és más keleti hagyományokra visszanyúló közösségekről lásd alább a „Keleti vallásosság” alcím alatt mondottakat a 48. oldaltól.

Jehova Tanúi	93	7
Szcientológia	76	24
Református	75	25
Buddhista	86	14

6. táblázat. Istenélmény előfordulása néhány vallási közösségben.

Atyai tekintély

A szekták jellemzője az egyéni döntések számának csökkentése és a döntési kompetenciának a tekintélyhordozókra történő átruházása. A csoportok alapítói és későbbi (részleg)vezetői olyasféle tekintéllyel bírnak, mint a hagyományos paraszti nagycsaládban az atya, illetve a világvallásokban a „püspök”, a „guru” stb. A hétköznapi élet számára is erős egyéniséggel és lenyűgöző személyiséggel konkrét utasításokat ad, amellyel a tagok biztonságban érezhetik magukat. A szűk és ideológiailag sűrű csoportokban kulcsszerepet játszó személyiséget nevezzük „atyának”, aki a felettes énben (Freud) raktározott hagyományokat és viszonyulásokat határozott erővel megjeleníti. Szociológiai szempontból erős az összefüggés a társadalom bonyolultságának és bizonyos személyiségtypusoknál az atya jelentőségének növekedése között. Így ír pl. Max Weber a hinduizmusban és buddhizmusban hangsúlyos gurukról: „Az iszlám elnyomás és üldözés korszakában a hindu tömegek számára a guruk éppúgy szilárd támaszt jelentettek a belső és külső veszélyekkel szemben, mint a püspökök a katolikus egyházban a népvándorlás idején, sőt már korábban is”. (Weber 1988, II. 352–353)³

Részletesebben lásd: „Igazodási preferenciák néhány vallási közösségben” című tanulmány e kötetben, Máté-Tóth András tollából.

Hagyománytalanság

³ Weber egyébként a makkabeus korban kialakuló farizeizmust is szektának nevezi, saját meghatározásához hűen, pusztán azoknak a nem szentül élő vallásos zsidóktól való elkülönülése miatt. (Vö. Religionssoziologie. III. 402–403.) Társadalmi szerepük tekintetében azt állapítja meg, hogy tipikusan városi jelenség a farizeusi szekta, amely a paraszti szoros rokoni kört, a szomszédok szövetségét pótolta a „modem” városokban. Legkiválóbb képviselői közül sokan származtak prozelita családból.

Kevés 160 évesnél régibb szekta van, amely még ma is működik, ezért a „történelmi terhektől” szabadon munkálkodhatnak. A szekták legnagyobb többségében a „mi-tudat” erősítésének fontos eszköze az anyaegház elhajlásainak kisserkesztése és identifikációs eszközeinek szimbolikus lerombolása. Vannak olyan csoportok, melyek pl. a katolikus egyházat Babilon szájhájaként emlegetik, és az innen verbuvált tagjaiktól megkövetelik, hogy valamilyen módon gyalázza meg egy szent szobrát, vagy más módon fejezze ki totális elfordulását attól a hagyománytól, amelyből jött. A hagyománytalanság a szekták igehirdetésében hatékony eszköz, hiszen saját történelmükben még nem követhettek el annyi kritizálhatót és riasztót, mint a hagyománygazdag egyházak. A hagyománytalanság morális tőkéje az igehirdetésben előny. A konfliktuskezelésben a hagyományszegénység hátrány. A szekták társadalmi és ideológiai fenyegetettségükben sokkal hamarabb jutnak el a kritikus végpontig, mint az olyan egyházak és vallási közösségek, melyek hagyományaikból jelen konfliktusaik értékeléséhez és megoldásához gazdag modelleket meríthetnek.

Misszió

Az általános vélekedés szerint a szekták rendkívüli szorgalommal és felféltételezett eredményekkel hirdetik tanaikat és toborozzák híveiket.⁴ E missziós lendület forrása a fentiekben már tárgyalt üdvbizonyosság és kiválasztottság-tudat. A biztos üdvöt hirdetni kell, a kiválasztottak köréhez verbuválni kell. A szektatagok valóban jót akarnak azoknak, akiket igehirdetésükkel felkeresnek. Más kérdés az, hogy a szekták szervezete valóban az üdvösség-kárhozat mezőben értelmezi-e a szigorúan megkövetelt missziót vagy inkább a gazdasági-politikai mezőben. A megszerzett új tagok fölötti öröm erősítőleg hat a közösségre.

A missziót végző tagok számára ez a tevékenység egyéni pszichés előnyökkel is jár. A társadalomban e tevékenységek által tesznek szert arra a fontossági tudatra, amelyre minden embernek szüksége van lelki egyensúlya érdekében. A tagok – képzettségükre, korukra sőt tagsági viszonyuk idejére való tekintet nélkül – rendkívül gyorsan igyekeznek elsajátítani az egyszerű „örömhírt”, erről a közösség vezetőinek számot adni, mert akkor mehetnek a feladatot teljesíteni. A közösségi alkalmakkor – saját személyük fontossági tudatát is megerősítendő – részletesen beszámolnak eredményeikről és

⁴ A saját vallás terjesztésének fontosságáról lásd külön a vallásosság-típusokról szóló tanulmányunkat.

kudarcaikról. E beszámolók és az ezekre történt reflexiók lendületet adnak az egyének és a közösségek is.

Keleti vallásosság

Az ún. új vallási közösségek többségében bizonyos mértékig eltérnek keresztény gyökerű közösségektől azok a vallási közösségek, melyek többé-kevésbé valamely keleti vallás hagyományából eredeztetik magukat, vagy annak kultúrkincseire építik sajátos világnézetüket. Ezek döntő többsége a II. világháború után, inkább a 60-as években keletkezett, s nem ritkán amerikai közvetítéssel érkezett előbb Nyugat-Európába, majd a rendszerváltást követően Közép- és Kelet-Európába. Az európai gondolkodás és szaktudományos vizsgálódás ezeket a közösségeket értelemszerűen az európai társadalomfejlődés és társadalomtudomány modelljei szerint írja le, kultúrájukat és szerveződéseiket európai és keresztény mércével méri. Ez jelent bizonyos elfogultságokat, és megnehezíti az értékmentes leírásra való törekvést. Ugyanakkor ezek a keleti kultúrát művelő és részben hirdető, bizonyos értelemben vallási közösségeknek nevezhető csoportosulások vagy mozgalmak ebben a modern Európában tevékenykednek, s annak társadalmi viszonyai között értékelhetők. Mindezek előrebocsátása után a keleti vallásosság közösségeinek hat legfontosabb fenomenológiai jellegzetességét mutatjuk be, hiszen egyik almintánk a magyarországi buddhista közösségek tagjai köréből származik. Természetesen az alábbi tipológia sem kivétel nélküli, és semmiképpen sem fogható fel minden keleti vallásosságot preferáló közösség formális tipológiájának.

Sok kelet-ázsiai közösségre jellemző az alapítóhoz fűződő mintegy *mitikus* viszony, amely hagiografikus jellegzetességet mutat. Az alapító vallási jelentősége a csoportok erős kohézióját szolgálja. Különösen jelentős az alapító mítosza az olyan közösségeknél, melyek inkább szellemi–spirituális közösségek, és működésük kevésbé strukturált. A második jellegzetesség az üdvözülés útjának mechanizálása. A legtöbb közösség rendelkezik kötelezően végzendő *mechanikus* gyakorlatok egész sorával. A közösségek antropológiájának szerves részét alkotja e gyakorlatok elvégzésének mechanikus volta és a mellette meghúzódó mennyiségi szemlélet is. A megfelelő lelkiület és habitus kialakításához, amely a megszabadulásnak a feltétele, e gyakorlatok szorgos végzésén keresztül vezet az út. A közösségekben nagy jelentőségük van a *kötelezősége*eknek, amely a gyakori közösségi alkalmakon való részvételtől kezdve a tanítómester utasításainak szigorú követésén keresztül egészen a hétköznapi magatartás és viselet teljes odaigazításáig

megy. Az „út” egyértelműségéből és az útonjárás mechanikusságából következik, hogy a zsidó–keresztény értelemben vett vallás – amelyben az istenséggel való személyes alávett viszony a meghatározó – ezekben a közösségekben (kivéve a teista orientáltságukat) *szekularizálódik*, a hétköznapi technikájává válik. A teljes élet, az „egész”-re való törekvés, a „harmónia” megtalálása olyan célkitűzések, amelyek önmagukban állnak, s nem egy istenséggel vagy a szenttel való személyes kapcsolat szolgálatában. A keleti kultúrák sajátosságát követve sok közösség kozmikus életenergiákra alapoz, amelyben az egész valóság egyetemessége és az európai gondolkodásban honos ontológiai szintek feloldása kerül a szemlélet középpontjába. Végül az ilyen típusú közösségekben központi helyet foglal el az *egészség*, tagjai kiemelkedően nagy jelentőséget tulajdonítanak az alternatív orvoslásnak, s az anyagi létezők spirituálisnak mondott energiaforrásaiból nyert gyógyulásnak. A sikeres gyógyulás visszaigazolja a technikákat, és nem utolsó sorban a közösséget is legitimálja. (Vö. Dehn 2001, 317–321.)

Irodalom

- Björkqvist, K. (1990): World-rejection, world-affirmation, and goal displacement: some aspects of change in three new religions movements of Hindu origin. In *Encounter with India: studies in neohinduism*. Ed. Holm, Nils-G., 79–99. Turku: Åbo Akademi University Press
- Dehn, Ulrich (2001): Suche nach der eigenen Mitte – östliche Religiosität im Westen. In *Panorama der neuen Religiosität. Sinnsuche und Heilsversprechen zu Beginn des 21. Jahrhunderts*. Hgs. Hempelmann, Reinhardt et al., 310–408. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus
- Deutschland Enquete-Kommission Sogenannte Sekten und Psychogruppen (1998): Neue religiöse und ideologische Gemeinschaften und Psychogruppen Forschungsprojekte und Gutachten der Enquete-Kommission „Sogenannte Sekten und Psychogruppen”: Hoheneck.
- Gasper, Hans et al. (Hgs.) (1994): *Lexikon der Sekten, Sondergruppen und Weltanschauungen. Fakten, Hintergründe, Klärungen*. Freiburg: Herder.
- Kaufmann, Franz-Xaver (1979): *Kirche Begreifen. Analysen und Thesen zur gesellschaftlichen Verfassung des Christentums*. Freiburg, Basel, Wien: Herder.
- Kaufmann, Franz-Xaver (1989): *Religion und Modernität. Sozialwissenschaftliche Perspektiven*. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- König, Franz, Waldenfels, Hans (1987): *Lexikon der Religionen*: Herder.

- Máté-Tóth, András (2003) Szekták vallásszociológiai megközelítésben. Liminalitás. Szeged
- Török, Péter (2004): A vallási entitások tipologizálása és alkalmazása a magyar helyzetre. [kézirat]. Szeged
- Utsch, Michael (2001): Ekstase, Erfolg, Erneuerung, Orientierung – vier Versprechen der Psychoszene. *In* Panorama der neuen Religiosität. Sinn-suche und Heilsversprechen zu Beginn des 21. Jahrhunderts. Hgs. Hempelmann, Reinhardt et al., 95–209. Gütersloh: Gütersloher Verlags-haus
- Wallis, Roy (1984): The Elementary Forms of the New Religious Life. London: Routledge & Kegan Paul.
- Weber, Max (⁸1988): Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie I–III. Tübingen: Mohr.

Máté-Tóth András, Nagy Gábor Dániel

Vallásosságtípusok néhány új vallási mozgalomban

A vallásosság jellemzői

A köztudatban gyakran találkozni azzal a vélekedéssel, hogy az újabb vallási mozgalmak nem valóban vallásiak, vagy éppen ellenkezőleg, a vallásosságnak a fanatikus változatát gyakorolják. Az ál-vallás és a túlzott vallás szélsőségei között ritkán találkozni árnyalt vélekedésekkel. Kutatásunkban ezért is tartottuk kiemelten fontosnak, hogy néhány új vallási közösség tagjai között végzett kérdőíves vizsgálatok révén részletes és megbízható adatokat nyerjünk e közösségek vallásosságának jellegzetességeiről és típusairól. A vallásosság nemzetközi kutatási eredményeihez viszonyítva nem számítottunk új felfedezésekre. Azt azonban fontosnak tartjuk, hogy az ismert összefüggéseket vizsgálatunkkal alátámasszuk és árnyaljuk.

Alább három vallási közösség vallásosságát mutatjuk be, amelyek egymástól történetüket, intézményi formációjukat, vallási–kulturális gyökereiket tekintve igen eltérnek egymástól. Eredményeink részben bizonyítják a közöttük a vallásosság területén is megmutatkozó erőteljes különbségeket. Ugyanakkor figyelemreméltó hasonlóságokat is regisztrálhattunk.

Eredményeinket három lépésben tárjuk elő. Először a leíró statisztika módszereivel mutatjuk be a vallásosság leggyakrabban használt változóinak (Istenhit, imádság gyakorisága, vallási önbesorolás stb.) viselkedését. Második lépésben a Hill (2003) által elkülönített három nagy vallási dimenzió (ismeret, érzés, magatartás) mentén teszünk különbségeket mintáink között. Végül különböző faktorelemzésekkel arra keressük a választ, hogy a közösségekben a vallásosságnak milyen háttérdimenziói tárhatók fel, s azokban milyen elemek szerepelnek.

Minta és módszer

A jelen tanulmányban felhasznált adatainkat a Szegei Tudományegyetem Vallástudományi Tanszéke által végzett kutatás keretében, a Kultúra és Vallás kérdőívünkkel gyűjtöttük 2003 első felében. Célunk az volt, hogy az országos reprezentatív vizsgálatokkal gyakorlatilag elérhetetlen kisegyházak híveit vizsgáljuk, adatgyűjtésünkkel róluk kaphassunk megbízható statisztikai információkat. Kérdőívünket a vizsgált téma személyes jellege miatt önkitöltős formában készítettük el, és vagy kérdezőbiztos személye által, vagy postai levél formájában juttattuk el a mintába került személyeknek. Jelen tanulmányban három közösség, a Jehova Tanúi hívek, a buddhisták és a szcientológus közösség tagjairól kapott adatokat vizsgáljuk. A mintavétel mindhárom közösség esetében eltérő volt. A Jehova Tanúi esetében – a minta kiválasztásában a közösség képviselőinek segítségével – postai lekérdezést folytattunk, és a visszaérkezett kérdőívek száma ehhez képest igen magas volt (800-ból 470, vagyis 59%). A buddhista felfogást vallókat a Tan Kapuja Buddhista Főiskolán keresztül (illetve a buddhista közösségek információs brossuráján keresztül) értük el, közülük 249 megkérdezett válaszolt kérdőívünkre, míg a Szcientológia részéről 171 fő. A mintavételben tapasztalható eltérések ellenére mindhárom csoport körében a lekérdezés reprezentatívnak tekinthető, és a kapott adataink eddig – magyar viszonylatban – egyediek. A Jehova Tanúi esetében területi reprezentativitásról, a Szcientológia esetében szintén területi reprezentativitásról, illetve szakértői minta kiegészítésről, a buddhisták esetében szakértői mintáról beszélhetünk.

Kontrollcsoportként a „Háló” egyesület egyik rendezvényén gyűjtött adatokat használtuk¹, továbbá egy 2004 év végén felvett országos reprezentatív mintát (N=1000 fő).²

Vallásossági alapmegoszlások

A vallásosság mérésének számtalan útja van, melyek közül az alábbiakban többet is alkalmazunk. Mindenekelőtt azonban a különböző saját adatgyűjtéseinkből kialakult összmintánkat mutatjuk be a vallásosság néhány ál-

¹ A Háló egyesület a Kárpát-medence magyar keresztényeinek ökumenikus fóruma. Vö. <http://www.halo.hu>

² A reprezentatív lekérdezés szakmai és anyagi támogatásáért kutatócsoportunk hálás köszönettel tartozik Tomka Miklós professzornak, a PPK Szociológia Tanszék vezetőjének.

talánosan alkalmazott mutatója szerint. Ezzel egyetlen állítást szeretnénk bizonyítani, nevezetesen, hogy kutatásunk almintái az alább alkalmazott változók mentén az átlagtól eltérő fokon és módon vallásosak. Kiindulási hipotézisünk szerint – részben visszautalva a vallásszociológia klasszikus állítására is (Troeltsch 1992, Weber 1963) – az új vallási közösségek tagjai döntés útján kerülnek be a közösségbe, s ezért a közösségi tagság már önmagában is állít valamit vallásosságukról.

Mintánkban – az országos mintától függetlenül – egyházi hovatartozás tekintetében az alábbi csoportokkal foglalkozunk:

Egyház neve	N
Katolikus	963
Jehova Tanúi	472
Református	193
Egyházon kívül	167
Szcientológia Egyház	164
Buddhista	89

1. táblázat. Egyházak neve és a megkérdezettek létszáma.

Imádság és meditáció

Az imádság és a meditáció a vallásosság két elterjedt gyakorlata. A közvélekedés szerint az imádkozás elsősorban a nyugati egyházak, a meditáció a keleti vallások jellegzetessége. Az elmúlt évtizedekben a keleti spiritualitás azonban Európában egyre inkább tért hódít. Nagy keresztény imádkozók ismerték el, sőt építették be spirituális gyakorlataikba a meditációt. Csak néhány kiragadott példa: Tomas Merton (1915–1968), Hugo Makibi Enomiya-Lassalle (1898–1990) vagy a ma is Kairóban működő jezsuita Henri Boulad. Természetesen az imádság és a meditáció nagyon sok mindent jelenthet a különböző vallási tradíciókban is és az ezek valamelyikét vagy mindkettőt, egymástól függetlenül vagy kombinálva gyakorló személyek számára is. Matematikai egzaktágú megkülönböztetést tenni a kettő között nem lehet. (Vö. pl. Baesler 2001, Phan 2003.) Ezen túlmenően a meditáció vallásosságtól függetlenül is gyakorlattá válik, a természetgyógyászat vagy a jogaiskolák a legnagyobb természetességgel művelik. (Vö. Idler 1995.) Ezért fontosnak tartottuk megvizsgálni, hogy megkérdezettjeink mit tartanak az imádság és a meditáció kapcsolatáról.

Először nézzük meg, hogy a különböző közösségek tagjai milyen gyakorisággal imádkoznak (2. táblázat).

Ha rangsorba állítjuk az imádkozás gyakorisága szempontjából a közösségeket, akkor a Jehova Tanúi kerülnek a legelső helyre, legutolsóra pedig a Szciantológia. Kérdés azonban, hogy ugyane közösségek tagjai az imádkozás helyett meditálnak-e, és ha igen, milyen mértékben (3. táblázat).

Egyház neve	gyakran	soha
Jehova Tanúi	100	–
Katolikus	84	2
Református	73	8
Buddhista	60	23
Egyházon kívül	39	39
Szciantológia Egyház	7	66
<i>Reprezentatív minta</i>	<i>33</i>	<i>37</i>

Egyház neve	csak meditál
Buddhista	512
Egyházon kívül	287
Református	76
Szciantológia Egyház	69
Reprezentatív minta	38
Katolikus	35
Jehova Tanúi	4

2. táblázat.
Imádkozás gyakorisága.

3. táblázat. Kizárólag meditálók
aránya a különböző vallási
közösségekben.

A meditációra vonatkoztatva a buddhista válaszolóink vezetnek a sort, s őket – más vallási közösséget sokkal megelőzve – követik a felekezeten kívüliek. A meditáció kizárólagos igénye az imádság elutasítását is jelenti. Adatainkat ebből a szempontból is értelmezhetjük. Buddhista megkérdezettjeinknek „csak” a fele meditál kizárólag, vagyis utasítja el az imádságot (vö. 3. táblázat), amely alapján azt a feltételezést is megkockáztathatjuk, hogy a buddhista lelkeség csak 50%-uk számára jelenti az imádsággal fémjelezhető monoteista lelkeség egyértelmű elutasítását.

Az imádság és a meditáció közötti különbségtételre vonatkozó eredményeink szerint a vártak megfelelően nem találtunk szigorú kizárólagosságot. A csak imádkozók legtöbbször a Jehova Tanúi között vannak, a kizárólag meditálók pedig – mint láttuk – legtöbbször a buddhisták között. A mindkettőt gyakorlók legtöbbször a katolikusok és a reformátusok között regisztrálhatók. Egyfajta egyházi tradíciókon kívül eső vallási hagyományokat jelzőnek tekinthető, hogy az egyházon kívüliek, akik magukat az „Ön jelenleg melyik egyház vagy vallási közösség tagja?” kérdésre azt válaszolták, hogy „egyiknek sem”) közel 30%-a szokott meditálni és szintén közel 30%-a imádkozni és meditálni is. Akik sem egyik, sem másik lelki gyakorlatot sem végzik, azok a szcientológusok. Az országos minta adatai szerint – a szcientológusokat leszámítva – a mintánkban szereplő összes csoport átlagon felüli gyakorisággal szokott imádkozni, továbbá a soha nem imádkozók aránya is kisebb az országos adatnál. (Lásd 2. táblázat.)

Vallási önbesorolás

A vallási önbesorolás, a vallásosság „mértéke” a vizsgált közösségekben az országos átlagtól igen eltérő. A megkérdezetteknek arra a kérdésre kellett válaszolniuk, hogy „A következő kijelentések közül Önt melyik jellemzi a leginkább?”

	kifejezetten vallásos	valamennyire vallásos	sem vallásos, sem nem-vallásos	valamennyire nem-vallásos	kifejezetten nem vallásos	
Jehova Tanúi	96,6%	1,3%	9%		1,3%	100,0%
Szcientológia	66,9%	20,2%	11,7%		1,2%	100,0%
Katolikus	52,1%	35,7%	9,3%	1,3%	1,7%	100,0%
Református	34,7%	40,5%	19,5%	1,6%	3,7%	100,0%
Buddhista	27,3%	31,8%	30,7%	1,1%	9,1%	100,0%
egyikhez sem	8,1%	19,9%	35,4%	5,0%	31,7%	100,0%

4. táblázat. Vallási önbesorolás megoszlása felekezeti hovatartozás szerint

A vallási önbesorolás adatainak vizsgálatakor feltűnik, hogy a szcientológusok magas arányban tartják magukat kifejezetten vagy valamennyire vallásosnak, miközben az imádság tekintetében közöttük találni a legkevésbé sem imádkozókat. Imádság nélküli vallásosság lenne a szcientológusoké, vagy a vallásosság kérdésére nem vallási értelemben válaszoltak magas arányban igent, hanem inkább a társadalmi elfogadottság érdekében?

Istenhit

A vallásfenomenológia szerint a vallás és az istenhit a vallások legnagyobb többségénél elválaszthatatlan egymástól (Soderblom 1979). A vallások nagy része nem a monoteista vallások hagyományai értelmében hisz valamilyen istenben. De a felettes hatalom vagy valamilyen abszolút nagyság

nélkül vallásról aligha lehet beszélni.³ Amikor tehát a következőkben a vizsgált csoportok istenhitét elemezzük, akkor megpróbálunk ennek a fenomenológiai tágasságnak, sokféleségnek megfelelni, kérdőívünkől olyan változókat is alkalmazni az istenhit megragadására, melyek általánosságban nem számítanak e vallásossági dimenzió teszteléséhez.

	Istenhit
Jehova Tanúi	4,94
Katolikus	4,41
Református	4,14
<i>Országos</i>	<i>3,80</i>
Egyikhez sem	3,11
Buddhista	2,00
Szcientológia	1,80

5. táblázat. Istenhit vallások szerinti átlag-megoszlása
a „Van Isten, aki személyesen törődik az emberekkel?” kérdésre nézve

A válaszok átlagából látszik (vö. 5. táblázat), hogy a leginkább istenhívők a Jehova Tanúi, őket követik a katolikusok és a reformátusok. A felekezeten kívüliek átlaga abból alakul, hogy a 14%-os is-is válasz mellett az igenlő és a tagadó válaszok kiegyenlítik egymást. A buddhista és a szcientológus hitvilágban az e változóval vizsgált, kereszténynek tekinthető istenhit egyértelműen hiányzik. Az országos mintán vizsgálva ugyanezt a változót azt láthatjuk, hogy a buddhisták és a szcientológusok csoportjánál, valamint a felekezeten kívülieknél az országos minta nagyobb átlagot képvisel, de nem éri el a katolikusokat, reformátusokat és a Jehova Tanúit.

Amennyiben a keresztény hagyomány – többféleképpen értelmezett – predestinációs kérdését tesszük fel, miszerint „Isten előre eldöntötte életünk menetét”, akkor a megoszlások azt mutatják, hogy csak a két nagy keresz-

³ Anélkül, hogy itt szükség lenne bővebben kitérni arra, hogy a vallásfenomenológia istenfogalmairól, illetve különösen arról a törekvésről, hogy a nem személyes istenfogalommal vagy egyenesen az istenfogalom tagadásával operáló vallásokat mégis vallásnak lehessen tekinteni, annyit szabadjon megjegyezni, hogy az istenfogalom különböző definíciói vagy annak a „szent”-tel, „fölköttes hatalom”-mal vagy mással történő helyettesítései nem azonosítandók a vallásos személy abbéli vallási élményével, hogy egy rajta túlmutató dimenzióval van kapcsolatban. E kérdés tárgyalásánál különösen is eltérnek egymástól a vallás esszenciális és funkcionális megközelítései (Figl 2003, 66–67).

tény felekezeti tagjai között találni számottevő elfogadó válaszokat, az összes többiben a tagadás teljes mértékben dominál. Meglepő, hogy az országos minta milyen magas átlagértéket mutat ennél a kérdésnél.

Predestináció	
Református	3,34
Katolikus	3,07
Egyikhez sem	2,07
Buddhista	1,52
Jehova Tanúi	1,20
Szcientológia	1,09
Országos	3,32

6. táblázat. Átlagmegoszlások a predestinációba vetett hit kérdésére.

A következő összehasonlító táblázat három istenhittel kapcsolatos, s a filozofiatörténetből is ismert alapállás szétválasztására alkalmas: hívők (a „hiszek” válaszok), agnosztikusok („nem tudom eldönteni”) és nemhívők („nem hiszek”). Miközben a hívőket két csoportra bontja: monoteista és egyéb hívőkre („felsőbb hatalomban”). A vizsgált közösségek a vártnak megfelelő hangsúlyokkal helyezkednek el ezekben a kategóriákban.

	nem hiszek	nem tudom, van-e	felsőbb hatalomban	néha hiszek, néha nem	inkább hiszek	hiszek	nem tudom eldönteni	összesen
Buddhista	25,6%	8,1%	41,9%			19,8%	4,7%	100,0%
Katolikus	,6%	1,9%	7,2%	3,7%	16,5%	68,9%	1,2%	100,0%
Jehova Tanúi			,2%			99,8%		100,0%
Református	2,1%	2,7%	15,4%	5,9%	17,0%	53,2%	3,7%	100,0%
Szcientológia	7,4%	3,1%	53,1%	,6%	1,2%	28,4%	6,2%	100,0%
Egyikhez sem	10,3%	7,9%	33,3%	2,4%	8,5%	33,9%	3,6%	100,0%
Országos	10,7%	7,9%	4,9%	14,8%	18,0%	33,2%	8,2%	100,0%

7. táblázat. Istenhittípusok a vizsgált csoportokban
 „A következő állítások közül melyik felel meg leginkább az Ön felfogásának?”
 kérdésre vonatkozva

Legalacsonyabban az agnosztikus és a bizonytalan válaszok szerepelnek. A legerősebb különbség a legtöbb közösség esetében a keresztény és a nem keresztény istenhit között figyelhető meg. A Jehova Tanúi közel 100%-ban Istenben hisznek, a katolikusok két harmada van ugyanígy, a reformátusoknak már csak a fele. A többi három vizsgált csoportban 20–34% közötti a keresztény istenhitet osztók aránya. Felsőbb hatalomban hisznek elsősorban a szcientológusok, akik között csak 7,4% nem hívőt találni. A buddhisták 42%-ban hisznek felsőbb hatalomban, de ez az arány egyedül esetükben párosul 25,6% nemhívővel. A felekezeten kívüliek két harmada a kétfajta hívőség között oszlik meg fele-fele arányban. Az országos átlag a vizsgált csoportok esetében jellegzetes állításoknál jelentősen eltér. A nem-hívők a buddhistákat leszámítva ebben vannak a legtöbben, a hívők ugyanőket és a szcientológusokat leszámítva a legkevesebben.

Joggal merül fel a kérdés, hogy a felső hatalom, valamiféle transzcendens valóság milyen hatással van az ember sorsának alakulására. A keresztény tanítás szerint Isten valamilyen módon eleve befolyásolja életünk végső kimenetelét, s annak alakulásához az ember ugyan jelentősen hozzájárulhat, de végső soron mégis Isten az, aki a döntő szót kimondja.⁴ Ezzel a logikával párhuzamba állítva a felsőbb hatalomban (nem személyes Istenben) hívők számára valamely más külső erő merülhet fel, mint a saját életvezetés mellett vagy annak ellenére sorsot meghatározó erő vagy hatalom.

Arra a kérdésre, hogy véleménye szerint ön saját maga irányítja a sorsát vagy az nem magán múlik, a megkérdezettek a következő megoszlásban válaszoltak:

	magam irányítom	nem rajtam múlik
Buddhista	69,4%	30,6%
Katolikus	29,6%	70,4%
Jehova Tanúi	41,7%	58,3%
Református	35,1%	64,9%
Szcientológia	96,3%	3,7%
Egyikhez sem	51,2%	48,8%

8. táblázat. A sors irányítása vagy saját irányítás.

A válaszok százalékos megoszlása jól mutatja, hogy vizsgált közösségeink közül a leginkább a szcientológusok vélekednek úgy, hogy sorsukat

⁴ Itt nem szükséges kitérni a különböző keresztény teológiai és lelkiségi hagyományok eltéréseire, még akkor sem, ha a köztudatban a predestináció hite kizárólag a reformáció felekezeteinek sajátja.

saját maguk irányítják. Erre vonatkozóan L. Ron Hubbardnak számos tanítása van⁵, sőt talán azt is lehet állítani, hogy ez a spirituális út legfőképpen azt az üzenetet hordozza, hogy az ember a különböző technikák alkalmazásával egyre inkább átveheti a saját sorsa fölötti irányítást.⁶ A többi közösségben a válaszok arányosabban oszlanak el. Leginkább a buddhisták vallják, hogy maguk irányítják sorsukat, ám az ebből a körből válaszolók egy harmada úgy tartja, nem rajta múlik sorsának alakulása. Fordított az arány a katolikus és a református válaszolók esetében, akik valószínűleg a predestináció eltérő hithagyománya miatt jelentős többségükben azt vallják, hogy sorsuk nem rajtuk múlik. Ebből a szempontból a Jehova Tanúi közel esnek a két nagy felekezethez.

Végezetül az ezoterikusnak (is) nevezhető vallási világ felsőbb hatalommal kapcsolatos hitét az alábbi két kérdés mentén teszteltük.

Az ember életének alakulását földön túli erők határozzák meg.

Az ember jól teszi, ha figyelembe veszi horoszkópját.

A szándékosan differenciálatlanul fogalmazott „földön túli erők” nyitva hagyja a különböző nem monoteista felfogásoknak (is) az utat, de megengedi, hogy ne csak ilyenek válaszolhassanak rá igennel. A horoszkópra vonatkozó konkrét kérdés pedig alkalmas arra, hogy kiválassza a kifejezetten ezoterikusan vallásosokat. Mindkét kérdésre ötfokozatú skálán lehetett válaszolni, ahol az 1-es a teljes egyet nem értést, az 5-ös a teljes egyetértést jelentette.

	Az ember jól teszi, ha figyelembe veszi a horoszkópját	Az ember életének alakulását földöntúli erők határozzák meg
Buddhista	277	195
Egyikhez sem	257	245
Református	237	269
<i>Országos minta</i>	<i>205</i>	<i>266</i>
Katolikus	194	251
Szcientológia	117	132
Jehova Tanúi	103	155

9. táblázat. Az ezoterikus kérdésekre adott válaszok átlaga lekérdezett csoportonként.

⁵ Vö. A Szcientológiai axiómái 49. in Church of Scientology (1998:658).

⁶ (Wilson 1993) szerint éppen ez a legjelentősebb különbség a „rég” új vallási mozgalmak, vagy az ún. XIX. századi klasszikus szekták, és az „új” új vallási mozgalmak közt, amelyek a második világháború után alakultak.

A válaszok átlagértékei mutatják, hogy minden megkérdezett közösség tagjai elutasítják a két állítást. A horoszkóp figyelése és a földöntúli erők hatása elsősorban a Jehova Tanúinak és a szcientológusoknak elfogadhatatlan. A horoszkóppal szemben legkevésbé a buddhisták tiltakoznak, a földöntúli erőket pedig a reformátusok utasítják el a legkisebb mértékben. E két változó elemzése kapcsán azt állíthatjuk, hogy az ezoterikus tartalmak minden megkérdezett csoportunktól távol állnak, egyikre sem jellemzőek. Az országos minta válaszolói is jobban hisznek a földön kívüli erők hatásában mint a horoszkópban. A vártak szerint a nagy felekezetek átlagához közeli az országos átlag is.

Az élet értelme és az istenhitek sokfélesége

A vallásosság alapváltozóinak vizsgálatát követően egy összetettebb elemzést is megkísérelhetünk, hogy a megkérdezettek vallásosságának melyebb dimenzióival is megismerkedhessünk. Ez pedig az istenhitek sokfélesége és az élet értelme közötti összefüggés.

A faktorelemzés alapján azt állíthatjuk, hogy voltaképpen két vallásossági háttérdimenzió különíthető el. Az egyik a „személyes felettes hatalom”, az egyértelmű hit Isténben, aki gondoskodik, személyesen törődik az emberrel, és az életnek egyértelműen megadja az értelmét. A másik dimenzióban a személytelen sors hatalma található, amelynek szándékait talán a horoszkópból lehet megtudni. Érdekes, hogy az egyébként teljesen monoteista, sőt keresztény állítás, miszerint Isten előre eldöntötte életünk menetét, ehhez a második „személytelen felettes hatalom” dimenzióhoz tartozik, magas faktortöltettel (.753).

Az országos mintán végzett faktorelemzés mindenekelőtt azt az eredményt hozta, hogy az eredeti 10 változóból álló modellt az alacsony szintű kommunalítások miatt erősen meg kellett csónkítani. Az így nyert modellben a következő változók szerepelnek:

	kezdő	extrakció
Az életnek számomra azért van értelme, mert van Isten.	,327	,405
Isten előre eldöntötte életünk menetét.	,349	,424
Az ember életének alakulását földön túli erők határozzák meg.	,287	,322
A szenvedésnek és a nyomorúságnak csak akkor van értelme, ha az ember hisz Isténben.	,328	,429
Van Isten, aki személyesen törődik minden emberrel.	,405	,551

10. táblázat. Sors és istenhitek összefüggésének csonkolt modellje.

Nyomban feltűnik, hogy az így nyert kérdéssor 5 változójából 4-ben szerepel az Isten szó, még hozzá egyes számban és nagy betűvel írva, ami félreérthetetlenül a monoteista Istenre utal. Az ebből a modellből számolt faktormátrixban minden változó egyetlen faktorra kerül. Ha kényszerítjük a két faktor elkülönítését, akkor a rotált mátrixban a vártnak megfelelően a földöntúli erők kerülnek a második faktorba magas, 0,799-es értékkel. Vagyis ez a modell csak olyan populáció háttérdimenzióit képes feltárni, amely az átlagtól erősen eltérő vallásossággal rendelkezik.⁷

Vallásossági dimenziók

A szociológiában az elmúlt évtizedekben felerősödött a vallásosság, valamint a vallási típusok kutatása. Allport intrinsic/extrinsic dichotóm megkülönböztetését követően (Allport és Ross 1967) számos szerző alkalmazta ezt a kiindulást, illetve keresett más, eredeti tipizálási lehetőségeket.⁸

A vallásosság három nagy dimenziója az ismeret, érzés és cselekvés⁹ (Hill és Pargament 2003, 66). Utóbbiban – behavioral component – az egyháztagságot, az egyház anyagi támogatását, a személyes imádság és a biblia-olvasás gyakoriságát vizsgálják.

⁷ Az Aufbruch 98-as országos reprezentatív mintáján is elvégeztük nagyjából a miénknek megfelelő változókból álló modelljén ugyanezt a Maximum Likelihood elemzést, amely nem hozott értékelhető eredményt. A főkomponens elemzés azonban három dimenziót különített el: Isten-központút, egy én-központút és egy nihilistát. Ezzel az eljárással a 2004-es magyar reprezentatív mintán is ugyanezeket a faktorokat kaptuk. A „Kultúra és vallás” összmintán tesztelve is megjelenik az előbb említett három dimenzió. Itt viszont a keresztyén Istenbe vetett hit faktorán ott találjuk magas, ám negatív értékkel az önközpontú, önmagára számítás dimenziójának két változóját. Ez a keresztyén vallásosság általános jellegzetességeinek meg is felel.

⁸ Vö. Mezey Sára, Nagy Gábor Dániel, Máté-Tóth András (2005), IER tesztelése néhány magyarországi vallási közösség tagjainál [kézirat]

⁹ Természetesen tisztában vagyunk avval, hogy mások eltérő számú és nevű dimenziókat különítettek el. Vö. pl. Smart (Smart 1996) klasszikus művét vagy azokat az írásokat – pl. (Richardson és mások 1993, 215, Robbins 1988) –, amelyek az antropológiai kutatásokat alapul véve az ún. „Human Relations Area File”-ok alapján javasolják leírni az egyes csoportok jellemzőit.

Ismeret

A vallás „ismeret” dimenzióját az alábbi kérdésekből összeállított modellel teszteltük.

19	Az életnek számomra azért van értelme, mert van Isten.
27	Van Isten, aki személyesen törődik minden emberrel.
81	vallási igazságok
94	Titkok megismerése

11. táblázat. A vallás ismeret-dimenziójának itemjei.

A reprezentatív mintán korrelációt számolva minden ide foglalt változó között szignifikáns a kapcsolat. Legerősebb (Spearman-Rho 0,616) a „van Isten, aki személyesen törődik minden emberrel” és „az életnek azért van értelme, mert van Isten” változók között; leggyengébb az „élet értelme” és a „titkok megismerése” között (Spearman-Rho 0,243).

Érzés

Az érzés-dimenzió alábbi kérdéseinek mindegyike szignifikáns és erős korrelációt mutat egymással:

100	Már gyakran éreztem egyértelműen Isten jelenlétét.
105	Leginkább azért imádkozom, hogy megkönnyebbülést és védelmet érezzek.
106	Hitem vigaszt nyújt a gondok és bajok idején.
107	Az imádság békét és boldogságot ad.

12. táblázat. A vallás érzés-dimenziójának itemjei.

Magatartás

A magatartás-dimenzióhoz az egyházzal való kapcsolat szorosságára, a saját egyházhoz való ragaszkodásra, az egyház anyagi támogatásának készségére, a vallási iratok tanulmányozására valamint a templomba járás gyako-

riságára vonatkozó változók korrelációját számítottuk. A statisztika itt is szignifikáns, de a legtöbbször a korreláció értéke alacsony.

Az így nyert vallási típusok átlagai és eloszlásai az alábbi táblázatban láthatók. A vallásosság kérdésekre a megkérdezettek valamivel több mint két harmada választ adott. A vallási dimenziókba fogott változókkal kapcsolatban nem állapítható meg erős válaszmegtagadás. Mindhárom dimenzióban a pozitív válaszok dominálnak, egymáshoz nagyon közel álló szinten. A legmagasabb és a legalacsonyabb átlagérték között 0,2 a különbség, ami voltaképpen elhanyagolható. A reprezentatív mintán tehát ezek a vallási dimenziók nem különülnek el. Közöttük a korreláció szignifikánsnak és erősnek mutatkozik (Spearman-Rho 0,468–0,617 között).

	Ismeret-vallás	Érzés-vallás	Magatartás-vallás
Érvényes	695	695	674
Hiányzik	305	305	326
Átlag	36	34	37

13. táblázat. Három vallási dimenzió a reprezentatív minta alapján.
A demográfiai mutatók szerint az átlagértékek közötti különbségek valamelyest változnak.

	Ismeret-vallás	Érzés-vallás	Magatartás-vallás
Férfi	35	32	35
Nő	37	36	35

14. táblázat. Férfiak és nők átlagai a vallási dimenziók mentén reprezentatív mintán.

A legnagyobb különbséget az érzés-vallás területén figyelhettük meg, ahol a nők átlaga 0,39-cel magasabb a férfiakénál. Egyébként minden dimenzióban a nők vallásosabbak, ami általánosan ismert adat. Iskolai végzettség szerinti megoszlás esetén kiemelendő, hogy csak a 8 osztálynál alacsonyabb végzettségűek esetében kapja az érzés-vallás a legmagasabb értéket, minden egyéb végzettségi szinten a legalacsonyabbat kapja. Minél alacsonyabb a végzettség, annál magasabb fokú a vallásosság mindhárom dimenziót tekintve. Ettől eltér a magukat a katolikus egyházhoz tartozónak vallók megoszlása, ahol a magatartás-vallás képviseli minden végzettségi szinten a legmagasabb értéket. Lakhely szerint a dimenziók alapján az látható, hogy minél kisebb a település, annál erősebb a vallásosság minden di-

menzióban. A falu és Budapest között a legnagyobb eltérés (0,43) az érzés-vallásnál figyelhető meg. Végül minden korcsoportban az érzés-vallás a legalacsonyabb átlagú. Minél fiatalabb korcsoportba tartozik valaki, annál kevésbé vallásos. A dimenziókat tekintve itt is leginkább az érzés-vallásosságban figyelhető meg eltérés a legidősebb és a legfiatalabbak között (0,83).

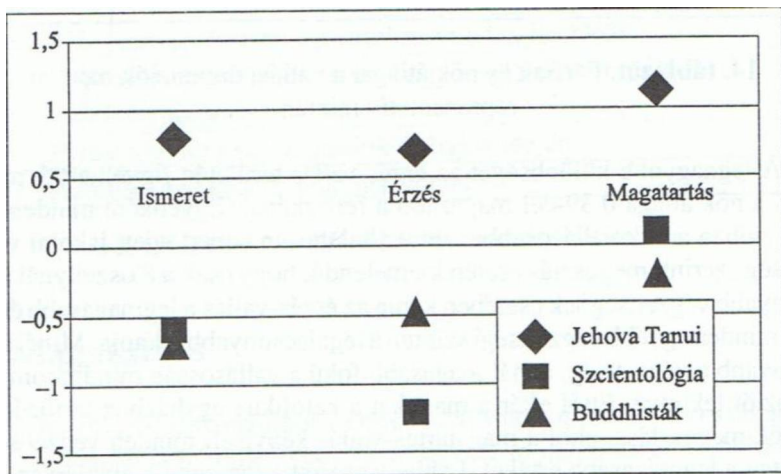
Összességében megállapíthatjuk, hogy a reprezentatív minta a magyar lakosság vallásosságáról nem hozott semmilyen eddig nem ismert adatot. A dimenziók szerinti tárgyalás alapján nem mutatkozott meg valamely dimenzió rendkívüli különbsége a többtől. Egyedül az érzés-vallási dimenzió tűnik olyannak, amely bár követi a másik két dimenzió trendjeit, de bármely demográfiai bontásban is elemezzük, értékében jellegzetesen és következetesen eltér tőlük.

Az általunk vizsgált új vallási közösségekben a fenti vallási dimenziók alapján a kép a következőképpen alakul:

	Átlag	Jehova Tanúi	Szcintológia	Buddhisták
Ismeret	36	44	30	29
Érzés	34	41	22	29
Magatartás	37	48	38	35

15. táblázat. ÚVK-ek vallásossági átlagai három vallási dimenzióban.

A fenti diagrammon a reprezentatív átlagtól való eltérést mutatjuk be

vallási közösségekre bontva. (Az átlagot a „0” vonal jelzi.) Ebből jól látható néhány jellegzetesség, amelyek mentén a vizsgált közösségek eltérnek az átlaglakosságtól. A legszembevetőbbnek mondható talán, hogy a Jehova Tanúi minden dimenzióban messze az átlag fölött állnak. Esetükben igen-igen vallásos közösségről van szó. Számukra, amint egyébként a többi közösség számára is a vallási dimenziók közül a magatartási dimenzió számít a leg-többet. A másik szembevetendő jellegzetesség a Szcintológia Egyházra vonatkozik. A vizsgált dimenziókat tekintve ugyanis egyedül a magatartás-dimenzióban állnak valamelyest az átlag fölött, mindkét más dimenzióban átlag alatt. A vallási érzések tekintetében jócskán az átlag alatt. Az a vallásosság jellemzi ezt a közösséget, amely leginkább a gyakorlatokban mutatkozik meg, az ismeret és különösen az érzés tekintetében nem, illetve alig. A magukat buddhistának vallók között a vallás mindhárom dimenziója átlag alatti. Az átlagértékeket tekintve ez az eredmény az ismeret és az érzés területén valójában a dimenzióban foglalt változók tartalmának tagadását jelenti, a magatartás vonatkozásában átlag alatti igenlésről beszélhetünk. A fenti összehasonlítás alapján megköcszázthatjuk azt az állítást, hogy a tagok vallásossági dimenzióit elemelve a Jehova Tanúit tekinthetjük teljes értelemben vallási közösségnek. A másik két közösségről azt állíthatjuk statisztikailag korrekt módon, hogy vallási jellegzetességekkel bíró szövetség bizonyos gyakorlatok végrehajtására. Ezek az adatok egyben azt a feltételezésünket is megcáfolják, hogy a vizsgált vallási közösségek átlagon felül vallásosak. Még ha bizonyos változók mentén – pl. az imádság, a meditáció, a vallási iratok tanulmányozása vagy a vallási közösséggel való kapcsolat szorossága – ki is mutatható az országos átlagnál magasabb szintű vallásosság, a komplexebb modell erőteljesen viszonylagossá teszi ezek relevanciáját.

A különböző mintáinkon faktorelemzést¹⁰ is végeztünk, hogy megvizsgáljuk, milyen rejtett vallási dimenziók mutatkoznak meg.

Alternativitás

Abból a hipotézisből indultunk ki, hogy az általunk alkotott mintákban a reprezentatívól eltérő dimenziókat találunk. A vallásosság mélységeit és árnyalatait ugyanis véleményünk szerint olyan közösségeken lehet eredményesen feltárni, amelyek legalább bizonyos vallásossági mutatók mentén átlagon felül vallásosnak tekinthetők. Az ilyen vallásosak a reprezentatív le-

¹⁰ Minden faktorelemzésnél Maximum-Likelihood eksztrakciós módszert alkalmaztunk, Varimax rotációt Kaiser normalizálással

kérdésekben csak rendkívül alacsony elemszámmal vannak jelen, a mi speciális mintáinkban azonban többségben.

Első lépésben a reprezentatív mintán végezzük el a faktorelemzéseket, majd utána a különböző közösségek tagjainál.

A reprezentatív mintán elvégzett faktoranalízis három faktort különített el. Az elsőt nevezhetjük *elkötelezett egyházas* faktornak. Ebben olyan változókat találunk, amelyek egyrészt az egyházi közösséggel való rendszeres kapcsolattartást mutatják (pl. szertartásokon részt venni, egyházat anyagiilag támogatni), ám még inkább olyanokat, amelyek az egyházzal való elkötelezett, aktív kapcsolatot és szolidaritásvállalást mutatják. Ilyenek a feladatvállalás, a személyes hitről való tanúságtétel vagy a rendszeres tanulás az egyházzal. Az ebbe a faktorba illeszkedő változók együttesen adják az elkötelezett egyházas hívő profilját. Értelmezésünkben az egyháziasság jellemzői itt párosulnak az elkötelezettség jellemzőivel. Éppen ennek mentén különíthetjük el ezt a dimenziót a második faktorban található dimenziótól, amelyben a zártságra és homogenitásra utaló változók találhatók. Különösen az azonos vallásúval kötendő házasság és baráti kapcsolat, valamint a missziós elszántság „uralja” magas faktorértékekkel ezt a dimenziót. Próbaképpen nevezzük *gettós* vallásosságnak ezt a típust.

Olyan endogám missziós vallásosság ez, amely a másságokat saját köreiből nem tűri, és a misszió tekintetében is erősen elkötelezett. Lehetetlen nem asszociálni a fundamentalista vallásos közösségek jellegzetességeire. Végül a harmadik faktort *kultúrvallási* faktornak is nevezhetjük, hiszen benne éppen azokat és csak azokat a változókat találjuk, amelyek a különösebb elkötelezettséget nem mutató szocializációs kötelekeket adják: az életfordulók szertartásai (melyekről tudjuk, hogy az egyébként nem különösebben elkötelezett hívek számára is fontosak), a gyermeknevelés és az általánosságban vett ragaszkodás a saját egyházhoz.

A következő (lásd 16. táblázat) változósorban a vallásosságnak elsősorban az intézményes dimenzióra vonatkozó változói szerepelnek. Az egyház, annak szertartásai, a misszió és a szocializáció dominálnak a feltett kérdésekben. Egy következő változósorban azonban elsősorban a vallásosság egyéb dimenzióira koncentrálhatunk: annak értelmi és érzelmi oldalára, valamint a hívőre gyakorolt hatására. Arra a kérdésre kértünk 5 fokozatban választ, hogy „Az Ön személyes hite (vallásossága) számára milyen fontosak a következők?” E tekintetben az országos reprezentatív mintánkon két dimenziót különíthettünk el: egy inkább *közösségi* és egy inkább *ezoterikus* dimenziót.

Rotált faktormátrix^a

	Faktor		
	1	2	3

Az egyház szertartásain részt venni.	,635		
Rendszeresen imádkozni.	,581		
Az egyházban feladatot vállalni.	,698		
Vallási iratokat tanulmányozni.	,657		
Az egyházat megvédeni.	,692		
Személyes hitről tanúságot tenni.	,680		
Az egyház étkezési szabályait betartani.	,536		
Lehetőleg azonos vallásúval barátkozni.		,818	
Lehetőleg azonos vallásúval házasodni.		,768	
Egyházam számára híveket toborozni.		,719	
Egyházamat anyagilag támogatni.	,508		
A saját vallásról rendszeresen tanulni.	,586	,486	
Meditálni.		,566	
Más vallásúakat a saját vallás igazáról meggyőzni.		,731	
Az egyház szexuális előírásaihoz igazodni.		,462	
A gyermek(ek)et a saját vallásban felnevelni.			,715
Gyermekek születésekor, házasságkötéskor vagy temetéskor vallási szertartást igényelni.			,809
Asaját egyházhoz ragaszkodni.			,785

Extrakció: MaximumLikelihood.

Rotáció: Varimax Kaiser normalizálással.

16. táblázat. Vallásossági dimenziók a magyarországi reprezentatív mintán.

Változók	Egyházias	Ezoterikus
vallási igazságok	,615	
vallási élmények	,685	
Egyház	,824	
vallási szertartások	,808	
gyógyulás reménye	,457	
saját vallás terjedése	,575	
kapcsolat a szellemi világgal		,592
halál utáni élet (üdvösség/megszabadulás)		,540
bajok elkerülése		,591
titkok megismerése		,740
a bűntől való megszabadulás tapasztalata		,639

Eksztrakció: Maximum-Likelihood

Rotáció: Varimax Kaiser normalizálással

17. táblázat. További vallásossági dimenziók a magyar lakosság körében.

Az első faktor legnagyobb értékű változói az egyház és a vallási szertartások. Ezek párosulnak a vallási élményekkel és igazságokkal, valamint a vallás terjedésének fontosságával. Kis értékkel szerepel ebben a dimenzióban a gyógyulás reménye. Ez a dimenzió azonos az előző modell alapján

nyert elkötelezett egyházas dimenzióval. Jelen változósorunk azonban módot adott arra, hogy egy az előző által fel nem tárt dimenziót is elkülönítsünk. Ezt a túlvilági szféra változói uralják és a bűntől való megszabadulás tapasztalata. Különösen a szellemi világgal való kapcsolat és a titkok megismerése olyan kifejezések, amelyek az ezoterikus vallásosságra jellemzőek. Utóbbiban fontos kiemelni, hogy egyáltalán nem szerepel benne intézményes vonatkozás. Az ezoterikus vallásosság körei valóban erősen individuális személyek csoportjai, akik a saját vallási igényeik kielégítésére és nem közösségi dimenziók megélésére csatlakoznak ilyen körökhöz.

A magyarországi lakosság véleménye alapján tehát négy vallásossági dimenzió különíthető el:

elkötelezett egyházas – gettós – kultúrvallási – ezoterikus

Miután a reprezentatív mintában kimutathattuk ezeket a vallásossági dimenziókat, megvizsgálhatjuk, hogy az általunk lekérdezett vallási közösségek tagjai között milyen dimenziók tárhatók fel, s azokban a változók hogyan vannak jelen. Három kérdésre keressük a választ, melyek mindegyike az új vallási közösségekre vonatkozó szakirodalomban olyan gazdagon dokumentált, hogy a bibliográfiai hivatkozásoktól itt eltekinthetünk. Első kérdésünk, hogy az általunk vizsgált közösségekben az országos átlaghoz és az abban szereplő vallásosokhoz képest eltérő dimenziók is megfigyelhetők-e. Ezt a feltételezett tényt az *alternativitás* hipotézisének nevezzük. Második feltételezésünk, hogy a vizsgált közösségek erősen különböznek egymástól. Ezt annak alapján feltételezhetjük, hogy a három közösség vallási forrásai és tanítása, nemzetközi és magyarországi története, valamint felépítettsége szerint egymástól igen eltérő képet mutat. Ezt a *heterogenitás* hipotézisének nevezzük. Végül pedig a *diszshomogenitás* hipotézisének nevezzük azt a feltételezést, hogy a vizsgált közösségeken belül több vallásossági dimenzió is megfigyelhető.

Alternativitás, heterogenitás és diszshomogenitás

Jehova Tanúi

A Jehova Tanúi (N=474) között a vallásosság tekintetében az első és egyben legfontosabbnak is mondható megfigyelés a kultúrvallási dimenzió hiánya. Minden faktorban jelen van ugyanis az elkötelezettségnek vagy a missziónak a változója, ami a kultúrvallási dimenziótól idegen.

Rotált faktormátrix^a

	Faktor			
	1	2	3	4
Az elkötelezett hívő vallási iratokat tanulmányoz.	,817			
— az egyházban feladatot vállal.	,540			
— egyháza számára híveket toboroz.		,552		
— az egyház szertartásain részt vesz.		,505		
— gyermek születésekor, házasságkötéskor, temetéskor vallási szertartást igényel.		,496		
— a más vallásúakat a saját vallása igazáról meggyőzi.		,478		
— a gyerek(ek)et a saját vallásában neveli fel.			,555	
— egyházát anyagilag támogatja.			,479	
— lehetőleg azonos vallásúval barátkozik.			,464	
— saját egyházáról rendszeresen tanul.			,464	
— lehetőleg azonos vallásúval házasodik.				,831
— személyes hitéről tanúságot tesz.				,529

Extrakció: MaximumLikelihood.

Rotáció: Varimax Kaiser normalizálással.

18. táblázat. Vallásosági dimenziók a Jehova Tanúi körében.

A másik figyelemreméltó különbség a reprezentatív mintához viszonyítva, hogy a Jehova Tanúi között – amennyiben 4 faktort veszünk figyelembe – nem találni egyértelműen gettós vallásosságot sem. Az azonos hívővel való házasodás és barátkozás változója ugyanis eltérő faktorokhoz kapcsolódik. Ezek előrebocsátásával ebben a populációban a következő vallási dimenziókat tárta fel a faktorelemzés. Az első faktort *aktív közösségi* dimenzióknak nevezhetjük, megjegyezve, hogy az aktivitás a közösségen belülre irányul és nem a misszióra. A második faktor a *missziós* dimenzió, amelyben két változó is a hívek toborzására irányul. A harmadik a *passzív közösségi* dimenzió, hiszen minden faktor erős közösségi kapcsolódást mutat, ám hiányzik belőle a befelé és a kifelé való aktivitás. A negyedik faktorban található két változó a reprezentatív mintán szerzett dimenziók tekintetében ellentmondás, hiszen az egyik a gettóhoz, a másik a misszióhoz kapcsolódik. Ezért elvégeztük a faktorelemzést kényszerített 3 faktorra is.

Rotált faktormátrix^a

	Faktor		
	1	2	3
Az elkötelezett hívő vallási iratokat tanulmányoz.	,757		
— az egyházban feladatot vállal.	,642		
— az egyház szertartásain részt vesz.	,472		
— saját egyházáról rendszeresen tanul.			
— egyháza számára híveket toboroz.		,605	
— a más vallásúakat a saját vallása igazáról meggyőzi.		,585	
— egyházát anyagilag támogatja.		,508	
— gyermek születésekor, házasságkötéskor, temetéskor vallási szertartást igényel.			
— lehetőleg azonos vallásúval házasodik.			,791
— lehetőleg azonos vallásúval barátkozik.			,559
— személyes hitéről tanúságot tesz.			,478
— a gyerek(ek)et a saját vallásában neveli fel.			,452

Extrakció: MaximumLikelihood.

Rotáció: Varimax Kaiser normalizálással.

19. táblázat. Vallásossági dimenziók Jehova Tanúi körében 3 faktorra nézve.

Ennek alapján tisztázódott az első két dimenzió, a harmadikban pedig összekapcsolódtak a gettós dimenzióra jellemző változók. Az így nyert dimenziókat tehát nevezhetjük

befelé aktív közösségi – kifelé aktív közösségi – gettós

dimenzióknak. A további dimenziók feltárásának statisztikai akadályai vannak, mert a Maximum-Likelihood extrakciós módszert alkalmazva a kommunalítások nem ütötték meg a szükséges minimális 0,25-ös értéket. Egyre több változót kellett kivenni a modellből, amely végül alkalmatlanná lett a faktorszámításra. Ennek alapján azt a megállapítást tehetjük, hogy a fenti modell a Jehova Tanúi egyház további vallási dimenzióinak feltárására nem mutatkozott alkalmasnak.

Szciantológia Egyház

A Szciantológia Egyházzal kapcsolatban a nemzetközi szakirodalomban többször megfogalmazódik az a feltételezés, hogy voltaképpen nem nevezhető kifejezetten vallási közösségnek.¹¹ Ebből az alapállásból némely országban az a politikai következtetés is származik, hogy a Szciantológia vallási

¹¹ Vö. Kent és Beit-Hallami írásait Zablocki és Robbins (Zablocki és Robbins 2001) művében.

közösséget nem jegyzik be egyházként. Jelen elemzésünkben első megközelítésben nyitva hagyjuk e közösség vallási jellegének kérdését. Először a szcientológus almintákban keressük a vallásosság fentebb feltárt dimenzióit. Majd csak második lépésben próbálunk választ adni arra, hogy ezek a dimenziók milyen mértékben és jellegzetességekkel vannak jelen e közösség tagjainál.

A faktorszámításnál először a szenvedés elfogadása, a világ jobbítása és az értelmes élet kerül ki alacsony kommunalitás miatt, második lépésben a bajok elkerülése. E három változó híján a modell érvényes.

Rotált faktormátrix^a

	Faktor		
	1	2	3
Mennyire fontos a személyes hite számára a vallási igazságok?	,851		
— a vallási élmények?	,683		
— az egyház?	,635		
— a gyógyulás reménye?			,480
— a saját vallás terjedése?	,589		
— a kapcsolat a szellemi világgal?		,979	
— ahalál utáni élet?		,474	
— az emberek szolgálata?	,482		
— a titkok megismerése?			,622
— a bűntől való meg szabadulás tapasztalata?			,584

Extrakció: Maximum Likelihood.

Rotáció: Varimax Kaiser normalizálással.

20. táblázat. Vallási dimenziók szcientológus megkérdezettek között.

A faktorszámítás megmutatja, hogy három dimenziót vethetünk fel ebben a mintában. Az első az egyházas dimenzió, amelynek összetétele lényegében nem tér el reprezentatív mintánk faktorösszetételétől. A szcientológus faktorban a vallási igazságok változója rendelkezik legnagyobb értékkel, míg az országos faktorban az egyház. A szcientológus mintából hiányzik a vallási szertartások és a gyógyulás reménye, az országos mintából pedig az emberek szolgálata.

Az, hogy ebből az adatból mire következtetünk, azon is múlik, hogy mit tartunk az országos mintáról vallásosság szempontjából. Vélhetjük úgy, hogy a két minta egyaránt alacsony fokon vallásos, következésképpen a vallásossági dimenziók hasonlóak lehetnek. Más szempontból vélhetjük úgy is, hogy a szcientológusok közötti dimenziók nem térnek el az országos mintán

feltártaktól, vagyis ez a közösség maga sem „egészen más”, mint az átlag, illetve az átlagtól való eltérés nem e vallásossági dimenziók mentén mutatható ki.

Változók	országos minta	Szcientológia
vallási igazságok	615	851
vallási élmények	685	683
Egyház	824	635
vallási szertartások	808	–
gyógyulás reménye	457	–
saját vallás terjedése	575	589
emberek szolgálata	–	482

21. táblázat. Eltérő faktorértékek az országos és a szcientológus minta között.

A szcientológusok számára létezik a vallás közösségi dimenziója, amelyben a szertartások nem játszanak szerepet, ellenben az emberek szolgálata ennek a dimenzióknak részét képezi. Meglehet, hogy a hubbardi tanításban a vallási szertartásoknak negatív konnotációja van, ezért ez a változó nem pusztán a vallás közösségi dimenziójából esik ki, hanem magából a szcientológusok vallási képéből. A szertartásmentes vallásosság, párosulva a vallási igazságok kiemelkedő jelentőségével olyan közösségi vallási jellegzetességet mutat, amelyben a tudatosság nagyobb szerepet kap, mint az áhítat.

A szcientológus vallásosság második dimenziójában két változót találunk. Mindkettő a spirituális dimenzióra utal, anélkül, hogy bármi más kapcsolódása lenne közösséggel vagy más emberekkel, igazságokkal vagy szertartásokkal. A szellemi világ és a halál utáni élet összekapcsolódik ebben a modellben. Az országos mintában így külön állva ez a dimenzió nem jelenik meg. Ott hozzákapcsolódik mindaz, ami a szcientológus mintában egy külön dimenziót alkot: a gyógyulás és a bűntől való megszabadulás tapasztalata. Mindkettőben azonban a legerősebb változó a titkok megismerése. Olyan vallási dimenzió ez, amelyben a gyógyulás és a megbocsátás nem valamilyen közösségi viszony vagy tett következménye, hanem megismerésből fakad, illetve azzal van szoros összefüggésben.¹²

¹² Megjegyzendő, hogy a különböző vallási közösségekben gyűjtött minták összességében szereplő elkötelezett katolikusok, akik egyházukkal szoros vagy nagyon szoros kapcsolatban vannak, e faktorelemzés szerint szintén nem az egyházi-as vallásosság dimenziójához csatolják a bűntől való megszabadulás tapasztalatát,

Rotált faktormátrix^a

	Faktor		
	1	2	3
Az elkötelezett hívő az egyház étkezési szokásait betartja.			,521
— az egyház szertartásain részt vesz.			,432
— rendszeresen imádkozik.			,763
— az egyházban feladatot vállal.	,584		
— vallási iratokat tanulmányoz.	,495		
— az egyházat megvédi.			
— személyes hitéről tanúságot tesz.			
— lehetőleg azonos vallásúval barátkozik.		,742	
— lehetőleg azonos vallásúval házasodik.		,823	
— egyháza számára híveket toboroz.	,589		
— egyházát anyagilag támogatja.	,525		
— saját egyházáról rendszeresen tanul.			
— medítál.			
— a más vallásúakat a saját vallása igazáról meggyőzi.			
— igazodik az egyháza szexuális előírásaihoz.			,483
— a gyerek(ek)et a saját vallásában neveli fel.	,591		
— gyermek születésekor, házasságkötéskor, temetéskor vallási szertartást igényel.	,542		
— ragaszkodik saját egyházához.	,586		

Extrakció: MaximumLikelihood.

Rotáció: Varimax Kaiser normalizálással.

22. táblázat. Vallási dimenziók szcientológus mintában.

hanem ahhoz a transzcendens dimenzióhoz, amit a szcientológusok között figyelhetünk meg. Ugyanez az országos reprezentatív mintában is ugyanilyen összefüggésekben szerepel. Minthogy a katolikus felfogás szerint a bűnöktől való megszabadulás az egyház által lehetséges, jóllehet a személyes bűnbánat nélkül lehetetlen, a katolikus vallásossági dimenziók közül elvileg ennek a változónak az egyházasban kellene szerepelnie. Am még a hetente egyszer vagy többször, illetve naponta templomba járó katolikusok közötti faktorszámításnál sem ez az egyértelmű helyzet. Ezt a jelenséget valószínűen az item megfogalmazásában kereshetjük, ahol a tapasztalat kifejezés szerepel, és nem maga a bűntől való megszabadulás aktusa, illetve ténye. Természetesen egy másik magyarázat lehetőségét sem hagyhatjuk ki: a katolikus válaszadók felfogásában a bűnbocsánat nem szerepel olyan összefüggésben, mint ahogyan azt az egyház tanítja és gyakorolja. Annál is kevésbé szabad ezt a magyarázat-lehetőséget kizárni, mert a katolikusok között is egyértelműen megfigyelhető a bűnbocsánat privatizációja és a bűnbánat és bocsánat közösségi dimenziójának háttérbe-szorulása.

A szcientológusok közötti vallási dimenziók a fenti változókon elvégzett faktorszámítás szerint jelentősen eltérnek az országos mintán kidolgozott dimenzióktól. Jóllehet az első faktort itt is lehet elkötelezett egyházas dimenzióknak nevezni, ám ebből teljességgel hiányoznak a szertartási/áhitat és a szabálykövetési vonatkozások. Az innen hiányzó ilyen vonatkozások külön dimenzióban tömörülnek. A gettós vallásosság típusát ebben a mintában pusztán az azonos vallásúval való házasodás és barátkozás változója képezi, szemben az országos mintával, ahol ide még más fontos változók is tartoznak. Elkötelezett egyházas és gettós dimenziót tehát – az imént tárgyalt megszorításokkal – elkülöníthettünk, de kultúrvallási dimenziót nem.

Buddhista vallásúak

Mintánkban 89, magát buddhista vallásúnak definiáló megkérdezett van. A vallásossági dimenziókat ekkora populáción vizsgáljuk.

A modellből a „Szenvedés elfogadása” és az „Értelmes élet” fontosságára vonatkozó változókat kellett kivenni alacsony kommunalitás miatt.

Rotált faktormátrix^a

	Faktor		
	1	2	3
Mennyire fontos a személyes hite számára a vallási igazságok?		,676	
— a vallási élmények?	,470	,653	
— az egyház?		,783	
— a világ jobbítása?			,897
— a vallási szertartások?		,526	
— a gyógyulás reménye?	,610		
— a saját vallás terjedése?			,403
— a kapcsolat a szellemi világgal?	,554		
— ahalál utáni élet?	,482		
— az emberek szolgálata?			,700
— a bajok elkerülése?	,495		
— a titkok megismerése?	,664		
— a bűntől való megszabadulás tapasztalata?	,486		

Extrakció: MaximumLikelihood.

Rotáció: Varimax Kaiser normalizálással.

23. táblázat. Vallási dimenziók buddhista mintán.

A faktorokból látható, hogy a buddhista vallásosságban is létezik az egyházas dimenzió, amely itt a második faktorban jelenik meg. Az első faktort

az eddigiekhez hasonlóan ezoterikus faktornak nevezhetjük. A harmadikban pedig megjelenik egy eddig nem látott dimenzió, amely kizárólag az emberek szolgálatát és a világ jobbítását tartalmazza alacsony mértékben összekapcsolódva a saját vallás terjedésével. Ezt szolidaritási dimenzióknak is nevezhetjük. Ehhez a dimenzióhoz nem kapcsolódik sem vallási közösség, sem valamilyen szellemi tér, önmagában áll, privát és immanens attitűdként.

Az elkötelezett hívő képét firtató modellünkben ennél a mintánál nem kellett kivenni egyetlen változót sem.

Rotált faktormátrix^a

	Faktor		
	1	2	3
Az elkötelezett hívő az egyház étkezési szokásait betartja.		,709	
— az egyház szertartásain részt vesz.	,514	,434	
— rendszeresen imádkozik.	,491		
— az egyházban feladatot vállal.	,667		
— vallási iratokat tanulmányoz.	,572		
— az egyházat megvédi.	,713		
— személyes hitéről tanúságot tesz.			
— lehetőleg azonos vallásúval barátkozik.			,696
— lehetőleg azonos vallásúval házasodik.			,936
— egyháza számára híveket toboroz.		,720	
— egyházát anyagilag támogatja.	,485		
— saját egyházáról rendszeresen tanul.	,673		
— medítál.			
— a más vallásúakat a saját vallása igazáról meggyőzi.		,561	
— igazodik az egyháza szexuális előírásaihoz.		,600	
— a gyerek(ek)et a saját vallásában neveli fel.		,405	
— gyermek születésekor, házasságkötéskor, temetéskor vallási szertartást igényel.		,460	
— ragaszkodik saját egyházához.	,465		

Extrakció: MaximumLikelihood.

Rotáció: Varimax Kaiser normalizálással.

24. táblázat. Vallási dimenziók buddhista mintán.

Itt is találkozunk az elkötelezett egyházas dimenzióval, egy kultúrvallási dimenzióval (2. faktor), amelyet azonban a reprezentatív mintához viszonyítva módosít a két missziós változó. Nem lehetetlen, hogy ezt a dimenziót itt helyesebb kultúrmissziós dimenzióknak nevezni, mint kultúrvallásinak. Annál is inkább, mert hiányoznak belőle a tipikusan vallási szertartáson való részvétel, illetve az imádság változói. Adódhatna a feltételezés, miszerint a

buddhisták ebben a dimenzióban a legerősebbek. Ám a kultúrmissziós dimenzióban szereplő változók átlagai kifejezetten alacsonyabbak, mint az elkötelezett egyházas dimenzió változóira adottak. Ebből ismételtén az következik, hogy a konkrét buddhisták nem úgy válaszolnak, mint az „eszményi” buddhisták. A buddhisták „egyháziassága” önmagában furcsa kifejezés, különösen Közép-Európában, ahol a buddhizmus az individualista vallásosság egyik legfőbb kifejeződési formája. Ugyanakkor az általunk itt vizsgált elkötelezett buddhisták között a buddhista szerzetesi dimenzió alighanem erőteljesebben van jelen. Ez a szerzetesi lelkiség magyarázhatja adatainkat, amelyek utalhatnak arra is, hogy ebben a mintában a tagok között az erős közösségi referenciaközeg összekapcsolódik a vallási igénnyel. Annál is inkább valószínű ez, mert a különböző magyarországi buddhista közösségek programkínálatát elemezve a közös, nem ritkán egész hétvégét átfogó programok nagy bőségben vannak jelen.¹³ A harmadik a már ismert gettós dimenzió, amelyet itt is csak a vallási homogenitás két változója alkot.

Közösségek jellemzése a vallásosság dimenziói szerint

A különböző vallásossági dimenziókból kiválasztottuk azokat a változókat, amelyek minden közösségnél szerepeltek, s melyek az országos mintában a legmagasabb értékeket kapták. E változók mentén a közösségeket úgy hasonlítottuk össze, hogy a változókra átlagokat számoltunk. Amennyiben valamely dimenzió az adott közösség számára fontos, akkor ott magas átlagokat kapunk, ha nem olyan fontos, akkor alacsonyakat.

Az összes vizsgált közösségnél az *elkötelezett egyházas* dimenzióban az „Egyházban feladatot vállalni” változó van jelen. Eszerint a Jehova Tanúi és a Szcientológia tekinthető elkötelezett egyházas közösségnek. A *gettós* dimenzió legfontosabb változója az azonos vallásúval kötött házasság. Itt a Jehova Tanúi mutatják a legerősebb gettós jellegzetességet. *Kultúrvallási* dimenziót nem tudtunk kimutatni a vizsgált vallási közösségeknél, így a harmadik összehasonlítás az *ezoterikus* dimenzióra vonatkozik. Ebben a dimenzióban a kapcsolat a szellemi világgal változóra számíthattunk átlagot. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a Jehova Tanúinál ezt a dimenziót nem sikerült kimutatnunk. Ezoterikus vonatkozásban a Szcientológia erőteljes.

¹³ A programokról az internetről szerezhetők információk, pl.
<http://www.buddhizmusma.hu/all/start.htm>
<http://www.mahayana.hu/kozossegek/index.html>

	Buddhista	Katolikus	Jehova Tanúi	Szcientológia
Elkötelezett egyházas	352	374	466	440
Gettós	200	333	490	286
Ezoterikus	369	358	–	423

25. táblázat. A vizsgált közösségek megoszlása vallásossági dimenziók szerint.

Eredményeink szerint beigazolódottnak tekinthetjük mindhárom feltételezésünket. A közösségekben a négy általános vallási dimenzióból a kultúrvallási dimenziót nem sikerült kimutatni. Továbbá a Jehova Tanúi és a Szcientológia Egyház mindhárom kimutatható dimenziót tekintve átlagon felüli mértékben eltér az átlag lakosságtól és az etablált katolikus vallásosságtól. Ugyanez vonatkozik a buddhista közösségre is, amely a gettós vallásosságot minden további mintánál erőteljesebb mértékben tagadja. A vizsgált közösségeken belül többfajta vallási dimenziót kimutathattunk, ami azt igazolja, hogy a közösségek tagjai egy közösségen belül többféle igénnyel és érzéssel vannak jelen.

Hitelesség

A buddhista közösség és a Szcientológia tagjaira nézve a fenti faktorelemzés alapján felmerült a kérdés, hogy vajon a buddhizmus, illetve L. Ron Hubbard tanításának milyen mértékben felel meg az a vallásosság, amit az érintett közösségbe tartozók válaszaikkal megmutattak. Erre a kérdésre azonban pusztán a tagság körében végzett lekérdezéssel aligha adható válasz. A buddhista adatok alapján azonban mindenképpen megfogalmazható az a megalapozott feltételezés, hogy a helyi (vallási) kultúra erőteljesen befolyásolja a más (vallási) kultúrákra alapozó helyi közösségek hitvilágát, társadalomszemléletét és magatartását is.

Irodalom

- Allport, Gordon W., Ross, Michael J. (1967): Personal Religious Attitudes and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology* 5: 432–443
- Baessler, E. James (2001): The prayer of the Holy Name in eastern and western spiritual traditions: A theoretical, cross-cultural, and intercultural prayer dialogue. *Journal of Ecumenical Studies* 38: 196–216

- Figl, Johann (2003): *Handbuch Religionswissenschaft Religionen und ihre zentralen Themen*. Innsbruck: Tyrolia.
- Hill, Peter C., Pargament, Kenneth I. (2003): Advances in the Conceptualization and Measurement of Religion and Spirituality. Implications for Physical and Mental Health Research. *American Psychologist* 58: 64–74
- Idler, Ellen L. (1995): Religion, health, and nonphysical senses of self. *Social Forces* 73
- Phan, Peter C. (2003): Multiple religious belonging: opportunities and challenges for theology and church. *Theological Studies*: 9
- Richardson, James T. et al. (1993): Problems of Research and Data in the Study of New Religions. In *Religion and the Social Order, Volume 3A: The Handbook on Cults and Sects in America*. Eds. Bromley, David G., Hadden, Jeffrey, 213–229. London: Greenwich
- Robbins, Thomas (1988): *Cults, Converts and Charisma*. Newbury Park: SAGE.
- Smart, Ninian (1996): *Dimensions of the sacred : an anatomy of the world's beliefs*. Berkeley: University of California Press.
- Soderblom, Nathan (²1979): *The living God : basal forms of personal religion*. New York: AMS Press.
- Troeltsch, Ernst (1992): *The social teaching of the Christian churches*. Louisville, Ky.: Westminster/John Knox Press.
- Weber, Max (1963): *The sociology of religion*. Boston,: Beacon Press.
- Wilson, Bryan (1993): Historical Lessons in the Study of Sects and Cults. In *Religion and the Social Order, Volume 3A: The Handbook on Cults and Sects in America*. Eds. Bromley, David G., Hadden, Jeffrey, 53–73. London: Greenwich
- Zablocki, Benjamin David, Robbins, Thomas (2001): *Misunderstanding cults: searching for objectivity in a controversial field*. Toronto; Buffalo: University of Toronto Press.

Máté-Tóth András

Igazodási preferenciák néhány vallási közösségben

Összefoglalás

Ebben a tanulmányban a Magyarországon jelen lévő különböző vallási közösségek tagjainak igazodását elemeztem: Jehova Tanúi, szcientológusok és buddhisták – kontrollcsoportként a katolikusok, valamint Magyarország teljes népessége került bevonásra. A kilenc igazodási lehetőség közül a megkérdezettek különböző összeállításban mindenekelőtt a saját közösségük írásainak és törvényeinek, valamint a lelkiismeretnek tulajdonították a legnagyobb jelentőséget. A legcsekélyebb jelentőséget az „amit a legtöbb ember tesz” állításhoz való igazodás kapta. Minden közösségben észrevehető a saját vallási közösséggel szembeni egyértelműen lojális és egy kevésbé vagy egyáltalán nem lojális rész. Ennek a két csoportnak karakteresen más a viszonya a modell legfontosabb igazodási lehetőségeihez is. A lojalitás a közösségekben inkább a férfiaknál és a fiatalabbaknál figyelhető meg. A vallásosság mértékével nő a lojalitás foka, habár a leginkább vallásosoknál is észre vehető egy egyértelműen autonóm csoport. Két igazodási dimenzió kristályosítható ki faktoranalízissel: egy inkább vallásos és egy inkább társadalmi igazodás. Az eredményekkel azt a feltevést verifikálhattuk, hogy nem a vallási közösség típusa a meghatározó a tagok igazodásában, hanem a tagok vallásosságának jellege, illetve típusa.

Igazodási modellek

A különböző vallási csoportok tagjainak igazodását a szakirodalom több modell alapján taglalja. Az első modellben (A) feltételezik, hogy a szektákban és az erősen karizmatikusan meghatározott vallási közösségekben a tagok az igazodásukban a mindenkori vallási formációnak és mindenekelőtt a vezetőknek tulajdonítanak szignifikáns jelentőségű értéket, úgy, mint az egyházakban vagy denominációkban (Barker 1997). Ehhez a modellhez

olyan elképzelések tartoznak, mint például az átlagon felüli erős csoportkohézió, a tagok manipulációja vagy akár az agymosás feltételezése. Ez a modell Weber és Troeltsch világos és klasszikus egyház–szekta tipológiáján alapszik, mely szerint az, hogy valaki egy egyház tagja, keveset árul el az egyes tagok személyes meggyőződéséről. Ezzel szemben egy szektánál nagyon is sokat, mivel oda a tagok személyes döntésük révén csatlakoznak.

Egy másik modell (B) alapján feltételezik, hogy az igazodást mindenekelőtt a személyes tulajdonságok határozzák meg, és ez nem magyarázható (teljes mértékig) a mindenkori vallási formáció típusával. Eszerint minden vallási csoportformában találhatóak olyan személyek, akiket a vallási vezető személye vonz erősebben: egyházakban, denominációkban, szektákban vagy kultuszokban (McGuire 2002). Tehát az igazodásnál nem a közösség típusa a szignifikáns, hanem a személyiség és/vagy a vallásosság típusa. Ehhez a modellhez az egyházközségek és parókiák elkötelezett belső magjánál találhatóak példák, ahol a paphoz vagy lelkészhez roppant erős igazodás figyelhető meg, a karizmatikus mozgalmak tagjainál is fellelhető az erős szuverén igazodás. Vizsgálatunkban a különböző vallási csoportok tagjainál a fent említett két modellt teszteltük.¹

Adatok és módszerek

Egy nagy léptékű kutatás keretében a magyarországi egyházakról és vallási közösségekről kérdeztünk meg több lépésben olyan embereket, akik egy statisztikai elemzés céljából végrehajtott általános reprezentatív közvélemény-kutatásban valószínűleg csak kis számban fordulnának elő. Mindenekelőtt olyan embereket kerestünk, akik az előzetes megfontolásunk szerint átlagon felül vallásosak. A kutatás elsősorban nem a vallási közösségekre, hanem a vallásosság különböző típusaira és korrelációira irányult.

A tagok ezen megkérdezése része a magyarországi vallási közösségekről folytatott komplex kutatásnak. Az első rész a vallási közösségek intézményi szempontjainak vizsgálata volt, amely a mindenkori vallási közösség hivatalos vezetőivel készített, a szóban forgó tartalmakra hangsúlyt fektető, félig strukturált interjú alapszik. Az eredményeket az ehhez a közösségekhez tar-

¹ Köszönetet mondok Török Péter PhD kollégámnak az ehhez az elméleti részhöz tett értékes megjegyzéséért, és Nagy Gábor Dánielnek a statisztikai elemzésnél nyújtott segítségéért.

tozó internetes forrásokkal egészítettük ki.² A vizsgálat egy további része a magyarországi napilapok tartalmi elemzése a vallás, egyház és vallási közösségek témái szerint. Körülbelül 15 000 újságcikk címét dolgoztuk fel kvantitatív tartalomelemzéssel, később pedig kvalitatív módszerrel körülbelül 1000 cikk teljes szövegét a három legfontosabb kulcsszóra vonatkozóan: szekta, kisegyház és vallási közösség, végül a legdinamikusabb magyar meg-egyház, a Hit Gyülekezete hetilapjának 150 cikkét a katolikus egyházra vonatkozóan.³ A vizsgálat utolsó része megpróbálta teológiai tartalmi elemzésnek alávetni a vallási közösségek „hitvallását”, hogy a közösségek hitvilágát típusokba tudja besorolni. A vallási közösségek ezen felettébb komplex vizsgálata nem egy kutatói rögeszméről tanúskodik, hanem abból a felismerésből keletkezett, hogy a vallási közösségek sokszínűségéhez és komplexitásához sokszínű és komplex vizsgálat a méltó.

A tanulmányhoz mindenekelőtt Jehova Tanúit, buddhistákat és szcientológusokat kérdeztünk meg. Kontrollcsoportként ehhez a kérdéssorhoz a katolikus almintából merítettünk, és a nem vallási kérdések esetében kontrollként egy Magyarországon készített reprezentatív vizsgálat, az Aufbruch 1998 szolgált, ahol vonatkozó itemek is szerepeltek.⁴

Igazodási értékek

A döntési helyzetekben való igazodáshoz 9 válaszlehetőséget kínáltunk fel a megkérdezetteknek. Ötfokozatú skálán kellett válaszolniuk, ahol a legalacsonyabb érték (1) a teljes elutasítást, a legnagyobb (5) a teljes elfogadást jelenti.

² Ennek a résznek az első publikálása Török Péter, Magyarországi valláskalauz 2004. Budapest: Akadémiai Kiadó.

³ A sajtóelemzés eredményeit Máté-Tóth András és Juhász Valéria, Vallási közösségek a sajtóban, JATEPress 2007 kötete tartalmazza.

⁴ A nemzetközi kutatás adatainak a magyarázatához lásd Tomka és Zulehner, Religion in den Reformländern 77–80.

A hívőknek igazodniuk kell a döntéseikben					
A bizalomraméltó emberekhez	1	2	3	4	5
az eddig már beválthoz	1	2	3	4	5
ahhoz, amit a legtöbb ember tesz	1	2	3	4	5
a lelkiismeretükhöz	1	2	3	4	5
a kormányzati törvényekhez és előírásokhoz	1	2	3	4	5
az egyház vezetőjéhez	1	2	3	4	5
a saját egyház vallási írásaihoz	1	2	3	4	5
az „isteni” sugallatokhoz	1	2	3	4	5
az egyház előírásaihoz	1	2	3	4	5

1. táblázat. Modell az igazodáshoz.

Ezeknek az itemeknek a választásával kapcsolatban megjegyezendő, hogy a vallási közösségek helyett – függetlenül azok típusától – az „egyház” fogalma áll. Tisztán elméleti szemszögből ezt a kérdésfeltevés pontatlanságának tulajdoníthatnánk, hiszen pontosan egy olyan kérdésjegyzékben fordul elő, amelyet speciálisan a szociológiai szempontból nem egyházi vallási közösségek tagjainak állítottak össze. Anélkül, hogy erről a részből jogos szemrehányásról itt vitatkoznánk, megállapíthatjuk, hogy a kérdés lebonnyolításánál ehhez a kérdéssorhoz kötődően nincs olyan szignifikánsan nagy különbség a válaszmegtagadás arányában, mint a többi kérdésnél. Azonkívül az ebben a cikkben bemutatott eredmények csak olyan vallási közösségek tagjait mutatják be, akik magukat „egyházként” jelölik meg – függetlenül a fogalom szakszociológiai tartalmától.

Jehova tanúi

A 9 itemből Jehova Tanúinak két egyházi és egy személyes igazodás a legfontosabb, a válaszok középértékének megfelelően.

A saját egyházuk vallási írásaihoz	4,592
Egyházi törvények	4,425
Lelkiismeret	4,137

2. táblázat. Legmagasabb értékek a Jehova Tanúinál (N=476)

A legalacsonyabb középértéket az „Amit a legtöbb ember tesz” item kapta (1,314). Ennél az értékközfűsségnél a Biblia és az egyházi törvények értékei nagyon szorosan összefűggenek a lelkiismerettel.

Kérdésfeltevésűnket követve a tagok igazodásánál az egyház vezetűjéhez álláspontját kell elemezni.

	százalékok
egýáltalán nem	24,2
inkább nem	6,7
is	14,8
inkább igen	16,9
teljes mértékben	37,4
Összesen	100,0

3. táblázat. A hívűknek döntéseiknél az egyházuk vezetűjéhez kell igazodniuk. Válaszok a Jehova Tanúinál. (N=470)

Rűgtűn feltűnik, hogy a megkérdezettek egy harmada nem az egyház vezetűjéhez akar igazodni. A csoporthoz tartozóknak az igazodásnál a lelkiismeret és az egyház vezetűje nem teljesen esik egybe. Ennek a csoporthoz a 75%-a a lelkiismerethez akar igazodni. Nincs más olyan igazodási kérdés, ahol a Jehova Tanúi a kijelentéseikben ennyire különbűzűk lennének.

A Jehova Tanúi ezen csoporthoz néhány más igazodási pontot illetűen egyértelműen mást preferál, mint azok, akik készek az egyház vezetűjéhez igazodni. A legnagyobb igazodási különbűségek épp a leginkább vallásos igazodások: isteni sugallat, egyházi törvények és a Biblia.

	bizalomra-műltű emberek	az eddig már bevált	amit a legtöbb ember tesz	saját lelkiismeret	kormányzati törvények	egyházi írások	istenti sugallat	egyházi törvények
A	2,4179	2,4627	1,1970	4,1462	3,4060	4,1716	2,2031	3,8195
L	3,0427	2,8712	1,3803	4,1319	3,6853	4,8894	3,2098	4,7672
k	2,8152	2,7221	1,3142	4,1370	3,5836	4,6287	2,8438	4,4219

4. táblázat. Az autonómok és a lojálisak középértéke a Jehova Tanúinál (N=470)

A három legmagasabb érték közül tehát a lelkiismeret és a vezető az, amely a populációt megosztja. Mindenki számára fontos a Biblia és a közösség. Azonban vannak olyanok, akiknek a lelkiismeret inkább fontos, és megint mások, akiknek a vezető. Tehát az erősen közösségtudatos Jehova Tanúinál vannak egyrészt inkább közösségközpontú, másrészt inkább vezetőközpontú igazodások. A megkérdezetteknek körülbelül a fele többé-kevésbé mindkettőt erősen elfogadja: lelkiismeret és vezetés, de egyharmaduknál a lelkiismerethez való igazodás és a vezetőhöz való igazodás többé-kevésbé kizárják egymást.

Szcientológusok

L. Ron Hubbard világméretű közösségéről azt mondják, hogy erős a vezetése. Ráadásul néhány esetben bizonyították, hogy a közösség részéről a közösség elhagyása ellen sokat tesznek, egészen az általánosan elfogadható cselekedetek határáig vagy még ezen túlmenően is. Kézenfekvő lehet az a feltevés, hogy ebben a közösségben az egyházi kötődés átlagon felüli mértékben erős. Ezért nem meglepő, hogy a szcientológiánál ugyanazok a legmagasabb értékek találhatók, mint a Jehova Tanúinál, csak itt a lelkiismeret-höz való igazodás vezet a sort.

Lelkiismeret	4,632
A saját egyház vallási írásai	4,521
Egyházi törvények	4,305

5. táblázat. Legmagasabb értékek a szcientológusoknál (N=171)

A megkérdezettek legkevesbé az „amit a legtöbb ember tesz” (1,532) lehetőségét preferálják.

Az egyházi írások és az egyházi törvények között egy erős és szignifikáns korreláció van (0,576**), amely ezen kérdéscsoport itemei közül is a legerősebb. Ezzel a két értékkel szignifikánsan korrelál még az egyház vezetője (0,373**). A lelkiismeret és a vezető között nincs korreláció (0,089).

A lelkiismeret és a vezető értéke közötti kereszttáblázatból kiderül, hogy a lelkiismeret teljes elfogadásával a vezető elfogadásának „csak” 43%-a esik egybe. Következésképpen a szcientológusoknál sem beszélhetünk a saját lelkiismeret totális vagy teljes identifikációjáról az egyházi közösség vezetőjével.

Ha egyértelműen ugyanazzal a metódussal osztjuk ketté az autonóмок és a lojálisak csoportját, mint a Jehova Tanúinál, és a többi igazodás középértékét összehasonlítjuk, akkor egészen más eredményre jutunk. Az autonóмок számára a nem vallási értékeknek egyértelműen más jelentőségük van igazodásukban, mint a vallásiaknak. Az autonóмок a vallási döntéseknél elutasítják a referenciaszemélyeket és a hagyományt, a lojálisak igenlik azokat.

	bizalomra- mélto emberek	az eddig már bevált	amit a legtöbb ember tesz	saját lelkiismeret	kormányzati törvények	egyházi írások	isten sugallat	egyházi törvények
A	2,2439	2,8537	1,3415	4,5366	3,2683	4,1250	1,2927	3,6341
L	3,9211	4,1711	1,5658	4,6533	4,0526	4,8289	1,9730	4,6711
k	3,3333	3,7094	1,4872	4,6121	3,7778	4,5862	1,7304	4,3077

6. táblázat. Az autonóмок és a lojálisak középértékei a szcientológusoknál (N=171)

Buddhisták

A harmadik közösség a buddhisták, akiknél ugyanazokat a kérdéseket tettük fel. De előre meg kell jegyezni, hogy ennél a populációnál nem stabil közösségről van szó, hanem olyan emberekről, akik a budapesti buddhista főiskolán (Tan Kapuja) szerveződnek – nem konkrét közösség tagjai, és sokan csak szimpatizálnak a buddhista gondolatvilággal, másrészt pedig olyan magánemberekről, akik ezen vallási társaság egyik információs kiadványának előfizetői. A megkérdezettek ezen csoportjánál a buddhista gondolatvilágból adódóan talán feltételezhető egy mester–tanítvány kapcsolat.

A középértékek összehasonlítása egyértelműen más helyzetjelentést ad erről a vallási igazodásról.

Lelkiismeret	4,585
Bizalomramélto emberek	3,494
Isteni sugallat	3,459

7. táblázat. Legmagasabb értékek a buddhistáknál (N=249)

Legalacsonyabb értéket kapott: „amit a legtöbb ember tesz” (1,943).

Itt nagyon alacsony, de szignifikáns, *negatív* korreláció van a lelkiismeret és a vezető között ($-0,14^*$). Az egyházi vezető elutasítása mint a döntésknél való igazodási alap ennél a közösségnél nem meglepő, mivel ők másként szerveződnek. Mégis azok között, akik a lelkiismeretet elfogadják, körülbelül 30% az egyházi vezetőt is elfogadja.

Az autonómoknál és lojálisaknál a középértékek összehasonlítása azt mutatja, hogy a legnagyobb különbségek a saját egyház vallási írásainak jelentőségénél és az egyházi törvényeknél van. Emellett még inkább feltűnik, hogy a buddhistáknál az autonómok egy totális autonómiára tartanak igényt. Minden igazodási értéknek a középértéke 3 alatt van, ez azt jelenti, hogy többségileg elutasítják ezeket az értékeket. Csak egy érték van, ahol egy egyértelműen pozitív középérték figyelhető meg: a lelkiismeret.

	bizalomraméltó emberek	az eddig már bevált	amit a legtöbb ember tesz	saját lelkiismeret	kormányzati törvények	egyházi írások	isteni sugallat	egyházi törvények
A	2,9667	2,5833	1,6333	4,7167	2,9661	2,5667	3,2000	2,1000
L	3,7949	3,2468	2,1169	4,4872	3,5584	4,3205	3,4487	3,9211
d	3,4348	2,9562	1,9051	4,5870	3,3015	3,5580	3,3406	3,1176

8. táblázat. Az autonómok és lojálisak középértékei a buddhistáknál és szimpatizánsoknál (N=249)

A buddhisták között fellelt eredmények ezen spirituális szellemiség szimpatizánsaira is vonatkoznak. Ezért itt is fontos megvizsgálnunk, hogy a buddhistának tekintett emberek az igazodás tekintetében hogyan foglalnak állást. Ennek eredményeképpen árnyalódik a kép, és ezt a közösséget közelebb viszi a másik kettőhöz. A legmagasabb értékekhez tartozik ugyanis az egyházi írások alapján való igazodás, épp úgy, mint a másik két közösségnél.

Buddhisták+szimpatizánsok		Buddhisták	
Lelkiismeret	4,585	Lelkiismeret	4,4237
Bizalomraméltó emberek	3,494	Egyházi írások	3,9661
Isteni sugallat	3,459	Bizalomraméltó emberek	3,4915

9. táblázat. Legmagasabb értékek a buddhistáknál (N=249 és 89)

	bizalomra- mélto emberek	az eddig már bevált	amit a legtöbb ember tesz	saját lelkiismeret	kormányzati törvények	egyházi írások	isteni sugallat	egyházi törvények
A	3,0000	2,8000	1,6000	4,7000	2,6500	3,1500	1,8500	2,0500
L	3,7436	3,1538	1,9231	4,2821	3,1282	4,3846	2,9487	3,5676
k	3,4915	3,0339	1,8136	4,4237	2,9661	3,9661	2,9153	3,0351

10. táblázat. Az autonóмок és lojálisak középértéke a buddhistáknál (N=89)

Ezek a példák szemléletesen bemutatják, hogy a szekták, illetve kultuszok tagjai között is egy differenciáló igazodás léte feltételezhető. A saját közösség fontossága – mindenekelőtt a Jehova Tanúinál és a szcientológusoknál – minden kétségen felül áll. De minden közösségnél a lelkiismeret és az egyházi vezető (illetve bizalomramélto emberek) között egy többé-kevésbé jelentős különbség figyelhető meg.

Katolikusok

Egyházi törvények	4,56
Saját lelkiismeret	4,51
Isteni sugallat	4,42

11. táblázat. Az igazodás legmagasabb értékei a katolikusoknál (N=215)

	bizalomra- mélto emberek	az eddig már bevált	amit a legtöbb ember tesz	saját lelkiismeret	kormányzati törvények	egyházi írások	isteni sugallat	egyházi törvények
A	3,4444	3,1111	1,4444	4,5556	2,7778	3,2222	4,0000	3,0000
L	3,8641	3,3054	2,1095	4,5100	3,6368	4,2266	4,4341	4,6244
k	3,8465	3,2972	2,0810	4,5120	3,6000	4,1840	4,4159	4,5561

12. táblázat. Az autonóмок és lojálisak középértéke a katolikusoknál(N=215)

Ezeknek az adatoknak a másfajta összehasonlításához ugyanazt a középérték-számítást a Magyarországon készített reprezentatív vizsgálaton (Aufbruch 98 és uvk2004) is elvégeztük. A legmagasabb középértéke mindkét próbánál a lelkiismeret, másodikként a törvények és harmadikként a bizalomraméltó emberek alapján való igazodásnak volt. Emellett meg kell jegyezni, hogy a kérdőívünkben ezek a kérdések néhány tipikusan vallásos itemmel egészültek ki. Mindazonáltal feltűnt, hogy majdnem minden próbánál a lelkiismeret a vezető igazodási érték. Másrésztől ez az összehasonlítás a reprezentatív adatokkal arra hívja fel a figyelmet, hogy a kormányzati törvények alapján és a Jehova Tanúinál, valamint a szcientológusoknál a bizalomraméltó emberek alapján való igazodás nem tartozik a három legmagasabb értékhez.

	Aufbruch 98 (N=1066)	uvk2004 (N=695)
Lelkiismeret	4,59	4,63
Korm. törvények	4,17	4,37
Bizalomraméltó emberek	4,06	4,26

13. táblázat. Igazodási értékek Magyarországon az 1998-as és 2004-es reprezentatív adatok alapján.

A legmagasabb értékek összehasonlításban

Igazodás alapján	Jehova Tanúi (N=476)	Szcientológusok (N=171)	Buddhisták+ szimpátiázások	Buddhisták (N=89)	Katolikusok (N=215)	Képviselő (N=695)
Vallási írások	1	2	–	2	–	–
Lelkiismeret	3	1	1	1	1	1
Egyházi törvények	2	3	–	–	2	–
Kormányzati törvények	–	–	–	–	–	2
Bizalomraméltó emberek	–	–	2	3	–	3
Isteni sugallat	–	–	3	–	3	–

14. táblázat. Igazodási értékek a különböző vallási közösségeknél.

A megkérdezettek minden csoportjánál az „amit a legtöbb ember tesz” válaszlehetőség alapján való igazodás kapta a legalacsonyabb értéket. Minden megkérdezett elutasítja azt, hogy a hívőknek a döntéseikben ahhoz kellene igazodniuk, „amit a legtöbb ember tesz”. Az elutasítás foka azonban különbözik, és ez jelzi, hogy miként különböznek ezeknek a közösségeknek a tagjai a „legtöbb embertől”. A klasszikus szekták ismertetőjeleihez tartozik a közösség által általánosan elfogadott értékeknek a szekta értékeivel való átfedésének kérdése. A vizsgálatunkban láthatjuk, hogy a három vallási közösség legerősebben ezt az igazodási értéket utasítja el. Ha a buddhistákhoz a szimpatizánsokat is beszámoltuk, valamint a katolikus kontrollcsoporthoz is, ez az elutasítás nem olyan jelentős.

	Középérték
Jehova Tanúi	1,3142
Szcientológusok	1,4872
Buddhisták	1,8136
Buddhisták+Szimpatizánsok	1,9051
Katolikusok	2,0810
uvk2004	3,1468

15. táblázat. Az „amit a legtöbb ember tesz” középértékei.

Igazodási típusok

A sorba állított és összevont igazodási értékek mögött rejlenek az igazodás látns dimenziói, melyek alapján egyértelmű igazodási típusok dolgozhatók ki. Faktorelemzés segítségével három háttérdimenzió kristályosodik ki: egyházhoz való igazodás, társadalomhoz való igazodás és konformizmus. Az első dimenzióhoz tartoznak az írárok értékei, a törvények és az egyház vezetői. A társadalmi igazodáshoz a tényekkel és az emberekkel kapcsolatos jó tapasztalatok. A harmadik dimenzió azoknál az embereknél bukkan fel, akik kevésbé vallásos beállítottságúak: a konformizmus, amihez a legtöbb emberhez való igazodás tartozik, ellentétben a lelkiismerettel. A vallásos beállítottságú embereknél, itt a Jehova Tanúinál és a buddhistáknál a döntések világa dichotómiát mutat. Tisztán elkülönül egymástól a saját egyház és a társadalom dimenziója.

A *Jehova Tanúinál* két egyértelmű faktort találunk. Az első a homogén egyházi igazodás, a második az egyértelmű tradícióhoz való igazodás. A *buddhistáknál* szigorú és korrekt statisztikai számítás alapján ugyancsak ez a két faktor dolgozható ki, amely a populáció több mint 75%-ára értelmezhető. A *szcientológusoknál* a faktorelemzés egy kicsit más eredményt hozott. Az első faktorban egyértelmű az egyházhoz való igazodás, keverve azonban az állami törvényekhez és hivatali előírásokhoz való igazodással. A második faktorban a bizalomraméltó emberek értéke a vezető, párosítva a tradíciókhoz való igazodással és a vezetőhöz valóval. A harmadik faktort nehéz, ha nem lehetetlen magyarázni, mivel ott a legtöbb ember cselekedete az isteni sugallattal függ össze. Ennek a modellnek a faktoranalízise mutatja, hogy a vezető itemje az első és a második faktorban helyezkedik el, mindazonáltal a másodikban igen magas értékkel. Itt ez két nem vallási itemmel képez egységes faktort. Tehát ennél a csoportnál az egyház vezetője inkább az evilági valósághoz tartozik.⁵ Egészen másként, mint a *Jehova Tanúinál*, ahol a vezető a vallási igazodási értékekbe tartozik, vagyis kiemelten beágyazva a Bibliába és az egyházi törvényekbe.

Vallási közösség	Társadalom	Konformizmus
Jehova Tanúi		
Bizalomraméltó emberek		,785
Az eddig már bevált		,591
Az egyház vezetője	,553	
Az egyház írásai	,621	
Egyházi törvények	,595	

⁵ Ez a különbség a vezetésről való felfogásban a szcientológiában azzal magyarázható, hogy ez a szervezet célkitűzésében és tevékenységében főként az evilági valóságokkal dolgozik. Ők úgyszólván nem vallási szervezet, hanem egy vallási szervezetük van (See Org – Szcientológia, Szcientológia 26. fejezet). A Szcientológia kifejezetten misszionárius és lelkeszi tevékenységét missziókban valósítják meg, ahol a vezető(nő)knek és auditoroknak nincsenek vallásos jellemzői. A See Org tagjai – lelkesznek vagy pásztornak is hívják őket – speciális egyházi vezetési funkciókat gyakorolnak, a Szcientológia szerzetesrendjének embereiként is nevezhetők, a szervezetnek való teljes odaadás és azon komoly fogadalmuk miatt, amelyet letesznek. A vezetési képben való különbség inkább a szolgáltatások tartalma felől magyarázható. A missziókban a helyi vezetés a kiképzéseken keresztül az evilági dimenziókról való tudást adja. Ő az evilági élet vezetője. Ugyanazok a vezetők azonban az egész szervezet háttereként a Szcientológia vallási és egyházi dimenzióját is reprezentálják. Ez a második tevékenység inkább másdrangú. A tagok és a vezető(nő)k feladataihoz vö. Szcientológia 629. és 631.

Vallási közösség	Társadalom	Konformizmus
Buddhisták		
Bizalomraméltó emberek	,995	
Az eddig már bevált	,548	
Az egyház vezetője	,789	
Egyházi írások	,732	
Egyházi törvények	,769	
Szcientológusok		
Bizalomraméltó emberek	,941	
Az eddig már bevált	,568	
<i>Amit a legtöbbben tesznek</i>		,484
Kormányzati törvények	,528	
Az egyház vezetői	,473	,518
Az egyház írásai	,645	
<i>Isteni sugallat</i>		,522
Egyházi törvények	,817	
Katolikusok		
Bizalomraméltó emberek	,654	
Az eddig már bevált	,763	
<i>Amit a legtöbbben tesznek</i>		,581
<i>Saját lelkiismeret</i>		-,430
Az egyház vezetője	,713	
Egyházi írások	,729	
Egyházi törvények	,813	

16. táblázat. Igazodási faktorok összehasonlításban.

A faktoranalízist a *katolikusokon* mint kontrollcsoporton ugyanazokkal a változókkal végeztük el. Az eredmény a vallási közösség alapján való egyértelmű igazodást mutatja, egy társadalomhoz való igazodást és egy valamivel megosztottabb igazodást a többi emberhez a saját lelkiismerettel szemben. Ez a harmadik igazodás megjelölhető konformitásként (is).⁶

⁶ A 2004-ben végzett reprezentatív vizsgálatból számolva a faktoranalízis a katolikusokról valamivel eltérő eredményt hozott. Csupán két dimenzió figyelhető meg, miközben a kifejezetten egyházi itemek saját faktort képeznek, és minden más item egy másikat. Eszerint kijelenthető, hogy a magyar társadalomban a katolikusok között a vallási igazodás olyan jellege található, amelyet az egyház nagyon erősen meghatároz. A többi dimenzió nem nevezhető önálló vallási igazodásnak, ezek lényegében nem különböznek az általános társadalmi igazodástól.

Lojálisak és autonómok

Vizsgálatunk utolsó lépéseként azt ábrázoljuk, hogy az autonómok és lojálisak milyen demográfiai és vallási jellemzőket mutattak ebben a vizsgálatban.

Demográfia

A Jehova Tanúinál és a szcientológusoknál a férfiak egyértelműen inkább lojálisak, mint autonómok. A nők is inkább lojálisak, de a lojálisak és az autonómok közötti különbség egyértelműen kisebb, mint a férfiaknál. A buddhistáknál a nők inkább autonómak, mint lojálisak. A szcientológusoknál a lojális férfiak egyértelmű többségben vannak. A másik két csoportban a nők az autonómok között vannak többségben, mindenekelőtt a buddhistáknál. Minden korcsoportnál a többség lojális. Az életkor előrehaladtával mégis nő az autonómok aránya.

A többi demográfiai alapérték nem mutat különbséget az autonómok és lojálisak között.

Vallásosság

Vallási önértékelés

A szcientológusoknál a lojalitás legmagasabb értékei a nagyon vallásosoknál és az egyáltalán nem vallásosoknál találhatók. A valamivel vallásosabbak között kicsivel több autonóm, mint lojális található. A Jehova Tanúi között 97,6%a nagyon vallásos. Kétharmaduk lojális és egyharmaduk kevésbé lojális. A buddhistáknál a vallásosak sokkal inkább lojálisak. Tehát a vallási önértékelés alapján az inkább vallásosak mind a három csoportnál többségében a lojálisakhoz tartoznak.

Az imádkozás gyakorisága

A legtöbb szcientológus nem imádkozik. A sohasem imádkozók kétharmada lojális. Ezzel szemben a Jehova Tanúi (98,1%) minden nap imádkoznak, és kétharmaduk lojális. A megkérdezett buddhisták két harmada hetente egyszer vagy még gyakrabban imádkozik. Közülük két harmad képviseli a lojálisakat. Az imádkozás gyakorisága alapján tehát a többsét imádkozók mind a három csoportnál a lojálisakhoz tartoznak.

Istenben vagy egy felsőbb erőben való hit

A szcientológusok 54%-a hisz egy felsőbb erőben. Közülük több mint a fele lojális beállítottságú. 27,7% hisz (egy személyes) Istenben. 78%-uk lojális. A Jehova Tanúi közül mindenki hisz Istenben. Kétharmaduk lojális. A buddhisták közül körülbelül 30–30% hisz egy felsőbb erőben vagy egy istenben. Mindkét vallástípusban egyenlően oszlanak meg a lojálisak és az autonóмок. Mindkét csoportnál kiderül, hogy a személyes Istenben való hit többségében lojalitást követel.

Misszió

A vallási entitásoknál fontos ismertetőjel a tevékenység, illetve a miszsió hangsúlyozása. Az egyetemes vallások⁷, melyek a valóságban egy konkrét csoport formájában jelennek meg, rá vannak utalva a misziókra, és a vallási közösségükhöz való csatlakozáshoz formális belépést követelnek meg.⁸ A mi esetünkben két vizsgált közösség tartozik az egyetemes vallások típusához: a Jehova Tanúi és a Szcientológia. Esetükben különösen fontos a miszsióhoz, a vallási jellegzetességük legfontosabb ismertetőjéhez való viszonyt megvizsgálni. Az alábbi táblázat azt mutatja, hogyan viszonyulnak a két közösség autonóm és lojális tagjai a miszió kérdéséhez. Csak a miszió teljes elfogadásának arányát jelezzük (zárójelben az az arányérték látható, amely a következő kérdésre adott válaszokból származik: Mennyire fontosak a következő tevékenységek az ön személyes hitében: a saját vallás terjesztése és az autonóмок és lojálisak hányada az egész szűrőpróbában?).

	Autonóмок	Lojálisak
Jehova Tanúi (79,6%)	35,6% (36,9%)	64,4% (63,1%)
Szcientológusok (85,5%)	33,0% (34,5%)	67,0% (65,5%)

17. táblázat. A miszió fontossága a Jehova Tanúinál és a szcientológusoknál.

Ha a vallásosságot e három vizsgált kérdéssel – a vallási önértékeléssel, az imádkozás gyakoriságával és a vallásosságtípussal – mérjük, akkor kiderül, hogy erősebb vallásossággal magasabb szintű lojalitás függ össze, mégis az igen vallásosok között is van az autonóмокoknak egy nem lebecsülendő nagyságú csoportja.

⁷ Gustav Mensching különbséget tesz egyetemes vallások és népi vallások között (vö. Mensching, Große Religionen).

⁸ Kehrer, Gruppenbildungen 97–98.

Kitekintés

Ebben a fejezetben egy komplex kutatásnak csak egy vékony szeletét mutattuk be. Ezért végezetül inkább csak sejtéseket lehet megfogalmazni, semmint egyértelmű összefüggéseket. Mégis biztosnak mondható az, hogy a legkülönbözőbb vallási közösségekben a saját közösség fokozott jelentősége orientálja a tagokat. A mindenkori közösségek alapvető érkeivel szembeni lojalitás foka és típusa alkalmas eszköz a vallási közösségek leírásához, de önmagában semmiképpen sem elegendő azok átfogó megismeréséhez. A vallásosság és a lojalitás foka közötti erős összefüggés a vallási közösségek minden típusában megtalálható, ami egyértelműen megkérdőjelezi az egyházak és szekták közötti leegyszerűsített különbségételt. Ha nem a közösség típusa a meghatározó a tagok igazodásánál, akkor joggal gyanítható, hogy az igazodásban a tagok személyiségének típusa a kulcskérdés. Azonban ennek a dimenzióknak az elemzése meghaladja ennek a cikknek a kereteit.

Irodalom

- Barker, Eilen (1997): But Who's Going to Win? National and Minority Religions in Post-Communist Society. In: New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe. Szerk.: Borowik und Babinski, Krakow: Nomos.
- Kehrer, Günter (1988): Religiöse Gruppenbildungen. In: Religionswissenschaft. Eine Einführung. Hg. Zinser, Hartmut, Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 96–113.
- McGuire, Meredith B. (2002): Religion, the social context. Belmont, CA: Wadsworth Thomson Learning.
- Mensching, Gustav (1966): Soziologie der großen Religionen.
- Szcientológia, Nenzetközi Egyház (1998): Mi a Szcientológia? Copenhagen: New Era.
- Tomka, Miklós, Zulehner, Paul M. (1999): Religion in den Reformländern Ost(Mittel)Europas. Ostfildern: Schwabenverlag.

Mezei Sára, Nagy Gábor Dániel,
Máté-Tóth András
Vallási orientáció néhány magyarországi vallási
közösségben

Elméleti háttér

A vallási orientáció (*religious orientation*) a vallás tudományos kutatásának egyik legnagyobb hatású elmélete, legnépszerűbb – és egyben komoly elméleti és módszertani vitákat kiváltó – kutatási területe. Gordon W. Allport *The Individual and His Religion* című, 1950-ben kiadott könyvében a pszichológiai motivációelmélet (ALLPORT, 1997) alapján tett megkülönböztetést az *érett* és *éretlen*, vagy *intrinzik* és *extrinzik* vallásosság között (BURRIS, n.j.a.). A két fogalom azóta is sokat vitatott definíciója és az erre épülő első empirikus kutatás azonban csak 1967-ben, Allport és J. Michael Ross tanulmányában – *Personal Religious Orientation and Prejudice* – jelent meg. A szerzők szerint az érett vallásosságra jellemző, hogy jól differenciált, önmagától és önmagában motiváló erejű, konzisztens erkölcsi rendszert teremt, átfogó, integráló és alapvetően heurisztikus – az éretlen vagy extrinzik vallásosság pedig mindezek ellentétéként definiálható (BURRIS, n.j.a.). Praktikus megközelítésben az extrinzik irányultságú személy saját céljaira *használja* vallását: „az extrinzik értékek mindig instrumentálisak és utilitáriusak” (ALLPORT ÉS ROSS, 1967:434). Az extrinzik orientációjú személyek biztonságérzet és vigasz, szociabilitás és kapcsolódás, státusz és önigazolás megteremtésére használhatják a vallást. Felszínesen követik vallásuk előírásait, vagy szelektív módon hozzáalakítják más, elsődleges motivációs szükségleteikhez, azaz önkényesen válogatva közülük csak azokat tartják meg, melyek életük más, fontosabbnak tartott területein érdekeiket szolgálják. Teológiai terminusokban az extrinzik típus »Isten felé fordul, de anélkül, hogy elfordulna a szelftől« (uo.). Ezzel szemben az intrinzik orientációjú személyek fő motivációjukat lelik meg a vallásban. Más szükségleteiket – amennyire csak lehetséges – összhangba hozzák vallásuk hittartalmaival és előírásaival. „Elsajátítván egy hitvallást az egyén arra törekszik, hogy bensővé tegye és teljes egészében kövesse azt. Ebben az értelemben

ő éli a vallását.” (i. m. 434.) A kettő közötti különbséget érzékletessé teszi egy Allport által használt másik elnevezés: az intrinzik orientációjú ember számára a vallás *cél*, míg az extrinzik számára *eszköz* valamilyen (profán) cél vagy célok elérésére.

A kétféle vallási irányultságot egyetlen kontinuum ellentétes végpontjaiként fogalmazta meg Allport, s úgy vélte, ezek különböző erkölcsi-etikai következményeket vonnak maguk után. Magyarázata szerint az intrinzik vallásosság teszi alkalmassá az egyént abszolút standardok kialakítására és a viselkedéses konzisztencia elősegítésére, a vallási szertartásokon való rendszeres részvételben manifesztálódik, csökkenti az önzést és az előítéletességet, fokozza a másokkal való törődést (tehát viselkedésesen is „tetten érhető”), s mindez belülről fakad, nem pedig a félelem vagy a mások jóváhagyása iránti igény irányítja. Ezzel szemben az extrinzik vallásosság, mivel nem foglalja magába a vallásos hit teljes rendszerét, nem gátolja az önzést és az előítéletet; félelem és mások helyeslése iránti vágy, nem pedig én-konzisztens belső motívumok vezérlik (BURRIS, mja.).

Allport és Ross (1967) a vallási orientációt az előítéletesség vonatkozásában tanulmányozták, felmérésükben először alkalmazván a *Vallási Orientáció Skálát* (*Religious Orientation Scale*, ROS), melynek 11 extrinzik (E) és 9 intrinzik (I) tételével való egyetértésüket ötfokú skálán fejezhették ki a megkérdezettek (az 1-es a leginkább intrinzik, az 5-ös a leginkább extrinzik orientációt jelentette, az 1-alskálán tehát fordított kódolással). A fentiek alapján az volt a hipotézisük, hogy az extrinzik személyek előítéletesebbek, mint az intrinzik orientációjúak. Azonban a kapott eredmények ennél összetettebb képet mutattak: „tisztá tipológiánkhoz képest bosszantóan sok [sic!] alany inkonzisztens” (i. m. 437.) – így a válaszmintázatok alapján végül négy csoportot különítettek el:

1. Intrinzik: elfogadja az I-itemeket, és elutasítja az E-itemeket.
2. Extrinzik: elfogadja az E-itemeket, és elutasítja az I-itemeket.
3. Indiscriminately Proreligious (IPR): aki mindkét skálán magas pontszámot ért el; a szerzők értelmezése szerint hajlamos a vallásosság minden aspektusát „válogatás nélkül” elfogadni és magára nézve érvényesnek tartani.
4. Indiscriminately Antireligious (IAR): mindkét skálán alacsony pontszámot ért el, ezért Allport és Ross szerint „vallásellenes” (i. m. 438.)

Mivel Allport és Ross mintájukat templomba járó, hívő, keresztény populációból vették, az utóbbi kategóriába tartozó személyt nem találtak. A minta kb. egyharmad–egyharmad arányban oszlott el a fennmaradó három kategória között.

E négyes tipológiával együtt a vallási orientáció kontinuum felfogása egy kétdimenziós megközelítés felé tolódott el (lásd többek között HOOD 1978; BURRIS 1994; WATSON, MORRIS, HOOD 1990).

Eredményeik alapján legelőítéletesebbnek az „IPR” csoportba tartozók bizonyultak, őket követték az extrinzik s végül az intrinzik megkérdozettek. A kapott eredményeket azonban Allport és Ross nem annyira a motivációk terminusaiban értelmezték, hanem inkább egyfajta kognitív stílussal magyarázták – hasonlóan Rokeach (1984) dogmatikus gondolkodásához. Egy olyan általános megismerési „működésmódként” próbálták azt definiálni, amely egyaránt meghatározza az előítéletességet, toleranciát, vallásosságot s más, a személyiségstruktúrába beágyazott vonásokat. Az extrinzik hívő szociális, biztonsági célok elérésére, társas támogatás és státusz megszerzésére használja vallását, s ezért annak hittartalmait, előírásait csak annyiban integrálja, amennyire azok e célokat szolgálják. Az intrinzik hívőre azonban az élete minden területét átható vallási elkötelezettség, a vallási értékek internalizációja jellemző, ő tehát inkább követi az előítélet-ellenes keresztény tanításokat.¹ A mindkét skálán magas pontszámot elérő IPR felszínesebb megközelítést alkalmaz: neki „minden vallás jó” (ALLPORT, ROSS, 1967: 441) – ez a szerzők feltételezése szerint a válaszadásban megmutatókozó egyetértési hajlandóságot és a túláltalánosításra való hajlamot tükrözi.²

A tanulmány megjelenését követően az elméletre épülő, a mérőeszközt alkalmazó, azt továbbfejlesztő és bíráló cikkek özöne látott napvilágot. A kritikák egyaránt célba vették a fogalom elméleti és empirikus meghatározását (KIRKPATRICK, HOOD, 1990; KIRKPATRICK, HOOD, 1991; BURRIS, mja.), kétségbe vonták értékmentességét (KIRKPATRICK, HOOD, 1990), s hangot adtak az eredetileg kontinuum-változóként elgondolt vallási orientáció dichotomizálásából eredő, mérési problémák miatti aggodalmaknak is (KIRKPATRICK, HOOD, 1990; BURRIS 1994). E kritikák termékenyítőleg hatottak a vallási orientáció kutatására, s az elmélettel kapcsolatos számos empirikus – pro és kontra – bizonyíték gyűlt össze az elmúlt évtizedek során (pl. MASTERS, 1991; PARGAMENT, 1992; NIELSEN, 1995; MALTBY, DAY, 1998).

Az eredeti skálával kapcsolatos módszertani megfontolások új mérőeszközök kifejlesztéséhez vezettek. A ROS tételei számának csökkentésével és megfogalmazásuk leegyszerűsítésével jött létre a Korfügetlen I-E skála,

¹ A vallási orientáció eddigi kutatásának jelentős része keresztény alapsokaságokon történt (KIRKPATRICK, HOOD, 1990).

² Hiszen az előítélet maga is egy sztereotipizálás, generalizálás következménye: az előítéletes ember nem tesz különbséget egy kisebbség tagjai között, képtelen egyénként kezelni őket – mint ahogy nem tesz különbséget a vallásosság formái között sem.

mely már tizenéves kortól, illetve gyengébb olvasási képességű felnőtteknél is alkalmazható (GORSUCH – VENABLE, 1983; GORSUCH – MCPHERSON, 1989; MALTBY, 1999).

Lee A. Kirkpatrick saját faktoranalitikus vizsgálatai során további faktorokat különített el az extrinzik alskálán belül: a komfort és biztonság céljára használt valláshoz kapcsolódik a személyes-extrinzik (*Extrinsic-Personal*, Ep), a szociális státusz érdekében használt valláshoz a társas-extrinzik (*Extrinsic-Social*, Es), végül pedig az „egyéb-extrinzik” (*Extrinsic Residual*, Er): az utóbbiba tartozó elemeket szerinte tévesen helyezték el az extrinzik alskálán, mivel negatív faktorsúllyal terhelődnek az intrinzik alskálára, ezért fordított megfogalmazással az intrinzik tételek között lenne a helyük (KIRKPATRICK, HOOD, 1990). A személyes-extrinzik és társas-extrinzik faktorok általánosan elfogadott kategóriákká váltak a vallási orientáció további kutatásában.³ (Gorsuch és McPherson (1989) hasonló eredményekre jutottak, s ezért Korfüggetlen I-R skálájukon két eredetileg extrinzik tételt az intrinzik alskálára helyeztek át, fordított megfogalmazásban – lásd később.)

Daniel C. Batson úgy vélte, az intrinzik módon vallásos egyén allporti fogalmában két különböző vallási irányultság keveredik: az egyikben a vallás igaz hittel, őszintén vallott, központi motiváció, a másodikban olyan tényezők hangsúlyosak, mint a kognitív komplexitás, kétség, önkritika, befejezetlenség és kísérletezés, s szerinte Allport és Ross intrinzik skálája csak a vallásosság formálisabb módját mérte, az utóbbit nem (BATSON, SCHOENRADE, 1991a; 1991b). Az általa feltételezett harmadik orientáció mérésére vezette be a Quest-skálát, mely azt vizsgálja, mennyire hajlandó az egyén szembenézni egzisztenciális kérdésekkel, vallásos kérdésekben bír-e önkritikával, képes-e kételyeit pozitívumként észlelni és nyitott-e a változásra. A skála a gyakorlatban gyorsan elterjedt, s így a fent leírt négyes tipológia helyett a vallási orientáció e három összetevője és az egyéb vallási, személyiség- és szociálpszichológiai mutatók közötti összefüggéseket vizsgálták (pl. SOCHA, 1999; MALTBY, HOURAN, LANGE, ASHE, MCCUTCHEON, 2002; KALDESTAD, STIFFOS-HANSEN, 1993; MALTBY, DAY, 1998; KRISTENSEN, PEDERSEN, EILLIAMS, 2001; BURRIS, 1994; BURRISMJA.; WATSON, MORRIS, HOOD, 1990; LEAK, FISH 1989).

A vallási orientáció mögötti személyiségjellemzők és szociálpszichológiai tényezők feltárását célzó egyik lehetséges megközelítés az attribúciós stílus különbségeit hangsúlyozza: az intrinzik hívők az oktatájdönítés folya-

³ Az extrinzik skála multidimenzionalitását Allport is szem előtt tartotta, mikor megjegyezte, hogy „az extrinzik vallásos irányultságnak rengeteg változata van... (melyek) mind egy szigorúan utilitarista vallásosság felé mutatnak (BURRISMJA.)”.

matában nagyobb jelentőséget tulajdonítanak Istennek, és általában komplexebb attribúciós rendszerrel bírnak, mint az extrinziekek (WATSON, MORRIS, HOOD, 1990). Az attitűdök szintjén is különbségek mutatkoznak: a Fishbein és Ajzen (1984) által elkülönített három attitűdkomponens (affektív, kognitív és akarati-cselekvéses) konzisztenciája az intrinzik orientációjú hívők körében volt a legnagyobb, azaz vallási attitűdjeikkel kapcsolatos érzelmek és cselekvések esetükben tekinthetők leginkább következetesnek, s a vallásra vonatkozó attitűd érzelmi összetevője számukra fontosabbnak bizonyult, mint az extrinzik megkérdezettek esetében (KRISTENSEN, PEDERSEN, WILLIAMS, 2001). Az eredeti elgondolásokkal szemben a vallási orientáció és az előítéletesség kapcsolata is összetettebbnek tűnt. Empirikus bizonyítékok támasztják alá azt az elgondolást, mely szerint az intrinzik orientációval együtt járó előítéletmentesség csak az Allport és Ross (1967) által vizsgált faji előítéletekre érvényes, illetve más olyan csoportokra, amelyekkel szemben a vallási tanítások toleranciára buzdítanak. A vallási tanítások által elítélt vagy alacsonyabbrendűnek tartott csoportok tagjaival szemben (pl. homoszexuálisok, bizonyos esetekben a nők) az intrinzik megkérdezettek előítéletesebbnek bizonyultak (HEREK, 1987; MCFARLAND, 1989).

A vallási orientáció és az egyéb pszichológiai, szociálpszichológiai változók közötti kapcsolatok értékelésével és értelmezésével kapcsolatban azonban óvatosságra intenek azok az eredmények, amelyek a vallási közösség mint vonatkoztatási csoport szerepét és a válaszadásban megmutatkozó szociális kíváncsiságot vizsgálták. Eszerint az intrinzik hívők számára a saját vallási csoport (pozitív) sztereotípiáinak való megfelelés és a kedvező énbemutatás (TEDESCHI, ROSENFELD, 1984; MALTBY, TALLEY, COOPER, LESLIE, 1995) hangsúlyosabb, mint az extrinzik megkérdezetteknél, ez pedig torzulást idézhet elő a kutatási eredményekben (LEAK, FISH, 1989; BURRIS, JACKSON, 2000).

Nemzetközi tapasztalatok

A kilencvenes évektől kezdődően Európában is egyre nagyobb népszerűségnek örvend a vallási orientáció kutatása; az egyik alapkérdés természetesen az, mennyiben alkalmazható ez a megközelítés az amerikai társadalométól sok tekintetben eltérő vallási tradíciókkal bíró európai kultúrában. Egy lengyel vizsgálatban a faktorösszetevők mintázata többé-kevésbé megegyezett az eredetivel; leguniverzálisabbnak az intrinzik faktor tűnt, mivel egyértelműen és az elvártak megfelelő mintázattal rajzolódott ki. Az extrin-

zik és a „Quest” skálák megbízhatósága azonban alacsony volt (SOCHA, 1999)⁴.

Norvég mintán az eredeti Allport–Ross skála és a „Quest” skála érvényességét tesztelték. A skálák belső konzisztenciája általában kielégítő volt, kivéve a „Quest” skáláét, amelynek elemei a faktoranalízis során részben az extrinzik, részben az intrinzik faktorokra terhelődtek. A társas-extrinzik és a személyes-extrinzik tételek egyaránt önálló faktorokat alkottak az analízis során, s az intrinzik tételek is – kettő kivételével – egy faktorba kerültek (KALDESTAD, STIFOSS-HANSSEN, 1993).

Zwingmann és munkatársai (ZWINGMANN, RUMPF, MOOSBRUGGER, FRANK, 1996), Gorsuch és McPherson (1989) revideált I-E skáláját fordították németre, és tesztelték németországi mintán. Faktorelemzésük során a társas-extrinzik alskála három tétele másodlagos súlyok nélkül alkotott önálló faktort. Független intrinzik faktort nem sikerült kimutatni, a tételek a személyes-extrinzik elemekkel keveredtek (elsősorban a protestánsoknál). A német skálaváltozat háromdimenziós struktúrában tehát kielégítőnek bizonyult, de a faktorok „tisztasága” hagyott maga után kívánnivalót: többé-kevésbé egyértelmű intrinzik faktort csak a katolikus mintán lehetett kimutatni.

Az Európában végzett vizsgálatok tehát korántsem bizonyítják egyértelműen a vallási orientáció Amerikában kimutatott dimenzióinak érvényességét. Mít mutat a hazai mintán gyűjtött adatok elenzése?

IER modell tesztelése néhány új vallási közösség tagságán

Módszertan

Az adatok a Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszéke által 2002 és 2003 között lefolytatott „Vallás, vallásosság, társadalom 2002” elnevezésű kutatásból származnak. Az alkalmazott mérőeszközt (Gorsuch és McPherson (1989) revideált I-E skáláját) és statisztikai eljárásokat Zwingmann és munkatársai (ZWINGMANN, RUMPF, MOOSBRUGGER, FRANK, 1996) tanulmányából vettük.⁵ A vizsgálati személyeknek „Az alábbi állítá

⁴ Socha (1999) vizsgálatában nagy elemszámú, de meglehetősen specifikus sokaságból vett mintával dolgoztak (addiktológiai kezelés alatt álló betegek, munkanélküliséggel vagy egyéb nehéz élethelyzettel küzdő emberek).

⁵ Sajnos ebben nem szerepelt a „nyitottság” skála, ezért a vallási orientáció mérése a szakirodalomban elterjedt standardok szerint nem tekinthető teljesnek –

sok közül Önre melyik, milyen mértékben illik?” kérdést kellett megválaszolniuk mind a tizennégy tétel esetében egy ötfokú Likert-skála segítségével (amely az „egyáltalán nem”-től a „teljes mértékben”-ig terjedt).

Minta és adatfelvétel

A jelen tanulmányban felhasznált adatainkat a fentebb már említett kutatás keretében, a Kultúra és Vallás kérdőívünkkel gyűjtöttük 2003 első felében. Célunk az volt, hogy az országos reprezentatív vizsgálatokkal szinte elérhetetlen kisegyházak híveit vizsgáljuk, róluk kaphassunk megbízható statisztikai információkat. Kérdőívünket a vizsgált téma személyes jellege miatt önkitöltős formában készítettük el, és vagy kérdezőbiztos személye által, vagy postai levél formájában juttattuk el a mintába került személyeknek. Jelen tanulmányban 3 közösség, a Jehova Tanúi hívek, a buddhisták és a szcientológus közösség tagjaitól kapott adatokat vizsgáljuk. A mintavétel mindhárom közösség esetében eltérő volt. A Jehova Tanúi esetében – a minta kiválasztásában a közösség képviselőinek segítségével – postai lekérdezést folytattunk, és a visszaérkezett kérdőívek száma ehhez képest igen magas volt, 470. A buddhista felfogást vallókat a Tan Kapuja Buddhista Főiskolán keresztül (illetve a buddhista közösségek információs brossúráján keresztül) értük el, közülük 249 megkérdezett válaszolt kérdőívünkre, míg a Szcientológia részéről 171 fő. A mintavételben tapasztalható eltérések ellenére mindhárom csoport körében a lekérdezés reprezentatívnak tekinthető, és a kapott adataink eddig – magyar viszonylatban – egyediek. A Jehova Tanúi esetében területi reprezentativitásról, a Szcientológia esetében szintén területi reprezentativitásról, illetve szakértői minta kiegészítésről, a buddhisták esetében szakértői mintáról beszélhetünk.

Kontrollcsoportként a „Háló” egyesület egyik rendezvényén gyűjtött adatokat használtuk. (A Háló egyesület a Kárpát-medence magyar keresztényeinek ökumenikus fóruma.⁶)

Statisztikai eljárások

Az alkalmazott statisztikai módszerek során Zwingmann és munkatársai (ZWINGMANN, RUMPF, MOOSBRUGGER, FRANK, 1996) eljárásait követve a változók közötti korrelációk egyszerűsítésére principal component factoring elenyzést végeztünk, varimax rotációval; az előzetes elvárások alapján három komponens határoztunk meg. A kapott modelleket teljes egészében nem

azonban lehetőség nyílt az intrinzik, társas-extrinzik és személyes-extrinzik faktorok tesztelésére.

⁶ <http://www.halo.hu>

közzöljük, csupán a végső képet a változók elhelyezkedéséről az egyes faktorok között. Elmondhatjuk, hogy ezen faktorelemzéseknek nem a statisztikai pontosság volt kizárólagos célja, hanem inkább az IER gondolkodásmód meglétének vizsgálata különböző mintáinkon. Ezért az esetlegesen nem teljesen tökéletes modellek végeredményét is megjelentjük, hiszen fő célunk, a modell tesztelése szempontjából azok is komoly eredménynek tekinthetők.

Háló katolikusok

Rotált faktormátrix^a

	Faktor		
	1	2	3
Q96 Önre melyik állítás a legjellemzőbb? – meditálás–imádkozás			
Q97 Szívesen olvasok vallásomról	,523		
Q98 Számomra közömbös, miben hiszek, amíg jó ember vagyok			,491
Q99 Fontos, hogy legyen időm gondolkodni és imádkozni	,620		
Q100 Már gyakran éreztem egyértelműen Isten jelenlétét	,561		
Q101 Erősen törekszem arra, hogy vallási meggyőződésemmek megfelelően éljek	,669		
Q102 Vallásos vagyok, de a hétköznapijaimban nem játszom túl nagy szerepet			,498
Q103 Egész világnézetem a hitemre alapul	,590		
Q104 Bár hívő vagyok, de életemben sok egyéb dolog van, ami ennél többet jelent számomra	–,467		
Q105 Leginkább azért imádkozom, hogy megkönnyebbülést és vigaszt érezzek			,529
Q106 Hitem vigaszt nyújt a gondok és bajok idején	,699		
Q107 Az imádság békét és boldogságot ad	,737	,688	
Q108 Elsősorban azért járok templomba, mert ott új embereket ismerhetek meg		,911	
Q109 Azért járok templomba, mert ott barátaimmal találkozhatom		,897	
Q110 Azért járok templomba, mert ott ismerőseimmel találkozhatom			

Extrakció: Principal Axis Factoring.

Rotáció: Varimax Kaiser normalizációval.

1. táblázat. IER modell tesztelése a HÁLÓ mozgalom katolikus választadói körében.

A HÁLÓ mozgalom – amely természetesen nem tartozik az új vallási közösség kategóriájába, ezért vizsgálatunkban kontrollcsoportként működik –

katolikus válaszadói (N=318) között az IER modell a nemzetközi eredményeknek megfelelő képet adott (KIRKPATRICK ÉS HOOD, 1990; KALDESTAD ÉS STIFFOS-HANSSEN, 1993; PARGAMENT, 1992; ZWINGMANN, 1996; SOCH, 1999). A változók eloszlásából és viselkedéséből látható, hogy az inverz változók (q98, q102, q104) okoznak némi nehézséget. Ám ez minden eddigi vizsgálatnál is megállapításra került, olyannyira, hogy Maltby (MALTBY 1999) ezeket az ő revideált skálájából ki is hagyta.

Ha eltekintünk az inverz változóktól, azt találjuk, hogy az intrinsic vallásosság faktora egyértelmű – ugyanakkor az extrinsic personal faktor két fontos változója magas értékkel szerepel ugyanebben a faktorban. Az Es dimenzió itt is, mint minden más további csoporton elvégzett elemzésünk során egyértelműen elkülöníthető.

Szcientológia

A modell csak korlátok között működik. A modellből eltávolítottuk a három inverz változót és a I4-es változót.

-I2	Számomra nagyjából közömbös, hogy miben hiszek, amíg jó ember vagyok.
I4	Már gyakran éreztem egyértelműen Isten jelenlétét.
-I6	Vallásos vagyok, de ez hétköznapijaimban nem játszik túl nagy szerepet.
-I8	Bár hívő vagyok, de életemben sok egyéb dolog van, ami ennél többet jelent számomra.

A három inverz változó mindegyike a vallási indifferentizmust jelzi. A kérdőívünkben szereplő egyéb modellek a Szcientológia tagságát vallásilag a legalacsonyabb nivóra helyezik. Ebből az következne, hogy a vallási indifferentizmus változóival ez a populáció nagymértékben egyetért. A vonatkozó változókra nézett alapmegoszlások azonban azt mutatják, hogy a populációnak csupán átlagban 10%-a ért teljesen egyet. Erre az ellentmondásra egyelőre csak azt a magyarázatot adhatjuk, hogy a megkérdezettek valami miatt érdekeltek voltak abban, hogy éppen ezekre a vallási közömbösségüket közvetlenül firtató kérdésekre elsősorban tagadó választ adjanak. Ez megfelelhet annak a törekvésnek, amely szerint a Szcientológia Egyház Magyarországon vallási közösségként kíván mutatkozni. Az I4-es változó alátámasztja a szcientológusok alacsony fokú vallásosságát mutató többi tapasztalatunkat, hiszen istenélmnnyel nagyon kevesen rendelkeznek (a pozitív válaszok összessége 18%).

Rotált faktormátrix^a

	Faktor		
	1	2	3
i1	,044	-,037	,480
i2 inverz 98	,032	-,228	,311
i3	,164	,630	-,117
i4	,159	,417	-,009
i5	,093	-,015	,643
i6 inverz 102	-,003	-,242	,182
i7	-,142	,052	,798
i8 inverz 104	,005	-,128	,440
ep1	,073	,633	,041
ep2	,128	,295	,467
ep3	,078	,761	-,002
es1	,480	,283	,112
es2	,968	,105	,041
es3	,950	,121	-,007

Extrakció: Principal Axis Factoring.

Rotáció: Varimax Kaiser normalizációval.

2. táblázat. IER modell tesztje a Szcientológia Egyház válaszadói körében.

Jehova Tanúi

A Jehova Tanúi mintákon az IER modell egyáltalán nem működik. A kommunalítások alacsony foka következtében a modellből egyre több változót kellett kivennünk – míg végül a modell teljesen elveszett. Ennek magyarázata a minta szélsőséges válaszaiban lelhető fel, amit a 3. táblázatban mutatunk be.

A modellben szereplő változókra adott válaszok mindegyike – egy kivételével, amely a táblázatban 9-es számmal jelölt változó – szélsőséges. Ez magyarázza, hogy a faktoranalízis statisztikailag nem értelmezhető. A válaszok megoszlása megfelel a Jehova Tanúi vallásosságáról a kutatás tanulságai alapján kapott általános képünknek. A kivétel a személyes extrinzik tételek első változója, ahol viszonylag egyenletes eloszlást kaptunk; vagyis ez az állítás még ezt a rendkívül homogén csoportot is megosztotta. Ennek magyarázata valószínűleg a kérdés tartalmában rejlik, esetleg utal az „öncélú” vallásossággal kapcsolatos differenciált álláspontokra, amennyiben öncélon a vallásgyakorlásból fakadó személyes lelki hasznot értjük, ami gyakorlatilag megegyezik az extrinsic personal jelentésével.

	Teljesen egyetért	Egyáltalán nem ért
--	-------------------	--------------------

	(%)	egyed (%)
1. Szívesen olvasok vallásomról.	93,6	
2. (–) Számomra nagyjából közömbös, hogy miben hiszek, amíg jó ember vagyok.		95,7
3. Fontos, hogy legyen időm gondolkodni és imádkozni.	95,5	
4. Már gyakran éreztem egyértelműen Isten jelenlétét.	63,8	
5. Erősen törekszem arra, hogy vallásos meggyőződésemnek megfelelően éljek.	95,5	
6. (–) Vallásos vagyok, de ez hétköznapijaimban nem játszik túl nagy szerepet.		85,7
7. Egész világnézetem a hitemre alapul.	90,7	
8. (–) Bár hívő vagyok, de életemben sok egyéb dolog van, ami ennél többet jelent számomra.	87,6	
Személyes-extrinzik tételek		
9. Leginkább azért imádkozom, hogy megkönnyebbülést és védelmet érezzek.	13	25,9
10. Hitem vigaszt nyújt gondok és bajok idején.	94	
11. Az imádság békét és boldogságot ad.	83,5	
Társas-extrinzik tételek		
12. Elsősorban azért járok templomba, mert ott új embereket ismerhetek meg.		80,3
13. Elsősorban azért járok templomba, mert ott barátaimmal találkozhatom.		55,1
14. Elsősorban azért járok templomba, mert ott ismerőseimmel találkozhatom.		62,8

3. táblázat. A Jehova Tanúi válaszmegoszlása az IER modellben szereplő változókra. (A fordítást készítette Máté-Tóth András, 2003⁷; forrás: Zwingmann 1996, 114.)

Buddhisták

⁷ A statisztikai eljárások alkalmazása során derült ki egyértelműen, hogy a ES itemek megfogalmazásában fokozás van, fokozás szándékolt. Az angol és a német eredeti változatból ez nyelvileg csak részben egyértelmű. A modellre vonatkozó szakirodalom ezt explicite – ismereteim szerint – nem említi. MTA

Az IER modell az elkötelezett Buddhista válaszolókra (N = 88) két változó kivonásával működőnek bizonyult. Az I1 és I2 változóknak túlságosan alacsony volt a redukciós eljárás során megőrzött magyarázó érték. Az I1-nél a válaszmegoszlás magyarázza ezt, hiszen szinte minden megkérdezett részben vagy teljesen egyetértőleg válaszolt; az I2-nél a megoszlás egyenletes.

Rotált faktormátrix^a

	Faktor		
	1	2	3
i1	,071	,033	,399
i2 inverz 98	,066	,019	,393
i3	,483	-,035	,425
i4	,544	-,081	-,048
i5	,077	,025	,545
i6 inverz 102	-,043	-,307	,404
i7	,215	,151	,472
i8 inverz 104	-,157	-,021	,690
ep1	,484	,084	-,264
ep2	,675	,190	,135
ep3	,795	,169	-,098
es1	,124	,465	-,178
es2	,110	,751	,300
es3	,033	,980	,131

Extrakció: Principal Axis Factoring.

Rotáció: Varimax Kaiser normalizációval.

4. táblázat. IER modell tesztje elkötelezett buddhista válaszolók körében.

A faktorelemzés összességében tehát azt mutatta, hogy a modell ugyan működik, de az egyik I-item („Már gyakran éreztem egyértelműen Isten jelenlétét”) gyakran/jellemzően átkerült a személyes extrinzik dimenzióba. Érdekesnek találjuk, hogy az erre a kérdésre kapott válaszok a Buddhizmus alaptanítása szempontjából meglepő módon oszlanak meg.

IER Szeged

Amint az elméleti és kutatástörténeti bevezetőből, valamint az eredeti IER modell mintáinkon való tesztelése alapján egyértelművé vált, ez a modell csak bizonyos kontextusokban működött. A modellben szereplő változók egyenként is értelmezhetők, s maga a modell egyenként a vallásosság bizonyos vonatkozásaira fókuszáló változók meghatározott logika szerinti csoportosítása révén jött létre. Ha a benne szereplő változókat mintegy vir-

tuálisan, a modell összeállítását megelőzve önálló változóként értelmezzük, akkor ennek alapján jogot formálhatunk arra, hogy a vallásosság hasonló aspektusait vizsgáló egyéb változókkal helyettesítsük őket. A magyarországi új vallási közösségek kutatására kidolgozott kérdőívünkben számos olyan változót alkalmaztunk e modellel kívül, amelyek tartalmilag párosíthatók az eredeti modell eredeti változóival. E változónkénti tartalmi átfedés alapján kérdőívünkben összeállítottuk az IER parafrázis szegedi modelljét. Tet-tük ezt annak reményében, hogy vizsgált közösségeink vallásossági di-menzióiról árnyaltabb, illetve határozottabb kontúrú képet kaphatunk. A vál-tozók megfeleltetését tartalmi szempontokon túlmenően az eredeti és a helyettesítő változók közötti magasabb korrelációk alapján végeztük el. Ez indokolja az első látásra tartalmilag kevésbé megfelelő helyettesítő változók alkalmazását. Először közöljük a változók megfeleltetését tartalmazó tábláza-tot, majd az egyes közösségekre vonatkoztatott faktorelemzések eredményeit. Ezzel a kísérlettel semmiképpen sem áll szándékunkban a nagy hagyomá-nyokkal és tekintéllyel rendelkező IER modellnek magának vagy annak szá-mos nemzetközi kutatás által kipróbált valamely változatának a helyettesítése vagy annak továbbfejlesztése. Inkább az IER modell révén szeretnénk a kér-dőívünkben található más további változók magyarázó erejét próbára tenni. Tesszük ezt az eredeti allporti elmélet iránti tisztelet és a csoportjaink mélyebb megismerésére vonatkozó igény együttes érvényesítése céljából.

Eredeti IER		IER Szeged	
Intrinzik tételek			
1.	Szívesen olvasok vallásomról.	1.	Az elkötelezett hívő vallási irato-kat tanulmányoz.
2.	(–) Számomra nagyjából közöm-bös, hogy miben hiszek, amíg jó ember vagyok.	2.	Milyen mértékben befolyásolja vallásossága az emberi kapcsola-tait?
3.	Fontos, hogy legyen időm gondol-kodni és imádkozni.	3.	Az elkötelezett hívő rendszeresen imádkozik
4.	Már gyakran éreztem egyértel-műen Isten jelenlétét.	4.	Mennyire közel érzi magát „Isten-hez”?
5.	Erősen törekszem arra, hogy vallá-sos meggyőződésemnek megfele-lően éljek.	5.	A köv etkező kijelentések közül, melyik jellemzi Önt leginkább? – vallásosság
6.	(–) Vallásos vagyok, de ez hétköz-napjaimban nem játszik túl nagy szerepet.	6.	Milyen mértékben befolyásolja vallásossága szakmai munkáját?
7.	Egész világnézetem a hitemre alapul.	7.	Az életnek számomra azért van értelme, mert van Isten.

Eredeti IER		IER Szeged	
8.	(–) Bár hívő vagyok, de életemben sok egyéb dolog van, ami ennél többet jelent számomra.	8.	Mennyire befolyásolja vallásossága politikai beállítottságát?
Személyes-extrinzik tételek			
9.	Leginkább azért imádkozom, hogy megkönnyebbülést és biztonságot érezsek.	9.	Mennyire fontos személyes hite számára a szenvedés elfogadása?
10.	Hitem vigaszt nyújt gondok és bajok idején.	10.	Mennyire fontos személyes hite számára a bajok elkerülése?
11.	Az imádság békét és boldogságot ad. számára az értelmes élet?	11.	Mennyire fontos személyes hite
Társas-extrinzik tételek			
12.	Elsősorban azért járok templomba, mert ott új embereket ismerhetek meg.	12.	Elsősorban azért járok templomba, mert ott új embereket ismerhetek meg.
13.	Elsősorban azért járok templomba, mert ott barátaimmal találkozhatom.	13.	Elsősorban azért járok templomba, mert ott barátaimmal találkozhatom.
14.	Elsősorban azért járok templomba, mert ott ismerőseimmel találkozhatom.	14.	Elsősorban azért járok templomba, mert ott ismerőseimmel találkozhatom.

Buddhisták

Ezen kísérleti modell segítségével magyarázatot kapunk arra a jelenségre, amelyet az eredeti IER modell nem magyarázott. Nevezetesen az általunk vizsgált elkötelezett Buddhista közösség tagjai az Isten kapcsolatot inkább a zsidó–keresztény, illetve monoteista vallásossági hagyományhoz közelebb eső módon fogják fel, mintsem az eredeti buddhista hagyományhoz. Hatvan százalékuk számára az imádság és a meditáció ugyanazt jelenti. Mind az istenhit, mind az istenközelég kérdéseire többségében monoteista válaszokat adtak.

Szegedi kísérleti modellünk alapján az elkötelezett buddhista válaszadók között elsősorban közösségi, illetve szertartáscentrikus dimenziót találunk, melyet az eredeti IER modellből meghagyott változók (Es 12-14) jeleznek. Az itemek kizárólagos megfogalmazása – a felmerült fordítási nehézségek mellett – elvileg megengedi azt a feltételezést, hogy az összes megkérdezett inkább erre válaszolt, mintsem a bennük következetesen meglévő közösségi dimenzióra vonatkozó kérdésre. Másrészt a „templomba járás” általában a vallásos ember számára valamilyen áhítatot és szertartást (is) jelent. Mivel a buddhista közösségek együttlétei is nem ritkán kapcsolódnak különböző tanítók által adott áldások fogadásához, feltételezhető, hogy a válaszolók e

három, eredetileg társasextrinsic tételekre azért válaszolnak standard módon, mert az áhítat/szertartás dimenziót egyértelműen hiányolják az itemből, s ez a hiány számukra elfogadhatatlan. Amennyiben utóbbi feltételezésünk igaz lehet, akkor ezt a dimenziót jogosan szertartási, illetve áhítat dimenziónak is nevezhetjük – ami nem jelenti feltétlenül a közösségi dimenzió hiányát.

A második faktorba tömörlő változók alapján megfogalmazhatunk egy társadalmi vallásossági dimenziót. E dimenzió a vallásosság munkatársi kapcsolatokra, politikai nézetekre és a hétköznapi életre gyakorolt erős befolyását tartalmazza.

Rotált faktormátrix^a

	Faktor		
	1	2	3
q18 Az elkötelezett hívő vallási iratokat tanulmányoz	,049	-,106	,329
q71 Milyen mértékben befolyásolja vallásossága az emberi kapcsolatait?	,105	,753	-,079
q116 Az elkötelezett hívő rendszeresen imádkozik	-,070	,052	,441
q112 Mennyire közelérzi magát „Istenhez”?	-,016	-,091	-,692
q56 A következő kijelentések közül melyik jellemzi Önt leginkább? – vallásosság	-,144	-,361	-,165
q70 Milyen mértékben befolyásolja vallásossága szakmai munkáját?	-,003	,935	-,105
q19 Az életnek számomra azért van értelme, mert van Isten	,063	-,050	,586
q72 Mennyire befolyásolja vallásossága politikai beállítottságát?	-,021	,345	-,025
q91 Mennyire fontos személyes hite számára a szenvedés elfogadása?	,086	,016	,225
q92 Mennyire fontos személyes hite számára a bajok elkerülése?	-,103	-,068	,105
q93 Mennyire fontos személyes hite számára az értelmes élet?	-,116	-,056	-,045
q108 Elsősorban azért járok templomba, mert ott új embereket ismerhetek meg	,504	-,049	,177
q109 Azért járok templomba, mert ott barátaimmal találkozhatom	,792	,081	,002
q110 Azért járok templomba, mert ott ismerőseimmel találkozhatom	,953	-,032	-,127

Extrakció: Principal Axis Factoring.

Rotáció: Varimax Kaiser normalizációval.

Harmadjára pedig ezen a mintán egyfajta egzisztenciális vallásossági dimenziót rajzolhatunk meg, ahol azok a változók szerepelnek, amelyek révén a személy a saját életének, létezésének értelmét vallási forrásból meríti. A fentebb mondottak alapján nem kell, hogy az „Életnek azért van számomra

értelme, mert van Isten” változónak ebben a dimenzióban betöltött vezető szerepe megittközést keltsen, hiszen mint mondtuk, még az elkötelezett buddhista válaszolóink között is többségében inkább kereszténység vagy monoteizmus felé hajló istenképpel találkozunk.

Összefoglalva a buddhista válaszadók között megmutatkozó dimenziókat, beszélhetünk szertartás-centrikus, társadalom-centrikus és privát vallásosságról.⁸

Szcientológia

Rotált faktormátrix^a

	Faktor		
	1	2	3
q18 Az elkötelezett hívő vallási iratokat tanulmányoz	,049	-,106	,329
q71 Milyen mértékben befolyásolja vallásossága az emberi kapcsolatait?	,105	,753	-,079
q116 Az elkötelezett hívő rendszeresen imádkozik	-,070	,052	,441
q112 Mennyire közelérzi magát „Istenhez”?	-,016	-,091	-,692
q56 A következő kijelentések közül melyik jellemzi Önt leginkább? – vallásosság	-,144	-,361	-,165
q70 Milyen mértékben befolyásolja vallásossága szakmai munkáját?	-,003	,935	-,105
q19 Az életnek számomra azért van értelme, mert van Isten	,063	-,050	,586
q72 Mennyire befolyásolja vallásossága politikai beállítottságát?	-,021	,345	-,025
q91 Mennyire fontos személyes hite számára a szenvedés elfogadása?	,086	,016	,225
q92 Mennyire fontos személyes hite számára a bajok elkerülése?	-,103	-,068	,105
q93 Mennyire fontos személyes hite számára az értelmes élet?	-,116	-,056	-,045
q108 Elsősorban azért járok templomba, mert ott új embereket ismerhetek meg	,504	-,049	,177
q109 Azért járok templomba, mert ott barátaimmal találkozhatom	,792	,081	,002
q110 Azért járok templomba, mert ott ismerőseimmel találkozhatom	,953	-,032	-,127

Extrakció: Principal Axis Factoring.

Rotáció: Varimax Kaiser normalizációval.

Modellünk koherens a Szcientológia kapcsán szerzett korábbi tanulságokkal.

⁸ Vö. az intrinszik és extrinszik elméleti elkülönítéséről fentebb 1. o. mondatokat.

Jehova Tanúi

Rotált faktormátrix^a

	Faktor		
	1	2	3
q18 Az elkötelezett hívő vallási iratokat tanulmányoz	,006	,159	,090
q71 Milyen mértékben befolyásolja vallásossága az emberi kapcsolatait?	,027	,780	,005
q116 Az elkötelezett hívő rendszeresen imádkozik	-,116	,149	,105
q112 Mennyire közelérzi magát „Istenhez”?	-,117	-,110	-,189
q56 A következő kijelentések közül melyik jellemzi Önt leginkább? – vallásosság	,000	-,190	-,064
q70 Milyen mértékben befolyásolja vallásossága szakmai munkáját?	-,036	,736	,071
q19 Az életnek számomra azért van értelme, mert van Isten	-,007	,054	,121
q72 Mennyire befolyásolja vallásossága politikai beállítottságát?	-,066	,203	,074
q91 Mennyire fontos személyes hite számára a szenvedés elfogadása?	-,056	,182	,343
q92 Mennyire fontos személyes hite számára a bajok elkerülése?	-,071	-,048	,554
q93 Mennyire fontos személyes hite számára az értelmes élet?	,077	,049	,351
q108 Elsősorban azért járok templomba, mert ott új embereket ismerhetek meg	,561	-,100	-,015
q109 Azért járok templomba, mert ott barátaimmal találkozhatom	,904	,023	-,013
q110 Azért járok templomba, mert ott ismerőseimmel találkozhatom	,886	-,027	,062

Extrakció: Principal Axis Factoring.

Rotáció: Varimax Kaiser normalizációval.

Az eredeti modellhez hasonlóan az általunk készített modell sem hozott érdemi eredményt. Ennek ellenére vagy ezzel együtt elmondhatjuk, hogy a modellben található három faktorból kettő a vallásosság ismert két típusát határozottan elkülöníti. Az egyik a kapcsolatokban megjelenő dimenzió, a másik pedig a személyre magára vonatkozó dimenzió. Annál is értékesebb ez az eredmény, mert a Jehova Tanúi közösségről a közvéleményben különös erővel él a homogenitás képe. Modellünk a korlátozott statisztikai keretek között is igazolja a többféle vallási dimenzió meglétét ebben a közösségben is.

Első látásra úgy tűnhet, hogy a mi modellünkben az intrinziknek megfeleltetett változók egy része által alkotott közösségi vallási dimenzió megfelel az eredeti modellben is és a mi modellünkben is világosan elkülönült Es dimenziónak. Ám a két faktorban szereplő változók között nincs pozitív korreláció. Ennek magyarázata lehet az Es dimenzióban szereplő változók kizárólagos megfogalmazása. Feltételezhető, hogy az „elsősorban” kifejezéssel fémjelzett túlzott egyértelműségre adott elutasítás magyarázza e változók egy faktorban való jelenlétét. Amennyiben abból indulunk ki e dimenzió magyarázatakor, hogy az eredeti szándék félreértésén alapulnak a válaszok, akkor azt állíthatjuk csupán, hogy ebben a faktorban a közösségi dimenzió nem elsődleges, de azt nem állíthatjuk, hogy teljességgel elutasították, vagy egyáltalán nem is szerepel. (Lásd ugyanerről még egyszer a fentebb mondottakat a 13. oldalon!)

Háló katolikusok

A HÁLÓ közösség katolikusainál a szegedi modell alapján egyértelműen kimutatható a buddhista közösségnél is már megfigyelt társadalmi modell. A Es-ra vonatkozóan a fentebb említetteket (13. o.) itt nem szükséges megismételni. Szintúgy a buddhistákhoz hasonlóan a harmadik dimenzió itt is egyfajta egzisztenciális vallásosság, amelyben elsősorban az élet értelme és a vallással való személyes, egyéni kapcsolat dominálnak. A buddhistáknál megfigyelt dimenziótól eltérően itt a szenvedés elfogadása valamelyest magasabb értékkel szerepel a modellben. Ennek azonban nincsen különösebb jelentősége.

Rotált faktormátrix^a

	Faktor		
	1	2	3
q18 Az elkötelezett hívő vallási iratokat tanulmányoz	-,012	,161	,305
q71 Milyen mértékben befolyásolja vallásossága az emberi kapcsolatait?	-,024	,825	,156
q116 Az elkötelezett hívő rendszeresen imádkozik	-,140	,150	,449
q112 Mennyire közelérzi magát „Istenhez”?	,045	-,094	-,447
q56 A következő kijelentések közül melyik jellemzi Önt leginkább? – vallásosság	,074	-,311	-,263
q70 Milyen mértékben befolyásolja vallásossága szakmai munkáját?	-,057	,661	,163
q19 Az életnek számomra azért van értelme, mert van Isten	-,116	,203	,484
q72 Mennyire befolyásolja vallásossága politikai beállítottságát?	-,035	,669	,131
q91 Mennyire fontos személyes hite számára a szenvedés elfogadása?	-,085	,236	,554
q92 Mennyire fontos személyes hite számára a bajok elkerülése?	,012	-,263	,374
q93 Mennyire fontos személyes hite számára az értelmes élet?	-,037	,007	,444
q108 Elsősorban azért járok templomba, mert ott új embereket ismerhetek meg	,683	-,162	-,106
q109 Azért járok templomba, mert ott barátaimmal találkozhatom	,905	,026	-,092
q110 Azért járok templomba, mert ott ismerőseimmel találkozhatom	,879	-,008	-,121

Extrakció: Principal Axis Factoring.

Rotáció: Varimax Kaiser normalizációval.

Mellékletek

A revideált I-E skála (Gorsuch & McPherson, 1989)

Intrinzik tételek

1. Szívesen olvasok vallásomról.
2. (–) Számomra nagyjából közömbös, hogy miben hiszek, amíg jó ember vagyok.
3. Fontos, hogy legyen időm gondolkodni és imádkozni.
4. Már gyakran éreztem egyértelműen Isten jelenlétét.

5. Erősen törekszem arra, hogy vallásos meggyőződésemmek megfelelően éljek.
6. (–) Vallásos vagyok, de ez hétköznapijaimban nem játszik túl nagy szerepet.
7. Egész világnézetem a hitemre alapul.
8. (–) Bár hívő vagyok, de életemben sok egyéb dolog van, ami ennél többet jelent számomra.

Személyes-extrinzik tételek

9. Leginkább azért imádkozom, hogy megkönnyebbülést és biztonságot érezzek.
10. Hitem vigaszt nyújt gondok és bajok idején.
11. Az imádság békét és boldogságot ad.

Társas-extrinzik tételek

12. Elsősorban azért járok templomba, mert ott új embereket ismerhetek meg.
13. Elsősorban azért járok templomba, mert ott barátaimmal találkozhatom.
14. Elsősorban azért járok templomba, mert ott ismerőseimmel találkozhatom.

Irodalom

- Allport, Gordon W. (1997): A személyiség alakulása. Kairosz Kiadó
- Allport, Gordon W. – Ross, Michael J. (1967): Personal Religious Attitudes and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology* 5(4), 432–443.
- Babbie, Earl (1998): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest
- Batson, Daniel C. – Schoenrade, Patricia (1991a): Measuring Religion as Quest: Validity Concerns. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30, 416–429.
- Batson, Daniel C. – Schoenrade, Patricia (1991b): Measuring Religion as Quest: Reliability Concerns. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30, 430–447.
- Burris, Christopher T. (1994): Curvilinearity and Religious Types: A Second Look at Intrinsic, Extrinsic and Quest Relations. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 4 (4), 245–260.
- Burris, Christopher T. (n.j.a.): What's My Motive? Thoughts on the State of Religious Orientation Research. *Handbook of Religious Research*. Oxford Press New York (megjelenés alatt – a szerző szíves engedélyével)

- Burris, Christopher T. – Jackson, Lynne M. (2000): Social Identity and the True Believer: Responses to Threatened Self-stereotypes among the Intrinsically Religious. *British Journal of Social Psychology*, 39, 257–278.
- Fishbein, Martin – Ajzen, Icek (1984): Az attitűd információs alapjai. In: Hunyady György (szerk.): *Szociálpszichológia. Gondolat, Budapest*
- Gorsuch, Richard L. – McPherson, Susan (1989): Intrinsic/Extrinsic Measurement: I/E Revised and Single-Item Scales. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 28 (3), 348–354.
- Gorsuch, Richard L. – Venable, G. Daniel (1983): Development of an „Age Universal” I-E Scale. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 22 (2), 181–187.
- Herek, Gregory M. (1987): Religious Orientation and Prejudice: A Comparison of Racial and Sexual Attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin* 13 (1), 34–44.
- Hood, Ralph W. Jr. (1978): The Usefulness of the Indiscriminately Pro and Anti Categories of Religious Orientation. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 17 (4), 419–431.
- Kaldestad, Eystein – Stifos-Hanssen, Hans (1993): Standardizing Measures of Religiosity for Norwegians, *The International Journal for the Psychology of Religion* 3, (2) 111–124
- Kirkpatrick, Lee A. – Hood, Ralph W. Jr. (1990): Intrinsic-Extrinsic Religious Orientation: The Boon or Bane of Contemporary Psychology of Religion? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29 (4), 442–462.
- Kirkpatrick, Lee A. – Hood, Ralph W. Jr. (1991) Rub-a-dub-dub: Who’s in the Tub? Reply to Masters. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30, (3) 318–321.
- Kristensen, Kristoffer B. – Pedersen, Darhl M. – Williams, Richard N. (2001): Profiling Religious Maturity: The Relationship of Religious Attitude Components to Religious Orientations. *Journal for the Scientific Study of Religion* 40 (1), 75–86.
- Leak, Gary K. – Fish, Stanley (1989): Religious Orientation, Impression Management and Self-Deception: Toward a Clarification of the Link Between Religiosity and Social Desirability. *Journal for the Scientific Study of Religion* 28 (3), 355–359.
- Maltby, John (1999): The Internal Structure of a Derived, Revised and Amended Measure of the Religious Orientation Scale: the „Age Universal” I-E Scale. *Social Behavior and Personality* 27 (4), 407–412.
- Maltby, John – Day, Liza (1998): Amending a Measure of the Quest Religious Orientation: Applicability of the Scale’s Use Among Religious and Non-religious Persons. *Personality and Individual Differences* 25, 517–522.

- Maltby, John – Houran, James – Lange, Rense – Ashe, Diane – McCutcheon, Lynn E. (2002): Thou Shalt Worship No Other Gods – Unless They Are Celebrities: The Relationship Between Celebrity Worship and Religious Orientation. *Personality and Individual Differences* 32, 1157–1172.
- Maltby, John – Talley, Margaret – Cooper, Colin – Leslie, C. Julien (1995): Personality Effects in Personal and Public Orientations Toward Religion. *Personality and Individual Differences* 19 (2), 157–163.
- Masters, Kevin S. (1991): Of Boons, Banes, Babies, and *Bath Water*: A Reply to the Kirkpatrick and Hood Discussion of Intrinsic-Extrinsic Religious Orientation. *Journal for the Scientific Study of Religion* 30 (3), 312–317.
- McFarland, Sam G. (1989): Religious Orientation and the Targets of Discrimination. *Journal for the Scientific Study of Religion* 28 (3), 324–336.
- Merton, Robert King (1974): Társadalmi struktúra és anomia. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (szerk.): *A deviáns viselkedés szociológiája*, Gondolat, Budapest
- Nielsen, Michael E. (1995): Operationalizing Religious Orientation: Iron Rods and Compasses. *The Journal of Psychology*, 129 (5), 485–494.
- Pargament, Kenneth I. – Kennell, Joseph – Hathaway, William – Grevengoed, Nancy (1988): Religion and the Problem-solving Process: Three Styles of Coping. *Journal for the Scientific Study of Religion* 20 (1) 90–104.
- Pargament, Kenneth I. (1992): Of Means and Ends: Religion and the Search for Significance. *The International Journal for the Psychology of Religion* 2 (4), 201–229.
- Rokeach, Milton (1984): A nézetek rendszerének szerveződése. In: Hunyady György (szerk.): *Szociálpszichológia*. Gondolat, Budapest
- Socha, Pawel M. (1999): Ways Religious Orientation Work: A Polish Replication of Measurement of Religious Orientations. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 9 (3), 209–228.
- Tedeschi, James T. – Rosenfeld, Paul (1984): A benyomás alakításának elmélete és a kényszerű engedelmeskedés helyzete. In: Hunyady György (szerk.): *Szociálpszichológia*. Gondolat, Budapest
- Watson, P. J. – Morris, Ronald J. – Hood, Ralph W. Jr. (1990): Attributional Complexity, Religious Orientation, and Indiscriminate Proreligiousness. *Review of Religious Research*, 32 (2), 110–121.
- Zwingmann, Ch. – Rumpf, M. – Moosbrugger, H. – Frank, D. (1996): Das I-E Konzept: Wege aus der Krise? Religiöse Orientierungen und Glaubensinhalte. In: Moosbrugger, H. – Zwingmann, Ch. – Frank, D. (eds.): *Religiosität, Persönlichkeit und Verhalten. Beiträge zur Religionspsychologie*, Münster, Waxmann, 37–57.

Máté-Tóth András,
Nagy Gábor Dániel, Török Péter
A vallási hovatartozás
generációk közti változása
néhány kisebb egyház tagságánál

A vallási hovatartozás generációk közti stabilitása vagy változása a vallásszociológia egyik legizgalmasabb kérdése. A nemzetközi szakirodalomban az ilyen jellegű kutatások témájuk szerint három nagy csoportba sorolhatók. A egy-egy csoportba való tartozás azonban – természetesen – nem kizárólagos, azaz egy adott tanulmány nem csak az egyik vagy csak a másik kérdéskörrel foglalkozhat, amint azt rövid szemlénkben látni is fogjuk. Az első ilyen témakör a váltási tendenciák általános jellemzőivel, annak okaiival, demográfiai mutatóival s azon belül is felekezeti sajátosságaival foglalkozik. Külön témakörbe kell helyezni a serdülők vallásosságával, illetve felekezeti váltásával foglalkozó tanulmányokat. Végezetül a harmadik nagy témakör a nemzetközi szakirodalomban minden kétséget kizáróan az úgynevezett agymosás-elmélet. Ennek részletes tárgyalása azonban túl menne jelen tanulmányunk határain.¹

A megtérés, áttérés, illetve a vallásgyakorlás elhagyásának általános tendenciáival foglalkozott például Roozen (1980), aki megállapította, hogy amíg a múlt században az ötvenes évekig gyakorlatilag nem változott a vallásgyakorlást abbahagyók aránya, addig ez a hatvanas években már jelentősen megnőtt. Ugyanakkor arra is rámutatott, hogy ez a jelenség az egyének életében inkább csak időlegesnek tekinthető, mert a vallásuk gyakorlását abbahagyók nyolcvan százaléka újból visszatért egyházához, denominációjához. Davidson és Pyle (1995) viszont arra a következtetésre jutott, hogy a vallási hovatartozás váltása nagyobb mértékű a protestánsoknál, mint a zsidóknál és a római katolikusoknál. Eredményeik szerint a váltás oka elsősorban a házastárs eltérő vallása, s inkább a konzervatív protestáns denominációkba térnek át az emberek. Végezetül arra hívták még fel a fi-

¹ E kérdéskörrel kapcsolatban jó áttekintést találhatunk Anthony and Robbins (2004) tanulmányában.

gyelmet, hogy a vallási hovatartozás váltása nem játszik jelentős szerepet a felfelé elmozduló társadalmi mobilitásban.

A második világháborút követően a nyugati világban², 1990 után pedig a volt szocialista országokban is látványosan emelkedett az ún. új vallási mozgalmak³ száma. A volt NDK-ra vonatkoztatva Andreas Frincke (2002) ismerteti a más volt szocialista országokra is érvényesnek mondható feltételezést, miszerint a stabil ideológiai otthont adó marxista–leninista rendszer összeomlása után az emberek majd az új vallási közösségekben találnak új, hasonló stabilitású otthonra. Ebből a feltételezésből fakadóan vélelmezték sokan, hogy ezekben az országokban a rendszerváltást követően szekta-boomra kell számítani. Kifejezetten pl. a Jehova Tanúi Egyházra vonatkoztatva írja a szerző, hogy több, a rendszerváltás előtt tiltott és üldözött közösség 1989/91 után szabadon működhetett, s mint érdekesség vonzást gyakorolhatott a valláspiacon (Zinser 1997) újdonságként tájékozódók számára. Ezek az elméletek és feltételezések azonban a volt NDK tartományaira nézve nem igazolódtak, amiből Frincke arra következtet, hogy ezek az új vallási közösségek valószínűleg inkább olyan társadalmakban sikeresek, ahol egyfajta vallási gondolkodás rudimentumaira építhetnek.

Egyfajta ellenreakcióként hamarosan létrejöttek az ún. szekta-ellenes mozgalmak⁴. Bár ez utóbbi mozgalmak szívesen hangoztatták, hogy az új vallási mozgalmak a főbb keresztény egyházaktól szedik áldozataikat, kutatók ezt nem támasztották alá írásaikban, vagy legalábbis nem tartották fontosnak e kérdés részletesebb kutatását. Barker (1999:21) meglehetősen diplomatikusan csak annyit mond a mozgalmak általános jellemzésében, hogy az új vallási mozgalmakra döntően jellemző az első generációs tagság, s a tagok a legkülönbözőbb vallásokból csatlakoztak.⁵ Ellentétben Davidson és Pyle már idézett megállapításával (1995), Charles Selengut (1988:95) több tanulmányra is hivatkozva azt állítja, hogy az új vallási mozgalmakban a zsidó származásúak a lakosságban képviselt arányaikhoz viszonyítva felül-

² Vö. Barker (1995:145) Frincke (2002:503) szerint az elmúlt 25 évben a nyugati világban taglétszámuk stabilizálódott.

³ Tisztában vagyunk vele, hogy egyes csoportok számára ez a kifejezés sértő (Goswami 1995), de amíg nem találunk megfelelőbb és mindenki által elfogadott kifejezést, már csak a szakirodalmi következetesség végett is ki kell tartanunk ennél a kifejezésnél.

⁴ Valószínűleg ez a legmegfelelőbb magyar fordítása az anti-cult movement-nek.

⁵ Massimo Introvigne (1995) pedig rámutat arra, hogy az utóbbi években a szektaellenes mozgalmak és a nagyobb egyházak közt egyenesen feszültté vált a kapcsolat.

reprezentáltak az olyan új vallási mozgalmakban, mint például a Krisna-tudatúak, az Egyesítő Egyház vagy a Szcientológia.

Amerikai protestánsok közt végzett vizsgálódásait összegezve McMahan (1996) úgy véli, hogy a váltók inkább a liberális beállítottságú protestáns gyülekezetekhez tértek át, de ettől azok létszáma nem lett igazán nagyobb. További eredményeit négy hipotézis tesztelésén keresztül mutatta be. Kutatásai alátámasztották azt az elképzelést, miszerint a fundamentalista és konzervatív vallási entitások a több energiát felemésztő vallásgyakorlási előírások által nagyobb elkötelezettséget s ennek következtében kisebb lemorzsolódási arányt mutatnak. Ehhez szorosan kapcsolódik, hisz ez ugyanannak az éremnek a másik oldala, hogy a vallási entitás liturgikus összejöveteleiben, gyakorlataiban stb. való gyakoribb részvétel pozitív korrelációban van a közösséghez tartozás választásával. Más szóval, minél többször vesz részt valaki egy vallási csoport összejövetelein, annál nagyobb lesz a valószínűsége, hogy előbb-utóbb s hosszabb távon az adott csoportot választja vallási felekezeteként. Azt a hipotézist viszont nem támasztották alá kutatási eredményei, hogy a vallási hovatartozás váltása aláásná a vallásgyakorlás intenzitását. Éppen ellenkezőleg, ha valaki áttért egy másik vallási entitáshoz, ott magasabb szintű elkötelezettséget fog mutatni. A negyedik hipotézist viszont nem sikerült egyértelműen sem cáfolni, sem bizonyítani. Ez azt állította volna, hogy egy egyén vallási hovatartozása 16 éves korban nagymértékben meghatározza későbbi vallási hovatartozását is.

A serdülőkori vallási hovatartozás feltételezett későbbi kihatása, valamint a fiatalok új vallási mozgalmaktól való feltétele mellett valószínűleg azért foglalkozik olyan sok tanulmány a tinédzserek vallásosságával, mert sokan úgy vélik, hogy az egyén fejlődésének ebben a korszakában különösen fogékony a vallásra. Schwartz (1974) az 1820 és 1845 közti bostoni megújulási mozgalmak történelmi elemzése alapján arra a következtetésre jutott, hogy a mozgalmak vezetői – C. G. Finney, E. N. Kirk, John Maffitt és Jacob Knapp – a serdülőkori beállítottságot különösen alkalmasnak vélték az igazi megtérésre. Ugyanakkor arra is rámutat, hogy mások viszont avval vádolták ezeket a vezetőket, hogy egyszerűen meglovagolták és kiszákmányolták a fiatalok – egyébként tisztavirág életű – érzelmi fellángolásait.

A serdülők közelmúltbéli, illetve jelenkori vallási váltásával foglalkozott például Filius (1992), aki kontrollcsoportos vizsgálati eredményei alapján rámutatott, hogy a serdülők és fiatalok különféle típusú megtérései mögött eltérő családkép húzódott meg. Sherkat és Wilson (1991) tanulmánya viszont azt vizsgálta, hogy a serdülők valláselhagyása, illetve a más valláshoz való áttérése milyen családi háttérrel van összefüggésben. Azt találták, hogy

amíg az érzelmi közelséget kialakító és fenntartó családok gyermekei serdülő-, illetve fiatalkorukban inkább abbahagyják vallásuk gyakorlását, addig a serdülőkorukban gyakran templomba járók inkább áttérnek valamely más felekezethez. Mangelója (2003) pedig – pontos korhatár megjelölése nélkül – arra mutat rá, hogy a váltás az életciklus korai szakaszában történik.

Wilson és Sandomirsky (1991) viszont a serdülőkorukban vallástalan fiatalok utánkövetéses vizsgálatával arra kereste a választ, hogy miért lett jelentős részük 28–31 éves korára vallásos. Az indokok egyéni tulajdonságok – iskolai végzettség és földrajzi mobilitás – és olyan életállapotbeli változások kombinációjából eredtek, mint például házasságkötés és szülővé válás. Hoge és munkatársai (1995) pedig olyan 33–42 év közti fiataloktól kérdezték meg, akik serdülőkorukban persbiteriánus vallásúak voltak. A vallásváltók motivációi közt a vegyes házasság, a más városba vagy környékre való költözés, a Presbiteriánus Egyházzal való elégedetlenség, valamint személyes ráhatások szerepeltek.

A nemzetközi szakirodalom gazdagságával szemben csak néhány olyan magyar tanulmányt találunk, amely a vallási hovatartozás változását vizsgálja. Az okok egyik gyökere a vallás, illetve kutatásának tabuként kezelésében keresendő, amely nemcsak a szocialista éra sajátossága volt.⁶ A kisebb egyházak tagságánál nemcsak a generációk közti hovatartozás vizsgálata, hanem a kisegyházi tagsággal kapcsolatos minden kutatás számos nehézségbe ütközik. Ezek közül az egyik, talán legnagyobb probléma az, hogy az országos szintű felmérésekbe nem kerül be annyi válaszadó a kisegyházak tagjaiból, amely alapján bármit is statisztikailag megalapozottan mondhatnánk.⁷ Ezek fényében különösen értékes az a két magyar tanulmány, amelyek legalább áttételesen mondanak valamit a vallási hovatartozás alakulásáról.

A KSH (1993) mintegy huszonkilencezer önkéntes válaszoló megkérdezésével vizsgálta a keresztelekori vallási hovatartozás, valamint a megkérdezéskor gyakorolt vallás megegyezését, illetve különbözőségét. Természetesen még evvel a módszerrel is főleg csak az ún. történelmi egyházak tagságának változását tudták vizsgálni, mely szerint leginkább a katolikusok s azon belül is a görög katolikusok azok, akik a legkitartóbbak a keresztségben kapott hitükhöz. Amíg a római katolikusnak kereszteltek 47,8 százaléka volt a megkérdezéskor, 1992-ben is római katolikus, a megfelelő arány a görög katolikusoknál 56,7 százalék, az evangélikusoknál 42,7 százalék, a re-

⁶ Gondoljunk csak a népszámlálást megelőző társadalmi vitára, hogy egyáltalán feltehetik-e a vallási hovatartozást kutató kérdést.

⁷ A többi nehézség ismertetéséhez lásd Török (2000).

formátusoknál pedig már csak 39,8 százalék. Bár ez a felmérés a kisebb egyházakkal külön-külön nem foglalkozik, annyit mégis megtudhatunk, hogy a már említett felekezeteken kívül *a más vallásúaknál a megmaradás a római katolikusok arányához hasonló: 47 százalék.* E vizsgálat érdekessége még az, hogy elemezték a gyermekkori vallási nevelés és a megkérdezéskori vallásgyakorlás alakulását. Az eredmény annyiban egyáltalán nem volt meglepő, hogy azok gyakorolták legrendszeresebben és az egyházon keresztül hitüket, akiket gyermekkorukban egyházi hitoktatásban részesítettek, vagy akiket szüleik tanították a hit alapjaira. Az azonban már figyelemreméltó és elgondolkodtató, hogy a hitoktatásban nem részesülők negyede (25,5 százalék) ugyan nem gyakorolta hitét, de hívőnek vallotta magát.

Ugyancsak áttételesen, de már a címben megfogalmazott témához jobban kapcsolódik Harcsa István (1994) elemzésének az a része, amely a megkérdezett házaspárok szüleinek és nagyszüleinek felekezeti összetételét vizsgálta. Az eredmények alapján két alapvető következtetést vont le. Az első az, hogy „a korábbi generációkban viszonylag stabil volt a családok felekezete szerinti összetétele. A második: a kapott arányok egyúttal nagyon hasonlítanak a népesség egészére – akkoriban – jellemző felekezeti arányokhoz” (1994:16). Azonban Harcsa is megjegyzi, hogy „a protestánsok körében a felekezeti tisztaság családok hányada jóval erőteljesebben csökken, mint a római katolikusok körében” (1994:17).

A Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszéke által 2002 és 2004 közt folytatott szisztematikus kutatásának második fázisában több kisebb egyház⁸ tagjai közt folytatott kérdőíves lekérdőzést, melyben többek közt rákérdeztek a válaszoló gyermekkori vallási hovatartozására, és érdeklődtek a szülei vallási kötődése iránt is. Az így nyert adatokból ebben a tanulmányban a következő kérdésekre kerestük a választ:

- a) A vizsgált kisebb egyházak tagsága valóban elsőgenerációs, vagy már szüleik is az adott egyház tagjai voltak?
- b) Ha elsőgenerációsok, akkor egyrészt igazolhatjuk-e, másrészt pedig pontosíthatjuk-e Mangelója megállapítását, miszerint a megtérés vagy áttérés az életciklus korai szakaszában történt.
- c) Ha más egyházakból tértek át, mely egyházakból jöttek el leginkább?
- d) Vannak-e a tagok közt jelentősebb arányban olyanok, akik korábban semmilyen egyháznak sem voltak tagjai?

⁸ Az első fázisban a kisebb egyházak vezetőivel folytattak egy igen részletes félstruktúrált interjút. A harmadik fázisban pedig az interjúk során begyűjtött hitelevéket elemezték.

- e) A szemlézett magyar tanulmányok eredményeihez hasonlóan tapasztalható-e a katolikusok erősebb megtartó ereje?
- f) Selengut megállapítása, a zsidók felülreprezentáltsága az új vallási mozgalmakban érvényes-e a magyar viszonyok közt?

Vizsgálatunk és mintáink bemutatása

Jelen tanulmányban felhasznált adatainkat a fentebb már említett kutatás keretében, a Kultúra és Vallás kérdőívünkkel gyűjtöttük 2003 első felében. Célunk az volt, hogy az országos reprezentatív vizsgálatokkal szinte elérhetetlen kisegyházak híveit vizsgáljuk, róluk kaphassunk megbízható statisztikai információkat. Kérdőívünket a vizsgált téma személyes jellege miatt önkitöltős formában készítettük el, és vagy kérdezőbiztos, vagy postai levél formájában juttattuk el a mintába került személyeknek. Jelen tanulmányban 3 közösség, a Jehova Tanúi hívek, a buddhisták és a szcientológus közösség tagjairól kapott adatokat vizsgáljuk. A mintavétel mindhárom közösség esetében eltérő volt. A Jehova Tanúi esetében – a minta kiválasztásában a közösség képviselőinek segítségével – postai lekérdezést folytattunk, és a visszaérkezett kérdőívek száma ehhez képest igen magas volt, 470. A buddhista felfogást vallókat a Tan Kapuja Buddhista Főiskolán keresztül értük el, közülük 249 megkérdezett válaszolt kérdőívünkre, míg a szcientológia részéről 171 fő. A mintavételben tapasztalható eltérések ellenére mindhárom csoport körében a lekérdezés eredményei jó képet adnak a közösségek egészéről, és a kapott adataink eddig – magyar viszonylatban – egyediek.

A csoportok demográfiai jellemzői, összehasonlításuk

Nemek szerinti megoszlás

%	Férfi	Nő	N
Jehova Tanúi	46,9	53,1	467
Buddhista	35,1	64,9	245
Szcientológia	42,9	57,1	169

1. táblázat

A vizsgált csoportokban minden esetben felülreprezentáltak a nők. A Jehova Tanúi esetében az arány nagyjából megfelel az osztársadalmi aránynak, ellenben a buddhisták és szcientológusok körében a nők jelentősen

nagyobb arányban jelennek meg. A tendencia, hogy az egyházaknak több női hívük van, mint férfi, nemcsak ezeknél a vallási csoportoknál, hanem például a katolikus egyháznál is megfigyelhető. A római és görög katolikus hívek csoportjában a 2001-es népszámlálás szerint a nők aránya 53,8%, a férfiaké 46,1%. (KSH 2001)

Kormegoszlás

	Kormegoszlás (%)						N
	18–24 év	25–29 év	30–39 év	40–49 év	50–59 év	60 és afelett	
Szcientológia	10,12	18,45	47,62	16,67	5,36	1,79	168
Jehova Tanúi	11,18	8,17	30,11	20,86	13,33	16,34	465
Buddhista	4,45	17,00	29,96	19,03	17,81	11,74	247

2. táblázat

A vizsgált közösségek kor szerinti megoszlása meglehetősen érdekes képet mutat. A mintánkban szereplő válaszadóinkat korcsoportokba osztottuk, mégpedig az alábbi rendszerben: 18–24 év közöttiek, 25–29 év közöttiek, 30–39 év közöttiek, 40–49 év közöttiek, 50–59 év közöttiek és a 60 év felettek csoportjába.

A szcientológusok esetében kitűnik, hogy a hívek relatív többsége (47%) a 30–39 éves korosztályhoz tartozik. Ugyancsak ennek a vallási csoportnak a hívei között találjuk arányában a legtöbb fiatalot, a 18–29 éves korosztályba összesen a hívek 28%-a tartozik. A másik két vizsgált csoporttal összevetve elmondhatjuk, hogy a szcientológus közösség tagjai a legfiatalabbak. Az idősebbeket tekintve a 40–49 évesek aránya 16%, míg az 50 éves és idősebb megkérdezettek ezen közösség esetében csupán 7%-ot tesznek ki az összes válaszadó közül.

A Jehova Tanúi egyház esetében a fiatalok aránya 19 százalék (18–29 évesek), ami már lényegesen alacsonyabb, mint a szcientológusok 28%-os aránya, a 30–39 évesek aránya is jelentősen alacsonyabb, csupán 30 százalék. A 40–49 éves korosztály már jelentősebb arányban képviselteti magát (20%), azonban lényeges különbség, hogy a kormegoszlás az idősek felé húz, az 50–59 éves hívek aránya 13 százalék, a 60 éves és afeletti korú idősök aránya 16 százalék.

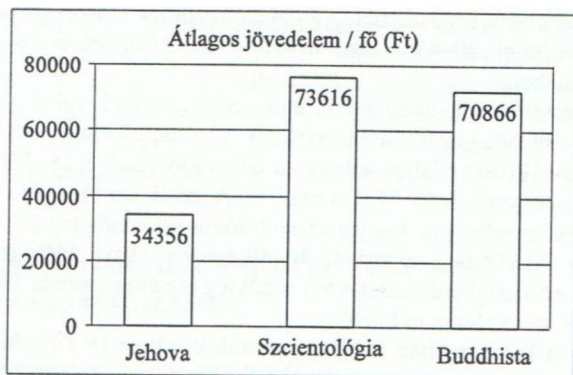
A buddhista közösség esetében szembevetendő, hogy míg az előző két csoport esetében a legfiatalabbak (18–24 éves) aránya 10 százalék körül mozog, a buddhisták esetében ez 4 és 5 százalék között található. A 25–29 éves korosztály esetében az arány 17 százalék, itt jelentős fiatal csoport található,

míg relatív többségben ezen csoporton belül is a 30–39 évesek vannak, a maguk 30%-ával. A 40–49 évesek aránya 19 százalék, míg az 50–59 éveseké 17 százalék. A legidősebbek 11%-ot képviselnek a buddhista megkérdezettek között.

Gyermekek száma

Kitűnik, hogy átlagosan a legtöbb gyermeke a tanúknak van (1,6), utánuk a buddhisták következnek (0,98) és legvégül a szcientológusok (0,67). A korfa alapján erre igazolást találunk, hiszen megfigyelhettük, hogy a Jehova Tanúi hívek korfája jelentősen idősebb, mint a szcientológusoké, és valamivel idősebb, mint a buddhistáké. Azonban a tapasztalt eltérések olyan jelentősek, hogy azokat nem lehet csupán az életkori különbségekkel magyarázni. Elmondhatjuk, hogy a tanú megkérdezettek 1,6-es átlagos gyermekszáma magasabb, mint az országos arány.

Átlagos jövedelem

1. ábra

Az átlagos jövedelem estében jelentős eltérés tapasztalható a vallási közösségek hívei között. A szcientológusok és buddhisták 70 ezer forint körüli átlagos jövedelme több mint duplája a tanúk 34 ezer forintos átlagos jövedelmének. Erre a jelentős különbségre a megkérdezettek munkaerőpiaci aktivitása szolgáltat egyféle magyarázati lehetőséget. Az állásban lévők aránya a Jehova Tanúi hívek esetében a legalacsonyabb, és az inaktívak aránya a legmagasabb. Valamint elmondható még, hogy a tanúk átlagos iskolai vég-

zettsége is jelentősen alacsonyabb, mint a másik két vizsgált csoporté. Ezek a dolgok adhatnak némi magyarázatot a jelentős különbségre.

Munkaerőpiaci aktivitás

Munkaerőpiaci aktivitás (%)			
	Jehova Tanúi	Szcientológia	Buddhisták
Tanuló	6,8	4,1	14,9
Munkanélküli	6,8	0,7	1,9
Nyugdíjas	26,2	0,7	12,6
Egyéb inaktív	12,6	0,7	5,6
Állásban van	47,7	93,2	65,1
N	414	142	211

3. táblázat

A fenti adatokból igazolódni látszik az, amit a jövedelmi viszonyoknál a tanú megkérdezettekről írtunk. Csúpan 47%-uk van állásban, 26%-uk pedig nyugdíjas. Ebből következik, hogy a fennmaradó 26% a munkaerőpiacon inaktív, valószínűleg nem jut rendszeres jövedelemhez, vagy ha mégis, az vélelmezhetően alacsony. Szintén meg kell említeni, hogy a tanú hívek idősebbek és aluliskolázottabbak, mint a másik két csoport tagjai, ami feltehetően rontja a munkaerőpiaci integrálódási esélyeiket.

A szcientológusok esetében 93% van állásban, 4% tanuló, és 2% inaktív. A buddhistáknál 65% van állásban, 12 % nyugdíjas, 15% tanuló, és 7% inaktív. Ezek az adatok összevetve magyarázatot nyújtanak a szcientológusok magasabb átlagos jövedelmére.

Férfiak aktivitása (%)	Tanuló	Munka-nélküli	Nyug-díjas	Egyéb inaktív	Állásban van	N
Szcientológia	5,26	–	–	–	94,74	76
Jehova	8,56	4,81	22,46	2,14	62,03	187
Buddhista	24,00	2,67	8,00	–	65,33	75

4. táblázat

Nők aktivitása (%)	Tanuló	Munka-nélküli	Nyug-díjas	Egyéb inaktív	Állásban van	N
Szcientológia	2,99	1,49	1,49	1,49	92,54	67
Jehova	5,29	8,37	29,07	21,15	36,12	227

Buddhista	9,56	1,47	15,44	8,82	64,71	136
-----------	------	------	-------	------	-------	-----

5. táblázat

A munkaerőpiaci aktivitás nemek szerinti bontásban történő vizsgálatából kitűnik, hogy a nők a szcientológusok és a buddhisták esetében hasonló arányban vannak állásban, mint a férfiak. Jelentős különbség mutatkozik azonban a tanúk esetében, náluk a férfiak 62%-a van állásban, míg a nőknek csupán 36%-a. Feltehetően a Jehova Tanúi egyházhoz tartozó nők alacsonyabb arányú aktivitásának oka összefüggésben van a magasabb átlagos gyermekszámmal, a családfenntartói feladatok elvégzésével.

Családi állapot

%	Nőtlen	Házas	Elvált	Özveg	N
Jehova	18,03	69,31	6,44	6,22	466
Szcientológia	42,35	34,12	22,35	1,18	170
Buddhista	38,84	37,60	20,25	3,31	242

6. táblázat

Adatainkból kitűnik, hogy a megkérdezettek közül a tanúk esetében a legmagasabb a házások arány (69%), ez magyarázatot adhat a náluk szereplő magasabb átlagos gyermekszámra, illetve alacsonyabb női aktivitásra. Ezzel párhuzamosan a nőtlenek száma ezen csoport esetében a legalacsonyabb, csupán 18 százalék. A szcientológusok és a buddhisták hasonlóságot mutatnak ebben a tekintetben is, a házások aránya 34, illetve 37 százalék. A nőtleneké 42, illetve 38 százalék. Láthatjuk, hogy a buddhisták valamivel megállapodottabbak, mint a szcientológusok, ám az elváltak aránya ezekben a közösségekben elég magas, 20% körüli. A tanúknál az elváltak aránya csupán 6%.

Iskolai végzettség

(%)	8 általánosnál kevesebb	8 általános	Szakmunkásképző	Középiskolai érettségi	Felsőfokú	N
Jehova Tanúi	3,66	19,40	37,72	32,11	7,11	464
Szcientológia	1,17	4,68	15,20	53,80	25,15	171
Buddhista	0,41	1,63	5,31	44,49	48,16	245

7. táblázat

Iskolai végzettség tekintetében is jelentős különbségek mutatkoznak a megkérdezettek között: míg a Jehova Tanúi esetében a felsőfokú végzettségűek aránya csupán 7 százalék, a szcientológusoknál ez már 25, a buddhistáknál pedig 48 százalék. Ebből kitűnik, hogy a szcientológusok jelentősen megelőzik, míg a buddhisták többszörösen meghaladják az országos arányt a felsőfokú végzettségű hívők arányában, ezért ezeknek a közösségeknek a tekintetében egyfajta tudáselitről beszélhetünk. A szakmunkásképzőt végzetek aránya a tanúk esetében a legmagasabb (37%), a szcientológusoknál 15 százalék, a buddhistáknál 5 százalék. A 8 általánost végzetek aránya szintén a tanúknál a legmagasabb, 19 százalék, míg a szcientológusok és a buddhisták esetében ez az arány 5 százalék alatt van. Középiskolai érettséggel arányaiban legtöbben a szcientológusoknál rendelkeznek (53%), míg a tanúk közül 32 százalék, a buddhisták közül 44 százalék bír ezzel a végzettséggel. A fentiek alapján elmondható, hogy az iskolázottság tekintetében a legjobb helyzetben a buddhisták vannak, jó helyzetben vannak a szcientológusok, viszont hátrányos helyzetben vannak a tanúk, náluk egyféle aluliskolázottság tapasztalható.

Első/2 település, ahol élt (származás)

%	Falu	Város	Budapest	N
Jehova Tanúi	5,69	43,76	50,55	457
Szcientológia	34,16	45,96	19,88	161
Buddhista	31,49	48,51	20,00	235

8. táblázat

A megkérdezettek között mindhárom csoport esetében megtalálható egy stabil városi háttérű réteg, az eltérések elsősorban a budapesti és a falusi származás esetében mutatkoznak. A tanúk egyértelműen mondhatóak városi háttérűeknek, hiszen csupán 5 százalékuk származik faluból. A szcientoló-

gusok és a buddhisták esetében az arány a falusi származás esetében is hasonló, 30% körüli, míg a budapesti származás 20% körüli.

Vallásváltás statisztikai mutatói

Vallásba lépés ideje

Vallásba lépés ideje (%)	1940–47	1948–56	1957–72	1973–88	1989–	N
Szcientológia	0,00	0,61	0,61	0,61	98,16	163
Jehova Tanúi	0,64	2,79	10,73	16,52	69,31	466
Buddhista	4,24	10,91	14,55	10,91	59,39	165

9. táblázat

Vizsgálatunkban alanyainkat megkérdeztük, mikor léptek be abba a vallásba, amit jelenleg is gyakorolnak. A fenti táblázat és diagram tartalmazza a vonatkozó adatokat. A szcientológusok esetében a nagy többség (98%) a rendszerváltozás után lépett az egyházba, a Jehova Tanúi esetében 69% és a buddhisták esetében 59%. A „puha Kádár korszakban” (1973–88) a Jehova Tanúi jelenlegi hívei közül 16% lépett be, a buddhisták esetében 10%. 1957–72-ig a jelenlegi tanúk 10, a buddhisták 14%-a lépett be. 1948–56-ig a buddhisták 10%-a, a tanúk 2%-a lépett felekezetébe. 1940–47-ig a buddhisták 4%-a csatlakozott csoportjához.

A fentiek alapján elmondható, hogy a szcientológia hívei jelentős részét a rendszerváltozás után toborozta, a tanúk híveik 30 százalékát szerezték a fenti esemény előtt, míg a buddhisták 40%-át.

Szülők vallása és megkérdezettek jelenlegi vallása kereszt tábla (azonos vallású szülők esetében)

%	Katolikus	Evangélikus	Református	Nem egyháztag	N
Jehova	67,19	3,47	28,71	–	317
Szcientológia	89,16	1,20	8,43	1,20	82
Buddhista	77,62	4,20	14,69	1,40	143

10. táblázat

Ebben a részben a megkérdezettek szüleinek vallását vizsgáljuk, azokban az esetekben, amikor az megegyezik. Az adatokat csak akkor közöljük, ha azok elérik legalább a fél százalékot, amely azonban esetünkben már vésszenen alacsony esetszámot jelent. Láthatjuk, hogy a Jehova Tanúi esetében

az azonos vallású szülők közül a legtöbben katolikus (67%) és református (28%) vallásúak. Ebből arra következtethetünk, hogy ez a vallási csoport híveinek jelentős részét olyan családokból szerezte, melyekben a szülők a történelmi egyházakhoz tartoztak.

A tendencia kissé változik a szociológusok esetében, ahol elmondható, hogy a hívek jelentős része katolikus háttérű családokból került ki (89%), és csupán jelentősen kisebb részük (8%) származik református családokból.

A buddhisták esetében a családi háttér adataira vonatkozó tendencia valahol a két előbbi csoport között helyezkedik el. Láthatjuk, hogy az azonos vallású szülők buddhistává vált gyermekei közül 77 százalék származik katolikus családokból és 14 százalék református családokból.

A fenti adatok alapján megállapítható, hogy az általunk vizsgált vallási közösségek híveiket elsősorban a nagy történelmi egyházakhoz tartozó családi háttérből vonzották el.

Apa / Anya vallása

Apa (%)	Katolikus	Baptista	Evangélikus	Jehova Tanúi	Református	Unitárius	Zsidó	Egyikhez sem	N
Buddhista	63,04	0,43	5,65	–	22,17	0,87	0,43	3,04	230
Jehova	60,14	–	3,38	0,45	31,31	–	–	2,92	444
Szcientológia	73,55	–	5,81	–	16,13	–	0,65	3,23	155

11. táblázat

Anya (%)	Katolikus	Baptista	Evangélikus	Jehova Tanúi	Református	Unitárius	Zsidó	Egyikhez sem	N
Buddhista	69,04	0,42	5,86	–	20,50	0,42	0,42	1,26	239
Jehova	57,46	0,44	4,39	1,32	31,36	–	0,22	2,63	456
Szcientológia	72,03	–	2,80	–	19,58	–	1,40	4,20	143

12. táblázat

A fenti táblák a szülők vallását tartalmazzák, ebben az esetben nem egy-egy formában, hanem apa és anya szerinti bontásban. Fenti megállapításainkhoz képest elmondható, hogy ha a szülők vallását külön vizsgáljuk, az az nem csak az azonos vallású szülők családjaiból kikerült megkérdezetteket vesszük, az adatok más képet mutatnak. Az apák 63%-a katolikus és 22%-a református vallású a buddhista felfogást követők szülei közül, az anyák 69%-a katolikus és 20%-a református. A Jehova Tanúi esetében az apák

60%-a katolikus, 31%-a református, az anyák 57%-a katolikus és 31%-a református. Ezek néhány százalékos eltérést mutatnak az azonos vallású családokból kikerültekhez képest, és bekerült a képbe az Evangélikus Egyház, és a Konstantinápolyi Keresztény Egyház is, a fő tendenciák azonban változatlanok.

A Szciantológia tagok szülei esetében az apák 73%-a katolikus, 16%-a református, 5%-a evangélikus gyökerű, az anyák 72%-a katolikus, 19%-a református, 2%-a evangélikus. Ez jelentős eltérést mutat az azonos vallású családokból kikerült megkérdezettekhez képest, jobban árnyalja a kapott képet.

Gyermekkori / jelenlegi vallása

Gyermekkori / jelenlegi vallás (%)	Katolikus	Református	Evangélikus	Egyikhez sem	Jehova Tanúi	Baptista	N
Szciantológia	63,92	17,09	3,80	14,56	–	–	158
Jehova Tanúi	52,33	23,28	2,66	18,18	2,00	0,22	451

13. táblázat

A megkérdezettek gyermekkori és jelenlegi vallása alapján a fenti adatok mutatják a főbb tendenciákat. Elmondhatjuk, hogy a szciantológusok első-sorban katolikus (63%) vallásból tértek át, a Jehova Tanúi szintén (52%). A megkérdezett szciantológusok közül 17 százalék, a tanúk közül 23 százalék volt református hívő gyermekkorában. Jelentős arányban szerepelnek még azok, akik azt vallották, hogy gyermekkorukban egyetlen egyházhoz vagy felekezethez sem tartoztak, a szciantológusoknál 14 százalék, a Jehova Tanúinál 18 százalék. A buddhista megkérdezettek esetében ezt a statisztikai kimutatást nem készítettük el, mivel közülük sokan nem vallják magukat buddhista vallásúnak.

Belépési életkor

	Átlagos életkor	N
Szciantológia	26,97	160
Jehova Tanúi	26,50	458

14. táblázat

%	Szciantológia	Jehova Tanúi
0–35 éves korig	82,5	81,2
36–55 éves korig	16,9	16,6

55 éves kor felett	0,6	2,2
N	160	458

15. táblázat

A fenti táblázatokból kitűnik, hogy a vizsgált csoportok hívei közül a szcientológusok átlagosan 27 éves korukban, a Jehova Tanúi pedig 26,5 évesen léptek egyházukba. A korcsoporti bontásból kiderül, hogy 35 éves koráig a Jehova Tanúi jelenlegi hívei közül 81% lépett egyházába, a szcientológusok közül 82,5 százalék. Ez nagyban alátámasztja Mangeloja hipotézisét, miszerint a vallásváltás az életciklus korai szakaszában történik. 36–55 éves korukban a Jehova Tanúi megkérdezettek 16,6%-a, a szcientológusok 16,9%-a lépett be, míg ennél idősebb korban már nagyon kevesen csatlakoztak a megkérdezettek közül ezekhez a közösségekhez.

Értékelés

Azt mondhatjuk, hogy mindhárom vizsgált közösség viszonylag újkeletű Magyarországon, a tagjaik az első generáció tagjai, csak néhány esetben fordult elő, hogy egy megkérdezettnek a szülei is ugyanannak az új vallási közösségnek a tagjai. A Jehova Tanúi tagjainak csupán 2%-a volt eredetileg is tanúnak kereszttelve. Ennélfogva Mangeloja hipotézise igazoltnak tűnik a magyar viszonyokra nézve.

A vizsgált közösségek tagjai változó vallási háttérrel rendelkeznek, a többség a Római Katolikus Egyháztól és a protestáns egyházaktól tért át, de egy jelentős réteg vallotta azt magáról, hogy új közösségébe történő betérése előtt nem volt vallásos. A buddhistákat kihagytuk a vallási háttér elemzésből. Ennek fő oka, hogy eredményeink alapján a buddhizmus számukra nem vallás, hanem főként életforma.

Adataink alapján azt is igazoltnak tekintjük, hogy bár abszolút számban nem, de arányában lényegesen több protestáns váltott vallást, mint katolikus. E jelenség alapján felfedezni véljük a katolikus egyház magasabb erejét a híveinek a megtartására. A vizsgált új vallási közösségek tagságának körében eredetileg zsidó vallásúakat nem találtunk, ezért feltételezzük, hogy Selengut elmélete nem érvényes a magyar viszonyokra.

Irodalom

- Anthony, Dick and Robbins, Thomas 2004 (preliminary draft) „Conversion and 'Brainwashing' in New Religious Movements” final version in Lewis, James R. (ed.) *The Oxford Handbook of New Religious Movements*. New York: Oxford University Press
- Barker, Eileen 1995 *New Religious Movements. A Practical Introduction*. 5th impression with amendments. London: HMSO
- 1999 „New Religious Movements: their incidence and significance” Pp. 15–31 in Wilson, B. – Cresswell, J. (eds.) *New Religious Movements. Challenge and Response*. London and New York: Routledge in association with the Institute of Oriental Philosophy European Centre
- Davidson, James D. and Ralph E. Pyle et al. 1995 *Persistence and Change in the Protestant Establishment, 1930–1992*. *Social Forces*, Vol. 74, No. 1 (Sep., 1995), pp. 157–175
- Filius, Rens J. 1992 „Types of Adolescent Religious Conversion and Perception of Family Functioning.” Ph.D. Thesis, Rosemead School of Psychology, Biola University, La Mirada
- Frincke, Andreas 2001 „Exklusive Wege zum Heil – die christlichen Sondergemeinschaften und sog. Sekten” in Hempelmann (2001) 499–594.
- Goswami, Mukunda 1995 „NRM is Four-letter Word: The Language of Oppression” *ISKCON Communications Journal*, 3, 2 (December): 73–75
- Harcza, István 1994 *A felekezeti viszonyok és a vallásgyakorlás néhány jellemzője*. Társadalomstatistikai füzetek 5. Budapest: KSH
- Hempelmann, Richard (2001) „Panorama der neuen Religiosität” Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus
- Hoge, Dean R. – Benton, Johnson – Luidens, Donald A. 1995 „Types of Denominational Switching among Protestant Young Adults” *Journal for the Scientific Study of Religion*, 34: 253–258
- Introigne, Massimo 1995 „L'évolution du 'mouvement contre les sectes' chrétien 1978–1993” *Social Compass* 42, 2:237–247.
- KSH 1993 *Vallási élet Magyarországon 1992-ben. (Előzetes adatok)* Budapest
- KSH 2001 *Népszámlálási adatok 2001*. Internet: <http://www.nepszamlalas.hu>
- Mangelaja, Esa 2003 „Application of Economic Concepts on Religious Behavior” *Working Paper Series* no 265. School of Business and Economics, University of Jyväskylä
- McMahan, Carol G. 1996 „Denominational Loyalty: Explaining Denominational Commitment Within American Protestantism” *Premise*, a monthly electronic journal. 3,6 (July 30)
- Roosen, David A. 1980 „Church Dropouts: Changing Patterns of Disengagement and Re-Entry” Pp. 427–450. in *Religious Research suppl.*

- Schwartz, Hillel 1974 „Adolescence and Revivals in Ante-Bellum Boston” *Journal of Religious History* 8: 144–158.
- Selengut, Charles 1988 „American Jewish Converts to New Religious Movements” *Jewish Journal of Sociology* 30, 2:95–109.
- Sherkat, Darren E. and Wilson, John 1995 „Preferences, Constraints, and Choices in Religious Markets: An Examination of Religious Switching and Apostasy.” *Social Forces* 73: 993–1026.
- Török, Péter 2000 „A magyarországi bejegyzett kisegyházak tagságának alakulása 1990 és 1997 között.” *Távlatok* 48 (Július): 290–300.
- Wilson, John and Sandomirsky, Sharon 1991 „Religious Affiliation and the Family” *Sociological Forum* 6: 289–309.
- Zinser, Hartmut 1997 „Der Markt der Religionen” München: Fink

Török Péter

Az Egyesítő¹ Egyház

Bevezetés

Az Egyesítő Egyház Magyarországon akkor vált igazán ismertté, amikor a parlament 1993-ban destruktívnak minősítette, s kizárta az állami támogatásban részesülő vallási közösségek sorából.

E tanulmány célja, hogy alaposan megismerjük az Egyesítő Egyház történetét, tanítását, magyarországi jelenlétüket és társadalmi megítéltségüket. Az elérhető legnagyobb tárgyilagosságot a rendelkezésre álló hazai és külföldi irodalom áttekintésén túl a hazai Egyesítő Egyház képviselőivel folytatott megbeszélések és néhány ún. résztvevő megfigyelés is szolgálja. Bár tudatában vagyok egy ilyen vállalkozás kockázatának, a tanulmány zárásában mégis megpróbálkozom néhány olyan megállapítással, amely összeveti e közösség tényleges állapotát a magyar társadalomban róluk kialakult képpel.

Történetük¹

Az egyház alapítója, Sun Myung Moon 1920. január 6-án született egy falusi család ötödik gyermekeként a mai Észak-Korea területén. Tíz éves volt, amikor presbiteriánus misszionáriusok hatására a családja áttért a kereszténységre. Elmondása alapján 1936 húsvét hajnalán, miközben a hegyen imádkozott, megjelent neki Jézus, aki arra kérte, hogy folytassa félbemaradt küldetését, Isten királyságának a felépítését a földön.

¹ Az egész tanulmány tartalmára érvényes, hogy lehetőség szerint az Egyesítő Egyház (EE) saját anyagait, ismertetőit használtuk alapinformációként, amelyeket összevetettünk a különféle kiadványokban fellelhető kritikával. Bár az EE érdemleges reflexióit is közöljük, egyetlen rájuk nézve kritikus megjegyzés sem maradt ki összeállításunkból. Itt kell megköszönnöm Zahora Attila, az EE sajtó szölvívőjének minden kritikára nyitott segítségét.

1940-ben Sun Myung Moon a Lee Ho-bin vezette Jézus Egyházba járt, ahol 1943-ban házasságot kötött². Először Koreában, majd a tokiói Waseda egyetemen tanult elektrotechnikát. 1945 októberétől december végéig a Baek-Mun Kim vezetése alatt álló, a messiást Koreában visszaváró, ezoterikus tanokat is hirdető „Izrael-kolostorban”³ van, s az itt szerzett élmények Moon későbbi tanaiban is fellelhetők. Bekapcsolódott a koreai függetlenségi mozgalomba is, emiatt Tokióban és Szöulban is letartóztatják a japán hatóságok. Amikor 1945-ben elkezdte nyilvános működését, nem akart új egyházat alapítani. Azt remélte, hogy a kereszténység majd elfogadja az általa kapott kinyilatkoztatásokat és új tanítást. Nem így történt.

1946-ban a kelet Jeruzsálemének nevezett Phenjanba, Észak-Korea fővárosába ment, ahol a kommunista hatóságok a „társadalmi rend” (kommunista diktatúra) megzavarásának vádjával letartóztatják. 1946 augusztusában a Holy Lord Church tagjaival együtt ül börtönben.⁴ A kommunisták először félholtra verik, és kidobják a börtönből, majd 1948-ban öt év kényszerszolgálatra ítélik. A hungnami haláltáborba kerül, ahol a legtöbb rab csak néhány hónapig maradt életben, mivel szisztematikusan túldolgoztatták és alultáplálták őket. A koreai háború kitörése után, 1950 októberében az ENSZ csapatok szabadítják ki.

1954-ben alapítja meg Szöulban a Szent Lélek Társasága a Világ Kereszténységének Egyesítéséért⁵ nevű szervezetet, ami Egyesítő Egyház néven lett ismert. Itt csatlakozott Moon egyesületéhez Young Oon Kim, a szöuli Ewha Női Egyetem vallásfilozófia tanárnője, aki később Moon tanainak terjesztője lett. Japánba 1958-ban, az USA-ba 1959-ben érkezik az első misszionárius.

² Yamamoto (é.n.: 8) szerint Moon első felesége 1954-ben elhagyta őt, de később belátta hibáját, s azóta a közösség elkötelezett tagja.

³ Mások szerint 1946 nyaráig volt ott. (Információ Zahora Attilától, az EE sajtó szóvivőjétől.)

⁴ E csoport istentiszteleteit ugyan nem látogatta, de a tanításai nagyon hasonlítanak Moon tanítására (pl. a Messiás Koreába jön el, emberként születik, és nem a felhőkön jön el, a bűnbeesés szexuális bűn volt, Jézus nem teljesítette be a küldetését, Jézust nem értették meg, és sokat szenvedett a saját családjától is stb). Az EE úgy hivatkozik rájuk, mint a Messiás eljövételére felkészített csoportra.

⁵ Benkő (1996) szerint a „koreai szöveg pontos fordítása: Spiritualista (= spiritiszta) Társaság a világ ... Vagyis az eredetiben nem a harmadik isteni személy szerepelt a névben” (8. lábjegyzet). Zahora Attila szerint az egyház eredeti neve magyar fonetikus átírásban ‘Szeje kidokkjo tongil siljang hjaphoe’, ahol a ‘siljang’ szentleket jelent. Szerinte a spiritualista (vagy spiritiszta) kifejezés – ‘kangsincsul’ – jelsorozata nem egyezik meg a ‘Szentlélek’ jelsorozatával.

Moon 1960-ban összeházasodik Hak Ja Hannal, amit az Egyesítő Egyház a „Bárány menyegzőjének”⁶ tekint. Hitük szerint az új frigv létrehozta az Igaz Szülők pozícióját, mert ők az első pár, akik bírják Isten teljes áldását, és képesek eredendő bűn nélküli gyermekeknek életet adni.⁷ 14 gyermekük született.

Moon tiszteletes 1965-ben 40 országot látogat meg és tart beszédet. Tanításának összefoglalása az 'Isteni alapelv', melynek 1966-ban megjelent kiadását Won Pok Choi (az Ewha volt angol professzora) fordította angolra.⁸ 1969-ben újabb nemzetközi beszédkörutakat tart, majd 1972-ben az USA-ba költözik. Amerikai népszerűségét két ténynek tulajdonítják. Moon azon kevés ember közé tartozott, akik Nixont elnökségének utolsó, viharos időszakában is támogatták. Amikor meghívást kapott a Fehér Házba, az amerikai sajtót elbűvölte a koreai vallási vezető. A másik tény pedig az, hogy az egyház „tömegesküivoi” szenzációforrásként szolgáltak a médiának.

Politikai befolyása miatt azonban a nyolcvanas évek elején az amerikai kormányzat meg akar szabadulni tőle. 1984 júliusában adócsalás vádjával 18 hónapra bebörtönzik. Moon tiszteletes, néhány kisebb vallási közösség vezetőjéhez hasonlóan, a saját neve alatt futó számlán tartotta az egyház pénzét. Az egyházak ugyan adómentességet élveznek, de a bíróság úgy döntött, hogy a vitatott összeget nem egyházi, hanem személyes célra használták fel, tehát adót kellett volna fizetni utána. Több mint 40 egyház képviselői szimpátia-tüntetések szerveztek Moon tiszteletes felmentéséért, félve attól, hogy ők lesznek a következő félreállításra kiszemelt egyház. Jó magaviseletéért Moon 13 hónap után szabadlábra került.

A hetvenes évektől kezdve Moon tiszteletes a gyakorlatban is elkezdte megvalósítani a világbékéről szóló elképzeléseit. 1975-ben 120 országban kezdenek missziós munkát. Rengeteg szervezet alakul a kezdeményezésére,

⁶ Vö. Jel. 21,9.

⁷ A Moon család, főleg Hyo Jin, Moon legidősebb fia viselt dolgairól – drog-függőség, hűtlenség, fizikai erőszak – Nansook Hong, Hyo Jin felesége írt (idézi Hoh 1999). Nansook Hongnak Eileen McNamara, a *Boston Globe* újságírója segített a szerkesztésben, aki már több, erősen kritizáló cikket írt az egyházzal (Introvine 2000). A Spektrum tv-ben 2000 nyarán bemutatták a Moon menyével készült filmet (Moon tiszteletes és hívei címmel).

⁸ Magyarul az eredeti 'Isteni alapelv' eddig még nem jelent meg, bár kiadásán már dolgoznak; 1990-ben viszont megjelent az *Alapelv – 4. színt*, amely az eredetinek egy rövidített változata (Outline of the Principle). Az *Egy új korszak küszöbén – Az Egyesítő gondolatok rövid összefoglalása* c. kiadvány az 1991-ben és 1992-ben Szentpéterváron egyetemi hallgatók részére megrendezett CARP előadások anyagát foglalja magában.

amelyek mind a globális megértést és a világbéke elősegítését szolgálják.⁹ 1990-ben, Moszkvában szervez médiakonferenciát és nagygyűlést, amire még 1976-ban tett ígéretet, s amit akkor senki nem vett komolyan. Egy évvel később Észak-Koreába látogat, ahol fogadja őt Kim Ir Szen, akinek uralma alatt megkínózták és haláltáborba küldték.

Magyarországra az 1980-as évek elején érkeztek az első misszionáriusok Ausztriából – pl. Putz Martin Burgenlandból 1982-ben –, akik akkor még csak illegálisan dolgozhattak. Az osztrák egyházban mindenki úgy tudta, hogy kiléptek vallási közösségükből. Évekig egymásról sem tudtak, s így hazánkban a rendszerváltásig csak néhányan ismerhették meg tanításukat. 1990-ben egyesületként, 1992-ben pedig már egyházként jegyzik be őket. 1993-ban – az Egyesítő Egyház tudomása szerint – négy szülői panaszlevél alapján¹⁰ a parlament destruktív szektának minősíti az egyházat a Jehova Tanúival, a Szcitológia Egyházzal és a KRISNA Tudatúak Közösségével együtt. 1993. november 13-án Moon asszony tart előadást a Hiltonban. 1995-ben pedig maga Moon tiszteletes a Vigadóban mond beszédet, amelyet a *Magyar Hírlap* teljes terjedelmében közölt is¹¹.

Tanításuk

Tanításukkal¹² kapcsolatban mindenekelőtt azt kell megjegyezni, hogy bár azt Moon kapta meg kinyilatkoztatások formájában, de nem ő írta le, hanem az egyház első elnöke, Hyo Won Eu. Az *Alapelv* továbbá arról is tudósít bennünket, hogy a kinyilatkoztatásoknak a nagyobbik része, amelyek hitelveiket képezik, még nem jelent meg.¹³ Két következtetés adódik ebből a tényből. Egyrészt az újabb kinyilatkoztatások továbbfejleszthetik a régebbi-

⁹ Ezekkel részletesebben foglalkozunk még az EE szervezetének tárgyalásánál. Csak a Moon által kezdeményezett projektek száma meghaladja a 40-et (www.unification.org/projects.html). Ezeknek a szervezeteknek az áttekinthetőségét zavarja az, hogy maguk a tagok is alapíthatnak – és megszüntethetnek – szervezeteket, amelyek formálisan az EE-hoz tartoznak.

¹⁰ Amelyből három később visszavontak.

¹¹ Fizetett hirdetésként „Az igaz család és én” címmel, *Magyar Hírlap*, 1995. november 11. Moon asszony beszédét a *Szabad Föld* 1995. január 3-i számában (p. 16) „Újévi köszöntő, Igaz szülők és a beteljesedett szövetség kora” címmel közölte.

¹² Moon tanításában megtalálhatók a kereszténység, a konfucianizmus, a buddhizmus, a koreai filozófia, a spiritizmus és a koreai sámánizmus egyes elemei (Bennkő: 1996:6. és 19. jegyzetek).

¹³ *Alapelv* – 4. szint, p. XII.

eket, amelyre talán a legmarkánsabb példa, hogy Moon tiszteletes messiási mivoltát csak 1992-ben hirdették ki az egész világ számára¹⁴, másrészt, hogy a vezetők közt létezhet egy „hierarchia”, amin keresztül a kinyilatkoztatások és magyarázatuk eljut a tagsághoz.

Tartalmilag az *Alapelv* három téma köré csoportosul: a „Teremtés elvei”, a bűnbeesés és a „Helyreállítás elvei” köré. A teremtés elveinek lényege, hogy minden létezőben két egymástól különböző, mégis egymást kiegészítő tulajdonságpárt találhatunk, melyeket kettős jellemzőknek neveznek. Az első kettősség a belső jelleg és a külső forma kettőssége, amely szerintük Istenben is megtalálható.¹⁵ A másik kettősség a férfias és nőies jelleg kettőssége, s ez is meg kell, hogy legyen a Teremtőben, hisz képmására – férfinak és nőnek – teremttettünk. Isten a világot valóságos „objektumának” teremtette, amire kiad a szeretete. Ahogy Isten és a világ közt is szeretetkapcsolat van, hasonlóképp a férfi és a nő között is, amely a szüntelen „adás-elfogadás” viszonyában nyilvánulhat meg.

Bűntelen életével az embernek kellett volna ezt a szeretetet tükröznie, amely alapján létrejöhetett volna az igazi háromság (trinitas): az Isten, a férfi (Ádám) és a nő (Éva) között, s akkor beteljesedhetett volna a „Három Áldás”. Erről az áldásról maga a Biblia tudósít bennünket a Teremtés könyvében: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet és hajtsátok uralmatok alá” (1,28). Az *Alapelv* szerint az első áldás – a termékenység – következtében az ember szeretete éretté válhat, és tökéletes szeretetkapcsolatot építhet ki Istennel. A második áldás a bűntelen, Istenre irányuló családi élethez adta volna meg a kegyelmet. A harmadik áldás pedig képessé tett volna bennünket arra, hogy igaz szeretettel uralkodjunk a világ felett. Az *Alapelv* szerint Isten egy – a Három Áldáson alapuló – földi Mennysországot akart teremteni. Csakhogy mielőtt az első férfi és nő elérhette volna a tökéletességet, a Sátán törvénytelen és bűnös szerelemre csábította Évát, aki aztán Ádámmal is szexuális kapcsolatra lépett. Ezáltal Ádám és Éva szándékosan elfordultak Istentől, szellemi halált okozva maguknak és az egész emberiségnek. Rajtuk keresztül minden emberben ott volt, van és lesz a sátáni elem, más szóval az eredendő bűn, s a belőle származó hamis vérvonallal, amíg helyre nem áll az eredeti állapot. Ennek mikéntjét magyarázzák a „Helyreállítás Elvei”.

¹⁴ Mina Attila „Az áldás olyan, mint egy mentőkötél” c. írása az EE *Irányfény-Beacon* 2000. július 15-i számában közli a kihirdetések kronológiai sorrendjét.

¹⁵ Az *Alapelv* utal a Róm. 1,20-ra, amely Isten „örök erejéről” és „isteni mivoltáról” beszél.

Ezek szerint Isten már többször is megpróbálta helyreállítani a bűntelen állapotot, de mindeztidáig nem sikerült az emberek szabad akarata miatt. Ábeltől kezdve Noé, Ábrahám, Mózes, és Jézus is ezen dolgozott, de hiába. Az Alapelv szerint a Messiás feladata a Három Áldás megvalósítása, beleértve a családalapítást is, de ez Jézusnak, a második Ádámnak nem sikerült, hisz keresztre feszítették. Halála azonban nem maradt hiábavaló: önként vállalt feláldozása a lélek győzelme lett, s ennek következtében minden ember részesülhet Jézus szellemi megváltásában. A bűntől való tökéletes megszabaduláshoz azonban fizikailag is meg kell tisztulnunk, s ez a „Második Eljövétel Urára”, a harmadik Ádámra vár.

A harmadik Ádámnak János prófécija szerint egy keleti nemzetből kell jönnie, sőt 1920-ban már meg is született. A koreaiak, tradíciójuk szerint, Izrael elveszett tizedik törzséből származnak, s Korea egyesülése után ez az ország lesz majd a „Harmadik Izrael”, mert mind a zsidóság, mind a kereszténység hanyatlóban van. Az Egyesítő Egyház tanítása szerint Moon tiszteletes a harmadik Ádám, és feleségével együtt alkotják az igazi, a tökéletes szülőpárt, akik megkapták Isten áldását, amelynek továbbadására is képesek. Moon azt tanítja, hogy az áldás által a bűnbeesett ember megszabadul az eredendő bűntől, és beoltódik Isten igaz vérvonalába. Ezt az áldást kapják meg a tagok esküvőjük pillanatában. Az összeillő házastársakat hitük szerint Isten választja ki Moon tiszteletes közvetítésén keresztül.¹⁶ Eleinte ő és felesége egyedül közvetítették Isten áldását a híressé vált tömeges esküvők résztvevőire, a Családok Szövetsége 1996-os megalakulásától fogva azonban a jelentős világvallások képviselői¹⁷ is megáldják a párokat. Az ezekből a házasságokból származó gyermekeket tekintik a „negyedik Ádámoknak”. Amint láttuk, az Egyesítő Egyház tanításában a kereszténységnek, a keresztény elemeknek meghatározó szerepük van, a keresztény egyházak azonban mégsem ismerik el maguk közül valónak. „Az 'egyesítő' teológia veleje – Jézus Krisztus istenségének és megváltói küldetésének sikerének magyarázata, (...) a Mária-tisztelet és a szentségek hiánya, a második eljövétel kisarkítása,

¹⁶ Zahora Attila megjegyzése Lugosiék (p. 209) állításaira: „feltétel volt bizonyos idő a 'szektában', elméletileg kellett 3 'szellemi gyerek', ha nem is az Áldáshoz, de a családi élet elkezdéséhez. Az elméletileg azt jelenti, hogy ez nem volt egy szigorú, abszolút előírás. A 'bizonyos pénzösszeg' is igaz, hiszen van ún. áldás díj ... Az ún. 'szeparációs időszak' ... is igaz. Legtöbbször nem is árt, hiszen meg kell ismerni a másikat. Az Áldás polgári értelemben inkább eljegyzésnek felel meg, mintsem házasságnak. 2000 februártól már elméletileg sem élnek a feltételek. Csak az áldás díj maradt és egy 40 napos különélési időszak.”

¹⁷ Introvigne (2000) a hét egyházi képviselő közül név szerint említ egy ortodox rabbit, egy katolikus érseket és egy pümkösdista általános előljárót.

miszerint ennek századunkban kell beteljesednie – összeférhetetlen a katolikus hittel”, nyilatkozta Massimo Introvigne.¹⁸ 1977-ben az Egyesült Államok Egyházainak Nemzeti Tanácsa is úgy döntött, hogy az Egyesítő Egyház nem keresztény, mert az nem fogadja el az ún. krisztológiai alapot, hogy Jézus a Megváltó, és nem hisz a Szentháromságban.¹⁹ Moon tiszteletét és vallási közösségét szemmel láthatólag mindez, legalábbis a hetvenes és nyolcvanas években, kevésbé zavarta, hisz az is meg van írva, hogy Jézushoz hasonlóan a „Második Eljövétel Urának” is üldözéssel és meg nem értéssel kell szembenéznie.²⁰ Ebben az időszakban kezd kialakulni a mások által „Moon-birodalomnak” nevezett, valóban világméretű szervezet, amelyet tanításuk szerint a harmadik áldás kiteljesedésének tekintenek.

Szervezetük

Bár ma már gyakorlatilag az egész világon megtaláljuk e vallási közösség tagjait, legnagyobb létszámban még most is Koreában és Japánban élnek. Ugyanakkor az Egyesült Államokban élőknek különleges jelentőséget tulajdonít Moon tiszteletes, mert az USA gazdasági, politikai és katonai vezető szerepén keresztül igyekszik világméretű terveit megvalósítani. Kulturális és munkamódszerbeli különbségek miatt az Egyesítő Egyház keleti és nyugati – főleg a koreai és az amerikai – „ágai” közt időnként feszültség keletkezett, amelyből rendszerint a koreai véleményt követték.

Az Egyesítő Egyház területi felosztásában a kontinensek szolgáltatják a legnagyobb egységeket, melyeket a kontinentális igazgatók vezetnek. Ezek a „World Mission Department” alá tartoznak. Európa 5 régióra oszlik, élükön a regionális vezetőkkel, akik alá jelenleg 35 nemzeti vezető tartozik. A nemzeti egyházakon belül már csak a helyi egyházak találhatók, bennük a

¹⁸ Idézi Benkő (1996:27–28). A keresztényeknek igen sérelmes az a tanítás, hogy Jézus és Moon meghalt fia – akit Mennyei Helytartóként tisztelnek – „testvérként dolgoznak” együtt.

¹⁹ Benkő (1996:27). A katolikus szempotokon túla az EE tanításának ökumenikus megítélését lásd a *Minden vallás egyház?* c. (1996) kiadványban. Yamamoto (é.n.: Part V.) közli Moon tanításának összevetését (értsd: ellentmondásait) a Bibliával.

²⁰ Vö. Lk.17,25, Lk. 18,8. és *Egy új korszak küszöbén* (p. 157). Ugyanakkor Moon sokat tesz azért, hogy a vallások összefogjanak (vö. az EE szervezeti leírásánál mondottakkal).

családokkal.²¹ Akik már elkezdtek a családi életet, azok családjukkal élnek, de akik még nem kezdték el – áldottak, de még külön élnek, vagy még nem kapták meg az áldást –, azok együtt laknak a központban, lakó- vagy életközösségben.²² A helyi egyházak az adott településért „felelősek”, élükön a „városvezetővel” (city leader).

Világviszonylatban az Egyesítő Egyház tagsága egyesek szerint egy és két millió fő közt volt, ebből Észak-Amerikában élhetett tízezer és harmincezer fő közötti tag.²³ Egy másik forrás szerint a kilencvenes évek végén Moonnak csak néhány százezer híve volt, és a létszám stagnált (Hoh 1999). Magyarországon 1990-ben 40-en lehettek, 1996-ra kb. 500-ra becsülték létszámukat. Ez utóbbi adatban azonban minden bizonnyal benne lehetett a valódi közösséggel „szimpatizálók”, bármilyen kapcsolatot tartók száma is, mert a „valódi tagok” száma – még 2000-ben – is csak 150–200 fő körül volt.²⁴

Jelentőségüket azonban világviszonylatban sem létszámuknak köszönhetnék elsősorban, hanem annak a nagyszámú vallási, kulturális, gazdasági és politikai szervezetnek, amelyek a szó szoros értelmében behálózták a világot. **Vallási** szempontból talán legjelentősebb a *Unification Theological Seminary* Barrytown (New York) székhellyel, amely a tagok teológiai képzését végzi. Mivel Moont sokan kultuszvezérnek tekintik, úgy gondolják, hogy a szeminárium tudományos színvonala igen gyenge lehet. Pedig a nemcsak tagokból álló tantestület meglehetősen hírnévnek örvend, s a náluk végzett diákok olyan neves egyetemek doktori programjaira nyertek felvételt, mint a Harvard és a Yale. A *Világ Vallásainak Tanácsát* 1984 augusztusában hozták létre. Feltétlenül meg kell említeni az 1983-as alapítású *Nemzetközi Vallásos Alapítvány* (IRF), amely a vallások közti dialógus megteremtésén fáradozik. Első konferenciáját 1985-ben New Jerseyben tartotta. A *Világ Vallásainak Közgyűlése* négyévenként rendez összejövetelt. E szervezet keretében hozták létre a *Vallásos Fiatalok Szolgálatát* (RYS). A

²¹ Magyarországon Budapesten élnek a legnagyobb létszámban, ezen kívül megtalálhatók még Pécsen, Szegeden, Győrött, Kaposvárott, Békéscsabán, Gödöllőn, Miskolcon és Veszprémben. A debreceni csoportjuk megszűnt. Amint látjuk, leginkább egyetemi városokban találunk követőkre.

²² Zahora Attila azonban megjegyezte, hogy ez nem általános, mert vannak, akik albérletben, kollégiumban vagy a szüleiknél laknak.

²³ Yamamoto (é. n.: 17).

²⁴ Az 1990-es és 1996-os adatokra vonatkozóan vö. Török (2000) tanulmányát. A „valódi tagokat” Zahora Attila azoknak tekintette, akik rendszeresen eljárnak az istentiszteleteikre. Budapesti központjukban kb. 30–40 felnőtt tag volt jelen a vasárnapi istentiszteleteken a mintegy 70 – nemcsak magyar nemzetiségű – felnőttből, akik a jelenléti ívükön szerepeltek.

RYS nemzet- és felekezeti alapon szervez esetenként évente többször is gyakorlati tevékenységet a helyi közösség javára. Ilyen RYS projektet tartottak Magyarországon 1991. július 10–28. közt Fóton, Pécsen és Tatabányán. Igen fontos szerepet tölt be az 1962-es alapítású *Diákszervezet az Alapelvek Megismerésére* (CARP), amely nemcsak a hallgatók toborzásában érdekelt, hanem a konzervatív társadalmi és politikai értékek terjesztésében is. Az Új Ökumenikus Kutató Szövetség (New ERA) azért igyekszik a vallások családját kialakítani, hogy azon keresztül a társadalmat is átfőrmálja. A *Vallásközi és Nemzetközi Szövetség a Világ Békéjéért* (IIFWP) a legfrissebb, 1999-es alapítású szervezet, melynek célja, hogy a legmagasabb szinten tanulmányozza és megalapítsa a vallási bölcsességeknek azt a rendszerét, amellyel a világ legegésőbb kérdéseire lehet választ találni. Moon tiszteletes ezt az ENSZ keretén belül létrehozott vallási vezetők tanácskozó testületével igyekszik megvalósítani, amely egyúttal az ENSZ-t kétkamarás intézménnyé alakítaná át.

Kulturális téren megemlítendő a *Nemzetközi Kulturális Alapítvány* (ICF), amelyet 1968-ban Japánban hoztak létre. Az ICF szponzorálja a már korábban (1965) megalapított *Little Angels* (Kis Angyalok) csoportot, amely művészeti központ, iskola és a koreai népi táncokat bemutató balett egyesület. A Little Angels a két Korea közti feszült politikai helyzet enyhítésében is szerepet kapott, amennyiben 1998-ban fergeteges sikerű előadásorozatot tartottak Észak-Koreában. Ezt a látogatást egy ottani táncsoprot szintén hatalmas sikerrel viszonzotta Dél-Koreában 2000 májusában. Ugyancsak az ICF támogatását élvezi az 1920-as évek elején alapított híres *New York City Symphony Orchestra*. 1972-ben kezdte meg működését a *Nemzetközi Konferencia a Tudomány Egységéért* (ICUS), amelynek néhány rendezvényén Nobel-díjas tudósok is megjelentek. A *Professzorok Világbéke Akadémiája*²⁵ (PWPA) már Magyarországon is létezik. Moon 1992-ben hozza létre feleségével a *Nők Világbéke Szövetségét* (WFWP), s 1996-ban alapítja meg a *Családok Szövetsége a Világ Békéjéért és Egységéért* (FFWPU) nevű szervezetet, amely ökumenikusan, felekezetektől függetlenül próbál megoldásokat adni a családok problémáira.

Politikai jellegű szervezeteik közül talán legnépszerűbb a *Nemzetközi Szövetség a Kommunizmus Feletti Győzelemért* (IFVOC), amit több mint 10 millió amerikai támogatott az aláírásával. Ebből jött létre 1980-ban az *Egyesületek Szövetsége az Amerikai Társadalmak Egységéért* (CAUSA), melynek fő célja szintén a kommunizmus elleni küzdelem. Befolyása különösen

²⁵ A *HVG* (nov. 25. p. 108) értesítése szerint a PWPA-nak a magyar származású Wigner Jenő atomtudós is tagja.

a Nixon és Reagan adminisztrációk idején volt jelentős, de elítélően nyilatkoztak róla a dél-amerikai katonai diktatúrák ellenzői és a német Szövetségi Törvényszék²⁶ is. A Nemzetközi Biztonsági Tanács (ISC) és a Csúcsbizottság a Világbékéért (SCWP) munkájában magasrangú politikusok is részt vettek.

Gazdasági tevékenysége legalább ennyire szétágazó és sokrétű. Moon egyik kiadványa (*New Vision for World Peace*) felsorolja érdekeltségeit, amelyek kiterjedtek az élelmiszeriparra, halászatra, fémgyárakra, számítástechnikára, gyógyszergyárakra, hajóépítésre, elektronikára és a médiára. Ez utóbbiban övé a Paragon House kiadó, a *Washington Times*, a *New York City Tribune*, valamint a japán *Sekai Nippon*, a koreai *Sege Times* (*Sae Gae Ilbo*) és az uruguayi *Ultimas Noticias*.

Egy 1994-es osztrák kiadvány szerint Moon 130 országban 525 vállalatot rendelkezett.²⁷ Ez azonban 1994-ben volt. Az ázsiai gazdasági válság az 1990-es évek végén súlyos károkat okozott Moon birodalmában, melynek nagy részében már addig is súlyos veszteségekről tudtak egyesek. 1998. november 30-án a Tong Il (Unification) csoport négy vállalata csődbe jutott. Ez a négy vállalat az Il Hwa nevű üdítőitalgyártó csoporttal együtt, amely már májusban hasonló sorsra jutott, alkotta a csoport háromnegyed részét.²⁸ Hoh (1999) szerint Moon új, de talán utolsó reménye a braziliai 35 ezer hektáros New Hope East Garden.

Mások szerint azonban Moon gazdasági hatalmának eddig sem csak a vállalkozások képezték az alapját, hanem legalább olyan, ha nem jelentősebb mértékben a tagok által befizetett adományok. Ezzel azonban már áttérünk az Egyesítő Egyház társadalmi megítélésének témájára.

Társadalmi megítélésük

Magyarországi megítélésükben a leglényegesebb mozzanat kétségkívül az volt, amikor 1993-ban destruktívnak minősítette őket a parlament. A ma-

²⁶ Benkő (1996:23–24) spanyol és német kiadványokra hivatkozik.

²⁷ Idézi Benkő (1996:25).

²⁸ „The eclipse of Moon Inc – Unification Church's businesses have been losing money” *The Economist*. v. 349 no8097 Dec. 5 1998 p. 72–3.

gyar sajtóban²⁹ és ismertető kiadványokban³⁰ a következő vádakat hozták fel ellenük:

- emberi jogokkal való visszaélés (párvalasztás jogáról való lemondatás és agymosás)
- szexuális „kizsákmányolás”
- a tagok pénzügyi „kizsákmányolása”
- adócsalás
- világuralomra, politikai hatalomra való törekvés
- az „erkölcsi alapelv” bomlasztása azáltal, hogy az egyház életében nagy szerepet játszanak az anyagiak
- vezető pozíciók elfoglalása a magyar társadalomban
- fegyvergyártás, fegyverkereskedelem
- az a veszély, hogy a jelenlegi, pszichológiai agressziót tényleges fegyveres, illetőleg katonai agresszióvá változtatja át a vezető
- „*heavenly deception*”, amit Lugosi Ágnes és Győző (1998) „égi cselnek” fordít, s amely alatt a „kívülállókkal szemben alkalmazott álcázási stratégiát”, titkolózást értenek.

Amint látjuk, a vádak egy része – az első három pont – az egyén, a személyi méltóság elleni vétségekre vonatkozik, míg a többiek társadalmi veszélyre hívják fel a figyelmet. Az alapvető emberi jogokkal való visszaélés első formájánál említik meg azt, hogy a tagok lemondanak a párvalasztás jogáról.³¹ Ha jól meggondoljuk, ez nemcsak rájuk jellemző, hisz más kultúrákban – így például az iszlám és hindu társadalmakban vagy a konfuciuszi ha-

²⁹ Az itt szemlézett cikkek listája: *Kapu*, 1998. 1. sz. p. 85–87. „A társadalom-ellenes szekták, Beszélgetés Németh Géza református lelkésszel.” (Várad Szabó Anikó); *HVG* 1997. 12. 20. p. 53–54. „Moon-szekta, Holdfogyatkozás”; *Nógrád Megyei Hírlap* (1997. 01. 06.), *Tolnai Népiújság, Komárom-Esztergom Megyei 24 Óra, Heves Megyei Hírlap, Dunántúli Napló, Új Néplap* „Terjeszkedik a szuperguru – A Moon-szekta keresztes hadjáratot indított Latin-Amerikában” (Kenesi István); *Magyar Hírlap* 1993. márc. 11. „Destruktív, de nem ez a lényeg. Az Egyesítő Egyház és Tóth Albert képviselő” (Gyémánt Mariann).

³⁰ Elsősorban Lugosi Á. és Lugosi Gy. (1998), valamint Benkő (1996) írásaira gondolok.

³¹ Maga Németh Géza is elismerte, hogy „nem büntetendő, ha valaki ebbe belemegy, de ez mégis az a határeset, ami ... társadalmilag mégis káros.” *Kapu*, 1998. 1. sz. p. 85–87. A vele készített interjút még halála előtt aláírásával hitelesítette. Az interjú kései leközlését a *Kapu* így indokolta: „Sajnos jóslata bevált: a szekták megerősödtek, s egyre sűrűbben értesülünk bomlirt, romboló cselekményekről. A miskolci Vesta-templom felgyújtása volt az apropó, hogy elővegyük ezt az interjút.” A templom felgyújtásához az EE-nek semmi köze sem volt.

gyományokban – még ma is elfogadott, hogy a házastársat a szülők választják ki. Az Egyesítő Egyház tagjai ráadásul úgy tartják, hogy a házastársat valójában Isten választja ki, Moon tiszteletes csak „közvetít”.³² Szalai (1998:42) tudni véli, hogy ha már házaspárok csatlakoznak ehhez a vallási közösséghez, akkor azoknak el kell válni. Szerinte továbbá lehetőleg más rasszba és kultúrába tartozókat adnak össze. Az Egyesítő Egyház saját bevallása szerint³³ a házasulók mintegy egyharmada azonos nemzetiségűvel kerül össze. Továbbá arra is van számos példa, hogy a párokat a hagyományosan jó nemzetiségi kapcsolatok alapján választják ki. Így például a magyarok egy része lengyel, illetve erdélyi társat kapott.³⁴ Az a megállapítás, hogy a már házasoknak el kellene válniuk, teljességgel megalapozatlan. Az Egyesítő Egyháztól kapott információ alapján újabbra arra is van lehetőség, hogy a tagok saját maguk válasszanak párt.

Bár Lugosi állítja, hogy „a Moon javasolta öt lehetséges partner közül a helyi csoport vezetője által kiválasztottal kötik életük fonalát a hívők” (1996:208), erről azonban a magyar tagok sosem hallottak.³⁵ Sőt azt közölték, hogy nagyon sok tag – a házasságra kijelölt párok 30–40 százaléka – éppen amiatt lép ki az egyházból, mert nem tetszik a számukra kiválasztott pár. Azoknál viszont, akik összeházasodnak, a válási arány csupán egy százalék körül van. Az elváltak továbbra is tagjai maradhatnak a vallási közösségnek, de többen bűntudatból elmaradnak.

A személyi jogok megsértésének másik formáját, az agymosást csupán egyetlen magyar újságcikk³⁶ említette. Az agymosás kérdése igen bonyolult és ellentmondásos, melyekről részletesebben szoltunk általános, bevezető kiadványunkban. Konkrétan az Egyesítő Egyházzal kapcsolatban a külföldi

³² Az új tagok esetében a házaspárok kiválasztását már a régi egyházi vezetők végzik Moon felügyelete alatt, Moon tiszteletes pedig a második generáció – a tagoktól született gyermekek – házasítására összpontosít (Introigne 2000).

³³ A továbbiakban, ha külön nem jelzem, akkor a „saját bevallás” alatt az EE sajtószóvivőjének, Zahora Attilának az információja értendő. Több esetben ez az információ az általa írt, a szemlézett írásra vonatkozó reflexiójukból, a szerzőnek írt leveléből származik.

³⁴ Jelen szerző 1996-os interjúja alapján, melyet Granc Róberttel, az EE akkori irodavezetőjével készített. Az EE házassági szokásaival kapcsolatban lásd még a tanításukban a házasságról mondottakat.

³⁵ Állítólag olyanok is vannak, akiknek nem tetszett a kiválasztott pár, és újat kértek.

³⁶ Ez az egy viszont – Kenesi István „Terjeszkedik a szuperguru – A Moon-szekta keresztes hadjáratot indított Latin-Amerikában” – hat megyei lapban jelent meg, más – az EE által szintén visszautasított – vádakkal együtt.

szakirodalom³⁷ sem egységes. Ruth Tucker történész csak arról tudósít, hogy az egyházat az agymosás alkalmazása miatt kritizálják. Walter Martin viszont állítja, hogy erre a vallási csoportra jellemző a nyilvánvaló, általánosan elterjedt és erőszakos pszichológiai nyomás, amely a tagok elkötelezettségének mindenáron való fenntartására irányul. Mások, mint például David Bromley, Anson Shupe és Eileen Barker szociológusok azonban arra a következtetésre jutottak, hogy ez egyáltalán nem általánosan elterjedt, jobbra csak egy kaliforniai csoportra volt jellemző. Yamamoto végül úgy összegzi ezeket, hogy a hetvenes és nyolcvanas években nagy valószínűséggel voltak visszaélések a tagok toborzásában és elkötelezettségük szinttartásában, de ezeket azóta korrigálták. Mivel Magyarországon a lényegi térítés csak 1990 után indult meg, feltételezhetjük, hogy az erőszakos technikák alkalmazása hazánkban nem fordult elő. De ha még ezeket alkalmazták volna is, a jelenlegi kis létszámból, valamint a már említett jelentős lemorzsolódási adataiból ítélve ennek a határfoka minimális lehetett.³⁸ Egyesek az agymosás technikái közé sorolták az „égi cselt” is, amelyről később még szó lesz.

A „szexuális kizsákmányolás” vádja alatt a magyar olvasók azt olvashatták, hogy az „ötvenes években sok nő akkor nyerhetett felvételt az egyházba, ha purifikációs célzattal lefeküdt Moonnal”.³⁹ Ennek valószínűleg Chung Hwa Pak – egyike Moon első tanítványainak – szolgáltatott alapot a „Hat Mária tragédiája” c., japánul megjelent írásával. Ebben megerősítést nyernek azok a vádak, amelyek Moon tiszteletes működésének első éveiben elkövetett visszaélésekről – szexuális rítusokról, amelyeket állítólag többek közt hat házasságon is elkövetett – tudósítottak. Az Egyesítő Egyház kezdetől fogva tagadta ezeket a vádakokat, és ebbéli tevékenységében olyan tényekre is támaszkodhatott, mint a koreai bíróságok által hozott döntések sora, miszerint ezek és a hasonló állítások csak alaptalan rágalmozások voltak.⁴⁰ Ilyen forrásra támaszkodhatott Szalai is, amikor azt állította, hogy a

³⁷ Szemlélve Yamamoto (é.n.) által, aki megemlíti két bírósági eljárást is – a Katz vs. Superior Court (1972) és a Molko and Leal vs. Holy Spirit Association (1986) eseteket –, amelyekben az EE-t agymosással vádolták. A bírósági döntések ellentmondóak voltak.

³⁸ Résztvevői megfigyeléseimből azoknak kevés száma miatt az agymosásra vonatkozólag semmit sem mondhatok. A tagok viselkedése és nyitottsága azonban többnyire semmilyen „agymosottsági” jelleget sem mutatott. Csupán egyetlen alkalommal fordult elő, hogy kérdésemre szégyenlős mosolyba burkolt hallgatás volt a válasz.

³⁹ HVG 1997. 12. 20. p. 53–54. „Moon-szekta, Holdfogyatkozás”

⁴⁰ A Parkra vonatkozó és a korábban hozott koreai bírósági döntésekről szóló információ forrása Introvigne (2000). De hogy konkrétan milyen vádak voltak azok, azt Zahora Attilától, az EE sajtószóvivőjétől tudtam meg.

„mozgalom kezdetén Moon szó szerint ‘fizikai síkon’ tisztította meg az általa összeadott párok nőtagjainak ‘a vérét’” (1998: XZ). A vád 1955-ből ered, amikor az Ewha női egyetemről sok tanár és diák csatlakozott az egyházhoz. Az iskola igazgatónője – aki a parlament alelnökének sógornője volt – ultimátumot intézett hozzájuk: vagy az iskola, vagy az egyház. Amikor az újságok az emberi jogokkal való visszaéléssel kezdték vádolni, saját védelmére találta ki ezt a sztorit. Moont és az egyház vezetőit letartóztatták, de rövidesen kiengedték, mert nem találtak bizonyítékot a vádakra. Maga Park is, aki visszatért az egyházba, röviddel halála előtt egy másik írásában, *The Apostate*, visszavonta minden állítását.

Miközben az Egyesítő Egyház visszautasított minden olyan gyanúsítást, amely Moon tiszteletes erkölcsstelen cselekedeteire utalna, megjelentetett egy olyan tanulmányt is, amely arra mutatott rá, hogy Moont és családját nem lehet a közönséges halandókra alkalmazott mérce szerint megítélni.⁴¹ Ebben olyan bibliai személyek életét említik, mint például Jákobot s vele kapcsolatban Ráhelt, Leát és a szolgákat, Ábrahámot Sárával és Hágárral, Dávidot Betsabéval stb. Ugyanakkor a kiadvány arra is felhívja a figyelmet, hogy ez nem jogosítja fel a tagokat arra, hogy ők megszegjék az áldásukkor vállalt házastársi hűségüket, s hogy eltérjenek az Alapelvben rögzített „egy ember – egy asszony örökké” iránymutatástól. A kiadvány ellenére, Massimo Introvigne szerint, a Hong könyv a tagok közül sokakat megzavart.

Az újságcikk⁴², amelyik az agymosást említette, tudni vélt arról is, hogy a „papok” szexuálisan is beavatják az újoncokat”. Erről az Egyesítő Egyház sajtószóvivője még nem hallott. Az állítás valótlansága mellett szól a cikk erősen szenzációhajhászó beállítottsága, a „bizonyítékok” hiánya, valamint a tájékoztatlanságból adódó komplikációkkal való nemtörődömség. Mivel a cikkíró nem tisztázza, hogy ki a „pap”, nyitva hagyja azt a lehetőséget, hogy annak akkor homoszexuális kapcsolatot is kellene létesítenie, azt viszont az Egyesítő Egyház nem tartja megengedettnek.⁴³

A szexuális kizsákmányolás mellett a magyar olvasók a tagok pénzügyi „kizsákmányolásáról” is hírt kaptak. A *HVG* – egy kiugrott szektatagra hivatkozva – említi, hogy a „tömeges esküvőkön való részvételért a becslések során eddig 1,3 milliárd dollár folyt be az egyház kasszájába”.⁴⁴ Benkő pe-

⁴¹ Massimo Introvigne (2000) utal a HSA-UWC North America Family Church kiadványára „Questions and Answers About Nan Sook Hong’s Book” (Kérdések és válaszok a Nan Sook Hong könyv kapcsán), amelyet Rev. Joong Hyun Pak kontinentális igazgató és Dr. Tyler Hendricks elnök jelentetett meg 1998. okt. 3-án.

⁴² Kenesi „Terjeszkedik a szuperguru ...”

⁴³ Ez egyébként logikusan következik az EE tanításából.

⁴⁴ 1997. december 20. p. 53–54. „Moon-szekta, Holdfogyatkozás”

dig arról tudósít, hogy „aki végleg elkötelezi magát az Egyesítő Egyháznak, attól Moon elvárja, hogy mindenét egyházának adja, és szerezzon adományokat, valamint új tagokat. Az új ‘moon’ a 8–10 tagból álló ‘mozgó adománygyűjtő egységekben’ tölti – több évig tartó – ‘újonc’ ideje felét. (...) Az iparilag fejlett országokban az egység tagjai kötelesek (...) naponta 300–1000 dollár közti ‘adományt’ gyűjteni. Aki nem teljesíti a normát, arra büntetés (élelem-megvonás, sőt verés) vár.”⁴⁵

Nehéz ezeket az állításokat ellenőrizni. Tény, hogy az áldásért az Egyesítő Egyház tagjainak fizetni kell. De ahogy a sajtószóvivőjük érvelt, a szertartásokért szinte kivétel nélkül minden vallási közösségben kérnek valamilyen juttatást. Tény az is, hogy Észak-Amerikában én magam is találkoztam az egyház kéregető, üdítőitalt és cukorkát áruló tagjaival, Magyarországon viszont ezideig nem. Az élelemmegvonást és verést az egyház vezetői egyértelműen visszautasítják.⁴⁶ Tény az is, hogy azok a tagok, akikkel én találkoztam, semmivel sem tűntek szegényebbnek, alultápláltabbnak és kialvatlanabbnak, mint mások.

Amint az egyház történetében láttuk, az adócsalás vádja Moon tiszteletét illetően bírósági döntésen alapszik, amelyért 13 hónapos börtönbüntetést le is töltött. Az eset valószínűleg többet használt az Egyesítő Egyháznak, mint ártott, mert ez Moont felruházta a „mártír” képével. Az értelmiség több tagja is mellé állt, és a vallásszabadságért küzdők bajnokaként tartják számon.⁴⁷ Ezzel kapcsolatban az Egyesítő Egyház magyar sajtószóvivője egy mondatot idézett Carlton Sherwood Pulitzer díjas újságíró *Inquisition* c. könyvéből (1991:12), miszerint az Igazságügyi Minisztérium adóügyi főügyésze nemcsak érélyesen érvelt a vád ellen, hanem figyelmeztetett is, hogy ha Moont adócsalás koholt vádjával vitték a bíróság elé, akkor a kormány abban a zavaró helyzetben találhatja magát, hogy adó-visszatérítéssel tartozik neki.

A következő két gyanúsítás – világuralomra, politikai hatalomra való törekvés⁴⁸ és az „erkölcsi alapelv” bomlasztása azáltal, hogy az egyház életében nagy szerepet játszanak az anyagiak – „valóságtartalmát”, illetve veszélyértékét nehéz megbecsülni. Az *Alapelv* tanításából, különösen a harma-

⁴⁵ Benkő (1996:26–27) német és spanyol kiadványokból idéz, amelyek alapján kiszámítja, hogy csak az Egyesült Államokban ez évente mintegy 5 millió dollárt jelent.

⁴⁶ Vö. 168 óra, 1998. április 14. p. 35–36. „Hitek és Utak 2. Egyesítő Egyház.” Gyémánt Mariann interjúja Cook Elisabeth-tel, az EE alelnökével.

⁴⁷ Yamamoto (é.n.:11).

⁴⁸ A világuralomra, politikai hatalomra való törekvéssel Németh Géza vádolta őket (*Kapu*, 98. 1. sz. p. 85–87).

dik áldás tartalmából ítélve az egyháznak kötelessége arra törekednie, hogy „igaz szeretettel uralkodjék a világ felett”. Ennek persze nem kell szükség-szerűen „politikai uralomnak” lennie, s bár Moon igyekszik jó kapcsolatokat kiépíteni főleg a konzervatívabb körökkel, az egyház vezetői eddig távol tartották magukat a politikai élettől.⁴⁹ Gazdasági és pénzügyi hatalmától fogva természetesen Moon befolyásolhatja a politikai döntéshozókat, de hogy konkrétan mi az az „erkölcsi alapelve”, amelyet az egyház anyagi érdekelt-ségei bomlasztanak, és miképpen, azt Tóth Albert képviselő sajnos nem nevezte meg 1993-ban. Pedig jó lett volna, mert ez is alapul szolgált arra, hogy „destruktívnak” minősítsék az Egyesítő Egyházat. Arra a kérdésre ugyanis, hogy mi bizonyítja, hogy ez az egyház destruktív, a képviselő a kö-vetkezőt válaszolta: „Ez csak egy külföldi terminológia, nem ez a lényeg. Szerintem az egyház életében nem játszhatnak ilyen nagy szerepet az anya-giak. Az Egyesítő Egyháznak külföldi vállalkozásai vannak, a hajógyártástól a bankokig számos érdekeltiséggel rendelkezik, s ez, *ha úgy vesszük*, bom-lasztja az erkölcsi alapelveit.”⁵⁰ Ilyen érveléssel természetesen mindent, s *ha úgy vesszük*, mindennek az ellenkezőjét is lehet bizonyítani. Arról nem is szólva, hogy a történelmi és a kisebb egyházak életében is szerepet játszanak az anyagiak.⁵¹ Persze azt megint nem definiálta Tóth Albert, hogy mekkora nagyságú az a szerep, amelyet a pénz és gazdasági vállalkozások „játsz-hatnak” egy egyház életében.

Valamivel konkrétabbnak tűnt az a gyanúsítás, amikor Németh Géza a magyar társadalom vezető pozícióinak elfoglalásáról szólt. „Tudunk róla, hogy a magyar kulturális élet egyik kényes pontján, az Oktatáskutató Inté-zetben a vezető pozíciót az a Moon szekta foglalta el, amelyik céljai elérése érdekében a vezető magyar értelmiséget célozta meg.”⁵² Mint kiderült, csu-pán arról volt szó, hogy az intézet néhány vezetője – akik sosem voltak az egyház tagjai – részt vettek az Egyesítő Egyház egyik nemzetközi tudomá-nyos szervezete által szponzorált konferencián.⁵³

⁴⁹ Ezzel az erővel az Antall-kormány ideje alatt a protestáns egyházakat is vá-dolni kellett volna, valamint később a Hit Gyülekezetét is, hisz ezeknek több lelke-sze, tagja is képviselő volt a parlamentben.

⁵⁰ *Magyar Hírlap* 1993. március 11. „Destruktív, de nem ez a lényeg. Az Egye-sítő Egyház és Tóth Albert Képviselő” (Gyémánt Mariann interjúja). Kiemelés tőlem.

⁵¹ Hogy csak két példát említsünk: a Vatikán is keveredett már pénzügyi bo-nyodalmakba, és Jézus Krisztus Utolsó Napjainak Szentjei, a mormonok is igen ko-moly gazdasági és pénzügyi hatalommal rendelkeznek.

⁵² *Kapu*, 1998. 1. sz. p. 85–87. „A társadalomellenes szekták ...”

⁵³ Nagy Imre válaszevele az interjúra. (*Kapu* 1998. 3. sz. p. 100).

A fegyvergyártás és fegyverkereskedelem problémája már sokkal kényesebb kérdés. Amíg Yamamoto egyáltalán nem említi azt, hogy az Egyesítő Egyháznak fegyvergyárai lennének, a német nyelvű ismertetők⁵⁴ szólnak erről is. Lugosi Ágnes és Győző még azt is tudni vélik, hogy milyen típusú fegyverek gyártási jogát szerezte meg ez a vallási csoport.⁵⁵ Ezzel szemben a magyarországi Egyesítő Egyház alelnöknője 1998-ban tagadja azt, hogy az egyháznak fegyvergyárai lennének.⁵⁶ Jelenlegi sajtószóvivőjük, Zahora Attila már árnyaltabb képet ad erről a kényes témáról. „A Tong Il szerszámgépgyár mint olyan gyárthat fegyvereket is, de kérem vegyenek figyelembe néhány pontot: senki nem csinálhat üzletet Koreában kormányzati beleegyezés nélkül, és az egyház az ipari ügyeit a kormány jóváhagyásával végzi.⁵⁷ Talán a Koreai követséget kellene megkérdezni arról, hogy mennyire írják elő egy-egy üzemnek, hogy mit gyártsanak. (...) Koreában technikailag háború van. 1953-ban csak tűzszünetet kötöttek, nem békét. A CNN információi szerint 1998 folyamán csak(!) 30 fegyveres konfliktus volt Észak és Dél között ... Dél-Koreában mindenkinek hazafias kötelessége részt venni a honvédelemben. A fiatalok 2,5 évet töltenek a hadseregben. Ha valakinek szerszámgépgyára van, nem nehéz kitalálni, hogy mi a hazafias kötelessége. Ez egyébként a ‘22-es csapdája’. Ha valaki patrióta Koreában, azt elítélik nyugaton, ha meg akar felelni a nyugati elvárásoknak, akkor kinézik a saját hazájában.”⁵⁸

A fegyvergyártáshoz kapcsolódik Németh Géza felvetése, miszerint elképzelhető „az a veszély, hogy a jelenlegi pszichológiai agressziót tényleges fegyveres, illetőleg katonai agresszióvá változtatja át a vezető”. Ez a lehetőség persze fennáll, de egy ilyen állításnál először azt kell bizonyítani, hogy létezik-e „pszichológiai agresszió”. Tény, hogy az Egyesítő Egyház tagjai engedelmisséget fogadnak Moon tiszteletesnek, és megígérik, hogy teljes

⁵⁴ Gandow (1990:706) Reller – Kießig (1985:644).

⁵⁵ A dolog szépséghibája csak az, hogy az „M16-os támadó rakéta” alatt valószínűleg az amerikai hadseregben rendszeresített M16-os kézifegyvert kell érteni. A Kahr Arms cég vezetője valóban Kook Jin Moon, Moon tiszteletes fia, de az amerikai EE nyilatkozata szerint az nem az egyház, hanem egy „magánember” befektetése. Az ifjabb Moon állítólag sok kritikát kapott az EE-től ezért a vállalkozásáért.

⁵⁶ „Ha valóban volnának fegyvergyáraink, az újságok már régen megírták volna, méghozzá a címlapon, hol is vannak ezek” – nyilatkozta Elizabeth Cook. *168 óra*, 1998. 04. 14. p. 35–36. „Hitek és Utak 2. Egyesítő Egyház.” (Gyémánt Marian)

⁵⁷ Zahora Attila hivatkozik Sontag-ra (1977:198). Sontag egyike a leghitelesebb forrásoknak az EE-zal kapcsolatban.

⁵⁸ Az idézet Zahora Attila leveléből való, amelyet a Lugosi házaspárnak írt a könyvükben (1998) az EE-ről mondottakra reflektálva.

erejükkel kiveszik részüket világmegváltó munkájában. A nagyszámú lemorzsolódásból ítélve viszont ez nem agresszió eredménye, vagy legalábbis nem olyan, amelyet nem lehetne józanul visszautasítani. De ha valamilyen formában el is fogadjuk a pszichológiai agressziót, ennek fegyveres változatára való buzdítást ellentmondásos feltételezni arról a Moonról, aki „1991 decemberében ellátogatott Észak-Koreába, és jó testvéreként ölelte át az észak-koreai vezetőt, Kim Ir Szent, aki előtte már többször is meg akarta öletni őt”.⁵⁹

Az „égi cselnek” nevezett főleg titkolózási stratégia vagy ritkábban hazugság megítélése sokkal kényesebb. A sajtószóvivőjük szerint „ezzel a kifejezéssel (és gyakorlattal) csak a szektaellenes irodalomban találkozni. Az egyház ezt nem használja, még nem-hivatalosan sem! A legtöbb egyháztag még csak nem is hallott róla. Különféle konferenciákon, találkozókön résztvevők rendszerint tudják, ‘ki áll az egész mögött’. Az viszont az ő jellemükre utal, hogy ha kiderül a részvételük, ezt letagadják.”⁶⁰ Ezzel szemben mintegy harmada a Barker által meginterjúvált tagoknak csak akkor jött rá, hogy Moon egyházában van, miután végighallgatott jónéhány előadást, illetve főleg a kaliforniaiak esetében, miután már csatlakoztak hozzá.⁶¹ Yamamoto (é.n.:13) személyes tapasztalata szerint néhány egészséges tag tolokocsiban ülve kéregetett adományt nem létező programokra, s mentségül az „égi csel” koncepcióját hozták fel. Tény viszont, hogy ezeket a visszaéléseket az egyház vezetősége később beismerte, „fiatalkori túlbuzgóságnak” tudva be őket.⁶²

Magyarországon ennek a gyakorlatnak azonban még mindig van bizonyos „utóélete”.⁶³ Mint ahogy az a szervezeti felépítésnél kitűnt, az egyháznak igen sok szervezete van, amelyekről általában a nagyközönség nem tudja, hogy ki van a háttérében. Ezeknek a működéséről a sajtó is tudósít, általában pozitív hangvétellel. Az esetek többségében azonban az nem derül ki,

⁵⁹ Vö. Nagy Imre levele: *Kapu* 1998. 3. sz. p. 100.

⁶⁰ Idézet a Lugosi házaspárnak írt levélből.

⁶¹ Idézi Yamamoto (é.n.:13).

⁶² Yamamoto (é.n.:16) idézi Moose Durst-t, aki a kaliforniai Oakland részleg-vezetője volt.

⁶³ Zahora Attila ezt azzal magyarázta, hogy Nyugaton attól félnek a tagok, hogy ha túl korán kiderül az alapító kiléte, akkor a „vendég” meg sem hallgatja az előadást, mivel a negatív információk köztudottak. A magyarországi gyakorlatot valószínűleg a nyugati misszionáriusok „ültették el”. Ehhez persze hozzájárult az is, hogy az illegális években féltek a titkosszolgálatától. A sajtószóvivő szerint az utóbbi időben nagy figyelmet fordítanak arra, hogy ne menjen ki anyag a Moon tisztelettel való kapcsolat említése nélkül.

hogy az adott szervezetet az Egyesítő Egyház alapította, illetve az támogatja. Így például a magyar olvasók értesülhettek arról, hogy a „szegedi székhelyű CARP Diákszervezet 1995 óta szervez országos találkozókat látás-, hallás- és mozgássérült gyermekek részére (...) A CARP célja, hogy a különböző okok miatt hátrányos helyzetben lévő gyerekek megismerjék egymást, játékokon keresztül tanulják meg elfogadni saját maguk és társaik helyzetét.”⁶⁴ Hasonlóképp tucatszámú cikk tudósított arról, hogy megrendezték a Mr. and Miss University, vagyis az Ideális Diák-választás magyarországi döntőjét, ahol a résztvevők szépsége mellett az indulók kreativitását is pontozta a zsűri. „Mint ismertették: a Mr. and Miss University versenyt először 1978-ban Japánban rendezték meg a Nemzetközi Kulturális Alapítvány és a CARP Diákszervezet kezdeményezésére.”⁶⁵ Számtalan hír jelent meg arról is, hogy a családok védelmére, csatlakozva a világméretű kezdeményezéshez, hazánkban is megalapították 1996-ban a Családok Szövetségét a Világ Békéjéért és Egységéért, melyet „Elisabeth Cook, a Nők Világbéke Szövetségének magyarországi elnöke és Granc Róbert, a Családok Szövetsége a Világbékéért megalakulását Előkészítő Bizottság képviselője” jelentett be.⁶⁶ Azt viszont csak a bennfentesek tudták, hogy Cook asszony az Egyesítő Egyház magyarországi alelnöke, Granc Róbert pedig annak irodavezetője volt. Egyrészt érthetetlen ez a „részleges titkolódzás”⁶⁷, másrészt pedig – amellett, hogy alapot adnak az „égi csel” vádjára – visszafelé is el-sülhet.⁶⁸

⁶⁴ *Délmagyarország*, 2000. 06. 02. „Végig a sárga úton”.

⁶⁵ *Komárom-Esztergom Megyei Hírlap*, 1997. október 4. Az egyetlen cikk – *Hajdú-Bihari Napló* 97. 04. 10. „Legnagyobb gond a moralitás” (MolnárCs.) – Kozma Györggyel, a CARP debreceni vezetőjével készült, amelyben nyíltan szó van a CARP és az EE kapcsolatáról.

⁶⁶ A titulusok a *Közéleti Havi Krónika*, 1996/11-es számában (p. 26) szerepelnek. További cikkek, amelyek e szövetség megalakulásáról tudósítanak, anélkül, hogy az EE-t említene: a *Déli Hírlap*, 1998. 06. 20. p. 8 „Csokival a családért” (A-a.) és a *Magyar Hírlap*, 1998. 06. 13. „Családi világfesztivál” (G.J.J.).

⁶⁷ A *Hajdú-Bihari Napló* idézett cikkén kívül megemlítem a velem szembeni nyíltságukat is.

⁶⁸ Az EE archívumában van egy cikk év és az újság megnevezése nélkül A. M. monogrammal december 11-ről, szerdáról „Kik az igaz szülők és igaz család?” címmel, amely arról tudósít, hogy „Az Új Dunántúli Napló december 6-i számában hírt ad arról, hogy Pécsen is megalakult a Családok Szövetsége a Világbékéért nevű szervezet, melyet dr. Hak Jay Han Moon alapított ...” A. M. rámutat: a cikk arról nem szól, hogy ki dr. Moon, ő viszont megteszi, s jól lehúzza a vizeslepedőt (bigámia, adócsalás, a kudarcot vallott Jézus Moon meghalt fiának az aszisztense) az EE-ről. „Mindenki csak ezek ismeretében döntsön, csatlakozik-e a Családok Szövetségé-

Összegzés

Az Egyesítő Egyház története, valamint a róluk szóló írások áttekintése alapján elmondhatjuk, hogy az egyház életében történtek visszaélések, amelyeket azonban elismertek, és igyekeztek korrigálni. Magyarországi „elítélésükben” azonban bizonyítottan tekinthető konkrét vádak és érveket nem tudtak felhozni ellenük. Ha valamit joggal elvárhatna a magyar társadalom velük szemben, akkor az a nagyobb nyilvánosság, őszintébb tájékoztatás, amely valójában a saját érdekük is.

Az őszinte tájékoztatás azonban felveti a sajtó és az ún. szakértők felelősségét is. Csupán a szenzáció kedvéért kérdéses, hogy ildomos-e olyan híreket közölni, mint pl. azt a szerb ortodox véleményt, hogy a „népszerű Amway-készítményeket használni halálos vétek, mert azokat méhlepényből állítja elő a cég mögött álló Moon szekta”.⁶⁹ A tisztességes hangnem pedig mindenkinek kijár – még az újságokban is.⁷⁰ S talán a legfontosabb, hogy a cikkírók, de főleg a tudományosság igényével fellépő írások és ismertetők szerzői igyekezzenek ellenőrzött információkat közölni.⁷¹

Magyarországon az Egyesítő Egyház létszáma ugyan kicsiny, de e valóási közösség nemzetközi jelentősége, gazdasági és társadalmi aktivitása miatt feltehetően a jövőben is sokat fogunk hallani róluk. Az egyház a közelmúltban jelentős változásokon ment keresztül, s az alapító idős kora az utódlás körüli problémák árnyát is előre vetíti.⁷² Az őszinteség és tárgyilagosság tehát a jövőben is és talán méginkább szükségsszerű lesz.

Irodalom

géhez a Világ Békéjéért. Vagy távol marad tőle ...”

⁶⁹ *Népszabadság* 1998. 03. 27. „Vegetáriánus ufonauták” (Pilcz Nándor).

⁷⁰ *A Napi Magyarország* (1998.05.23.) tudósítása – miszerint Moon „számítógéppel ismeretlenül egymáshoz rendelt hívei kelnek egybe, hogy a keleti kollektívizmus és személytelenség eme visszatartó példájaként seregének utánpótlását adják” – iskolapéldája a rosszindulatnak.

⁷¹ Ennek szerves része lenne az, hogy aki az EE-ről ír, az keresse fel őket. El-nökük, Mina Attila (1085 Bp. Horánszky u. 19. I/1. Tel.: 338–4875, Fax: 338–0878, e-mail: uchu@datanet.hu) készséggel áll rendelkezésre. A cikkírók további kötelessége, hogy az EE által tartott sajtótájékoztatónk anyagát lelkiismeretesen áttanulmányozzák és ismertessék.

⁷² Ezekről részletesen lásd Introvigne (2000) írását.

- Benkő, Antal 1996 *Igaz-e, hogy ... a messiás már újból eljött?* (Hitvédelmi füzetek/19) Szeged – Róma: Agapé – Vatikáni Rádió
- Egy új korszak küszöbén. Az Egyesítő gondolatok rövid összefoglalása.* é.n. h.n. CARP
- Gandow, Thomas 1990 (5. átd. kiad.) „Moon-Bewegung” Pp. 703–711 in Gasper, H. – Müller, J. – Valentin, F. (szerk.) *Lexikon der Sekten, Sondergruppen und Weltanschauungen.* Freiburg–Basel–Wien: Herder
- Hoh, Erling 1999 „Waning Moon” *Far Eastern Economic Review.* 17 (Apr. 29): 54–56.
- Introvigne, Massimo 2000 *From the Unification Church to the Unification Movement, 1994–1999, Five Years of Dramatic Changes.* www.cesnur.org/testi/moon_1199.html
- Lugossi, Ágnes és Lugossi, Győző (szerk.) 1998 *Szekták, új vallási jelenségek. Tanulmányok, dokumentumok.* Pannonica Kiadó
- Minden vallás egyház? Tájékozódás a mai vallási pluralizmusban.* 1996. Budapest: Ökumenikus Tanulmányi Központ
- Reller, H. – Kießig, M. (szerk.) 1985 (3. átd. kiad.) *Handbuch Religiöse Gemeinschaften: Freikirchen Sondergemeinschaften Sekten ...*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Mohn
- Sherwood, Carlton 1991 *Inquisition. The Persecution and Prosecution of the Reverend Sun Myung Moon.* Washington D.C.: Regnery Gateway
- Sontag, Frederick 1977 *Sun Myung Moon and the Unification Church.* Nashville: Abingdon
- Szalai, András 1998 *Más Jézus más Lélek más Evangélium.* Budapest : Harmat
- Török, Péter 2000 „A magyarországi bejegyzett kisegyházak tagságának alakulása 1990 és 1997 között” *Távlatok* 48 (2000/2): 290–300.
- Yamamoto, J. Isamu é.n. *Unification Church.* Grand Rapids, Michigan: Zondervan

Kamarás István Krisnás habitusok

(Két magyarországi Krisna-hívő¹ csoport vallásossága, életstílusa és ízlése)

Célok és kérdések

A vallásosság jellege, a habitus (értékrend, szokások) és a művészethez való viszony kutatásának keretében, – melyet tíz vallás és felekezet¹ 20–35 éves, felsőfokú végzettségű vagy felsőfokon tanuló, vallásukat rendszeresen gyakorló hívei körében folytatok, módomban állt két Krisna-hívő csoport, a Praphupada-követő ISKCON és a Govinda-követő Magyar Brahmana Misszió híveinek összehasonlítása.

P. Bourdieu a gazdasági és kulturális tőke koordinátarendszerében kijelölt társadalmi helyzet és a különböző életszférákban mutatkozó szokások között a habitust (amit leginkább az értékrenddel, életstílussal és ízléssel azonosíthatunk) tekintette közvetítőnek (Bourdieu 1979), engem pedig az foglalkoztat, hogy hol helyezhető el a vallásosság ebben a kontextusban. Úgy gondolom, hogy szorosabb a kapcsolat a választást, döntést, viselkedést és véleményt befolyásoló életstílus, habitus, ízlés és értékrend, valamint a vallásosság különböző típusai között, mint közvetlenül a vallásosság és a társadalmi helyzet között, amire *M. Weber* hoz meggyőző példákat. Amikor *P. Bourdieu* a társadalmi helyzet és az életstílus összefüggését vizsgálja, például azt találja, hogy a zongora, a golf, a whisky, a bridzs, és a vízi sí a szabadfoglalkozásúak és a magas rangú vezetők, a sör, a futball, a tangó-harmonika és a snopsz viszont a szakmunkások és a művezetők életformájának jellemzői (Bourdieu 1979). Feltételezem, hogy a vaisnava-hívők azonos hitű, de eltérő életformájú két csoportjában is találhatunk sajátos életforma-elemeket. Ezt vizsgálva arra a kérdésre keresem a választ, hogy az életforma különbségekben milyen szerepe van a vallásosságbeli különbségeknek, vagy másképpen: milyen mértékben befolyásolja a vallásosság az életstílust.

¹ Katolikusok, reformátusok, evangélikusok, baptisták, pünkösdiel, adventisták, Jehova-tanúk, buddhisták és kétféle Krisna-hívő csoport.

Változatok a vaisnava hagyományra Magyarországon

Hazánkban háromféle Krisna-hívő található. Négyötödük a Krisna-mozgalom fő ágához, az ISKCON-hoz tartozik², egytizedük az ISKCON-t elhagyó Govinda Maharaja-t követő Magyar Vaisnavák, ugyancsak egytizedük pedig a közülük kiváló Magyar Brahmana Misszió tagjai. A Magyar Vaisnaváknak hat nagyobb városban vannak bázisaik, egy részük pedig a Balástya melletti Nandafalván él. Ehhez a csoporthoz mintegy százötvenen tartoznak, köztük ötven körüli avatottal. A Magyar Vaisnava tagok kevésbé ragaszkodnak a formalitásokhoz, mint az ISKCON-tagok: a férfiak nem borotválják le fejüket, és csak otthon viselik a hagyományos öltözetet, csak otthon festik fel magukra a szent jeleket, és még a csokoládéevés is megengedett számukra. Ők nem gyűjtenek adományokat, mint az ISKCON-tagok, s missziós munkájuk is más jellegű. Szorosabban kapcsolódnak mind az európai, mind a magyar kultúrához. Védikus témájú színdarabokat adnak elő, magyarra fordítják a védikus szent énekeket, és magyar népdalok dallamára is éneklük őket. Ellenezve a monasztikus életet, a házasságot és a családi életet tekintik a legmegfelelőbb életformának, s valamennyien pénzt keresnek, többségük vállalatoknál. Értékelik a személyes szabadságot, s mind a teológiát, mind a vallásgyakorlatot tekintve kevésbé fundamentalisták, mint az ISKCON-hoz tartozó Krisna-hívők. Színyvonalas kiadványokat publikálnak, melyek vallási-filozófiai tematikája jóval szélesebb a saját valásuknál. Népszerűsítő és tudományos előadásokat tartanak a védikus kultúrától. Az ISKCON-hoz tartozó hittestvéreikhez a Magyar Vaisnava-tagok tisztelettel és megértéssel viszonyulnak, de a saját útjukon szeretnének továbbmenni.³

A Krisna-hívőknek ebből az ágból Magyar Brahmana Misszió (a továbbiakban MBM) néven vált ki egy csoport néhány éve, és Sri Chaitanya Saraswat Math-hoz csatlakoztak. Vezetőjük (siksa gurujuk⁴) Arwindasundar (Bakos Attila), aki Govinda Maharaja-tól, Praphupada mesterének tanítványától kapott beavatást. Az ő ISKCON-tól való különbözésük nem a magyar kultúrához való közeledésben jelenik meg, hanem a Krisna-hit személyre szabottabb változatában. Az ISKCON-hoz tartozó krisnásoktól ez a csoport elsősorban életstílusában és értékrendjében tér el. Nem szándékozzák a személyiséget korlátozni az ő normáik szerint túlzott aszkézissal, hanem e

² Bővebben: Kamarás 1998.

³ Bővebben róluk: Kamarás 1998:303–312.

⁴ Tanítómesterük. (Beavató mesterük Govinda Maharaja.)

tekintetben az arany középút betartására törekednek. Valláserkölcük (akár csak a Magyar Vaisnava-tagoké) kevésbé szigorú, számukra a négy alapszabály nem dogma, hanem – és ez rájuk jóval inkább jellemző – éppen a személyiség kiteljesítésének eszköze. Míg a „fővonalbeli” krisnásokra az indiai vaisnavák kollektivisták énképe jellemző, ahol az „én” a „mi” tagját jelenti, a MBM tagjainak énképe az európai individualista énképre hasonlít, igaz, annak nem a nárcisztikus, hanem a komunitárius változatára. Azt gondolva, hogy mindenkinek azt kell tenni, és azzal kell szolgálni Istent, amire alkalmas, amiben tehetséges. Míg az ISKCON-tagok fele a védikus faluban él, a MBM-tagok mindegyike valamilyen munkahelyen dolgozik, még az ashramokban⁵ élők is. A felavatottak⁶ közül mindenki (a nők is) papoknak tekintik magukat, de – akár a Magyar Vaisnava-tagok – nem az utcán misszionálnak, hanem előadásokat tartanak, működtetik a Mandala-véda kiadót, mely főleg a jóga-kultúra elterjesztését vállalja magára. Saját Bhagavad-Gita fordításuk is van. Avatott tagjaik többsége előadásaikon ismerkedett meg velük. Rájuk kívül még százan tartoznak hozzájuk. A prominens ISKCON-hívők kritikusan szemlélik a MBM tagjainak vallásgyakorlatát, különösen a négy alapszabály (amelyeket ők az istenhez való visszatérés elengedhetetlen feltételének tartanak) betartásában mutatkozó engedelményeiket, és az a véleményük róluk, hogy a teológiájuk a szenzualizmus-sal való kompromisszumkötés jegyében alakult. A MBM azonban nem csak az ISKCON-tól, hanem az Indiával szoros kapcsolatban maradó „anyaszervezettől”, a Sri Chaitanya Saraswat Math-követőktől is különbözik, európaizáltabb, szekularizáltabb, individualisztikusabb válfaját képezve a vaisnavizmusnak és a krisnás-hitnek.

Vallásosság

A vallásosságú dimenziói és az istenkép

A két vallási közösség a következőképpen viszonyul a vallásosság alábbi nyolc dimenziójához⁷:

A vallásosságú dimenziói	ISKCON-tagok (n = 26)	MBM-tagok (n = 31)	tradicionális keresztények ⁸
--------------------------	--------------------------	-----------------------	---

⁵ Rendház-szerű közösségek.

⁶ Negyvenen vannak.

⁷ A kapcsolat szorosságát 1-től („egyáltalán nem fontos” 5-ig („nagyon fontos”) terjedő skálával mérve. Az eltérések nagyságrendjét a számokon kívül az árnyalás erőssége jelzi.

<i>(n = 159)</i>			
vallásos hit	4.7	4.6	4.5
erkölcsi elvek	4.5	3.4	3.7
vallási közösség	4.4	4.1	3.3
vallási ismeretek	4.3	3.9	3.7
meditáció	4.3	3.9	2.8
vallásos érzések	3.7	4.4	3.7
vallásos élmények	3.7	4.5	3.1
rítusok	3.4	3.1	2.6
átlag	4.1	4.0	3.4

1. táblázat

A különbségek és a hasonlóságok egyaránt jelentősek. A tradicionális keresztényekhez⁸ képest a vaisnaváknak csaknem valamennyi dimenzió fontosabb, különösképpen a meditáció. A két vaisnava csoport között az erkölcsi elvek, a vallási élmények és érzések tekintetében érzékelhető a legnagyobb különbség. Kisebb, de szignifikáns eltérés tapasztalható közöttük a vallási ismeretek tekintetében is. A két vaisnava csoport között eszerint a kognitív és az érzelmi dimenzióban van a legnagyobb eltérés, továbbá az úgynevezett következmény-dimenzióban (vagyis a vallásosságnak a mindennapi élet gyakorlatában megmutatkozó hatásában), amire az erkölcsi elveknek tulajdonított eléggé eltérő mértékű fontosság utal. Az istenképet illetően jóval csekélyebbek a különbségek, nemcsak a két vaisnava közösség, hanem közöttük és a tradicionális keresztények között is. Úgy tűnik, hogy a vallásukat rendszeresen gyakorló képzett fiatalok számára Isten inkább közeli, gyengéd, bátorító, mint távoli, hatalmas, parancsoló, inkább barát, mint király. Mindazonáltal a MBM-tagok isten-kapcsolata valamivel bensősegebb, mint az ISKCON-tagoké.

⁸ Katolikusok, reformátusok és evangélikus

⁹ Őket ugyancsak 20–35 éves, diplomás vagy felső fokon tanuló, a vallásukat rendszeresen gyakorló fiatalok képviselték, a férfik és a nők közöttük is fele-fele arányban voltak.

A „szent dolgok”

Általában elmondható, hogy mindkét vaisnava csoport tagjai számára a szent dolgok általában és összességükben jóval fontosabbak, mint a tradicionális keresztények számára, ez pedig azt jelenti, hogy világuk kevésbé szekularizált. Ugyanakkor e téren már – ha nem is túl nagy, de – jelentősebb eltérések rajzolódtak ki a két vaisnava csoport között¹⁰:

„szent dolgok”	<i>ISKCON-tagok</i> (<i>n</i> = 26)	<i>MBM-tagok</i> (<i>n</i> = 31)	<i>tradicionális keresztények</i> (<i>n</i> = 159)
szent íráások	4.8	4.2	4.2
szent zene	4.5	4.5	3.7
szent képek	4.3	4.0	2.1
ünnepek	4.1	4.2	4.1
szent cselekmények	4.0	3.9	3.3
szent épületek	4.0	3.4	3.7
zarándoklat	3.5	3.5	2.1
szent ötózet	3.5	2.9	2.0
average	4.1	3.8	3.2

2. táblázat

A „szent dolgok” megítélését illetően a két vaisnava közösség véleménye a szent látványosságok tekintetében tér el leginkább, a szent íráások viszont fontosabbak az ISKCON-hoz tartozóknak, mint a MBM-tagoknak. Az a tény, hogy a „szent dolgok” összességükben valamivel fontosabbak az ISKCON-tagoknak, megint csak a MBM szekularizáltabb arculatát bizonyítja. Ezt a tendenciát az is megerősíti, hogy a MBM-tagok nagyobb szerepet adnának (3.7)¹¹ a nők számára a vallási életben, mint az ISKCON-tagok (2.7).

A világ és az ember megítélése

Jelentős eltérést tapasztaltam a világ és az ember optimista-pesszimista megítélésében. Ebben a tekintetben a katolikusok és a MBM-tagok bizonyultak a leginkább optimistának (4.5), az ISKCON-tagok világ- és ember-

¹⁰ Most is az előbbi ötfokú skálát használtam.

¹¹ Megint 1–5-ös skálát használva.

képe (3.9) a buddhistákéra (4.1), az evangélikusokéra (4.0) és a reformátusokéra (3.9) hasonlít leginkább, és optimistább, mint az adventistáké (3.7), baptistáké (3.6), pünkösdieké (3.0) és a Jehova-tanúké (2.9).

<i>A világ és az ember optimista-pesszimista megítélése</i>	<i>ISKCO N-tagok (n = 26)</i>	<i>MBM- tagok (n = 31)</i>
a világ alapjában véve gonosz és bűnös	2.8	1.7
a világban sok jó van, ami Isten jóságának jele	3.7	4.6
a jó embernek távol kell tartani magát a világi dolgoktól	2.8	2.2
a jó embernek részt kell venni a világ gondjainak a megoldásában	2.5	3.2
Isten majdnem teljesen kivonult a bűnös világból	2.3	1.4
Isten mindenütt megmutatkozik a világban	3.5	3.6
az emberi természet alapjában véve romlott	2.5	2.2
az emberi természet alapjában véve jó	3.7	3.8
a világ a káosz és a küzdelem helye	3.2	3.2
a világot harmónia és együttműködés jellemzi	2.5	3.4
a legtöbb emberi teljesítmény hiábavaló és ostoba	3.5	3.0
az emberi teljesítmények és sikerek segítik észrevenni Isten megnyilvánulását a világban	2.5	3.8

3. táblázat

Jól érzékelhető, hogy a MBM-tagok ember- és világképe határozottan derűlátóbb, mint az ISKCON-tagoké.

Értékrend és életstílus

Értékrend

Az értékrend vizsgálatához azt az értékesztet használtam, melyet *Sh. Schwartz* alkalmazott két különböző vallási kultúrához tartozó húsz ország összehasonlításához (Schwartz 1992). Kutatásomban elég jelentős eltéréseket regisztrálhattam a két vaisnava közösség között:

érték-csoportok	<i>ISKCON-tagok (n = 26)</i>	<i>MBM-tagok (n = 31)</i>	<i>tradicionális keresztények</i>
-----------------	----------------------------------	-------------------------------	---------------------------------------

<i>(n = 159)</i>			
tradicionálizmus	4.2	3.5	4.0
jóakarat	3.8	4.0	4.0.
biztonság	3.2	3.6	3.9
teljesítmény	3.1	3.4	3.6
univerzalitás	3.1	3.8	4.0
önállóság	3.0	3.9	3.6
élvezet	2.5	3.7	3.4
átlag	3.3	3.7	3.7

4. táblázat

Az eddigi adatok birtokában már nem olyan meglepő, hogy – eltekintve a tradicionálizmustól – az MBM-hez tartozó vasinasvák értékrendje közelebb áll a tradicionális keresztényekéhez, mint az ISKCON-oz tartozó vaisnavákéhoz. Az átlagosztályzatok pedig azt mutatják, hogy általában nyitottabbak a különböző érték-dimenziók iránt, mint a Krisna-hívők hozzájuk képest tradicionálisabb csoportja. Ezt a képet tovább árnyalja az alábbi táblázat:

<i>Értékek</i>	<i>ISKCON-tagok (n = 26)</i>	<i>MBM-tagok (n = 31)</i>
becsületesség	4.4	4.2
fegyelmezettség	4.3	4.0
felelősség	4.3	4.0
megbocsátás	4.2	4.0
szülők tisztelete	4.2	3.3
tisztaság	4.2	4.0
engedelmesség	4.2	3.5
intelligencia	4.1	3.7
bölcsesség	4.1	4.4
lojalitás	4.1	3.6
udvariasság	3.9	3.6
gyengédség	3.8	4.3
barátság	3.7	4.1
belső harmónia	3.7	4.2
bátorság	3.7	4.1
alázatosság	3.7	4.0

<i>Értékek</i>	<i>ISKCON-tagok (n = 26)</i>	<i>MBM-tagok (n = 31)</i>
béke	3.6	3.9
saját cél választása	3.6	4.3
boldogság	3.6	4.4
logikusság	3.6	3.2
törekvés	3.6	3.0
a család biztonsága	3.4	3.9
humor	3.3	3.9
társadalmi rend	3.3	3.0
merészség	3.2	3.4
társadalmi igazságosság	3.2	3.0
függetlenség	3.1	3.9
hagyománytisztelet	3.1	2.8
öntudat	3.0	4.0
szabadság	2.8	4.0
kreativitás	2.8	3.8
természetszeretet	2.8	3.6
önérzet	2.6	3.9
természeti és művészi szépség	2.6	3.9
hasznosság	2.5	3.7
köztiszttelet	2.4	2.6
sikeresség	2.4	2.9
tekintély	2.3	2.0
a nemzet biztonsága	2.3	3.4
szerelem	2.3	4.0
érdekes élet	2.2	3.8
egészség	2.0	3.2
hatalom	1.7	1.9
kellemes élet	1.7	2.8

5. táblázat

Az élet élvezetében és a személyes függetlenségben érzékelhetők a legnagyobb különbségek a két vaisnava csoport tagjai között. Nyilvánvalóan a szexualitás megítélésében is jelentős az eltérés, hiszen míg az ISKCON tagjaira a gyermeknemzésre irányuló szexuális aktusokon kívül teljes ön-

megtartóztatás követelménye vonatkozik, addig a MBM ebben a tekintetben engedékenyebb, ugyanis a szexualitást a szellemi–lelki önmegvalósítást szolgáló eszköz-értéknek tekintik. Abban a tekintetben, hogy mennyire tekintik a szexualitást fontosnak egy vallásos ember életében, az MBM-tagok (3.0) a buddhisták (3.6), evangélikusok (3.5), a katolikusok (3.5), a nem vallásosok (3.4), a reformátusok (3.2), a baptisták (3.1) után következnek a pünkösdiekkel együtt (3.0), megelőzve az adventistákat (2.8), a Jehova tanúkat (2.3) és az ISKCON-hoz tartozó krisnásokat (2.4). Mindezek alapján az ISKCON-tagokat jóval inkább tradicionális és kollektivisták, a MBM-tagokat jóval európaiabb és individuális életstílusúnak és értékrendűeknek lehetne tekinteni, de tovább árnyalja a képet a felelősség- és kötelességérzetükben mutatkozó különbség. Az ISKCON-tagok ugyanis nagyobb mértékben érznek felelősséget minden emberért (2.9)¹², mint a MBM tagjai (1.9), a krisnások nagyobb mértékben érzik kötelességüknek a fegyveres erőszak elleni fellépést, (beleértve a terrorizmus elleni fegyveres fellépést), valamint a nemi, a faji és a vallási megkülönböztetést is, mint a MBM-tagok. E tekintetben az ISKCON-hoz tartozó Krisna-hívők erőteljesebb kollektívizmusa jelenik meg.

Szabadidő-töltés

A szabadidő-tevékenységek terjedelmét és intenzitását¹³, valamint minőségét¹⁴ vizsgálva csak kis különbségeket regisztrálhattam a vaisnavák és a tradicionális keresztények között: a keresztények valamivel aktívabbak, és az általuk végzett tevékenységek tartalma valamivel értékeesebb.

¹² Ez alkalommal háromfokú skálát használtam (1=nem ért egyet, 2= részben ért egyet, 3=teljesen)

¹³ A tevékenységek számával és gyakoriságával mérve 1–5 skálán.

¹⁴ A tevékenységek értékével mérve 1–5-ös skálán.

<i>szabadidő-tevékenységek</i>	<i>ISKCON- tagok (n = 32)</i>	<i>MBM- tagok (n = 34)</i>	<i>tradicionális keresztények (n = 159)</i>
a tevékenységek terjedelme és gyakorisága	2.4	2.4	3.2
a tevékenységek minősége	3.4	3.0	3.5
olvasás	3.5	3.5	4.0
zene	3.6	3.0	3.8
művészeti alkotó tevékenység	3.2	2.9	3.4
internet	3.1	3.1	3.8
versolvasás	2.9	3.4	3.6
jótekönykodás	2.8	2.2	2.5
színház	2.5	2.8	3.6
tévézés és videózás	2.3	2.1	3.5
regényolvasás	2.3	1.2	2.7
hobby	2.2	2.4	3.6
sport	2.1	3.3	3.0
tárlat- és műemléklátogatás	1.8	2.4	3.6
szórakozóhelyek látogatása	1.2	2.0	3.6
politikai és közéleti tevékenység	1.1	1.1	1.6

6. táblázat

A két vaisnava közösség tagjainak szabadidő-tevékenység-szerkezete csak néhány tevékenység esetében tér el komolyabb mértékben (regényolvasás, jótekönykodás, tárlat- és műemlék-látogatás, szórakozóhelyek látogatása, sport), viszont ezek az eltérések életformájuk jellegzetes különbségeit érzékeltetik. A MBM-tagok szabadidő-szerkezete határozottan világiasabbnak mutatkozik. Természetesen figyelembe kell venni, hogy több szabadidő-tevékenység jelentése eléggé különbözhet a különböző vallásúak körében. Az „olvasás” például jelentheti elsősorban szent könyvek vagy éppen világi művek olvasását. A művészeti alkotó tevékenység (így például a zene, az ének és a tánc) pedig lehet teljesen világi tevékenység, és – elsősorban az ISKCON-tagok körében – szerves részét képezheti a szertartásoknak.

A humor szerepe életükben

A „Milyen szerepet játszik életükben a humor?” kérdésre adott válaszok alapján nem túl nagy, de szignifikáns eltérést lehetet regisztrálni mind a tradicionális keresztények (3.5) és a vaisnavák, mind pedig az ISKCON-hoz

(2.5) és a MBM-hez tartozók (2.9) között. Tovább árnyalja a képet az a táblázat¹⁵, mely a humor különböző forrásaihoz való viszonyt érzékelteti:

a humor forrásai	<i>ISKCON-tagok</i> (<i>n</i> = 32)	<i>MBM-tagok</i> (<i>n</i> = 34)	<i>tradicionális keresztények</i> (<i>n</i> = 159)
anekdoták	4.5	3.5	4.2
paródia	3.1	3.2	4.2
satíra	3.1	2.3	3.2
karikatúra	3.0	3.4	3.7
ironizálás	2.9	2.6	3.3
humoreszk	2.8	2.7	3.7
ugratás	2.7	2.6	3.4
tréfálkozás	2.6	3.0	3.3
filmvígjáték	2.5	3.5	4.4
hülyéskedés	2.4	2.9	3.5
vicceselés	2.3	2.6	3.2
bohóckodás	2.1	2.6	3.2
kabaré	2.0	2.7	3.6
színpadi vígjáték	2.0	3.3	4.0
bohóc a cirkuszban	1.5	1.6	2.5

7. táblázat

Jól érzékelhető, hogy a katolikusok, reformátusok és evangélikusok életében nagyobb vagy jóval nagyobb szerepe van a humor csaknem mindegyik vizsgált forrásának, valamint az is, hogy ebben a tekintetben a MBM-tagok állnak közelebb hozzájuk, akik a humornak mind az intézményes (film, színház, cirkusz, kabaré), mind pedig harsányabb személyesebb (tréfálkozás, vicceselés, bohóckodás, hülyéskedés) formáit inkább vallják magukénak, mint az ISKCON-tagok, akik a keleti vallásokra is (vagy inkább) jellemző humort részesítik előnyben (anekdota, ironizálás).

Ami szerintük nem való vallásos embernek

¹⁵ Melyben az ötfokú skála (az „egyáltalán nem játszik szerepet”-től a „nagyon nagy szerept játszik”) értékei szerepelnek.

Jól érzékelteti a különböző típusú vallásosságú hívek nyitottságát és elzárkózását az alábbi táblázat¹⁶, mely azt láttatja, hogy a három vallási csoport tagjai mennyiben tartanak vallásos embernek valónak egyes műfajokat és műveket:

	<i>ISKCON- tagok (n = 32)</i>	<i>MBM-tagok (n = 34)</i>	<i>tradicionális keresztények (n = 159)</i>
valóságshow	89 % 1.14	87 % 1.14	93 % 1.54
show-műsorok	82 % 1.16	87 % 1.74	93 % 2.00
akciófilmek	92 % 1.29	93 % 1.79	97 % 2.28
kabaré	92 % 1.50	90 % 2.46	97 % 2.21
Káma-szútra	82 % 1.31	90 % 2.61	89 % 1.97
Scorsese: Jézus utolsó megkísértése	70 % 2.05	50 % 2.81	63 % 2.06
Fellini: Róma	35 % 1.55	65 % 2.64	48 % 2.37
Esterházy: Egy nő	35 % 1.55	36 % 2.63	31 % 2.18
Nádas: Emlékiratok könyve	27 % 1.71	42 % 2.69	37 % 2.07
Rowling: Harry Potter	69 % 1.50	87 % 2.74	86 % 1.96
nyitottság-zártság mutató	1.5	3.3	3.5

8. táblázat

Természetesen ez esetben az elzárkózás kritikát is jelent, ami – azon túl, hogy ez „nem nekünk való” – másféle indokolással történhet a valóságshow és másfélével az esztétikailag értékes műalkotások esetében. Jól érzékelhető a táblázatból, hogy amíg eddig a legtöbb viszonylatban a MBM-tagok a tradicionális egyházak és az ISKCON hívei között helyezkedtek el, ez esetben – három műfaj kivételével – ők mutatkoztak legnyitottabbnak és egyben leginkább szekularizáltak. A három kivétel, úgymond, a szabályt erősíti, hiszen ezek mind igen népszerű, de alacsony esztétikai értéket képviselő populáris műfajok. Figyelemreméltó, hogy a Káma-szútra a hinduizmus olyan ágát képviseli az ISKCON-tagok szemében, mely a vaisnava Krisna-hívők számára nem követendő része a hagyománynak, az MBM-tagok számára

¹⁶ Amelyen az adott műfajt vagy műveket ismerők aránya és egy háromfokú skálán annak a kifejezése szerepel, hogy mennyire valók vagy nem valók ezek egy vallásos embernek.

egyáltalán nem ellenjavallt, a tradicionális keresztényeknek pedig fele kritikus viszonyul ehhez a szemlélethez.

Abban a tekintetben, hogy lehet-e viccek témája a vallás, némiképpen változik a kép: a tradicionális keresztények között ebben a tekintetben eléggé nagy a különbség, a vainsavák között viszont alig van eltérés:

	<i>nem lehet a vallás viccek témája %</i>	<i>lehet, mert Istenen kívül mindenen lehet nevetni %</i>
evangélikusok	6 %	50 %
MBM-tagok	0 %	36 %
ISKCON-tagok	21 %	33 %
katolikusok	13 %	21 %
reformátusok	18 %	10 %

9. táblázat

Művészet

A művészettel kapcsolatos beállítódás

A művészetekkel való kapcsolat erősségét vizsgálva¹⁷ nem tapasztaltam jelentős eltérést sem a vainsavák és a keresztények, sem a két vainsava csoport között. Ötfokú skálán mérve a művészetekkel való kapcsolat intenzitását¹⁸ ez a sorrend alakult ki: evangélikusok (3.5), katolikusok (3.5), nem vallásosok (3.4), reformátusok (3.3), buddhisták (3.2), ISKCON-tagok (3.1), MBM-tagok (3.0), adventisták (3.0), baptisták (3.0), Jehova-tanúk (2.9), pünkösdiel (2.7). Ehhez képest jelentősebbek az eltérések a vallás és a művészet kapcsolatának megítélésben. Erről már – indirekt módon – meggyőződhattunk az arra a kérdésre adott válaszokból, hogy mi nem való a vallásos embernek, de közvetlenül is rákérdeztünk oly módon, hogy a véle-

¹⁷ Azt mértük öt fokos gyakorisági skálán, hogy milyen gyakran olvasnak irodalmi műveket, néznek filmeket, hallgatnak zenét, járnak színházba, néznek tárlatokat, valamint hogy a kérdeztelk milyen fajta művészeti tevékenységet folytatnak..

¹⁸ Figyelembe vettük 30 értékes irodalmi mű és film ismertségét és kedveltségét, a regény- és versolvasást, filmnézést, zenehallgatást, színházlátogatást, az (amatőr) művészeti tevékenység végzését, a művészettel kapcsolatos aktiv-passzív beállítódást és a *Trilla* című Örkény-novella értelmezését.

ményeztetettük¹⁹ „A művészetből sok minden meg lehet tudni Istenről” és a „Mivel a művészet lényegét tekintve a világi dolgok közé tartozik, ezért a műalkotásokat illetően nagy mértékű óvatosságra van szükség” kijelentéseket:

	<i>„A művészetből sok mindent meg lehet tudni Istenről”</i>	<i>„Mivel a művészet lényegét tekintve a világi dolgok közé tartozik, ezért a műalkotásokat illetően nagy mértékű óvatosságra van szükség”</i>
ISKCON-tagok	2.8	3.6
MBM-tagok	4.1	2.5
tradicionális keresztények	3.4	2.6

10. táblázat

Ez a táblázat a három vallási csoport elzárkózásáról és nyitottságáról (át-tételesen vallási fundamentalizmusáról) e kutatás alapján kialakult képét erősíti meg.

Összegezés

Amikor *M. Weber* megkülönbözteti a világot elutasító (keleti) és a világban illeszkedő (nyugati) aszkézist, azt írja, hogy a megváltás-metodológia tipikus indiai példája a világtól elforduló misztika kontemplációja, míg a kálvinizmus a világban maradó és ott tevékenykedő aszkézis megtestesítője. A nyugati misztika akkor is megőrzi az aktivitás uralkodó szerepét, amikor virtuóz módon művelik az aszkézist, a keleti kontemplatív misztika viszont mindig együtt jár a cselekvéstől való tartózkodással (Weber 1992). A Krisna-hit általam vizsgált kétféle változata közül a Magyar Brahmana Misszió jóval közelebb áll a világba illeszkedő aszkézishez, s valahol a keleti és a nyugati aszkézis és misztika határán helyezkedik el, s mindkettő jellemző jegeit viseli.

F. J. Daner helyesen látta már 1976-ban, hogy az a Krisna-hit, mely képes volt elfogadni és befogadni marginális társadalmi helyzetű embereket, és őket – mint a társadalom egészéhez képest alternatívát kínáló szubkultúra

¹⁹ Ötfokú skála segítségével („egyáltalán nem ért egyet”-től a „teljesen egyet-értett”-ig)

– újra integrálni. *Daner* a Krisna-mozgalmat az alternatív kultúrák (counter-culture) alternatívájának is nevezi (*Daner*, 1976). Számára (és más kutatók számára is) a Krisna-mozgalom jövőjét illetően az a fő kérdés, hogy milyen kompromisszumot képes kialakítani az ősi vaisnava és a modern és poszt-modern nyugati narratíva között, vagyis mennyire képesek a krisnások *M. Gandhi* figyelmeztetését komolyan venni, aki szerint „üdvös a tradíció vizében úszni, de elsüllyedni benne tragédia”. A vallás életben tartásához elengedhetetlenül szükséges a hagyomány állandó újraértelmezése. Ebben, az adatok úgy tűnik alapján, a Magyar Brahmana Misszió hajlékonyabb és kreatívabb, amit persze a hagyomány felől „elhajlékonyságnak” is lehet értelmezni. *Th. Robbins* az ISKCON-t a relativizmus és az abszolutizmus keverékének tekinti, és azt gondolja, hogy mindaddig nem lehet gyors és sikeres kulturális adaptációjukat remélni, amíg a nyugati erkölcsi elveket merő illúzióknak tartják (*Robbins*, 1997). Az európai és a magyar kultúrával való szorosabb kapcsolat kiépítésében kétségkívül a Magyar Brahman Misszió a sikeresebb, ami persze vaisnava identitásukat veszélyeztetheti. Nagyon nehéz arra a kérdésre egyértelműen igennel vagy nemmel válaszolni, hogy tekinthető-e a Magyar Brahmana Misszió az ISKCON-hoz tartozó hazai krisnások jövőbeli útjának. Amikor *D. F. Gordon* a krisnások körében a kizárólagosság enyhülésével és a kulturális alkalmazkodás jeleinek szaporodásával jellemzi az ISKCON-t, meglepő fordulattal azt a kérdést veti föl, hogy mi maradna a Krisna-vallásból, ha teljesen megszűnne a nyugati kultúrával szembeni intoleranciájuk, és *Chestertont* idézi, aki szerint a tolerancia a semmiben sem hívők erénye (*Gordon*, 1988). Mindazonáltal e kutatás tükrében mindössze kétféle vaisnava utat érzékelhetünk, ugyanakkor természetesen kétféle habitust is, melyek – és ez már másik dolgozat témája – a keresztények körében is megtalálhatók.

Irodalom

- Bourdieu, Pierre, 1979. *La Distinction*. Paris, Ed. Minuit.
- Daner, Francie, 1976. *The American Children of Krishna*. New York, Holt, Rinehart.
- Gordon, David F., 1988. Psychiatry and Krishna Consciousness. In: *Krishna Consciousness in the West*. (eds. D. G. Bromley, L. Schwinn) Lewisburg, Bucknell University P.
- Greeley, Andrew, 2000. *The Catholic Imagination*. Berkeley-Los Angeles-London, University of California Press
- Hauser, Arnold, 1982. *Művészetszociológia*. Budapest. Gondolat
- Kamarás, István, 1998. *Krisnások Magyarországon* Budapest, Iskolakultúra

- Kamarás, István, 1999. Devotees of Krishna in Hungary. In: *ISKCON Communications Journal*. 2. sz. 13–22.
- Kamarás, István, 2000. The Value System of Hungarian Krsna Devotees. In: *ISKCON Communications Journal*, Vol. 8. No. 2. 49–64.
- Kamarás, István, 2000. Conscience de Krishna: interpretation hongroise. In: *Social Compass*, Vol 47. No. 2. 221–240.
- Kamarás, István, 2002. *Olvasó a határon*. Budapest-Szombathely,. Pont K. – Savaria University Press
- Kamarás, István, 2003. *A Trilla szólamai: Egy Örkeny-egyperces olvasatai*. Budapest. Holnap
- K. Robbins, Thomas 1997. Krishna and Culture. In *ISKCON Communications Journal*, 77–84.
- Schwartz, Shalom H., 1992. Universals in the structure and contest of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In: Zanna M. (ed.) *Advances in Experimental Social Psychology* Vol 25. 1–65.
- Weber, Max, 1992. Vallásszociológia. In.: Max Weber: *Gazdaság és társadalom*. Bp. KJK. 109–323.

Annus Irén

Az Utolsó Napok Szentjeinek

Jézus Krisztus Egyháza

Bevezetés

Az 1990-es években Magyarország egyre több városában tűntek fel egy addig ismeretlen közösség tagjai. Mindig kettesével járták az utcákat; a nők szerényen öltözködtek, egyszerű ruhákat viseltek, a férfiak pedig fehér vassalt inget, nyakkendőt és sötét öltönyt hordtak, hátukon az elmaradhatatlan hátizsákkal. És mindenki ruháján viselte a névtábláját is: a férfiak az angol „elder,” a nők a „sister” megszólításra hallgattak. Senkit nem állítottak meg az utcán, nem próbáltak pénzt gyűjteni, és nem álltak ki prédikálni a forgalmas terek közepére, hanem házról házra jártak, becsöngettek, és udvariasan érdeklődtek, hogy a háziak hallottak-e már egyházukról: Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyházáról.

Az egyház története

Az egyház modern kori története a múlt század első felére nyúlik vissza. Az Egyesült Államok több részén ekkor zajlott a „Második nagy ébredés” néven közismert vallási megújulási folyamat, melynek egyik központja New York Állam északnyugati része volt. Különböző felekezetek, új vallási csoportok képviselői hirdették nézeteiket, és próbálták megtéríteni a helyi lakosokat és a nyugatra tartó átutazókat.

Ide költözött szüleivel tíz éves korában az a Joseph Smith, aki az utolsó napi szentek egyházát megszervezte. Smith 1805. december 23-án született Vermont Államban, egyszerű szülők gyermekeként. 1815-ben családja a New York állambeli Palmyraba költözött. Tizenöt éves volt, amikor egyik nap kiment az erdőbe Istenhez fohászkodni, hogy megtudja tőle, a sok egyház közül melyik az igazi. Imájára két alak jelent meg előtte: Isten, az Atya és az ő fia, Jézus Krisztus. Elmondták a fiatal Josephnek, hogy egyik vallási

csoport sem képviseli az igaz hitet, s azt tanácsolták, ne csatlakozzon egyik-hez sem, hanem várjon egy újabb jelle.

Joseph így tett. És a jel három évvel később érkezett: egy éjszaka egy Moroni nevű angyal jelent meg előtte, aki mesélt neki egy aranytáblákra vésett könyvről, amit a közeli Cumorah-dombon egy titkos barlangban rejtettek el. Az új egyiptomi nyelven íródott könyvet tartalmazó táblák 1827. szeptember 22-én jutottak Joseph Smith birtokába, aki hamarosan elkezdte a szöveg fordítását két látókö, az Urim és a Thummin segítségével. A könyv „Istennek Amerika őslakóival való dolgait írja le, és mint a Biblia, az örök-kevaló evangélium teljességét is tartalmazza” (*Mormon Könyve*, Bevezetés). A fordítás a *Mormon Könyve: Egy másik bizonyosság Jézus Krisztusról* címen jelent meg 1830. március 26-án.

Néhány nappal később, április 6-án a New York állambeli Fayette városában Joseph Smith megszervezte Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyházát – népszerű nevén a Mormon Egyházat, amelynek központja jelenleg az Utah állambeli Salt Lake City-ben van. A szentek az alapítást az ősi krisztusi egyház evilági visszaállításának tekintik, amin keresztül lehetőségük nyílik az evangélium teljességének befogadására és így arra, hogy igazi keresztény életet éljenek, felkészülve Jézus második eljövételére. Habár több korabeli felekezet vallotta Jézus közeli visszatérését, egyéb kérdésekben olyan jelentős volt a különbség közöttük és az utolsó napi szentek között, hogy a szentek számára a következő évek üldöztetéssel és vándorlással teltek.

A legnagyobb különbséget a többnejűség gyakorlása jelentette, amelyről Smith már 1831-ben kapott kinyilatkoztatást, ám az egyháztagok egy része hivatalosan csak 1852–1890 között gyakorolta. Más felekezetek tagjai elutasították a halottakért végzett keresztelések gyakorlatát is, ami azon a mormon hiten alapul, hogy az üdvözülés lehetőségét minden lélek számára meg kell adni – annak is, akinek életében ez nem adatott meg. Egyéb hitbéli különbségek mellett – mint például ember istenné válásának vagy Jézus fogantatásának kérdése – a történeti források (a legfontosabbak listáját lásd Arrington és Bitton 1992:59–60) felhívják a figyelmet a szentek és a nem mormon amerikai lakosok közötti társadalmi különbségekre is: a szentek egységét, feltétel nélküli odaadását és engedelmességét, valamint az egyház ebből eredő erejét és sikerét is többen említik a folyamatos torzalkodások okaként (pl. Zala 1985, Arrington és Bitton 1992, Stegner 1981, Whalen 1964).

A szentek vándorlása már Joseph Smith prófétasága alatt megkezdődött. Nyugati irányba indultak el: először az ohioi Kirtlandban telepedtek le, majd Missouri Államban alapították meg Independence városát, néhány évvel

később pedig Illinois Államban Nauvoo-t. Itt rongálták meg a főleg mormon vallású tagokból álló városi tanács parancsára 1844 júniusában egy el-lenséges hangú újság nyomdáját, amiért letartóztatták Joseph Smith-t test-vérével, Hyrummal együtt. A két rabot a szomszédos Carthage városának börtönébe szállították, ahová két héttel később betört egy csoport feldühö-dött helybéli, és megölte a testvérpárt. 1844. június 24-ét írtak akkor.

A próféta halála után Brigham Young, az „Amerikai Mózes” néven köz-ismert elnök vette át az egyház irányítását. Vezetése alatt a szentek az Egye-sült Államoktól akkor független területre, a Nagy Sós-tó környékére vándoroltak, ahol megalapították saját birodalmukat. Miközben számban és va-gyonban egyaránt gyarapodtak, kemény munkával átalakították a területet: termővé tették a földet, kiépítettek egy kiterjedt öntözőrendszert, ezzel meg-teremtve virágzó mezőgazdaságuk alapjait; házakat építettek, városokat ala-pítottak, helyi ipart fejlesztettek, melyről részletesen írt Arrington (2005), Arrington et al. (1992), Leone (1979). Hatalmas erőfeszítéseik eredménye-ként a kihalt területet virágzó kultúrává változtatták.

Habár voltak véleménykülönbségek a mormon Utah és az Egyesült Álla-mok között, a szentek nem válhattak teljesen függetlenné, hiszen a Nagy Sós-tó vidéke az Egyesült Államok érdekszféráján belül húzódott. Hamaro-san nyilvánvalóvá vált, hogy az USA egyik államaként kell csatlakozniuk a federációhoz, amelynek legfontosabb akadálya a többnejűség gyakorlása volt. Azonban 1890-ben az akkori elnök, Wilford Woodruff isteni kinyilat-koztatás eredményeként tiltotta meg a szenteknek a többnejűség gyakorlá-sának fenntartását. Így két évvel később a mormonok országa Utah néven az Egyesült Államok tagállama lett.

Az egyház huszadik századi történetét egyrészt a világméretű terjeszke-dés, másrészt az amerikai társadalomba való asszimilálódás jellemezte. Becslések szerint az egyház az Egyesült Államok egyik legnagyobb gazda-sági szerveződését hozta létre, melyekről többek között szól Heinerman és Shupe (1985), valamint Gottlieb és Wiley (1986). Családcentrikus életmód-juk, humanitárius tevékenységük, vallási toleranciájuk, megbízhatóságuk és elhivatottságuk miatt egyre többen fogadták el őket. Az egyház sikerét gyors növekedése is jelzi: misszionárius tevékenységük eredményeként az egyház a világ egyik legdinamikusabban fejlődő vallási közössége lett. A 2005-ben 12,5 millió tagot számláló Mormon Egyházban közel 52 ezer teljes-idejű misszionárius szolgált a világ számtalan országában.

Az egyház tanításai és gyakorlatai

Az egyház tanításainak forrásai a szentírások: (1) a *Biblia*; (2) a *Mormon Könyve*; (3) a *Tanok és Szövetségek*, amely „isteni kinyilatkoztatásoknak és sugalmazott kijelentéseknek a gyűjteménye, amely[et] Isten országának a földön való megalapítására és szabályozására adott az utolsó napokban” (*Tanok és Szövetségek*, Magyarázó bevezetés); és (4) az *Igazgyöngy*, amely Joseph Smithnek a mormon hittel és tanításokkal kapcsolatos írásainak válogatott gyűjteménye. Az *Igazgyöngy* tartalmazza „Hittételek” címen az egyház alapvető, önmeghatározó tanítéleit, amelyeket 1842-ben Joseph Smith a következő 13 pontban fogalmazott meg:

1. Hiszünk Istenben, az Örökkévaló Atyában és az ő Fiában, Jézus Krisztusban és a Szentlélekben.
2. Hiszünk, hogy az emberek saját bűneik, nem pedig Ádám vétke miatt bűnhődnek.
3. Hiszünk, hogy Krisztus engesztelő áldozata révén minden ember üdvözülhet, ha az evangélium törvényeinek engedelmeskedik és szertartásaiban részesül.
4. Hiszünk, hogy az evangélium alapvető tételei és szertartásai a következők: első: hit az Úr Jézus Krisztusban; második: bűnbánat; harmadik: keresztség alámerítéssel a bűnbocsánatért; negyedik: kézzrátétel a Szentlélek adományozásáért.
5. Hiszünk, hogy Isten hatalmazza fel az embereket az evangélium hirdetésére és szertartásainak elvégzésére kinyilatkoztatás és olyan személyek kézzrátétele által, akiknek erre felhatalmazásuk van.
6. Hiszünk ugyanabban az egyházi rendben, amely az őskeresztény egyházban is megvolt: az apostolokból, prófétákból, lelkipásztorokból, tanítókból, evangelistákból és egyéb tisztségekből álló rendben.
7. Hiszünk a nyelveken szólásban, a prófétálásban, a kinyilatkoztatásban, a látomásokban, a gyógyításban, a tolmácsolásban és más adományokban.
8. Hiszünk, hogy a Biblia Isten szava, amennyiben a fordítása helyes; és hiszünk, hogy Mormon Könyve is Isten szava.
9. Hiszünk mindazt, amit Isten a múltban kinyilatkoztatott, mindazt, amit most nyilatkoztat ki, és hiszünk, hogy ezután is sok nagyszerű és fontos dolgot fog kinyilatkoztatni Isten országáról.
10. Hiszünk Izráel népének valóságos összegyűjtésében és a Tíz Törzs helyreállításában; hiszünk, hogy Sion (az Új-Jeruzsálem) az amerikai földrészen fog felépülni, hogy Krisztus személyesen fog a földön uralkodni, és hogy a föld megújul, és visszanyeri paradicsomi dicsőségét.

11. Igényt tartunk a kiváltságra, hogy a Mindenható Istent saját lelkiismeretünk parancsai szerint imádjuk, és minden embernek megadjuk ugyanazt a kiváltságot, hogy bármit, bárhol és bárhogyan tiszteljen és imádjon.
12. Hisszük, hogy a királyoknak, elnököknek, uralkodóknak és előjáróknak alá kell rendelnünk magunkat, és a törvényeknek engedelmeskednünk kell, azt tisztelnünk és fenntartanunk kell.
13. Hisszük, hogy becsületesnek, igaznak, erkölcsösnek, jóakarátúnak és érényesnek kell lennünk, és minden emberrel szemben jót kell cselekednünk; mondhatnánk, hogy Pál intelmeit követve –Hisszünk mindenben, remélünk mindent, sok mindent eltűrtünk már, és reméljük, hogy még ezután is mindent képesek leszünk elviselni. Mindarra törekszünk, ami érényes, szép, jónak mondott, vagy dicséretre méltó.

Az egyház tagjai hisznek Istenben, az Örökkévaló Atyában, az ő fiában, Jézus Krisztusban és a Szentlélekben. A szentek vallják, hogy ők hárman alkotják az Istenséget. Isten fizikai lény, aki valamikor maga is ember volt. Ő minden ember atyja, tehát gyermekei is istenekké válhatnak, ha Jézus példáját követve hozzá méltó életet élnek. „Istenek lesznek akkor, mert nem lesz végük, mert öröktől fogva mindörökké fennmaradnak, és mindenek felett lesznek, és minden nekik lesz alárendelve. Istenek lesznek akkor, mert övék lesz minden hatalom, és alárendeltjeik lesznek az angyalok” (*Tanok és Szövetségek* 132:20). Az Újszövetség tanúsága alapján hisznek Jézus születésében, keresztre feszítésében és engesztelő halálának üdvözítő hatalmában. Vallják, hogy Krisztus eredeti egyháza a korai apostolok halála után megszűnt létezni a földön, majd Joseph Smith próféta által szerveződött meg ismét Az Utolsó Napi Szentek Jézus Krisztus Egyházaként.

Az egyház további jellemző tanításai és gyakorlatai keresztyén mivoltukban gyökereznek, és az egyház főbb feladataihoz kapcsolódnak (lásd McConkie 1979). Ezek három nagy csoportra oszthatók: (1) az evangélium hirdetése; (2) a szentek tökéletesítése; és (3) a halottak üdvözüléséért végzett munka.

Az evangélium külvilági hirdetésének alapja a missziós munka, melyről kiváló tanulmány jelent meg Oaks és Wickman tollából (1999). A hittérítés fontosságát felismerve Joseph Smith már 1830-ban küldött ki misszionáriusokat az Egyesült Államokban, s 7 évvel később már Európába is áthajóztak az első mormon hittérítők. A teljes-idejű misszionáriusok zömében 19–23 éves fiatalok, akik 18–24 hónapot töltenek el az Ige hirdetésével otthonuktól távol. Költségeiket – gyakran családi segítséggel –maguk állják, munkájukért fizetségben nem részesülnek. A missziós szolgálatra az egyház Misszionárius Képző Központjában készítik fel őket, ahol a szentírások ta-

nulmányozása, valamint a térítés és tanítás módszereinek elsajátítása mellett a fogadó ország nyelvével, kultúrájával és történelmével is megismerkednek. Ez a fogadó ország iránti tisztelet jele, ám a helyi nyelv és kultúra mélyebb megértésén keresztül a missziós szolgálat hatékonysága is mindenképpen növelhető.

A misszionáriusi szolgálat alapja az evangélium hirdetésének parancsolata, amit mindenki az egyházi útmutatások alapján végez. A misszionáriusoktól elvárják, hogy mindig tisztelettudóan, szerényen és udvariasan viselkedjenek, csak napközben látogassák meg az érdeklődő embereket és családokat, a kora esti órákban pedig vonuljanak vissza otthonukba. Megjelenésüknek mindig szerénynek, ám elegánsnak, ápoltnak és tisztának kell lennie. Fontos szabály, hogy senkitől sem kérhetnek és fogadhatnak el pénzadományokat, és nem bírálhatnak más hiteket és hívőket. Nem végezhetnek politikai tevékenységet, nem bírálhatják a fogadó ország állami rendjét, nem szeghetik meg annak törvényeit. Nem maradhatnak egyedül más társaságában, a romantikus kapcsolatokat kerülniük kell. Nem tanúsíthatnak toladó magatartást, hiszen a missziós munka lényege egy meghívás közvetítése: meghívás arra, hogy az emberek többet tudjanak meg Jézus Krisztusról és visszaállított egyházáról. És mindenki szabadon dönthet arról, hogy elfogadja-e ezt a meghívást vagy sem.

A térítési folyamat fontos része, hogy a mormon hit iránt érdeklődő embereket a misszionáriusok több alkalommal látogatják meg, és fokozatosan ismertetik meg őket hitük tanításaival, a megtérés által vállalt kötelezettségekkel, a mormon egyházi és közösségi élettel. Azoknak, akik megkeresztelkednek, vállalniuk kell azt, hogy (1) jó és keresztény életet élnek; (2) mindig erkölcsös és erényes magatartást tanúsítanak; (3) betartják a „Bölcsesség szava” tanításait; (4) rendszeresen látogatják az egyházi gyűléseket; (5) aktívan szolgálnak az egyházban; és (6) rendszeresen fizetik a tizedet, és más pénzügyi felajánlásokat is tesznek. Fontos szabály, hogy családban élő embereket csak házastársuk beleegyezésével, a fiatakorúakat pedig csak írásban rögzített szülői jóváhagyással keresztelhetik meg.

A missziós tevékenység alkalmat nyújt minden misszionárius számára, hogy Jézus parancsa szerint hirdesse az evangéliumot Isten gyermekei között. Lehetőséget ad a szentírások ismeretének még alaposabb elmélyítésére is, hiszen naponta ezeket a szövegeket olvassák, tanulmányozzák, tanítják. Ezzel párhuzamosan hitükhöz való viszonyuk is új alapokra helyeződhet, hiszen a misszionáriusi szolgálat végére – ami számtalan alkalmat ad a más hitű emberekkel való találkozásra és beszélgetésre, a hittételekre vonatkozó kérdések tömegének alapos átgondolására, a hit új mélységeinek és értel-

mezéseinek felfedezésére – ezek a fiatalok általában hitükben tovább erősödve és újabb bizonyosságot téve térnek haza.

Az evangélium hirdetésének szolgálata nemcsak a hit területén járul hozzá a szentek tudásbeli növekedéséhez. A missziós területen új ismeretekkel, élményekkel lesznek gazdagabbak, más életformával és új barátokkal ismerkednek meg, az együttélés és alkalmazkodás addig szinte ismeretlen nehézségeivel birkóznak meg, megtapasztalva az egymás iránt érzett felelősség és tisztelet, az egymásra való utaltság és kölcsönös segítségnyújtás szükségességét. Ezért a missziós szolgálat a misszionáriusok személyes fejlődésének számos területén is mérőföldkőnek számít.

Az Ige hirdetése a szentek közösségén belül a hit megtartására és további erősítésére szolgál. Ezt a munkát nem külön misszionáriusok végzik, hanem maguk a szentek különböző elhívások (az egyház által meghatározott feladatok, amelyeket önkéntes alapon végeznek el) és gyakorlatok révén. Klasszikus példái ezeknek az istentisztelet vagy a vasárnapi iskola, de részben ilyen funkciót tölt be a házitánítói és látogató tanítói rendszer is. Ebben a formában minden egyháztaghoz és családhoz kijelölnek egy-egy férfi házitánítót és női látogató tanítót, akik minden hónapban legalább egy alkalommal meglátogatják a hozzájuk rendelt családokat azzal a céllal, hogy figyelemmel kísérjék a tagok életét: „emlékeztesse őket, hogy fennhangon és magukban is imádkozzanak, és hogy minden családi kötelezettségüknek eleget tegyenek” (*Tanok és Szövetségek* 20:47). A tanítók feladata tanítani, tanácsot, útmutatást adni és a család esetleges gondjairól a helyi vallási vezetőt, a püspököt tájékoztatni.

A második feladatcsoport a szentek tökéletesítése. A szentek földi létének meghatározója az isteni megváltás terve, ami azt tanítja, hogy az ember földi léte előtt Isten szellemgyermekként a szellemvilágban él, ahonnan testet öltve a földi létbe kerül. Földi létezésének célja önmaga tökéletesítése – amiben az egyházi szolgálat segítséget nyújt. Ezen keresztül készül fel az egyén a fizikai halál utáni örök életre a Mennyei Atyával. Az érdemes életet élt mormon férfi istenként élhet tovább családtagjai körében, ha a családi kötelékeket szent szertartásokkal az örök életre összepecsételték.

Az örökkévalóságra és nemcsak a földi létre vonatkozó szertartások színhelye a templom, amit sokan az örökkévalóság szimbólumának is tartanak. „A szent templomokban elérhető szent szertartások és szövetségek lehetővé teszik az egyének számára, hogy visszatérjenek Isten színe elé, a családok számára pedig azt, hogy az örökkévalóságra egyesüljenek” (elhangzott az egyház 170. éves általános konferenciáján). Míg a vasárnapi istentisztelet és a földi léttel kapcsolatos találkozások helye a gyülekezeti ház, ahova bárki bármikor betérhet, a templom zárt hely, ahova maguk a szentek is csak

püspökökük névre szóló ajánlásával léphetnek be. A templomokban elvégzett szertartások közül a három legfontosabb: (1) az alámerítés általi megkeresztelés; (2) az örök házasság; és (3) a családok örökkévalóságra való összepecsételése. Ezeket a szertartásokat a megfelelő papi hatalommal ellátott szentek személyesen végezhetik, külön templomi ruhát viselve, meghatározott helyen és rendben. A templomi rituálék és szimbólumok eddigi legátfogóbb bemutatását és szemiotikai elemzését Barber publikálta (1989). A rituálékban való fizikai jelenlét kitétele szolgálhat magyarázatul a halottakért végzett keresztelesek elvégzésére, ami az üdvözülését végzett szolgálat végső szertartásainak egyike. Ezt komoly geneológiai kutatás előzi meg az elhunyt és családja életéről, hogy az adott szent megfelelően felkészülve tudja az elhunyt nevében felvenni a keresztséget – ezzel felajánlva az elhunyt szellemének a mormon vallásra való megtérés lehetőségét. A kutatáshoz – nemcsak az egyház tagjai számára nyitott –családtörténeti központok, módszertani anyagok és tanfolyamok állnak a szentek rendelkezésre, a kutatások eredményeit pedig hivatalosan rögzítik, és a már meglévő adattárhoz csatolják. Jelenleg az egyház 3100 családtörténeti központot tart fenn a világ 64 országában. Az eddigi eredmények legnagyobb gyűjteménye Salt Lake City-ben, a Családtörténeti Könyvtárban található, ahol jelenleg több mint 2 milliárd emberről tárolnak adatokat. Az egyéni munka mellett az egyház hivatalosan is végez kutatásokat: az egyház Utah Családtörténeti Társasága 1938 óta a világ számos országába küldött kutatókat, akik mind egyházi, mind állami archívumokban kutattak, és minden helyi népszámlálási adatot, meglévő születési, házassági, halotti anyakönyvi kivonatot, végrendeletet lefényképeztek és regisztráltak. Gyűjteményük jelenleg 8 millió, egyenként 300 oldalas kötetből áll. Minden eddigi adat másolatát a Salt Lake City melletti Gránit-hegy oldalában levő központi adattárban őrzik.

A szentek a múltra vonatkozó családfa-kutatások mellett számos, a jövőbeni kutatást segítő gyakorlatot is végeznek. Ezek közül a legjelentősebb talán a naplóírás, célja nemcsak saját életútjuk eseményeinek retrospektív rögzítése és értékelése, hanem azon keresztül az is, hogy ezt mintegy dokumentumként maguk után örökök hagyják, és így utódaik megismerhessék őket: életüket, tetteiket, gondolataikat. Kiterjedt családi összejövetelek, piknik, megjelentetett családtörténeti munkák és hírlevelek jelzik a család fontosságát. A szentekre oly jellemző személyes adatgyűjtésnek és tárolásnak további példája az emlékkönyv készítése, ami a hitből és a szolgálatból eredő egyéni meglátások, személyes szellemi sugallatok és látomások gyűjteménye. A papság hordozói nagy fontosságot tulajdonítanak papsági áruk lejegyzésének is: ez azoknak a névsorát tartalmazza időrendi sorrendben,

akik a Jézus Krisztusra visszavezethető papsági hatalmat átruházták a következő generáció tagjaira – legvégül az ág tulajdonosára.

Mivel a szentek vallják, hogy számukra egyházuk olyan, mint egy nagy család, az egyházi események és adatok feljegyzéseire is komoly hangsúlyt fektetnek. Az egyház történetének, dokumentumainak, különböző adatainak tárolása és feldolgozása az egyháztörténészek számára állandó kihívást jelent. Az egyház történeti kutatómunkája széles körben ismert, csakúgy, mint az a tény, hogy féltve őrzik dokumentumaik és egyházi adataik bizonyos részét, és ezekhez csak külön engedéllyel lehet hozzáférni.

A múlt tiszteletének másik jele, hogy az egyház minden évben megemlékezik bizonyos évfordulókról. Az Államokban a legnépszerűbb ünnep a július 24-i Pionír Nap, amikor az első szentek Utah-ba történő megérkezését ünneplik. A megemlékezést beszédekkel, utcai felvonulásokkal, sportversenyekkel, táncos mulatságokkal teszik különlegessé. A másik ünnepi alkalom április 6-a, az egyház megszervezésének és a papi hatalom földi visszaállításának a napja. Ezt azzal ünnepli az egyház, hogy ekkor tartja évi első általános konferenciáját (a másodikra októberben kerül sor), ahol az egyházi vezetők beszámolnak az egyház addigi munkájáról, valamint meghatározzák az egyház politikáját, fejlődési irányvonalát és újabb feladatait.

A múlt emlékeinek helyeit is tisztelettel övezik a szentek. Az Egyesült Államok területén a mormon vándorút mentén több történelmi nevezetesség ad helyet múzeumoknak vagy különleges eseményeknek. A legnevesebb eseménysorozat a Cumorah-dombon nyaranta megrendezett szabadtéri színházi fesztivál, ahová minden évben szentek százezrei vándorolnak, hogy megnézhessék a mormon vallás történetének fontosabb eseményeit meglevenítő előadásokat.

A múlt tisztelete és az ahhoz kapcsolódó egyháztörténeti és családfa-kutatás egyik módja annak, hogy a szentek fenntartsák az egyháznak és Isten rendelésének, a családnak a szentségét és egységét. A család az egyház alapegysége, amely örökre együtt marad, amennyiben tagjai vallják a mormon hitet, és a templomi szertartásokkal a család tagjait összepecsételték. Az elhunytak üdvözléséért végzett szolgálat – ami egyfajta múltba forduló missziós munkának is tekinthető – egyik fontos eleme az, hogy a helyettes általi keresztelezés által a már elhunyt és ismét a szellemvilágban élő lelkek lehetőséget kapnak arra, hogy ha kívánják, felvegyék a mormon hitet, családjukhoz pecsételjék őket, hogy így azok tagjaival örökre együtt maradhassanak.

Az egyház a tradicionális családmódellet tartja követendőnek, amint azt Hinckley elnök 1995-ös kiáltványa a családról is megfogalmazza: „A sikeres házasságok, családok alapját és erejét a hit, az ima, a bűnbánat, a megbo-

csátás, a tisztelet, a szeretet, az együttérzés, a munka alapelvei, valamint az értékes szórakozási tevékenységek jelentik. Isteni elgondolás szerint az apáknak kell irányítaniuk családjukat szeretettel, tisztességgel, és az ő feladatuk, hogy létszükségletekkel és védelemmel lássák el családjukat. Az anyák elsősorban gyermekeik neveléséért felelősek.”

A család fontosságát számos gyakorlat jelzi, a legjelentősebb az otthoni családi esték sorozata. Általában hétfőnként a családok tagjai összegyűlnek, hogy együtt töltsék az estét. Minden alkalommal hitük valamely tanításáról beszélgetnek, közösen énekelnek, játszanak, megbeszélik a felmerülő személyes problémákat, a család heti programját és feladatait. Gyakran találnak alkalmat arra is, hogy a gyerekeket játékos formában tanítsák a felnőtt életre, felkészítve őket arra, hogyan tudnak eleget tenni várható egyházi kötelességeiknek és feladataiknak.

A családi kapcsolatok további erősítését szolgálják a családi imák is: naponta egyszer, általában reggel a család minden tagja együtt imádkozik a Mennyei Atyához. Családi kirándulások, ünnepek, különleges esték, mint például „anyu és a lányok” vagy „apu és a srácok” vagy „anyu és én” alkalmat adnak a családon belüli meghittebb beszélgetésekre és szórakozásra. Mindezek a gyakorlatok a családon belüli kötelékek, a szeretet és figyelem kifejezői, ám egyben a hit fenntartásának és tanításának is jelentős fórumai. A család minden tagját – ha esetleg nem is tagja az egyháznak – bevonják ezekbe a tevékenységekbe.

Azoknak a szenteknek, akik egyedülállóak, a gyülekezet próbálja meg betölteni a család szerepét. Számukra külön gyűléseket, kirándulásokat, otthoni csoportos estéket szerveznek, így ők is teljes értékű szenteknek érzik magukat. Azonban kívánatos, hogy idővel mindenki családot alapítson, ami a nők esetében különösen fontos, hiszen teljes üdvözlésük mormon férj és család nélkül szinte lehetetlen.

Az egyház minden férfitagja pap, külön képzett és fizetett papság nincs. A gyermekeket 8 éves koruk után kereszteszik meg, és a fiúk 12 éves koruk után nyerhetik el a papsági hatalmat, amelynek két fokozata van: az Ároni és a Melkisédeki papság. Minden férfi először az Ároni papsági hatalmat nyeri el, ami előkészítő papsági forma: tagjai konkrét, fizikai jellegű szolgálatokat teljesítenek, míg a Melkisédeki papság tagjai lelki és szellemi típusú szolgálatokat végeznek az egyházban – például minden misszionárius a Melkisédeki papság tagja.

A papsági hatalommal járó egyik legjelentősebb gyakorlat az atyai áldás, amit a családfő, és a patriárkai áldás, amit az arra kinevezett patriárkák adhatnak bárki részére. Az atyai áldás vigaszt nyújt, támogatást és segítséget ad a család bármely tagjának, míg a patriárkai áldás útmutatást nyújt a meg-

áldott szent eljövendő életére vonatkozóan. Az áldás hatalmáról, szinte csodatevő erejéről számtalan történet kering, csakúgy, mint a gármentről, amit a szentek mindig viselnek. A gárment egy fehér, utcai ruha alatt viselt öltözék, ami az egyháztagokat Istenhez és hitükhöz való szent kötelékükre és szövetségükre emlékezteti.

A nők papsági hatalomhoz hasonló hatalommal nem rendelkeznek, férjük oldalán, a család kötelékében tudnak kiteljesedni. A 2000. évi áprilisi általános konferencián több beszéd foglalkozott a női mivolt szentségével, annak megiszteltetésével, a nő teremtként való értékelésével. A nő elsődleges szerepe a családon belül az anya és feleség feladatainak ellátása, az egyházon belül az emberbaráti tevékenységek elvégzése, mert a szentek hite szerint ezekre természetük szerint a nők a legalkalmasabbak.

A 12–18 éves lányok a Fiatal Nők csoportjának tagjai, majd 18 éves korukban a Női Segítő Egylet tagjai közé léphetnek. Ez az 1842-ben alapított szervezet azzal a céllal jött létre, hogy megszervezze és ellássa az egyház jószolgálati munkáját: segítsen a betegeken, időseken, szükségben szenvedőkön. Munkájuk ma ennél jóval szerteágazóbb, hiszen zömében ők szervezik meg és vezetik le a különféle női gyűléseket, találkozásokat, fontos szerepet vállálnak többek között a felekezeti oktatásban és az egyház humanitárius programjaiban.

Minden parancsot és egyházi feladatot önkéntesen, elhíváson alapuló szolgálat és felajánlás formájában végeznek el a szentek. Az önkéntesség elve alapján nem kötelező minden elhívást elfogadni, hiszen az egyén legfontosabb jellemzője a szabad akarat, ami azt jelenti, hogy mindenkinek hatalmában áll eldönteni, hogy milyen szolgálatot és mikor tud ellátni. Többek között az ilyen jellegű döntések meghozatalakor vagy problémák megoldásakor van kiemelkedő szerepe az isteni sugallatoknak és kinyilatkoztatásoknak, amelyek alapja az a hit, hogy minden szent imán keresztül közvetlen kapcsolatba kerül Istennel, aki személyes üzeneteket és válaszokat küld a szenteknek, segítve őket mindennapi életük és szolgálatuk során. A Szentlélek állandó jelenléte és az atyai áldás hatalma erős támaszul és bizonyósággal szolgál a szentek életében.

A mindennapi életre vonatkozó általános tanításaik alapja Krisztus példájának követése. Erkölcsi tisztaságot, szerény életmódot, mások iránti tiszteletet, segítőkészséget, őszinteséget, engedelmisséget, önfeláldozó szolgálatot hirdetnek. A hétköznapi életükre vonatkozó egyik legjellemzőbb tanítás a *Tanok és Szövetségek* 89. része, ami a „Bölcsesség szava” néven vált ismertté. Ez a tanítás az egészséges életmód szabályait rögzíti, megtiltva az egyházi tagoknak a drogok, a tea, kávé és alkohol fogyasztását és a dohányzást. Általános elvként rendszeres mozgást, változatos étrendet, a hús mér-

tétketes, a gyümölcsök, zöldség- és gabonafélék „maga idejében” való fogyasztását rendeli, és ígéri, hogy az „evangélium törvényeihez való engedelmesség, beleértve a Bölcsesség szavát, testi és szellemi áldásokat hoz.” A szentek között készített egészségügyi felmérések azt bizonyítják, hogy rákos megbetegedések aránya közöttük kisebb, mint az amerikai átlag, és általános egészségi állapotuk jobb az átlagosnál. Az étkezési szokásoknak természetesen nagyon fontos társadalmi szerepük is van, erről a Mormon Egyházban bővebben írt Alexander (1996:258–271), Annus (2002) és Davies (1996), a sport szerepéről pedig Kimball (2003).

Az egyház szimbólumrendszere is nagyon gazdag (lásd Barber 1989). A szentek vallják, hogy rendszerük mind formájában, mind tartalmában a keresztény szimbólumok összessége, amelyek más egyházak és közösségek – mint például a szabadkőművesek – rendszerében is előfordulnak, de nem ebben a teljességben. Ilyen általánosan használt szimbólum például a méhkas, ami a keresztény művészetben a keresztények gyülekezetére utalt, melynek királya Krisztus, vagy a Szentháromságot szimbolizáló háromszögben elhelyezett mindent látó isteni szem. A keresztet a szentek nem használják, mert hiszik, hogy Jézus nem halt meg, közöttünk él. Csak a szentekre jellemző például a Jézus Krisztus tanításait hirdető Moroni angyal ábrázolása, akinek az alakja látható a mormon templomok tornyán. A szentek hite szerint ő az angyal, akiről János beszélt: „Aztán láttam, hogy egy másik angyal átrepül az égbolton. Nála volt az örök evangélium, hogy hirdesse a föld minden lakójának, minden nemzetnek, törzsnek, nyelvnek és népnek” (Jelenések könyve 14:6).

Az egyház szervezeti felépítése

Az egyház önállóan szerveződő gyülekezetek, egyházközségek összessége, amelyek élén a püspök áll. A gyülekezetek találkozásainak színhelye a gyülekezeti ház, ahol vasárnap délelőttönként gyűlnek össze a szentek istentiszteletre. Az istentisztelet előtt üléseznek a különböző bizottságok, melyek a gyülekezet életét irányítják, az istentisztelet után pedig a vasárnapi iskola kezdődik, ami korosztályonként és nemenként külön-külön csoportokban zajlik. Ekkor kerül sor a papsági és a segítőegyleti gyűlésekre is. A vasárnapi istentisztelet és vallási oktatás mellett a gyülekezeti ház ad otthont a közösségi életnek: gyülekezeti esteknek, tanfolyamoknak, kóruspróbáknak, gyermekfoglalkozásoknak, egyéb kulturális és sporteseményeknek.

Az egyházközségek laza szövetsége a kerület, amit bizonyos szervezettségi fok elérése után cöveknek hívnak. A cöveket a cövelknök vezeti,

aki elsősorban tanácsadói, ellenőrző és adminisztratív jellegű munkát lát el. A cövekek területekbe, a területek missziókba tömörülnek, élükön elnökkel, akik az alattuk folyó munkát koordinálják.

Az egyház vezetője a mindenkori elnök és próféta, jelenleg Gordon B. Hickney, aki az egyház központi testületének, a háromtagú Első Elnökségnek is a feje. Az Elnökséget követi a Tizenkét Apostol Kvóruma, amely tagjai az elnökkel és két tanácsosával együtt határozzák meg az egyház elveit, tevékenységét, és látják el az adminisztratív teendőket. Az egyházi tevékenységek végrehajtásának feladata a Hetvenek első és második kvórumának tagjaira hárul, akik a világ különböző részein élnek és szolgálnak. Az elnökség és a kvórumok tagjai az egyház általános felhatalmazottjai – vagyis hivatalos vezetői – és feladatukat teljes idejű szolgálatban látják el.

Az egyház pénzügyi alapja a rendszeresen fizetett tized, ám emellett egyéni és alkalmankénti adományokat és felajánlásokat is tesznek a szentek. Az egyéni felajánlások egyik formája a böjti felajánlás: minden szent havonta egy napot böjtöl, és azt az összeget, amit ételre költött volna, felajánlja az egyháznak a szegények megsegítésére. Alkalmankénti adományokkal különböző projektek sikeréhez – mint például új templomok vagy gyülekezeti házak építése – járulhatnak hozzá a szentek. Becslések szerint a szentek jövedelmük átlag 20%-át adományozzák az egyháznak különböző formában.

Az egyház társadalmi kapcsolatai

Amint azt a 11. hittétel kimondja, az egyház a kormányok tiszteletével, az alkotmányok és törvények teljes betartásával végzi működését. Az egyház minden országban csak a kormányok engedélyével végzi misszionáriusi munkáját. Az államokkal az egyház semmiféle kapcsolatot nem tart fent, működéséhez támogatásra nem tart igényt, és semmit nem fogad el. Az egyház hiszi, hogy „egy kormány sem maradhat fenn békességben anélkül, hogy olyan törvényeket hozzon és meg is védelmezzon, amelyek minden egyén számára biztosítják a lelkiismereti szabadságot, a tulajdonjogot és a tulajdona felett való rendelkezést és az élet megvédéséhez való jogát” (*Tanok és Szövetségek* 134:2). Az egyház minden kormánytól elvárja azt is, hogy biztosítsa a teljes vallásszabadságot, a szabad vallásgyakorlást, a szabad gyülekezési és önrendelkezési jogot; igényt tart az egyháztaggal való kapcsolattartásra, kéri az egyház jogi személyként való elismerését, a hit nyilvános hirdetésének és a szabad utazásnak a lehetőségét.

A függetlenségét, hit gyakorlásának szabadságát híven őrző egyház toleráns más egyházak tanításával és hívőivel szemben, és ugyanazt elvárja tőlük is. A szentek vallják, hogy nekik bizonyosságuk van arról, hogy az övéké az igazi egyház, így hitvitákba más egyházak tagjaival nem bocsátkoznak, hitük tanításait azonban bárkivel megosztják.

Egyéb keresztény felekezetek azonban gyakran bírálják az egyház bizonyos tanításait, habár elismeréssel adóznak családcentrikus gondolkodásmódjuknak, misszionáriusi és humanitárius tevékenységüknek. A kritikák elsősorban a hittételekkel kapcsolatosak: többek között elutasítják a mormon Istenség koncepcióját, az ember sír utáni istenné válásának lehetőségét, Isten emberi mivoltát, a templomi titkos szertartásokat, a halottért végzett keresztelés gyakorlatát, a *Mormon Könyvét* mint szentírást és Joseph Smith prófétaságát.

A szentek tiszteletben tartják a vallási másságot, és ahol szükségét látják – mint például az életkörülmények javítása (a szegények megsegítése, ifjúságvédelem, egészségügyi ellátás) vagy természeti katasztrófa esetén – örömmel nyújtanak segítséget más egyházakkal, karitatív szervezetekkel együttműködve. 2006 nyarán például az ENSZ felhívására válaszolva küldtek segélycsomagokat Libanon és Izrael háborús területeire.

Az egyház természetesen szükség esetén kész tagjainak is segítségére lenni. Ennek céljából az egyház még az 1930-as években kifejlesztette egyedülálló jóléti rendszerét, amely két konkrét céllal került megszervezésre: (1) azonnali segítségnyújtás szükségben szenvedő egyháztagoknak; és (2) hosszú távú segítségnyújtás, elsősorban szakmai képzés és állasközvetítés formájában.

Az azonnali segítségnyújtás szükségességét gyakran a házitánító vagy a látogató tanító jelzi a püspök felé. Miután a püspök meggyőződik arról, hogy a gyülekezeti tag minden tőle telhetőt megtesz, ám mégis szükségben szenved, alkalmi segítséget nyújt. A szükséglet felmérése után a segédegyleti elnökkel konzultálva a püspök meghatározza, hogy miben szenved hiányt az adott egyháztag, amiről egy írást ad. Ezt az igazolást felmutatva a szent elmehet a legközelebbi püspöki tárházba (ami olyan, mint egy bolt), és ott a kérvény ellenében ingyen megkapja a szükséges élelmiszert, ruhásműt stb. A püspöki tárházban található áruk zömét az egyház Deseret Industries néven ismert gyáraiban dolgozó önkéntesek készítik, akik évente több százezer nap önkéntes munkát végeztek.

A püspök a szükségben szenvedő szentnek megpróbál képességeinek megfelelő munkát is adni, amit az önkéntesként végez az egyházon belül. Ezek gyakran szakmai képzést vagy gyakorlatot is nyújtanak, ami idővel hosszútávon is segítségére lehet az adott szentnek. Ezzel párhuzamosan az egyház

segít az álláskeresésben is: 1997-ben több mint 43 ezer szentnek találtak munkát az USA és Kanada területén.

Az egyház a szakirodalomban

Az egyház tanításainak, gyakorlatainak, vallási életének megítélése, kritikai értékelése, problémáik megjelenítése többféle módon történhet, mint például a mormonokkal foglalkozó szakirodalom ilyen jellegű feltérképezésével. Erre Annus egy korábbi cikkében vállalkozott (2006), mely a jelenlegi összefoglaló rész alapjául szolgált.

A mormon egyházzal foglalkozó tudományos művek három témakörbe sorolhatók: teológia, történelem, valamint mormon társadalom és kultúra. Az 1970-es évek elejére az egyház jelentős változáson ment át: a korábban jellemző zártságot, befelé fordulást, elutasító magatartást felváltotta a vitakészség, a világra való nyitottság, a kritika szükségességének elismerése, az információ áramlásának engedélyezése. Dokumentumok, egyházra vonatkozó adatok, vitafórumok, kutatási lehetőségek nyíltak meg nemcsak a mormon, hanem minden más meggyőződésű kutató előtt, akik komoly tudományos elhivatottsággal végezték munkájukat. Ez a nyitottság azonban a nyolcvanas évek végétől egyre jobban érezhető megosztottsághoz vezetett az egyházon belül, s ez a dualizmus határozza meg a jelenlegi mormon-kutatást. A fokozatosan erősödő konzervatív szárny, a tudományos alapú támadásoktól féltve az egyházat, egyre kevésbé támogatja a széles körben és szabadon végezhető mormon-kutatást, míg a másik oldal a kutatói integritás tiszteletben tartásában, a szabad információ-áramlásban, a független kutatásban és kritikai elemzésben fontos módját látja annak, hogy az egyház és tagjainak élete tovább tökéletesedjen.

A teológia területén a mormon hittételek, azok igazságának, bizonyításának és eredetének kérdései állnak továbbra is a kutatás központjában. Lassan ugyan, de egyre több műben jelennek meg a hagyományos hermeneutikai értelmezéstől eltérő módszert alkalmazó tanulmányok, melyek a vallási tételeket nem abszolút valóságként, hanem a lehetséges valóságok egyikeként, egyfajta kulturális produktumként értelmezik (lásd Davies 2000, Brooke 1994), valamint interdiszciplináris megközelítést alkalmaznak (pl. Bloom 1992, Givens 2003).

A mormon-kutatás területének másik, nagy hagyományokkal rendelkező területe a történelemtudomány és historiográfia. Mára kiválóan képzett mormon és nem-mormon történészek kutatják az egyház történetét, akik munkáját érdekes kettősség jellemzi: egyrészt egyre problémásabb körülmények

között dolgoznak, hiszen nehezen vagy egyáltalán nem kapnak engedélyt dokumentumok és archívumok kutatására, ugyanakkor egyre gyakrabban jelennek meg olyan írások, akár mormon történészek tollából, melyek megkérdőjelezik és újraértelmezik a hagyományos mormon történelem és történetírás elemeit. Ezek témaválasztásukban jelzik a mormon történelem kritikus pontjait is. Palmer (2002) például megkérdőjelezi a korai mormon történelmi tényként emlegetett eseményeinek zömét, míg Forsberg (2004), a mormon hit és vallási gyakorlat tükrében vizsgálja az egyházra gyakorolt szabadkőműves hatásokat, valamint a nők szerepét a 19. századi egyházban, míg Shipps több tanulmány is írt a mormon nők jelenlegi helyzetéről (2001).

A harmadik terület a társadalomtudományi írásokat öleli fel. Az 1970-es évek végétől fokozatosan bővülő terület az 1990-es évek közepétől egyre kevesebb egyházi támogatást élvez. Ennek ellenére a mormon társadalomról szóló, annak kritikai elemzését nyújtó tanulmányok talán a legizgalmasabb kérdéseket tárják fel, és a legégetőbb problémákra próbálnak választ találni. Ezen művek talán legjobb indikátorai a századfordulón a mormon közösségben jelentkező társadalmi problémáknak. A Cornwall által szerkesztett 1994-es kötet már jelentős eredményeket mutatott fel a mormon identitás, missziós tevékenység, női egyházi szerep, droghasználat és mentálhigiénia-hoz kapcsolódó problémák, valamint a faj vallási jelentésének vizsgálata területén. Sajnos a második kiadás előszavában (2001) Cornwall már arról szól, hogy kutatásaik támogatottsága jelentősen csökkent. Swedin könyve (2003) a pszichés megbetegedésekről szól az egyházon belül, amit beágyaz a pszichológia és pszichiátria általános szerepének történelmi elemzésébe a mormon közösségben. A faji megkülönböztetés okait, egyházon belüli történetét Mauss (2003) dolgozta fel legutóbbi könyvében. Ezek a művek kiválóan jelzik azokat a területeket, melyeken a mormon egyház és társadalom komoly problémákkal küszködik, s ahol az egyház jelentős erővel dolgozik azon, hogy a róla kialakult vélhetően kiváló képet fenntarthassa. Olyannyira, hogy azok a mormon tudósok, akik elemzésükkel és kritikai megnyilvánulásaikkal átlépnek egy bizonyos határt, akár azt is kockáztatják, hogy az egyház megbünteti vagy kizárja őket, ahogy ez a „Szeptemberi Ötök” néven ismert öt tudóssal történt 1993-ban vagy Palmerrel 2004-ben, fent említett könyvének megjelenése után.

Az egyház magyarországi jelenléte

Magyarországra először 1885-ben tettek rövid látogatást mormon miszionáriusok. Markó Mihály volt az első magyar, aki felvette a szentek hitét

1887-ben, és elsősorban Erdély területén fejtett ki sikeres térítő munkát. 1909-ben újabb misszionáriusok érkeztek, akik segítségével az egyház 1911-ben elnyerte hazánk hivatalos elismerését. Az első világháború azonban gátat vetett a további misszionáriusi tevékenységnek, így az egyház képviselői legközelebb az 1980-as évek közepén látogathattak el Magyarországra.

1987-ben hivatalos tárgyalások is kezdődtek a magyar kormány és az egyház képviselői között. Ennek eredményeként 1988. június 1-jén a Magyar Állam törvényesen is elismerte az egyházat, és engedélyezte annak hivatalos működését Magyarországon. Egy évvel később felszentelték az első gyülekezeti házat Budapesten, és 1990. júliusában megalakult a Magyarország Budapest Misszió.

Ebben az időszakban a missziós tevékenység elsősorban a fővárosra korlátozódott, majd a következő tíz évben fokozatosan kiterjedt újabb és újabb területekre. Magyarországon 2005-ben közel 4000 tagot számlált a mormon egyház, akik 21 gyülekezetben szolgáltak. Hazánkban közel 120 teljes-idejű misszionárius szolgált, akik zömében az Egyesült Államokból és Kanadából érkeztek. A magyar szentek közül jelenleg többen szolgálnak teljes-idejű misszionáriusként az Egyesült Államokban, Nyugat- és Kelet-Európában, valamint hazánkban.

Az egyház Magyarország közel száz felekezete közül a kisebbekhez tartozik. A magyar társadalom jelentős része először a televízióból hallott a mormon tanításokról és egyházról. A Mormon Tabernákulum Kórusának 1985-ös európai koncertsorozatáról sugárzott beszámoló, majd egy négy részes sorozat az utolsó napi szentekről széles körben megismertette a magyar nézőközönséget a mormon hittel, életmóddal és közösséggel. Az egyház hivatalos elismerését követően egyre több városban tűntek fel a névtáblát viselő fiatal mormon misszionáriusok. (Az egyház hazai jelenlétéről lásd még Szunyog és Haág 2000, Zakar 1996.)

A konkrét misszionáriusi tevékenység mellett az egyház nagy hangsúlyt fektet különböző népszerűsítő tevékenységekre is. Ennek egyik legelterjedtebb formája az egyház által fenntartott látogató központok intézménye. Ezekben a központokban misszionáriusok szolgálnak, akik hitükről és életmódjukról tájékoztatják a látogatókat. Különböző filmek mutatják be az egyház történetét és helyzetét, valamint ingyenes tájékoztató füzetek segítik a látogatókat további kérdéseik megválaszolásában. A hazánkhoz legközelebbi látogató központ Németországban, a Drezda melletti freibergi templom mellett található.

Különleges látványossággént tartják számon az egyház templomait is, amelyeket messziről meg lehet ismerni az egyik torony tetején álló, arany-

ban csillogó Moroni angyal alakjáról. Az egyházi építések az évtizedek során kialakítottak egy egyéni építészeti stílust, ami stílusjegyeiben, építészeti elemeiben és alkalmazott anyagaiban egvedülálló épületeket hozott létre. Bevett szokás, hogy minden új templomot felszentelése előtt néhány hétre megnyitnak a nagyközönség számára. Ilyenkor emberek százazrei állnak hosszú sorokban, hogy élve ezzel a ritka alkalommal, bejuthassanak egy-egy templomba, ami mindenképpen maradandó élménnyel szolgál mindenki számára. Hazánkhoz legközelebb Freibergben áll templom, ahová a magyar egyháztagok egyénileg bármikor, csoportosan szervezett úton évi 5–7 alkalommal utaznak ki. Hazánkban az egyház csak gyülekezeti házakat működtet, az egyikben Budapesten egy kisebb családtörténeti könyvtárral, egyéb intézményeket, mint például otthonokat, egyházi iskolákat, nem.

Az Egyház rendszeresen végez humanitárius tevékenységet is, elsősorban a Vöröskereszttel együttműködve. Általában a helyi szükségletek felmérése után segélycsomagokat juttatnak el a rászorulókhöz, például egy konténernyi adományt küldtek két miskolci kórházba, a gyermekvárosba és egy debreceni siketek iskolájába. Több konténernyi adományt osztottak szét egészségügyi intézményben és gyermekotthonokban. A szükségletek feltárása folyamatos, és a beérkező kérvényeket rendszeresen továbbítják az egyház központjába, ahol a döntések születnek. Mivel az egyház emberbaráti tevékenységét nem a társadalmi elismerés reményében, hanem szolgálata részeként végzi, az ilyen jellegű munkájukat a nyilvánosság bevonása nélkül végzik.

Konklúzió

Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza egyike a Magyarországon bejegyzett számtalan egyháznak. Az, hogy ki mennyit tanul róluk, és hogy ki csatlakozik az egyházhoz, mindenki egyéni érdeklődésének, tudásvágyának és lelkiismereti parancsának a függvénye. Az egyház azonban képvisel olyan értékeket, amiket mindannyian elismerünk. A család fontossága, az ideológiai másság iránti tolerancia és tisztelet, a szabad akarat, a függetlenség és önállóság ereje, a kemény munka, az elesetteken való segítség és a mások iránt érzett felelősség szükségessége mind-mind olyan vonások, amelyek minden bizonnyal velünk maradnak a 21. század folyamán is.

Irodalom

- Alexander, Thomas. *Mormonism in Transition: A History of the Latter-day Saints, 1890–1930*. Urbana: University of Chicago Press, 1996.
- Annus Irén. „Decoding Food: The Role of Dietary Customs in Group Formation.” Vadon Lehel (ed). *HUSSE PAPERS 2001*. Eger: Eszterházy Károly College, 2002, 273–82.
- Annus Irén. „New Studies in Mormonism.” *Nova Religio*, 9(May 2006): 4:98–111.
- Arrington, Leonard et al. *Building the City of God: Community and Cooperation among the Mormons*. Urbana: University of Illinois Press, 1992.
- Arrington, Leonard. *Great Basin Kingdom: An Economic History of the Latter-day Saints, 1830–1900*. Urbana: University of Illinois Press, 2005.
- Arrington, Leonard and Davis Bitton. *The Mormon Experience*. Urbana: University of Illinois Press, 1992.
- Barber, Allen. *Celestial Symbols*. Bountiful: Horizon, 1989.
- Bloom, Harold. *The American Religion: The Emergence of the Post-Christian Nation*. New York: Simon and Schuster, 1992.
- Brooke, John L. *The Refiner's Fire: The Making of Mormon Cosmology, 1644–1844*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Cornwall, Marie et al. (ed). *Contemporary Mormonism: Social Science Perspectives*. Urbana: University of Illinois Press, 1994.
- Davies, Douglas J. (ed). *Mormon Identities in Transition*. New York: Casell, 1996.
- Davies, Douglas J. *The Mormon Culture of Salvation: Force, Grace and Glory*. Burlington, VT: Ashgate, 2000.
- Forsberg, Clzde R. *Equal Rites: The Book of Mormon, Masonnry, Gender and American Culture*. Columbia University Press, 2004.
- Givens, Terry L. *By the Hand of Mormon: The American Scripture that Launched a New World Religion*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Gottlieb, Robert and Peter Wiley. *America's Saints: The Rise of Mormon Power*. New York: Jovanovich, 1986.
- Heinerman, John és Anson Shupe. *The Mormon Corporate Empire*. Boston: Beacon Press, 1985.
- Kimball, Richard Ian. *Sports in Zion: Mormon Recreation, 1890–1940*. Urbana: University of Illinois Press, 2003.
- Leone, Mark. *Roots of Modern Mormonism*. Cambridge: Harvard University Press, 1979.
- Mauss, Armand L. *All Abraham's Children: Changing Mormon Conceptions of Race and Lineage*. Urbana: University of Illinois Press, 2003.
- McConkie, Bruce. *Mormon Doctrine*. Salt Lake City: Bookcraft, 1979.

- Mormon Könyve: Egy másik bizonyosság Jézus Krisztusról.*
- Oaks, Dallin H. és Lance B. Wickman. „The Missionary Work of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints.” Witte, John és Richard C. Martin (szerk). *Sharing the Book: Religious Perspectives on the Rights and Wrongs of Mission.* Maryknoll, NY: Orbis, 1999, 247–75.
- Palmer, Grant H. *An Insider's View of Mormon Origins.* Salt Lake City: Signature, 2002.
- Shipps, Jan. *Sojourner in the Promised Land.* Urbana: University of Illinois Press, 2001.
- Stegner, Wallace. *A Gathering of Zion: The Story of the Mormon Trail.* Lincoln: University of Nebraska Press, 1981.
- Swedin, Eric G. *Healing Souls: Psychotherapy in the Latter-day Saint Community.* Urbana: University of Illinois Press, 2003.
- Szunyog Emese és Haág Zalán István. „A mormonok.” *Szegedi Egyetem* 2000/4:10–11.
- Whalen, William J. *The Latter-day Saints in the Modern Day World.* New York: J. Day, 1964.
- Zakar Péter. „Jézus amerikai apostolai.” *Belvedere* 1996/5–6:87–92
- Zala Tamás. *Az aranyablák népe.* Budapest: Gondolat, 1985.

Szenes Márta Új vallási mozgalmakba belépett fiatalok életút-jellemzői a megtérést megelőzően

Hazánkban a rendszerváltás óta számtalan olyan markáns társadalmi jelenséggel találkozunk, amelyek megértésére és értelmezésére több tudományterület is számot tart a maga kompetenciaterületén belül. Ezek közé sorolhatjuk az új vallási mozgalmak hangsúlyozottabb jelenlétét és hatását főként a fiatal felnőtt korosztály életvitelére. A jelenség természetesen a nyugati társadalmakban már több tíz évvel ezelőtt tapintható volt, s erre reagálva meg is indultak különböző szociológiai politológiai, vallástörténeti, kulturanropológiai, pszichopatológiai kutatások, illetve születtek azok nyomán átfogóbb tanulmányok.

A szakirodalomban számos magyarázó elvvel találkozunk az új vallási mozgalmak létrejöttének értelmezése kapcsán, közülük csak néhányat emelünk ki. Az Új Vallási Mozgalmak (továbbiakban UVM) egyes kutatók szerint a modern nyugati társadalom értékeiben, normáiban való csalódás eredményei. Ezen elképzelés megfogalmazói úgy vélik, hogy a jelenség egyenes folytatása az 1960-as évek ellenkultúrájának, amely szintén elutasította az anyagi, haszonélvű, individualizmust előtérbe helyező, tudomány által túldominált világot (Bellah, 1976).

Más szerzők korunk normatív és erkölcsi elbizonytalanodására helyezik a hangsúlyt (Anthony és Robbins, 1982). Megint más kutatók a közösségek háttérbe szorulását emelik ki a nagy mobilitású modern ipari társadalmakban. A mozgalmakhoz való csatlakozás visszaadhatja a közösséghez való tartozás érzését (Gordon, 1974). Gyakran jelenik meg a magyarázatokban a mozgalom mint család-ekvivalens tér. Az univerzális értékek felmutatása, valamint az intenzív csoporthoz tartozás élménye a tágabb társadalmi valóságból erősen hiányzó expresszív, emocionális, sőt spirituális élmények nyújtására, illetve legitimizációjára kínál lehetőséget (Petersen és Amuses 1973). Az előzőekkel rokon értelmezést mutat az a gondolat, amely az identitáskeresést hangsúlyozza egy olyan társadalmi miliőben, amely személy-

telen, bürokratizált, szétforgácsolódott társadalmi szerepekkel jellemezhető (Erikson, 1968, Anthony, Robbins, 1978). A pszichológiai magyarázatok sorában megtaláljuk azokat a gondolatokat, amelyek a jelenséget mint vallási addikciót írják le, eljutva az egyén gyermekkorában történt elsődleges kötődések sérüléséig (Barker, 1992, Süle, 1991).

További pszichológusok a megtérést, mint az egyén kognitív keresésének egy állomását értelmezik. A keresés, amely megtéréshez vezet, felfogható úgy, mint egy tinédzserkori identitáskrízis-modell és annak megoldása. A 19. század óta, amikor is olyan pszichológusok, mint G. Stanley Hall, William James és Edwin D. Starbuck efelé a kérdés felé fordultak (Hall, 1904; James, 1958; Starbuck, 1899), a vallási megtérést helyesen úgy értelmezik, mint tinédzserkori jelenséget, illetve a tinédzser-kor lényeges, alapvető részét. Fejlődéslélektani pszichológusok szerint a serdülők nemcsak hogy képesek absztrakt gondolkodásra, hanem megvan bennük a vágy is, hogy mindenre racionális vagy éppen nem racionális magyarázatot találjanak. „A tizenéves olyan egyén, aki rendszereket vagy elméleteket kezd el felépíteni e kifejezések tágabb értelmében.” (Inhelder és Piaget, 1958.) Néhány politikai ideológia, illetve vallás ilyenfajta magyarázatot kínál (Elkind, 1971). Feladni az egyén autonómiáját azért, hogy cserébe abszolút ideológiai biztonságot kapjon, erőteljes motiváció (Deconchy, 1980). Ezt nevezik néha a „szabadságtól való menekülésnek” (Fromm, 1941). „Ez egy olyan erős, védelmező és támogató személy keresését jelenti, aki **abszolút bizonyosságot** hirdet. Ez a személy pontosan beleillik emberek százezreinek csodákban hívő gondolkodásába, illetve egy megváltót váró reményeibe.” (Liff, 1975) A kereső egyének egy olyan intenzív csoporthoz csatlakoznak, amely kollektív egyéniséget, karizmatikus vezetést és messianisztikus reményeket ígér.

A vallásos egyénben végbemenő változásokat úgy lehet értelmezni az individuum szintjén, mint az **értelem keresésének eredményét**. Ennek az értelmezésnek kell felelnie azért a tényért, hogy mialatt számosan megtapasztalják az elidegenedést és az értelemnélküliséget, addig csak néhányan választják a vallás által kínált választ e keresésre. Batson és mások (1993) a megtérést a **kognitív szerkezetek újjászerveződéseiként** értelmezik az érzékelésben meglevő egyén-személy visszahatás alapján. Az ösztönzés e változásra egy kezdeti elégedetlenségi állapot, az önmagammal való elégedetlenség vagy egy egzisztenciális krízis, az élet értelmének elvesztése. Ez az újjászervező folyamat egyfajta kreatív problémamegoldást jelent, a dolgok új módon való meglátását. E folyamatot tesztelni kell, hogy ez az új világlátás valóban működik-e, és ha igen, megoldja-e a kezdeti problémát. Batson és mások (1993) úgy véli, hogy az előkészületek és a probléma lap-

pangása a bal agyféltekében történik, míg az újjászerveződés a jobb agyféltekében megy végbe.

Számtalan pszichológus szerint azok az egyének, akik **átmeneti társadalmi szituációban** vannak, sokkal nyitottabbak vagy sérülékenyebbek új önmeghatározásra és új csoportokra. Ezen egyének között találunk tizenéveseket és családi kötöttségek nélküli embereket. A személyes sérülékenységben a személyes magány is meghatározó tényező.

Jelen kutatásunkról

Jelen tanulmányunkban a kérdés pszichológiai aspektusú vizsgálatára teszünk kísérletet, s ezen belül is a megtérés egyéni életútbeli vonatkozásait vizsgáljuk.

Kutatásunkban arra vagyunk kíváncsiak, hogy az új vallási mozgalmakba megtért fiatalok a vallási döntés meghozatala előtt milyen életutat jártak be, s mivel magyarázható, miként értelmezhető életüknek ez a jelentős ideológiai döntése. Különösen fontos számunkra, hogy a jelenséget egészséges fiatal felnőttek körében vizsgáltuk, s nem mint deviáns viselkedést vagy patológiás reakciót tekintettük.

Kutatásunk során 20 fiatal (18–25 év) kérdeztünk meg egy **félig strukturált mélyinterjú** módszerével. A mintában 2 középiskolai, 15 felsőoktatásban tanuló, 2 adminisztratív munkakörben dolgozó s 1 egyéni vállalkozó fiatal szerepelt. A megkérdezettek elkötelezett tagjai voltak a beszélgetés időpontjában valamelyik Magyarországon megtalálható új vallási mozgalomnak. **Megtérésük már több mint két éve történt**, a csoporthoz kötődés és új identitás megfogalmazása szempontjából egyértelműen az **elköteleződés fázisában vannak**.

Jehova Tanúi (4 nő, 2 férfi)

Krisna Hívők (4 nő, 1 férfi)

Moon-Egyesítő Egyház (3 nő)

Hit Gyülekezete (2 nő 1 férfi)

Mormonok (3 nő)

Tanulmányunk először is a vallási elköteleződés előtti életút elemzésével kíván foglalkozni. A megtérés utáni életszakasz vizsgálata egy következő elemzés tárgya lesz. Az interjúk részletes áttekintése alapján azokat az életeseményeket, jelentős fejlődéslélektani epizódokat szeretnénk bemutatni, amelyek visszatérő tartalomként jellemezték a megkérdezettek élettörténetét.

A következőkben felsoroljuk azokat a tartalomelemzéssel nyert területeket, amelyek aktuális vizsgálódásunk tárgyát képezik. A kiválasztott tartalmak a valláslélektani kutatások tanúsága alapján s feltételezésünk szerint is kivétel nélkül jelentős mértékben szerepet játszanak majd a későbbi vallási döntésben.

A nagy gyakorisággal előforduló életesemények, illetve tipikus szociális sajátosságok mentén nem találtunk jellegzetes eltéréseket annak függvényében, hogy ki melyik vallási közösség tagja. Tehát a 20 életútinterjú kapcsán kapott eredményeket nem fogjuk vallási közösségenként különválasztani, hanem együtt kezeljük a következőkben.

Gyakran megjelenő tartalmi blokkok az életútinterjúk során

1. Kötődés, kötődési minták, szeretet megnyilvánulása a családban
2. Félelmek, szorongás gyermekkori tapasztalatai
3. Érdeklődés, a személyiség irányultsága
4. Partnerkapcsolatok, szexualitás
5. Hit, illetve vallás kérdése a családban
6. Megtérést megelőző pszichikus állapot

Az elemzés során rendre úgy fogunk eljárni, hogy az adott tartalomra vonatkozó – a pszichológiai szakirodalomban megtalálható – összefüggéseket dióhéjban ismertetjük, majd az egyes tartalmak frekvenciáját jelezzük, végül pontosan idézünk olyan interjúkból, amelyek a kijelölt résztema szempontjából tipikusak. A kiemelésre kerülő részletek a lehető legjobban képviselik majd az aktuális terület tartalmi vonatkozásait, mondhatni *prototipikusak lesznek*.

Kötődés, kötődési minták, a szeretet megnyilvánulása a családban

A személyiséglélektan, valamint a fejlődéslélektan gazdag kínálattal rendelkezik azon elméletek vonatkozásában, amely a csecsemőkori illetve gyermekkor markáns szerepére helyezi a hangsúlyt az individuum kialakulása szempontjából. Számunkra különösen fontosak azok az iskolák, amelyek a self fejlődésének stádiumait írják le a születéstől a felnőtt korig. H. Kohut (2001) elmélete, aki a self felépülésében a korai kapcsolatokra, illetve kötődésekre hívja fel a figyelmet, különösen lényeges az adott interjúrészek értékelése szempontjából. Elmélete szerint a szülők a gyermekkel zajló empátiás, pozitív, elfogadó kapcsolatban tükröző szerepet töltenek be, amellyel segítik a self-érzet kialakulását. Más szerzők nevéhez a tárgykapcsolat-elmélet kimunkálását köthetjük, akik ugyanezzel az élménymínőséggel a szerveződésével foglalkoztak (Kernberg, 1997; Grotstein, 1996). Az elméletalkotók szerint az egyes szakaszokat a kötődés és leválás, azaz a kapcsolatok kötésének és oldásának folyamatával lehet legjobban leírni. A terminusok eltérésétől függetlenül az előbb vázolt elméletek a self kialakulására vonatkozólag megegyeznek a tekintetben, hogy a korai kötődések minősége jelentősen befolyásolja a későbbi kiemelt jelentőségű interperszonális kapcsolatokat. Így hatással vannak a párválasztásra, illetve más bizalmi kapcsolatokra, s majd fogjuk látni, hogy befolyásolják az Isten kép kialakulását is. Természetesen a self-érzet kialakulása szoros együttjárást mutat a szeretet-fogalom fejlődésével, így a szeretet igényének kielégületlensége tartós nyomat hagyhat a felnőttkori self működésében, s tegyük hozzá, jelentősen befolyásolja a valláshoz, transzcendenciához való viszonyunkat. Azok a kutatások, amelyek konkrétan a megtért fiatalok családi hátterére vonatkoznak, csak ritkán számolhatnak be kontrollcsoport alkalmazásáról. Az a néhány tanulmány, amelyekben kontrollcsoport volt, és életrajzi adatokat is használtak, jelezték, hogy a megtértek a megtérés előtt személyes válságot éltek át, illetve szüleikkel való kapcsolatuk sokkal problémásabb volt, mint a kontrollcsoportbelieknél (Ullmann, 1982, 1989).

Néhány tanulmányban, amelyek összevetették a megtéréseket a különböző vallásokban (Ullman, 1982, 1989), négy vallási csoport (zsidó, keresztény, Baha'i és Krisna) 10–10 tagját kérdezték meg 30 vallási hovatartozásuk szerinti nem hívővel együtt. A hívők sokkal traumatikusabb eseményekről számoltak be és hajlamosabbak voltak úgy érezni, hogy boldogtalan gyerekkoruk volt, ellentétben a nem hívőkkel. Náluk nagyfokú gyermekkori érzelmi zavart, a szülőkkel való rossz kapcsolatot és apahiányt mutattak ki. Kirkpatrick és Shaver (1990) is azt tapasztalta, hogy azok az emberek, akik-

nek gyerekkora nem volt kiegyensúlyozott, sokkal hajlamosabbak a felnőtt-kori hirtelen vallási megtérésre.

Saját kutatásunkban a legmarkánsabb egyezés az életút-interjúkban a fájdalmas családi emlékek felidézése terén mutatkozott. Ezen belül is feltűnt számunkra, hogy a megkérdezettek 80%-a hoz negatív tartalmú élményeket gyermekkorából.

Az alábbi négy interjúrészletben annak megfogalmazása olvasható, hogy az aktuális család képtelen gyermekére kellő figyelmet fordítani, s ennek hiányát egy életen át hordozzák majd a fiatalok.

Én akkor nem tudtam, hogy mi zajlik, úgy 8 éves lehettem, tudtam, hogy vesznek, hogy probléma van, de igazából nem tudtam, hogy mi ennek az oka. Igen, egy dologra emlékszem, hogy fölfegyverkeztem, volt saját töröm meg ostrom, lemegyek és rendet rakok, és hagyják abba, ilyenre emlékszem, de azt nem tudtam, hogy konkrétan miről, mi okozta ezt a problémát.
(21 éves férfi)

Anyuval mindig közelebb voltunk, bizalmasabb, könnyebb. Egyrészt apuhoz ritkábban is fordultunk. Úgy különösebben nem is vették észre a változásokat. Szerintem azt hiszik, hogy ismernek, de már rég nem ismernek. Már 14 évesen eljöttem, akkor minden hétvégén hazamentem, nem is hívtak fel hét közben, hogy mi van velem, tehát ők törődtek úgymond velem, de a kommunikáció úgy elmaradt.
(24 éves nő)

Érdekes volt, valahogynagyon hamar észrevettem azt, ha egy felnőtt, beszéltem hozzá, és nem figyelt. Aztán magamon is észrevettem, hogy egy kisgyerek mondta, hogy figyelj csak, persze, persze, és közbe nem figyeltem rá. Azt hamar észrevettem, hogy anyám akár játék közben nem figyel, s közben hagytam, és nem mondtam meg neki, hogy rosszul esik.
(23 éves nő)

Anyunak ilyen idegrendszeri problémái lettek, így szőgyellte is magát, nem járt már így társaságba, rokonok közt is. Ilyen arcüreggyulladásai voltak, többször műtötték. Ebből kifolyólag így kihullott a haja, és később ez miatt tehát inkább így otthon maradt. Ellátta a háztartást, és keveset foglalkozott velem, én szerintem meg bátyámmal is, tehát ilyen játszás meg ilyesmi. Apu pedig dolgozott mindig, tehát ő sem. Így kialakult az, hogy mi így játszott-

tunk magunkban, de úgy nem volt ilyen elmaradtak kirándulások, nyaralás. Ez úgy hiányzott.

(22 éves férfi)

Számtalan interjúban találkozunk olyan emlékekkel, amely **az érintés, vagy a testi közelség hiányáról** szól egyik vagy mindkét szülő részéről. A bizalmas anya–gyermek kapcsolat egyik fontos viselkedésszintű megnyilvánulása lehet az érintés, a fesztelen testi kontaktus. Amennyiben az anya ezen a területen nem rendelkezik családi mintával, illetve saját átélt élménnyel, elég nagy valószínűséggel ő sem lesz képes a szeretet kifejezésére a különféle nonverbális csatornákon, mint amilyen az érintés, ölelés.

Kutatásunk szempontjából különösen fontos az anyával kialakított kontaktus, hiszen ez később befolyásolja a kialakítandó istenképet. Az érzelmi értékek, amelyek az anyaképhez tapadnak, tele vannak (olyan) jelentéssel, amelyek az egyén számára valaha élő valóságok voltak. Az anyai értékek belefónódnak tehát a létbe az affektív alapvonalak egyikeként. Ily módon az istenképben is újra találkozunk velük (Vergote, 1970).

Egyszerre vágyakozás és félelem is megjelenik az érintés kapcsán a következő részletekben.

Igen, zárkózott, és úgy nem ért oda, nem ért hozzám. Mondjuk én mindig irigyeltem a barátnőmet, mikor úgy bement hozzá az anyukája, és úgy elbeszélgettek, én hozzám így nem jött be. Én mondjuk nyitott voltam, mondtam mindent, de mondjuk úgy, azért jó lett volna, ha bejön.

(22 éves nő)

Igen, mondjuk apukám bepótolta, mert ő meg nagyon mindig puszilgatott. Az anyukám nehezen mutatta ki az érzéseit, de lehet, hogy az apukám is, mert ő meg nagyon goromba, ilyen nyers modora van, így a főség miatt is, mert úgy elnyomta anyukámat (főség, férfi, a feje a családnak). Szóval nekem olyan idegen, olyan furcsa, ha valaki megérint.

(23 éves nő)

Hát én szerintem fizikai dolgok, úgyértem, hogy ölelés vagy ilyesmi az nem volt jellemző. Visszagondolva nem is nagyon emlékszem rá. Szerintem ez abból adódik, hogy nem alakult ki olyan mély kapcsolat, olyan személyes problémákat nem szívesen beszéltem meg szüleimmel.

(21 éves nő)

Az interjúk egy szintén jelentős száma esetén fájdalmas emlékek kerülnek elő a **nyílt agresszióval kapcsolatban**. A gyermekkorban, illetve a ser-

dülőkörben átélt verbális vagy fizikai agresszió felnőttkori következményei szerteágazó mintázatot mutatnak. Gyakran tapasztaljuk, hogy az elszenvdők később maguk is agresszív viselkedéssel reagálnak konfliktushelyzetekre, más csoportjuk egy hatalommal szembeni állandó dependens viselkedést tanul meg és rögzít.

Néhány pszichológiai kutatás felveti annak a lehetőségét, hogy azok, akik nehézségekkel küzdöttek gyermekkorukban, úgymint stressz vagy bánatalmazás, sokkal hajlamosabbak a hirtelen megtérésre, mert személyes és viselkedésbeli szükségleteik nem férnek meg egymással (Ulman,1989, Kirkpatrick,1997,1998).

Természetesen egy agresszív apa- vagy anya-modell a későbbi Istenkép formálódásban is számtalan módon szerepet játszhat, amelyet kutatások is alátámasztanak, kiemelve, hogy a valódi, „földi szülők emlékanyagai” döntően a későbbi istenhit emocionális oldalát befolyásolják majd (Winkström,1990).

Saját katatásunkban a negatív apakép gyakran dependens kötődést eredményez a későbbi, választott vallási mozgalom vezetőjéhez, ahol újra átélésre kerül a kiszolgáltatottság. Egy másik megjelenési mód a leválasztott negatív tartalom, amely kivétel a környezetre, valamilyen közösen kikiáltott ellenségre.

Ez utóbbira majd csak a megtérést követően találunk példát.

Apám egy negatív példa volt, mert elnyomta anyukámat, megalázta mások előtt is mindig, elhallgattatta, hogy te ehhez nem értesz úgy, legyintett is. Hú, énram mikor rám szólnak mások előtt, annyíramegalázó, meg szerintem mindenkinek.

(22 éves nő)

Apámékszétvertekrajtam egyfakanalat. Ígynagyron erősen megverték, meg így a testvéremet is. Volt otthon ilyen vessző, és akkor, ha csináltunk valamit, akkor... .., sírnom sem volt szabad, tehát volt, hogy mi vittük a fakanalat, odafeküdtünk az ölükbe, és kaptunk 5-öt a fenekünkre.

(24 éves nő)

Anyukám? Őtöle nem, de mégis, egyszer kaptam ki anyukámtól, de meg is érdemeltem, meg nem is sirtam, mert abszolút jogosnak láttam, de ő tényleg nem bántott. Anyukámat is bántotta, inkább ez viselt engem meg, amikor láttam kisebb koromban, hogy apukám bántotta.

(21 éves nő)

Annyit tudtam, hogy volt egy időszak apunak, hogy ivott, na most ő szegény abszolút nem bírja. Ivott egy kicsit, és már is hóbörögött, komolyan, 2 sör elég volt neki, hogy ő elkezdjen hóbörögni. A munkahelyén olyan kollegái voltak, akik szerintem eléggé ilyen irányba vitték őt el. Ebben az időszakban komolyan volt, hogy azt sem tudta apu, hogy én hányadikos vagyok.
(22 éves nő)

A személyiségpszichológián belül az úgynevezett kötődésméletek azok, amelyek leírják, hogy mit jelent kapcsolódni a számunkra fontos más-sikhoz, gyermekkorunkban elsősorban az anyához majd az apához (Ainsworth, Bleha, Water és Wall, 1978. Bowlby 1969).

Az ide vonatkozó kutatások megkülönböztetnek először három-, majd négyféle kötődéstípust, a biztos kötődést, ambivalenst, az elkerülőt, illetve a megzavart típust. Longitudinális vizsgálatok egyértelműen bebizonyították, hogy a kezdeti kötődési jellegzetességek fiatal felnőtt korban is megmaradnak, illetve jelentősen befolyásolják társas kapcsolataink alakulását (Main, Casidy, 1988).

A pszichológusok vizsgálódásai természetesen arra is kiterjedtek, hogy a különféle kötődésmintázatok miként befolyásolják a megterést, illetve az Istennel való kapcsolatot.

Kirkpatrick 1997-es tanulmányában a Denver Post-t olvasó nőket vizsgálta kb. 4 éven keresztül (Time1, Time2) azok vallási hovatartozása tekintetében. A kérdés az volt, hogy az eltérő felnőttkötődések más vallási nézeteket szülnek-e. Azt találta, hogy amikor a T1 időintervallumban a vallás statisztikailag ellenőrzött volt, azok, akik bizonytalanok voltak, sokkal nagyobb számban számoltak be egy „új kapcsolatról Istennel” a T2 időre, mint azok, akik sokkal biztosabb kötődéssel rendelkeztek.

Saját kutatásunkban az alábbi interjúrészlet egy jellemző kötődési mintázatra példa. Annak ellenére, hogy az emlékek durva agresszióról számolnak be, az apa egyértelműen a kötődés szempontjából a legfontosabb személy, a self-tárgy. Az egyén széthasítva őrzi az apáról szóló ideális és taszító epizódokat. A későbbiekben a hasítás kiterjedt én-védő mechanizmussá válhat, s személyiségzavar részét képezheti. Amiként az anyáról őrzött kép kapcsán leírtuk, úgy most is fontos megfogalmaznunk, hogy az apáról kialakított legális (reális), illetve ideális (vágott, másutt látott stb.) kép beépül a későbbi istenképbe (Vergote, 1970).

Hát gyerekkoromban apukám nagyon agresszív volt, arra emlékszem, rengeteget kaptunk. Arra emlékszem, hogy hát szeretett minket, meg rengeteget játszott velünk a nagy ágyon. Arra is emlékszem, hogy sokszor jött haza

ittasan, és agresszív volt anyával is, minket mindig nadrágszíjjal megvert. Mindig választhattunk, hogy a csatos felét vagy a másik felét kérjük a nadrágszíjnak, és mindig nagy hurrák voltak a lábunkon, ilyen piros. Viszont a másik fele, amikor nem ivott, kenyérre lehetett kenni, imádott minket, szeretett minket nagyon is, és mindig játszott velünk. Én is nagyon szerettem őt.

(22 éves nő)

Igen, én őszintén szólva mindig apukámhoz jobban vonzódtam. Én lelki beteg voltam, mikor elvitték őt katonának. Miközben olyan dolgok történtek, hogy agresszív volt, ennek ellenére. Valahogy én nekem, tehát én nagyon tisztelem apukámat, én nekem egy ideál volt, egy erős apa. Egyfantasztikus ember volt, mindent tudott, mindenhez értett. Amit ő kitervelt, ő azt megcsinálta, egyfantasztikus tehetséges ember, most már nincs ideje, fölhalált bármit, az édesapjától örökölte, ilyen elektromos hegesztőgépet talált fel, sílécet csinált magának, görkorcsolyát.

(23 éves nő)

Őszintén szólva a legönzettelenebb ember, akit valaha is ismertem, az édesapám, még ma is így gondolok rá. Nagyon-nagyon szerettem, azért mondom, hogy szerettem, mert most már nem igazán érzek iránta semmit. Ő egy nagyon jó ember volt, segítőkész, szeretni való és tiszteletteljes, és mondhatnám, hogy dinamikus ember, nem az a lassúfajta. Amikor utoljára beszélgettem vele, akkor ilyen 14 éves voltam, és akkor még engem nem igazán érdekelt ez a dolog. Anyura sem mondanám azt, hogy nem dinamikus, benne van az a pesti dinamikus erőteljes lény, nem az, ahogy ő mondaná, a szegedi lassú emberek, kicsit úgy általánosítva, de nem igazán az a határozott egyéniség, sőt legpesszimistább ember, akit valaha ismertem.

(18 éves nő)

Válás a családban

Interjúalanyaink 60%-ka elvált szülők gyermeke, így életútjuk egyik negatív epizódja valamelyik szülő bizonyos értelmű elvesztése, a korábbi egyensúly élményének megbomlása. Gyakran jelenti ez az ideális világba vetett bizalom összeomlásának kezdetét, a gyermekkori paradicsomi állapot összetörését. Majd láthatjuk később, hogy a megtérés mozzanatában jelen van ennek a képnek a visszaállítási kísérlete.

A következő emlékek idéződtek:

Igen, hát mondjuk, akkor az elég nagy törés volt, apukám elment tőlünk. Semmi képem nem volt erről előtte. Hát igen, anyukám ezt tudta, de mi semmiről nem tudtunk. Számomra ez elképzelhetetlen volt, s amikor én hallottam olyat, hogy válás, és elképzelni sem tudtam, hogy mit jelent. Anyukámmal maradtunk, mert apukám elment, s úgy maradtunk itt hárman.

(18 éves nő)

Már ahhoz képest hamar váltak el, hogy elég fiatal voltam, én három éves voltam akkor. Mondjuk ez így talán szerencsésebb is, ha így ezt talán lehet ezt így mondani, mert lehet, hogy megterhelőbb lett volna egy gyereknek, ha mondjuk serdülőkorban válnak el a szülei, amúgy is érzelmi káosz meg mindenféle identitási problémák is akadnak.

(23 éves nő)

Jó a kapcsolatom az új apámmal, de azért furcsa is egyben. Hát apai, azért mondom, hogy ez olyan furcsa, ha én is így belegondolok, ilyen kettős apa, de mondjuk ezt hozzá kell tenni, hogy nekünk nem az a klasszikus családmóde, az ideálisnak tartott nekem azért nem volt. Mert tudtam azért, hogy apukám van, de nem élek vele együtt, meg van itt egy pótapukám, de tudtam, hogy azért az nem a saját apukám.

(21 éves nő)

A válásra, csak annyit tudok visszamenőleg, hogy úgy volt, hogy apuék perelni fognak, hogy én hozzájuk kerüljek, szóval akkor úgy lettünk volna, hogy a nővérem anyunál, én meg apunál. Igen, csak anyu nem engedte. Ez jó, mert elég rossz lett volna felnőni, hogy a testvérem nélkül.

(18 éves nő)

A félelmek és a szorongás gyermekkori tapasztalatai

Az ember alapvető nyomorúsága a szorongás. Sötétén kíséri minden nehézség problémáját: az anyagi ínséget, a betegségeket, a halálfélelmet. De mindenekelőtt azzal zavarja össze, hogy a szorongás – a félelemmel ellentétben – névtelenségbe burkolódzó és néma marad, mintha semmilyen ésszerű oka nem volna. Konkrét bajaival csak-csak képes megküzdenni az ember, hiszen ezeket az ellenségeket ismeri. A szorongással szemben, amelyet nem igazol még a legcsekélyebb megfogható körülmény sem, légüres térben hadakozik. Ez teszi a szorongást alattomosá és megfoghatatlanná. Kierkegaard szerint, ami az embert az állattól megkülönbözteti, az éppen a szorongás. Heidegger a semmi tapasztalatának tartja, amelyből a létezők léte felől tudakozódó ontológiai kérdés származik. Ez tehát azt jelenti, hogy nincs feltétlenül patológias jellege (Vergote, 1970).

A személyiség fejlődése folyamán, valamint a felnőtt személyiség világban történő sikeres alkalmazkodása során igen fontos szerepet kapnak félelmek. Képesek előre jelezni az egyénre leselkedő veszélyeket, esetleges kudarccokat, illetve olyan helyzetek közeledtét, amelynek fogadására az egyén nem megfelelően felkészült. Tehát bizonyos értelemben saját énként védelmet szolgálnak. Ugyanakkor a félelem tartós jelenléte bénító lehet, meggátolhatja az aktivitást, s szorongássá alakulva az élet olyan területeire is szétterjedhet, amelyhez eredetileg nem kapcsolódott. Számtalanszor lesz okozója kapcsolatteremtési kudarckoknak, depresszió kialakulásának.

Karen Horney (1937, 1945), aki egyike a szorongást kutató pszichológusoknak azt mondja, hogy az emberek már kora gyermekkoruktól érzik azt a bizonytalanságot, amit ő egyébként alapszorongásnak nevezett el. Ez abból az érzésből fakad, hogy a szülők elhagyhatják őket, elszigetelődnek egy ijesztő és ellenséges világban. Ez a szorongás nem mindenkinél egyformán intenzív. Az alapszorongást csökkentheti, ha otthonunk biztonságos, bizalmat és szeretetet nyújtott számunkra.

Számunkra különösen fontosak azok a kutatások, amelyek a vallás és a szorongás összefüggését vizsgálták.

Ezért tekintsük át elsőként azokat az eredményeket, amelyeket R. A. Funk állított össze, „A vallásos beállítottság és a manifeszt szorongás egy amerikai egyetem diákjai körében” című tanulmányában. A megkérdezetteknek több mint 50%-a mesélte, hogy a vallás a megnyugvás és a biztonság érzését közvetíti számukra. Ugyancsak több mint 50% tekinti a vallást az egyetlen olyan valóságnak, amelyre építhet. A megkérdezettek 4%-a mondta, hogy nem tudná magát „otthon” érezni a világban, ha istenhitét elveszíti.

tené (Vergote, 1970). A legnagyobb szorongás-hányadot elérték csoportja adott a leggyérteleműbben (5%-os nagyságrendben) igenlő választ azokra a kijelentésekre, melyek a vallás és a biztonság kapcsolatát fogalmazták meg, míg a legkevésbé szorongók csoportja alig mutatott vallásos aktivitást. Másrészt a „vallásos konfliktusok” tekintetében első helyen lévők csoportja a szorongással kapcsolatban 22,2% átlagot ért el, míg a másik csoport átlaga 12,9%. Más pszichológusok eredményeivel ellentétben Funk nem állapít meg egyértelmű korrelációt a szorongás és a hagyományos vallásosság között.

Úgy tűnik viszont, hogy az intelligencia és a nemi hovatartozás alig van kapcsolatban a szorongással. A leginkább szorongók keresnek oltalmat a vallásban. Meg kell azonban jegyezni, hogy a félelem és a vallásos konfliktusok pozitív korrelációja semmiképpen sem egyértelmű.

Saját kutatásunkban az interjúk elemzése során a megkérdezettek 80%-a számolt be az élete során hosszasan jelenlevő félelmekről, illetve állandósuló szorongásról.

Nagyon féltem. Az az igazság, hogy a legkorábbi élményem, ami igazából élmény, az a félelem. Az, hogy mennyire féltem akkor attól, hogy mi lesz, ha konkrétan erre a szavakra emlékszem, hogy mi lesz velem, mert éreztem, hogy megy a világ, megy a világ, a dolgok, tárgyak azok összetörnek, hát elromlanak, megsemmisülnek, meg minden, és én is kicsit úgy éreztem magam, mint egy avarlevél, az így sodródik a szélben. Igen, és emlékszem, hogy rendkívül rettegek, rettegek. Olyan 10 éves lehettem. Azután ez még sokszor előjött

(22 éves férfi)

Igen, abszolút szófogadó voltam, és mindent megcsináltam, amit kértek, hogy elkerüljem a konfliktust. Nem jó a mostohaanyámmal veszekedésbe keveredni, nagyon féltem, és úgy mondanám azt a másfél évet, hogy az csak a félelem időszaka volt, mert kiderült, hogy a veszekedések nem olyan átlagosak, mint máshol, inkább verekedéssé fajulnak, és hát ezt nem igazán jó átélni 12 évesen, és én minden egyes veszekedésnél ott voltam, mikor a mostohaanyám egy 5 literes Zepteres fazekat, jó nehéz Zepteres fazekat hozzávágott az apám fejéhez, meg nyitott ollóval rohangál, hogy megöli magát, nem volt teljesen normális.

(18 éves nő)

Félelmeink, még inkább szorongásaink igen gyakran kötődnek életünk nagy alapkérdéseihöz, mint a létezéshez, bűnhöz, halálhoz, amelyeket más-

ként határhelyzeteknek is nevezhetünk. A személyiségszféra fejlődés egy bizonyos pontján mindannyian birtokában leszünk annak a képességnek, amely lehetővé teszi számunkra a múlt–jelen–jövő egységben szemlélését, az idődimenzió komplex átélését. Ugyanez a képesség döbbsenhet rá létezésünk korlátaira, illetve végességére. Azt is mondhatjuk, hogy az élet tragikuma saját halálunk tudata.

Ez a rádöbbenés olykor fájdalmas lehet, ugyanakkor egy nagy kihívás a felnőtté érés elengedhetetlen láncszeme.

Saját kutatásunkban szereplő alanyainknak komoly szorongást indukál a halál gondolatával való találkozás.

Ezt nem mondtam el, pedig ez is nagyon fontos volt, még tinédzser koromból, nagyon sokszor volt olyan, 12–13 évesen gondolkodtam a világ nagy dolgairól, és általában este volt, amikor lefeküdtem, lekapcsoltam a villanyt, és sokszor gondolkodtam azon, hogy mi lesz, hogyha meghalok, végigélek 70–80 évet és egyszer meghalok, nem fogok látni, hallani, szóval én nem leszek, és ez borzasztó volt, nagyon sokszor ettől sírógörcsöt kaptam, szóval olyan, nem tudom így elmondani, de szó szerint félelmetes volt. Nem tudom, milyen állapot volt, de nagyon rossz volt, és nagyon sokáig tartott. Rádadásul nem kaptam segítséget senkitől a környezetemben.

(23 éves nő)

Így a halállal kapcsolatban is ezelőtt mindig féltem, hogy elveszítem azt, akit, így anyukámat vagy apukámat, gyerekkoromtól. Nem tudom, így pár éve meséltem anyukámnak, és mondta, hogy nem tudja, hogy mitől alakult ez ki nekem, mert sose nem volt ilyen. Csak annyira tudok ragaszkodni valakihez, hogy így mindig féltem, hogy elveszítem, sirtam, hogyha egy kicsit késtek, és hogy ők meghaltak. És ez nekem, mikor tanulmányoztam és megtudtam, hogy mi történik úgymond a halottakkal, vagy mondjuk, ha én attól is féltem, hogy meghalok, és akkor én látni fogom a szüleimet, és ők milyen vígan élnek, én meg már nem.

(22 éves nő)

Szorongó érzés volt nekem a halál, de úgy éreztem, hogy ez nagyon reális dolog. Miért ne lenne reális, itt vagyunk meg minden, tény, hogy meghalnak emberek. Amikor nagypapám meghalt, egyetlen nagyszülőm halt meg még, akkor is az volt, még kicsi voltam, 6–7 éves, akkor azt gondoltam, mi az, hogy meghalt, hogy akkor hogy van ez, hogy nem is gondolunk rá, de egyszer majd elér minket a halál, félelmetes érzés volt, és nagyon sokáig kísért.

Folyamatosan szorongással töltött el még serdülő koromban is meg hát tulajdonképpen most is az, és éppen ezért próbáltam valami kiutat találni.

(24 éves férfi)

Érdeklődés, a személyiségirányultsága, értékek

A hívővé vált emberek számtalan kutatás tanúsága szerint a megtérést megelőzően igen nagy erőfeszítést tesznek annak vonatkozásában, hogy az élet értelmét megtalálják, illetve hogy találjanak bizonyos koherens rendszert, amelynek segítségével választ kaphatnak az élet alapkérdéseire (Paloutzian, 1982).

Saját kutatásunkban az életutat áttekintve fontosnak tartottuk megkérdezni az alanyainkat serdülőkori érdeklődésükről, a személyiségük irányultságáról. Gyakran tapasztalhattuk, hogy az említett életszakaszban szinte kivétel nélkül mindenki igen nyitott és kereső volt. Megállapítható, hogy a saját korosztályhoz viszonyítva még fokozottabb az igazság keresése iránti igény, az élet alapvető kérdéseire válaszoló átfogó elméletek megismerése. A jelenség természetesen összefüggésbe hozható nagyobb fokú szorongás oldásának igényével, amely ezt a mintát jellemzi.

... egy gimnáziumi osztálytársam, és csak azt akarom mondani, hogy nekem ez akkor lett egészen nyilvánvaló, amikor elmondta, hogy van egy olyan dolog, hogy igazság, és lehet másképp élni, én azt hittem, hogy pl. amikor el kezdtem gondolkodni, amikor még kisebb voltam, 12–13 éves, hogy miért van az, hogy mindenki egy irányba megy, ha valaki csinál valamit, felnőttek, lehet, hogy neki ez nem jó, de hát úgy szokták, ez így megy, amióta a világ, világ, akkor azt úgy csináljuk. Kicsit volt bennem ilyen lázadás, inkább az árral szemben. Én nagyon tiszteltem már akkor is és utána is azokat az embereket, akik meg tudnak állni, nagyon-nagyon szimpatikus, aki őszinte volt, igazságszerető, tiszta, nagyon-nagyon vonzott...

(24 éves nő)

Én mondjuk ilyen ambíciózus egyén voltam, szerettem az ilyen határozott célokat esetleg ... most is vagyok ... mondjuk az iskola nekem sosem volt egy ilyen nagyon mellékes dolog, ez a vallási irányzat nem ennek a pótszere volt, nem az volt, hogy esetleg nem voltak nagyon barátaim, vagy iskolában nem értem el sikereket, és akkor ehelyett volt, hanem fontosnak tartottam az is-

kolát is, és igyekeztem elég korán valahogy úgy elkötelezni magamat. Szerettem volna ilyen határozott életutat, ami egy biztos mederben zajlik...

(22 éves nő)

A nyitott kereső attitűd mellett, amely gyakran egy-egy tudomány behatóbb tanulmányozásában jelenik meg, ebben az életszakaszban találkozunk először kimondottan is egy olyan szükséglettel, amely a transzcendens szükségletek kielégítésére irányul. Úgyszintén elementáris igény fogalmazódik meg ebben az életkorban olyan referenciacsoportok iránt, amelyek személyes biztonságot képesek nyújtani, s ahol a csoport tagjai felé egyéni odafordulás tapasztalható. Amennyiben az aktuális barátokkal való együttlét nem hoz kellő személyes bevonódást, mint például egy szerelmi kapcsolat vagy elköteleződés valamilyen sport, művészetek, zene iránt, ez esetben az úr betöltetlen marad. Az új vallási közösségekben majd egyszerre nyerhet kielégülést a személyes odafigyelés és a transzcendencia iránti igény.

Azt tudom, hogy leginkább ami jellemzett, hogy miért van az embernek, ha ilyen transzcendens világban keresi, akkor nyilván valami tehát úgy mond az evilági meg az ilyen földi értékrenden túli tehát attól egy teljesebb értékrendet keresi, egy boldogságot, szerintem nyilván boldogságratőrekszik, ez ilyen ösztönös dolog. Nekem tényleg ilyen átlagos volt, hogy elmentem ilyen helyekre és ott jól éreztem magam, tényleg úgy láttam, hogy mindenki ilyen színes meg szép, de én azt tudom, hogy nem, én akkor egy kicsit ilyen serdülőkori dolog is, az ember nyilván ilyen érzelmi zűrzavar állapotában van néha. Tudom, hogy elég ilyen, tehát nem találtam azt, hogy most nekem ettől teljesebb lenne az életem, tehát nem találtam ezeken a helyeken olyat, amire azt mondtam volna, hogy ez lehetne az életem értelme. Szerintem tényleg ilyen öröm meg boldogságkeresés volt, ami leginkább engem megmozgatott.

(24 éves férfi)

A vizsgálatunkba bevont korosztály Erikson elmélete szerint az optimális személyiségfejlődést tekintve a moratórium állapotában áll, ahol az egyénnek módja van kipróbálni szerepeket az élet legkülönbözőbb területén annak érdekében, hogy önmagáról a lehető legtöbbet tapasztalja. Ebben a keresési fázisban akkor jár legjobban az egyén, ha nem kell túl korán elköteleződni valamilyen külső vagy belső ok miatt. Az alábbi interjúrészletben egyaránt tetten érhető a keresési vágy s az elköteleződés iránti szükséglet. A kétféle motiváció egyidejű fenntartása igen nagy feszültséget jelent a személyiségeknek.

Egy kicsit vártam is, kicsit bosszús voltam, mindig úgy voltam vele, hogy én nem fogom sehol elkötelezni magam, az embernek általában van egy ilyen. Megnézek mindent, ami jó, azt elfogadom, de elkötelezni nem fogom magam, egy kicsit így is mentem oda, hogy ha valahol ott vagyok, tényleg akkor már volt bennem egy ilyen törekvés, szeretnék olyan igazi dologgal találkozni, ami megragad. Ez az első élmény, ez tényleg olyan volt. Eleve új jelenség volt a gyülekezet.

(21 éves nő)

A természettudományok iránti felfokozott érdeklődés társul a világ működésének, az élet keletkezésének egészére vonatkozó megértési igénnyel.

Jó. Azt hiszem, hogy két év kivételével kitűnő is voltam, ha meg nem, akkor meg egy-két négyesem volt. Ahogy nézegettem, igazából olyan sokat még nem értettem belőle a fizikából, és akkor láttam, hogy bonyolult egyenletek, láttam azt, hogy a világ leírása ... hogy atomokkal foglalkoznak, én ezt már hallottam otthon, meg hogy ilyen törvényeket, amik mozognak a testbe, és ez nagyon megfogott akkor, azért, mert úgy éreztem, hogy itt van valami, ami választ ad a kérdéseimre, hogy miért vagyok itt, miért léteznek a dolgok, miért úgy léteznek, ahogy, és mi ezeknek a menete, a törvényszerűsége. És akkor ezért elkezdtem fizikát tanulni. Csak úgy önszorgalomból. Úgy hogy elmentem a könyvtárba, és kivettem, még fizika óránk sem volt. Elkezdtem olvasni az ilyen ismeretterjesztő könyveket. Aztán nyilván persze elkezdődött a fizika, azt hiszem, ötödikben vagy hatodikban.

... Végül is jó voltam, elég jó voltam, nagyon tetszett a dolog, és hát akkor elhatároztam, hogy én fizikus leszek, mégpedig elméleti fizikus, aki a világ univerzális törvényeit fogja kutatni. Ez a döntés nagyon megnyugtató...

(22 éves férfi)

Egy másik interjúban az elmélet alkotója is példakép, illetve modellszerpet tölt be, nem csupán az eszme fontos. Tudjuk, hogy a vizsgált korosztálynak milyen nagy igénye van valós mintákra, ideálokra, akikkel azonosulni tud.

Igen, igen, szóval egyfajta reményt adott a megoldásra, az, hogy nagyon tetszett Einsteinnek ... az atomfizikusoknak az élete, ezekről sokat olvastam hát minden könyvet, amit föl lehetett kutatni, és az, ahogy ők beszéltek, ahogy Einstein beszélt, hogy ahogymai matematikusok, fizikusok ..., ők ... őnekik is írtak egy pár dolgot, ami ... kilátszik, és tényleg éreztem azt, hogy valamennyire társakra leltem a kérdésekre. Olyan emberekkel találkoztam

vagy hát a könyveiken keresztül, akik valóban azt kutatják, hogy mi az értelme az életnek, hogyan működik a világ, miért létezünk, és ez nagyon kedvelt dolog volt számomra.

(24 éves férfi)

Számtalan interjúban olvashatunk egy felfokozott intellektuális érdeklődésről, ugyanakkor egyfajta spirituális keresésről. A tudományos tények és a spirituális élmények eklektikusan keverednek, mintegy versengenek egymással.

Kétszer voltam a gyülekezet evangelizációján, Angliába utána mentem ki. Bocsnát, még ezt megelőzte a meditációs programot, tanultam és sokat olvastam, szeretek sokáig főnt lenni, mindig hajnal kettőig olvastam, az volt a szokásom, hogy fölösleges az alvás, minimális alvás kell, mert ugye az intelligencia-kvóciénst növelni kell, és olvasni, olvasni, akkoriban ez volt a főfogásom, nagyon széleskörű érdeklődési köröm volt. Többféle tudomány is érdekelt.

(22 éves nő)

Az interjúalanyok 25%-a mély érdeklődést táplált az ezoterika irányában a megtérést megelőzően.

Voltak ismerőseim, aztán csináltunk egy klubot, volt egy lány, aki ... úgynevezett tisztán látó, ami azt jelenti, hogy ezeket a szellemi, finom energiákat meg is látja, tehát akár az ... is energiát, ami körülveszi ezt látja, esetleg mondjuk ilyen szellemi lényeket is. Kicsit furcsa erről így beszélni mondjuk énnekem nem furcsa,, szóval ezekkel úgy foglalkoztunk egy kicsit, meg volt baráti kör, aztán ismerősök ... természetgyógyász ... középkorú hölgy, nagyon szeretem, értékeltem a tapasztalatait.

(21 éves nő)

Partnerkapcsolatok, szexualitás

A terület tárgyalása kapcsán egy igen komplex problémához érkezünk, hiszen jól ismert a pszichológia, pszichoterápia, illetve a vallás különböző attitűdje a szexualitás megítélésében. Míg a történelmi vallásokban kiemelt szerepe van a morálnak, a pszichoterápia, illetve a pszichológia morálhoz való viszonya meglehetősen tisztázatlan, eklektikus. A pszichológiai és pszichoterápiás elmélet és gyakorlat olykor teljesen kiiktatja a morál kérdését, máskor pedig hangsúlyozottan kritikusan értékeli. Pressing Lajos egy nemrégiben elhangzott előadásában felveti a morális dimenziók mellőzésének, illetve kritikájának hatását az egészséges én-fejlődésre, vagyis a kérdés szerinte az, maradhat-e a pszichológia „értékmentes”, miközben a vallás egyértelmű értékeket közvetít többek között a szexuális morállal kapcsolatban (Pressing, 2005).

Az ÚVM kapcsán összességében megállapítható, hogy az egyes közösségek igen szigorú szabályokat fogalmaznak meg a szexuális élet és viselkedés vonatkozásában, beleértve a párválasztást, illetve a házasság előtti nemi élet kérdését is. A szabályok olykor a tiltás irányában mutatnak más esetekben pedig épp bonyolult rituális szexuális együttléteket foglalnak keretbe.

Saját kutatásunk interjúalanyai a pszichoszexuális fejlődés vonatkozásában a freudi kategóriával élve a genitális, vagyis a kiteljesedett szakaszban vannak életkorukat tekintve, ugyanakkor – amiként az látni fogjuk – valójában többen választják az elfojtást, más szavakkal az absztinencia útját már a megtérést megelőzően is, avagy mások éppen parttalan, kontroll nélküli szexuális életet élnek.

A szexuális fejlődésre vonatkozó interjúrészletek mutatnak egymásra rimelő mintázatokat, rokon vonásokat. Az életút felidézése kapcsán igen gyakran találkozunk azzal a jelenséggel, hogy az illető valójában a serdülőkori megfelelő szakaszában valamilyen korai kudarcélmény, gátlás vagy otthonról hozott tilalom miatt el sem indul a szexuális tapasztalatszerzés útján. Személyiségüknek ezen szegmense megreked a fejlődésben, majd a megtérést követően a vallási közösség erkölcsi elvárásai mintegy visszamenőleg is felmentést adnak, sőt értékként minősítik a partnerkapcsolatoktól való teljes elzárkózást.

... kapcsolatok ... szexuálisan is érdekvolna engem, inkább az volt, hogy volt a baráti kör és ... akkor jó ... a másik nemmel kapcsolat ... Mondjuk az volt a másik kérdés, hogy ... gimnazista koromban hogy elkezdtek ezt a nemi életet, és nekem nem, nem tudom, hogyhonnán eredhet, lehet ez is otthonról,

ez is egyfajta ... nekem volt egy ilyen érzésem, hogy még nem, hogy nem vagyok rá még elég érett.

(24 éves nő)

Igen, szóval nem mondta senki, hogy nem szabad, sőt inkább az volt, hogy édesapám mondta, hogy nincsen barátnőd, és akkor mondom, hogy jól van, jól van apu, majd most még nem akarok. Mert úgy éreztem, hogy először önmagamra szeretném letesztálni, akkor mit csinálok én, hogy csináljam jobban ... meg ki vagyok én meg mi a helyzet velem és akkor ... úgyis alakul a hogy is mondjam, a sorsom valahogy.

(22 éves férfi)

Az előzőekben idézett interjúalany az alábbiakban kifejti, hogy mennyire örül annak a ténynek, hogy nem kezdett partnerkapcsolatba. Ugyanakkor tudnunk kell, hogy E. Erikson pszichoszociális elmélete szerint a fókuszban levő életszakasz egyik legmarkánsabb szükséglete és küszöbön álló feladata az intimitási igény megoldása. Ellenkező esetben az egyén izolálódik, vagy haladéktalanul más módot kell találjon az említett szükséglet kielégítésére. A partnerkapcsolatok kezdeményezésétől való félelem hátterében joggal feltételezhetjük, hogy a családban át nem élt szeretetet, intimitást, biztonság áll.

Úgy érzem, hogy szerencsés vagyok, hogy ezeket a nagy csalódásokat nem éltem át, így ezzel a felállással azért mert ... ez nagyon rossz lett volna, meg borzasztó meg nem jó, ha ... az ember, akit nagyon szeret, akkor ő úgy mond átveri, csalódáson megy keresztül. Sokan mondják azt, hogy kellenek a csalódások, mert ez edzi meg az embert. Nem szükséges ahhoz, hogy az ember tapasztaljon.

(23 éves férfi)

Az ember egy ideig úgy van vele, hogy megtetszik neki a másik nem, és ez fogja neki a boldogságot nyújtani, és aztán nyilván mindenki ismeri a csalódottságot ... és ezzel az, hogy miért voltam ilyen ostoba, miért ... pont ezzel, és kiderült, hogy még sem illünk össze.

(24 éves férfi)

A következőkben idézett interjúból egyértelműen kitűnik, hogy pusztán a mentális fegyelem vagy stabil értékrend nem elegendő az önmegtartóztatáshoz más beavatkozásra is szükség van. Idézendő interjúalanyunk szin-

tén nem indult el a partnerkapcsolatok keresése útján, helyette egy technikát tanul meg, önmaga szexuális vágyainak kontrollálására.

A könyvben le volt írva, hogy kell koncentrálni, hogy kell lélegezni, egy drasztikus légzés, nagyon gyorsan lélegezni, és után nagyon hosszú ideig, addig, amíg csak bírja az ember, nem lélegezni, utána egy levegőt vehet, utána megint nem. Biztos van ennek az idegrendszerre valami befolyása, de az tény, hogy a nemi vágyat abszolút képes elnyomni.

Igen, ha az ember ezt minden reggel, délben, este megcsinálja, akkor gyakorlatilag azt merem mondani, hogy a nemi vágyat gyakorlatilag nem zavarja vele, és ez nagyon tetszett, mert úgy éreztem, hogy van valami a kezembe, amivel azt a problémámat, ami eddig volt a kapcsolatban, azt most kézbe tudom tartani, és ez nekem nagyon tetszett, és nagyon sokáig csináltam.

(23 éves férfi)

A megtért egyének személyiségét vizsgáló kutatások tanúsága szerint a megtértek jelentős többsége küzd önértékelési problémával. Énképük negatív, alacsony az önbizalmuk, önbecsülésük (Paloutzian 1996, Batson, 1993).

Hát igazán én mindig is ilyen kisegérnek gondoltam magam, úgy nem vettek észre a fiúk, nem tudom miért, tehát voltak szebb osztálytársaim is, meg olyan fiús voltam, teljesen rövid volt a hajam. Nyolcadikig hosszú hajam volt, elsős gimnazista koromig, azután rövid.

(24 éves nő)

,Nem volt kapcsolatom, volt ilyen is, hogyanem voltak, ilyen szoros barátság, meg nem voltak olyan emberek, akiktől valamilyen fajta pozitív visszajelzést kaptam volna, ezért belső téren is elég mélyen önértékelési problémák jöttek elő, amik egyre csak súlyosbodtak, és akkor megpróbáltam valamit keresni.

(24 éves nő)

Más interjúalanyaink életében elindult egy partnerkapcsolati keresés, egy harsány világi élet, majd a megtérést kevéssel megelőzően egy szembefordulás vagy kiábrándulás, esetleg büntudat tapasztalható. Mintha az emocionális kontroll hiánya következtében megjelenő lelkiismeretfurdalás feloldására keresne megoldást néhány megkérdezett.

volt olyan, hogy azt mondtam, hogy na jó, akkor most már nem, engem most már nem érdekel egyetlen férfi sem, meg sosem többet férfi, és újra és újra ugyanazok a hibák, ugyanazok a csapdák, és pl. ez volt, hogy

(21 éves nő)

Mert utána mindig olyan rossz érzés volt, ha valamilyen pasival elkezdtem, de ugyanakkor mindig vonzott, tehát nem tudtam ellenállni, ez a lényege az egésznek, és akkor újra és újra és újra. Jártam előtte diszkóba, meg hát olyan helyekre, ahová mindenki más, és azt gondoltam, hogy ez rossz, mert hát mindenki ezt csinálja. Ahogy így megtértem, annyira betöltötte az életemet az ige. Lemaradtak az életemből ezek a durva dolgok. Nem volt az bennem, hogy nekem most valaki kell, hogy szeressem, betöltött az a szeretet, amivel Isten megérintett. A másik meg olyan valóságos volt, olyan szeretet, amit embertől nem, én úgy gondolom, hogy soha nem kaptam.

(23 éves nő)

Ez utóbbi vallomásban egyértelműen tükröződik egy – még a gyermekorból görgetett – szeretet iránti éhség, amely való kapcsolaton keresztül soha nem teljesülhetett be.

Az új vallási mozgalmakba megtért fiatalok életútját s ezen belül a szexualitáshoz kapcsolódó attitűdjeit többek között Leo Booth (1986) is vizsgálta. Úgy találta, hogy interjúalanyai gyakran nyilatkoznak úgy a szexről, mint ami mocskos dolog, a fizikai örömök bűnös, megvetendő cselekedetek. Ez olykor lehet a tapasztalás hiánya, kritika nélkül átvett attitűd, máskor pedig összecseng a saját negatív élménnyel.

Aztán egy idő után továbbra is vágytam erre, de aztán így leálltam. 14 éves koromban kezdtem el diszkóba járni, egy olyan 2 évig jártam, és ott is ezt tapasztaltam, hogy arra megymindenki, hogy ki hogy néz ki. Mivel evvel kapcsolatban volt negatív tapasztalatom, így kiábrándultam belőle. Utána jött az, hogy inkább senki se legyen, mint akárki. Erre jött ez a barátmű, aki jött ezzel a vallásos gondolataival.

(22 éves nő)

Találkozhattunk olyan megoldásokkal is, ahol különös ötvözetét tapasztaltuk a szexuális erkölcs világi és vallási értékeinek, illetve válaszdóink érzékelhetően nem identifikálódtak egyértelműen egy szexuális értékrend irányába.

Igen, ez valamilyen szinten jött is, mert akkor még túl fiatal voltam, mikor megtértem, én úgy voltam előtte, hogy belefér egy kis intim kapcsolat, de mondjuk az aktus nem, szerettem volna szűz maradni. Mondjuk akkor még egy-két év ... tervezgettem, de utána meg nyilván az ember tartja magát ehhez az értékhez.

(18 éves nő)

Igen, igen, hívogattott, meg sms, meg találkoztunk, meg vett nekem ..., már akkor mondtam, hogy ne számítson semmire tőlem, mindenféleképp én ellenálltam. Nyilván a testem azt mondta, hogy igen, ő az, de tudtam, hogy mit mond Isten ígéje, hogy ez nem így működik.

(23 éves nő)

Igen, és ezen elcsúszik az ember, mert ki van éhezve a szeretetre, ki van éhezve pl. hogy érintsék, átöleljék, most a nőknek ez a második gyermekkor, ugye ölelj át időszak. Nyilván nem mondom azt, hogy Őristen, néha de jó lenne! Lenne egy férjem, mert úgy elképzeltem egy családot, de az fontos, hogy ne epekedjél, ne epekedjél a férjed után.

(24 éves nő)

A hit, illetve vallás kérdése a családban

Interjúalanyaink csupán 20%-a részesült a családi szocializáció során vallásos nevelésben. Fontos tudnunk, hogy hazánkban a vizsgálattal közel azonos időpontban a különféle közvéleménykutatások adatai 13% arányban jelölték a hívő emberek arányát az összlakosságon belül. (MEDIÁN közvéleménykutató, 2004) Más reprezentatív felmérések tanúsága szerint a ritkán, illetve rendszeresen az egyház keretein belül vallást gyakorlók összaránya 30% (Kopp, Skrabski, 1995). Tehát mintánk nem tér el jelentősen az országos tendenciától, tudniillik a megkérdezett fiatalok szülei vallásosságának vonatkozásában.

A valláslélektan számtalan képviselője hangsúlyozza a különféle társadalmi intézmények szerepét és felelősségét a vallási fejlődésben, kiemelve, hogy a gyökereket mindenképpen a családi szocializációban kell keresni (Schweitzer, 1999). Jelen tanulmányunknak nem célja a rendszerváltás előtti politikai berendezkedés vallásellenes értékrendjének elemzése, de mindenképp mint a kapott eredmények egyik magyarázataként meg kell jegyezzük.

Továbbá újabb szociológiai vizsgálatok felvetik azt a kérdést, hogy napjainkban a család vallási hagyományok iránti átadási készsége csökkenő tendenciát mutat.

Saját kutatásunkban még ott is, ahol megjelenik a vallás mint szocializációs tényező, az alanyaink többségénél formális vallásosságot takar. Számtalan interjúban hallhatunk a formális vallásosság jelenségéről, ami természetesen nem jelenthetett valódi motivációt a hittel kapcsolatos kérdések keresésében, pontosabban egy hitehagyást vagy újfajta keresést implikálhatott.

*Szerintem az a jó átlag család a mienk, tehát az, hogy nálunk nem volt, úgy-
mond nem volt vallásos nevelés, nem volt téma hit.*

(24 éves nő)

A hit szerintem ez nagyon kevés embert jellemez ma, de azt tudom, hogy nálunk nem volt ilyen templomba járás, meg ilyen keresztelező még a legnagyobb ünnepek alkalmával sem volt. Istenről nem volt szó.

(21 éves nő)

Református volt az hiszem. Apának meg katolikus. Azt tudom, hogy apának valamilyen fajta csalódásai lehettek így a vallás terén gyerekkorában, vagy olyan dologra kényszeríthették, amit ő nem akart, ami miatt aztán ennyire elhárította magától.

(21 éves férfi)

Azokban a családokban, ahol a megkérdezettek vallásos neveltetésről számolnak be, gyakran nyer megfogalmazást, hogy a vallásgyakorlás nem elég személyes, így a hit élménye sem közvetítődik kongruensen.

Karácsony, húsvét megvolt, meg úgy év közben néha-néha, nem minden vasárnap, nem volt ilyen szabályozott rend. Rengeteget dolgoztak egész életükben. Mi voltunk a kórus, ketten a húgommal, és volt olyan, hogy néha rosszalkodtunk, unalmas volt a mise, du. 5 órai mise, volt olyan 10 öreg néni, nem volt nagyon poén, míg gyerekek voltunk, rendetlenek voltunk ... hogymost már hagyjuk abba, volt ilyen, de jártunk elsőáldozásra ... inkább lexikális ... próbált minket ott tartani, ... varrtak ilyen ... maradékuhaanyagokból, ami tényleg így kedves volt, meg aranyos, a pap bácsi tényleg nagyon aranyos volt.

(24 éves nő)

Megvolt az elsődaldozás, előtte kénytelenek voltak megkeresztelni, mert ugye nem tudtak megkeresztelni, amikor születtünk. A szüleim nem voltak vallásosak, csak polgári esküvő volt, annyira nem voltak hithű katolikusok. Többet jártam templomba, mint ők. ... a mamám, hogy ő római katolikus tag, és hogy bérházas és jártunk ... igazán nem hittünk benne.

(23 éves nő)

A vallás? Hát négy nagyszülőm közül három az korán meghalt, már kisgyerek koromban meghaltak. Anyai nagymamám ő vallásos, ő gyakorolja a katolikus vallást, imádkozik, de igazából ez engem nem fogott meg, amikor így kapcsolatba kerültem az egyházzal, így elfogadtam, hogy ez van, de nem nagyon beszélgettem erről. Nekem ez a formája a vallásnak kicsit taszított is. Olyan kétszínű, hogy mondjam, olyan kettős dolognak láttam. Jó, ezt meg ezt csináljuk, de hogy mi a gyakorlati haszna az életben, azt nem láttam. Ugyanígy viselkedett a nagymamám, mint egy másik ember.

(18 éves nő)

A megtérést megelőző pszichikus állapot jellemzői

A megtérést közvetlenül megelőző időszakban számtalan megkérdezett számol be depressziós tapasztalatokról.

Az első összefüggő tanulmányban Starbuck (1899) az általa vizsgált egyénekről önéletrajzot írt, hangsúlyt fektetve azok megtérésére és vallásos életükre, és azt találta, hogy számos eredmény a jelen vonatkozásban helytálló. Például a csoportban a nők 75%-a és a férfiak 60%-a mondta magáról, hogy a megtérés előtt „depressziót, levertséget és melankóliát” tapasztalt. A legtöbb ember számára a megtérés egy önátalakító élmény volt, ami eredményezte az élet megújulását, örömet, békét és az élet magasabb szintre való szemlélését, önzetlenségre ébredést. Attól függetlenül, hogy olykor érzelmi válság követi a megtérést, a személyiségváltozás nem biztosított. Tény az is, hogy néhány alany jelezte, hogy még mindig előfordul, hogy nem elfogadott módon viselkedik, és alkalmanként kétségeik merülnek fel.

Saját kutatásunkban a megtérést közvetlenül megelőző időszakban számtalan megkérdezett számol be depressziós tapasztalatokról.

A tény nem jelenti azt, hogy az illetők minden vonatkozásban kimerítették a depressziós állapot összes kritériumát, ugyanakkor mégis jeleznek egy markáns elbizonytalanodást. Az intenzív emocionális hullámváltozás életkor-specifikus jelenség, mintegy természetes kísérője a személyiség mélyén

zajló nagyon intenzív átrendeződési folyamatoknak. Optimális körülmények között az állapot dinamikája olykor magányt kíván, máskor pedig intenzív társas együttlétet. A depressziónak verbalizált élmény a legtöbb esetben az elmagányosodást, az élet értelmetlenségének megfogalmazását jelölik az interjúkban, s a kelletténél hosszabban árasztják el az egyént.

Azért azt meg kell említenem, hogy baráti kapcsolat nem volt, nem tudtam senkivel kapcsolatot teremteni. Azért a nővérem tudott ezekről a gondokról, és próbált segíteni, de mélyen-mélyen depressziós voltam gimnázium végére.
(24 éves nő)

Akkoriban mindennap azzal a depresszióval keltem, de tényleg, hát nem tudom, hogy ez mennyire igaz, hogy szerinte (anya) nekem akkor pszichológusra lett volna szükségem, annyira mélyen benne voltam, meg negatívan. Most hogyha szabad ilyet mondani, ilyen menstruációs időszakban szokott előjönni, ugye akkor érzékenyebb, van ilyen premenstruációs szindrómám, akkor kicsit nehezebb, akkor érzem, hogy nem úgy gondolkodom, ahogy kellene. Amit ilyenkor végig gondolok magamban, meg tudatosítok, azok segítenek. Sosem, inkább csak feljön, mert teljesen nem fogom tudni magamból valószínűleg kiirtani csak később valamikor, de úrrá tudok lenni rajta.
(23 éves nő)

Volt egy-két éves időszakom, amikor nagyon kerestem önmagam, és pont az volt a nehéz, hogy hiába vonzottak dolgok, sosem láttam magamban semmihez annyi erőt, hogy én ezt el tudjam végezni, hogy én egyáltalán képes vagyok bármit is.
(22 éves nő)

És akkor nagyon foglalkoztatott, volt egy ilyen érzés bennem, hogy nekem igazán nincs életcélom, nincs, nem tudom a lényegeket, nem nagyon láttam, hogy néztem a házasságokba vagy a családukba, a tanulásban, de úgy önmagában ezek a dolgokra ránéztem, akkor ez nekem kevés volt, hogy én azt mondjam, hogy ez az életcélom. Láttam, hogy mások miket tűznek ki.
(24 éves férfi)

Számtalan esetben nyer megfogalmazást, hogy az aktuális barátok már nem képesek biztonságot nyújtani, a velük töltött idő haszontalannak, olykor taszítónak tűnik.

A csoporttársaimmal azért végül is úgy jól kijöttem, csak viszont olyan elmentmondás volt, hogy ők rendszerint így bulizni jártak, na most én is elmen-

tem többször, de én ezzel az életformával nem tudtam azonosulni, tehát kicsit olyan üresnek éreztem az egészet. Azt éreztem, hogy sokan csak azért mennek oda, hogy barátot vagy barátnőt találjanak. Azok a kapcsolatok, amik ott születtek, azok rendszerint ilyen rövidtávúak lettek, amiket én úgy láttam. Ez viszont, úgy éreztem, hogy ez énnekem nem kell. Tehát úgy mindenáron, hogy nekem most legyen barátom, meg hogy barátokat szerezni, csak azért, hogy legyen. Azt is nehezen fogadtam, hogy csak a külső számít, a kocsi meg a drága cuccok.

(23 éves férfi)

Nekem ez voltak előzményei is ez, mondom nekem egy kicsit ilyen valamilyen szinten ellenreakció volt, mert ... előtte való 1–2 évben nem azt mondom, hogy pont az ellenkezője volt, de meglehetősen szabados életformát folytattam ... nyiladozni kezdett az ilyen tudatteljes ... így a szülőktől való tisztas távolságot leginkább akarja tartani, felnőttnek akar látszani, és akkor és az ilyen szórakozásigény is ekkor jelentkezik az embernél, a párkapcsolatra való igény, mondjuk bennem talán ez is egy kicsit hatványozottabban jelentkezett, kicsit a baráti köröm is idősebb volt, néha nagyon behúztunk.

(21 éves nő)

Nem, abszolút és akkor mondom, hogy anyukám, nyilván egy szülő ezt hogy reagálja le, szobafogság, jobban odafigyelt rám, hogy most hova megyek, kivel barátkozok, meg hol töltöm el a szabadidőmet, és talán nekem tehát akkor volt egy ilyen dolog, ennek egy kicsit az ellenreakciójaként történ nekem ez, hogy akkor más helyre próbáltam menni, úgy voltam vele, hogy persze utána rá is jöttem, hogy nem ez egy fiatalnak, ami az élete értelmét adhatja, a mit tudom én ilyen éjszakákig való diszkózások, hamar egy kicsit így kiábrándultam belőle.

(23 éves nő)

Azok a kutatók, akik a megtérés előtti faktorokat, okokat boncolgatják, egyetértenek abban, hogy a jelenség több komponens találkozásából jön létre. Így hangsúlyozzák az adott történelmi, társadalmi, kulturális és személyes **környezet** aktív befolyását, a **krízis állapot** tapintható jegeit az egyén életében, illetve a **manifeszt-keresés motívumát (Rambo, 1999).**

Megállapításukat saját kutatásunk is igazolta.

Összegzés

Tanulmányunkban arra vállalkoztunk, hogy képet formáljunk néhány új vallási mozgalomba megtért fiatal vallási döntést megelőző életútjáról. Összesen húsz 18–25 év közötti fiatalot kérdeztünk meg egy félig strukturált mélyinterjú keretében, majd az interjúk szövegét tartalomlemeleztük. Arra voltunk kíváncsiak, hogy van-e jellegzetesen visszatérő, kötődési mintázat, életesemény, szocializációs specialitás, esetleg traumatizáló epizód a megkérdezettek életútjában, továbbá hogy mi jellemzi a család valláshoz, hithez való kapcsolatát. A számos egyéni vonáson túl mindenképpen összecsengő mintázatként kell kiemeljük azt a családi miliőt, amelyben a megkérdezettek 80%-a felnőtt. Ezen családi atmoszférát gyakran jellemezte az apa tekintélyelvű nevelése, az anyához fűződő ambivalens, megzavart vagy elkerülő kötődés, a családon belüli nyílt agresszió megtapasztalása. Gyakori jelenség az érzelmek adekvát kifejezésének képtelensége, az intimitás, bizalom, őszinteség hiánya (a megkérdezettek 75%-a).

Szintén markáns tartalomként jelenik meg az interjúkban az iskoláskor elejétől, illetve a serdülés kezdetétől állandóan jelenlevő félelem majd szorongás, mellyel a legtöbb fiatal magára marad. A megkérdezettek jelentős többségéről elmondható, hogy már serdülőkora kezdetén igényli olyan gondolatok megismerését, amely komplex választ hordoz az élet alapkérdéseinek magyarázatára (tudomány, vallás, ezoterika).

Olvasatunk alapján egy megkésett serdülőkori krízist követően történt a megtérés, illetve a különböző vallási közösségekben való elköteleződés. A serdülőkora normál körülmények között jellemző szeparációs individualizációs folyamat a vizsgált fiatalok esetében elhúzódóbb volt, illetve nem töltötte be az identitás érelésének szerepét. Az átmeneti regressziót, amely szélsőséges önértékeléssel, én-érzés bizonytalanságával, önértékelési problémákkal, bizonyos gyászélménnyel jellemezhető, nem követte egy kreatív identitásmegfogalmazás. A vizsgálatban szereplő fiatalok egy része gyakran számol be arról, hogy a partnerkapcsolatok, a szexualitás területén gátlásokkal, bizalmatlansággal küzd, s ezért valójában a megtérés időpontjáig semmilyen saját tapasztalatot nem szerez önmagáról az említett vonatkozásban. A megkérdezettek egy másik csoportja épp a másik végponttal jellemezhető, hiszen kapcsolatait sűrűn váltogatja, s nem utasítja el a bódító szerek használatát sem, így a megtérés előtt már a kiábrándultság, csalódottság, bűntudat jellemzi a másik nemhez fűződő viszonyát.

A megtért fiatalok családjának csak összesen egy ötödét jellemezte valóságos neveltetés, s ott is inkább formális, nem belső, elkötelezett hitre épülő életvezetésről volt szó.

Az elmondottakból pregnánsan érzékelhető, hogy a mintánkban szereplő fiatalok az ifjúkori identitáskrízis kapujába igen jelentős szocializációs mí-

nusszal érkeztek. Erikson, aki alapos ismerője a területnek, úgy véli, hogy a korábban meg nem oldott krízisek (dilemmák) visszaköszönnek egy későbbi életkorban, és kénytelenül megoldást követelnek. Ennek vagyunk tanúi a megkérdozett fiatalok identitáskrízise kapcsán.

Úgy tűnik, a feladat megoldásához olyan átmeneti térre van szükség, amely garanciát nyújt alapvető, eddig ki nem elégített szükségletek kielégítéséhez, s amely egyben meg is óvja a fiatalt a kegyetlen külső világ hatásától. Az új vallási mozgalmakban gyakran tapasztalható paternalisztikus kötődés a vallási vezetőhöz biztonságot ígér, a szeretetfürdő gyógyír a korábbi nélkülözésre, a közösség víziója életcélt teremt. Így a megtéréssel átmenetileg elhárul az autonóm identitás kimunkálásának felelősségteljes, küzdelmes feladata.

A megtérés utáni tartalmak elemzése egy következő tanulmány feladata lesz.

Irodalom

- Ainsworth, M. D: S. Blehar, M. C., Waters, E., és Wall, T. 1978 Patterns of attachment. Hillsdale, NJ, Erlbaum.
- Antoine, Vergote. 2001. Valláslélektan. HÍD Alapítvány, Budapest
- Anthony, D. és Robbins, T. 1982 Spirituál innovation and the crisis of American civil religion, In: M. Douglas and Stinton Religion and America Spirituality in a Secular Age. Boston: Beacon Press
- Batson, C. D., 1993 Religion and the Individual: A social-psychological perspective. New York: Oxford University Press.
- Bellah, R. N. 1976 New religious consciousness and crisis of modernity, In: Bait-Hallami, Argyle. Changing belfis and identities
- Barker, E. 1992 New Religius Movemets, HMSO, London,
- Bowlby, J. 1969 Attachment and loss Vol. I Attachment. New York. Basic
- Charles, S. Craver; Michael, F. Scheier, 1998. Személyiségpszichológia. Osiris, Budapest
- Deconchy, J.-P 1980, Orthodoxie religieuse et sciences humaines (Religious. orthodoxy, rationality, and scientific knowledge). The Hague: Mouton
- Erikson, E. H. 1991. A fiatal Luther és más írások. Gondolat, Budapest
- Fromm, E 1993 Menekülés a szabadság elől Akadémia Budapest
- Funk, R. A. 1955 A Survey of Religious Attitudes and Manifest in a Collège Population Perdue University

- Glock, C and R. N. Bellah *The consciousness Reformation* Berkely University of California Press
- Gordon, D. F. 1974; „The Jesus People; An identity synthesis” *Urban Life and Culture* 3(2)
- Grotstein, J. 1996 *The Generation of Psychoanalytic Knowledge* British Journal of Psychotherapy 1996
- Horney, K. 1945 *Our inner conflicts* New York, Norton
- Kapitány, Á., Kapitány, G. 1995. „Jelbeszéd az életünk”. *Osiris-Századvég*, Budapest
- Kernberg, O. 1997 *Internal World and external reality* New York: Janson Aronson
- Kierkegaard, S. 1986 *Félelem és reszketés*. Göncöl kiadó. Budapest
- Kirkpatrick, L. A. 1997 *A longitudinal study of changes in religious belief and behavior as a function of individual differences in adult attachment style* *Journal for the Scientific Study of Religion* 36 (2), 207–217.
- Kohut, H. 2001 *A self analízise*. Animula Budapest
- Kopp M., Skrabski Árpád, 2003 *Vallásosság és lelki egészség*. *Confessio Magyar Református Egyház Figyelője*. 2003/3 Magyarországi Ref. Egyház
- Liff, 1975 *Two types of conversion for Professor Starbuck* (*Psychology of Religion*)
- Main, Casidy, 1988; *Categories of response to reunion with the parent at age 6; Predictable from infant attachment classifications and stable over a 1 month*. *Develepmental Psychology*, 24
- Paloutzian, R. F. 1996, *Invitation To The Psychology of religion* (2nd ed). Needham Heights, Ma; Allyn and Bacon
- Pargament, K. I. & Brant, C. R. 1998. „Religion and coping”. In H. G. Koenig (ed.) *Handbook of religion and mental health*. New York: Academic Press.
- Peterson, D. W. and Amuses, A .L. 1973 *The cross and the commune:an interpretation of the Jesus Movement*.In:C. Y. Glock. *Religion in sociological Perspective*.Belmont, Ca: Wadsworth
- Pressing L. 2005 *Pszichoterápia és vallás – az én-erősítés morális dimenziója* (előadás) II. Integratív Pszichoterápiás Konferencia 2005. szeptember 24–25.
- Süle F. 1997 *Valláspatológia* GyuRó Art–Press Szokolya
- Raymond, F. Paloutzian. (Westmont College), James, T. Richardson. (University of Nevada, Reno), Lewis, R. Rambo. (San Francisco Theological Seminary. 1999. *Religious Conversion and Personality Change*. *Journal of Personality* 67:6, December.

- Schweitzer, F. 1999 Vallás és életút .Kálvin kiadó, Budapest
- Starbuck, E.D. The psychology of religion. London: Walter Scott
- Ullman, C. 1982 Cognitiv and emotional antecedents of religious conversion, *Journál of Personality and Social Psychology*,43 183–192
- Ullman, C. 1989 The transformed self. The psychology of religious conversion. New York: Plenum Press
- Wikström, Owe. 2000. A kifürkészhetetlen ember. Animula, Budapest

Abstracts

Péter Török

Typologization of religious entities,
its adaptation to the situation in Hungary

More than half a dozen factors make the typologization of Hungarian religious entities difficult. The first, which is the characteristic of every typologization, is a certain level of arbitrariness, the second, is the diversity of these typologizations. The next problematic factor is that new religious movements (NRM) are sometimes treated separately and taken out of the traditional church-sect typology, and sometimes they are placed into one of the categories of the typology. Naturally, there are reasons for this separation, which are perhaps best summarized by Bryan Wilson (1993) in his historical comparative analysis. The consequence is that further typologies were created within NRMs. However, according to Wilson, these typologies were not based on ideal types, but only on a few typical characteristics (1993:70). These new categories either cannot be matched with to the previous ones even after a lengthy analysis, or can only be matched partially.

András Máté-Tóth, Péter Török, Gábor Dániel Nagy

The relation of new religious communities
to the society

When we analyse the relation between a social group and the society, our results primarily depend on the society perception we have. Taking the homogenous society as basis, every relation between every social group and the society is interpreted in a dichotomous (bipolar) model, due to the logical pressure. The whole of society is on one side, the social group is on the other side. This schematic model dominates every description. However, in the view of society, which takes the complex relation of many social sub-systems into consideration, social groups also have a complex system of relations, the description of which are dominated by nuances. The classics of the sociology of religion like Max Weber, Ernst Troeltsch, Emile Durkheim and others, started from the homogenous view of society when describing churches and sects, as a result of which, society is opposed by the church or the sect. We analyse this relation in our study.

András Máté-Tóth, Gábor Dániel Nagy
Types of religiosity in certain
new religious movements

We more and more often find the idea in popular belief that new religious movements are not really religious, or on the contrary, they practice a fanatic version of religiosity. One can rarely find other thoughts that are between the extremities of false and excessive religiosity. This is why we considered it important in our research to gather detailed and reliable data about the specialities and types of the religiosity of these communities, by a survey research among the members of new religious communities. We did not expect new discoveries compared to the results of the international research of religiosity. However, we find it important to prove and modulate the known connections with our research.

András Máté-Tóth
Preferences of religious orientation in certain
religious communities

In this study, I analysed the religious orientation of the members of different religious communities, which are present in Hungary: Jehova's witnesses, Scientologists, Buddhists, while Catholics and the whole population of Hungary are included as a control group. Among the 9 possibilities of orientation, the respondents, in different combinations, considered the writings and rules of their own communities and conscience as the most significant. Orientation to the statement of „what most people do” had the lowest significance. Two groups can be perceived in all communities, one which is totally loyal to its own religious community and one which is less or not at all loyal. These two groups show different characteristics in the relation to the most important possibilities of orientation as well. Loyalty can primarily be perceived in the case of men and younger people. The level of loyalty increases with the level of religiosity, though an autonomous group can be found in the most religious group. Factor analysis shows two dimensions of orientation: a rather religious and a rather social orientation. With these results, we were able to verify the hypothesis, according to which, not the type of the religious community determines the orientation of the members, but the character and type of the religiosity of the members.

Sára Mezei, Gábor Dániel Nagy, András Máté-Tóth
Religious orientation in certain Hungarian
religious communities

Theoretical background

Religious orientation is the most influential theory in the scientific research of religion, it is the most popular, and at the same time, it is the area of research, which generates serious theoretical and methodological disputes. Gordon W. Allport in his book titled *The Individual and His Religion*, which was published in 1950, differentiated mature and immature or intrinsic or extrinsic religiosity, based on the psychological motivation theory. In this study, we test whether or not the model can be applied in Hungary.

András Máté-Tóth, Péter Török, Gábor Dániel Nagy

Changes of religious affiliation between generations among the membership of several smaller churches

The stability or change of religious affiliation among generations is one of the most interesting questions of the sociology of religion. International publications of this topic can be categorized into three groups according to their subjects. However, belonging to one group is naturally not exclusive, thus a certain publication may not deal with only one set of questions as we will see in our short review. The first set of questions deals with the general characteristics of religious tendencies and their cause, demographical indicators, especially denominational specialties. Publications dealing with the religiousness and denominational switching of adolescents have to be put into a different category. The third topic of international publications is undoubtedly the so called brainwash theory. However, the detailed examination of this last category is beyond the limits of this study.

Péter Török

Unification Church

The aim of this study is to get to know the history, teachings, Hungarian presence and social appreciation of the Unification Church. Beside the review of the available Hungarian and foreign sources, the highest possible objectivity is achieved by discussions with the representatives of the Unification Church, and participant observation. Though I am aware of the risks of such a task, I try to make some statements in the conclusion of this study, which compares the true state of this community with the image they have in the Hungarian society.

István Kamarás

Habits of Krishna followers

When Pierre Bourdieu examines the correlations between social status and lifestyle, he finds for example that piano, golf, whisky, bridge, and water skiing are the characteristics of the lifestyle of self employed people and high level managers, while beer, football, accordion, and the card game sixty-six are characteristics of the lifestyle of skilled workers and foremen (Bourdieu 1979). I assume that we can find special lifestyle elements in the two groups of Vaishnava followers, who have the same faith but different lifestyles. By examining this topic, I try to find the answer to the question of what role do the differences in religion have in the differences in lifestyle, or in other words: to what extent does religiosity affect lifestyle.

Irén Annus

The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints

In the 1990s, the members of a previously unknown community appeared in more and more cities of Hungary. They walked the streets in groups of two, women dressed humbly, wore simple clothes, men wore ironed white shirt, tie and dark suits, and backpack. All of them wore name cards on their clothes: men were referred to as elder, women as sister. They did not stop anyone on the street, they did not try to collect money, and they did not preach in busy squares. Instead, they went from house to house, rang the doorbell and politely asked the inhabitants if they heard about their church: The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints

Márta Szenes

The characteristics of the careers of young people,
who joined new religious movements,
before their conversion

We have met many social phenomena in Hungary since the system change, which several areas of science wish to understand and interpret within their own area of competence. The more emphasized presence of new religious movements and their effect on the young adult age group is one of these phenomena. The phenomenon was visible in western societies tens of years ago and as a reaction researches and studies were made in the fields of sociology, political science, history of religion, cultural anthropology, and psychopathology. This study examines the characteristics of the careers of young people, who joined new religious movements, with the help of in depth interviews.

A tördelést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősege végezte
WordPerfect 8 kiadványszerkesztő programmal.

Kiadja a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30–34.
<http://www.jate.u-szeged.hu/jatepress/>

Felelős kiadó: Dr. Máté-Tóth András egyetemi docens, tanszékvezető
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: 13,5 x 20,5 cm, példányszám: 300, munkaszám: 13/2008.

